

ПРЕДМЕТ

КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА ДЛЯ 5–6 КЛАСІВ НУШ

Програма
Методичні рекомендації
Критерії оцінювання
Поурочні розробки

ПРЕДМЕТ

КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА ДЛЯ 5–6 КЛАСІВ НУШ

Програма
Методичні рекомендації
Критерії оцінювання
Поурочні розробки

УДК 378.14:37.017/0.35

Електронна версія збірки створена в межах реалізації проекту «Пілотування викладання предмета "Культура добросусідства" в Новій українській школі та забезпечення сталості його впровадження» ГО «ІДЦ "Інтеграція та розвиток"» за підтримки Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та впроваджується Pact в Україні. Всі розміщені в збірці матеріали є виключною відповідальністю Pact та його партнерів і не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

Рецензенти:

Аніщенко Олена Валеріївна, доктор педагогічних наук, завідувачка відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України;

Палько Тетяна Василівна, кандидат психологічних наук, доцентка кафедри наук про здоров'я, директорка Навчально-наукового центру підвищення кваліфікації ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

За точність покликань та цитування джерел, використаних для розробок, відповідальність несуть автори.

Предмет «Культура добросусідства» для 5–6 класів НУШ: програма, методичні рекомендації, поурочні розробки, критерії оцінювання / За ред. М. Араджионі. – Київ : ВД «Освіта», 2023. – 446 с.

ISBN 978-966-983-385-3

Видання містить повний комплект програмно-методичного комплексу для викладання предмета «Культура добросусідства» в 5–6 класах Нової української школи. Окрім модельної навчальної програми, у збірці вміщено методичні рекомендації, календарне планування, критерії оцінювання, поурочні методичні розробки сучасних занять за інтерактивною технологією до всіх тем 5 і 6 класів з відповідними дидактичними матеріалами, а також сценарії анімаційних роликів і методичні розробки щодо їхнього використання на уроках «Культури добросусідства». Видання буде корисним педагогам, які викладають «Культуру добросусідства» в середній школі, а також соціальним працівникам, психологам, методистам і науково-педагогічним працівникам закладів післядипломної педагогічної освіти і центрів професійного розвитку.

ISBN 978-966-983-385-3

© Авторки-укладачки програми і розробок, 2023
© ІДЦ «Інтеграція та розвиток», макет, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	5
МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА» ДЛЯ 5–6 КЛАСІВ (М. Араджионі, О. Козорог, Н. Лебідь, В. Потапова, І. Унгурян).....	7
ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ (М. Араджионі, О. Козорог, І. Унгурян)	43
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ ДЛЯ СВІДОЦТВА ДОСЯГНЕНЬ (І. Унгурян, М. Араджионі)	49
ОРІЄНТОВНЕ КАЛЕНДАРНЕ ПЛАНУВАННЯ ДЛЯ 5 І 6 КЛАСІВ	52
МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ЗАНЯТЬ ЗА ТЕМАМИ МОДЕЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА» ДЛЯ 5 КЛАСУ І ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ	
Вступ (М. Араджионі)	60
Розділ 1. Я дорослішаю!	
Тема 1. Я – підліток! (М. Араджионі).....	65
Тема 2. Я і мої особисті кордони. Право на самовираження (Н. Лебідь)	73
Тема 3. Мої сильні сторони та професії сучасного й майбутнього (І. Унгурян)	88
Тема 4. Я і мій час (О. Козорог)	103
Розділ 2. Я і моя родина	
Тема 5. Сім'я, родичі, рід (М. Араджионі).....	118
Тема 6. Особисті, родинні та загальнолюдські цінності (М. Араджионі)	134
Тема 7. Взаємини поколінь (І. Унгурян, М. Араджионі).....	146
Розділ 3. Я у спільноті	
Тема 8. Ми всі різні й цим схожі (О. Козорог, М. Араджионі)	160
Тема 9. Як допомогти собі й іншим (І. Унгурян)	171
Тема 10. Ефективне спілкування (Н. Лебідь).....	180
Тема 11. Що таке конфлікт? (Н. Лебідь).....	190
Розділ 4. Різні, але рівні	
Тема 12. Улюблені страви. Здорове харчування (М. Араджионі).....	203
Тема 13. Особливості етнічного етикету в родинах однокласників і сусідів (М. Араджионі, В. Потапова).....	214
Тема 14. Європейський етикет: історія та сучасність (В. Потапова, М. Араджионі).....	224
Тема 15. Гендерні стереотипи в різних культурах (О. Козорог).....	231
Підсумкове заняття (М. Араджионі, О. Козорог)	240

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ЗАНЯТЬ ЗА ТЕМАМИ МОДЕЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА» ДЛЯ 6 КЛАСУ І ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Вступ (М. Араджионі)..... 248

Розділ 1. Я, моя індивідуальність і безпека

Тема 1. Мій приватний інформаційний простір (В. Потапова, М. Араджионі).....	256
Тема 2. Зовнішні вияви індивідуальності: одяг, зачіски, косметика (О. Козорог, М. Араджионі).....	265
Тема 3. Ресурси і потреби людини (Н. Лебідь).....	277
Тема 4. Моє безпечне дозвілля. Гра (М. Араджионі).....	288
Тема 5. Знання і навички як ресурс власного розвитку (І. Унгурян).....	299

Розділ 2. Я у спільноті

Тема 6. Етикет під час релігійних свят у різних культурах (М. Араджионі).....	309
Тема 7. Ефективна комунікація та співпраця (Н. Лебідь).....	325
Тема 8. Ненасильницьке спілкування (Н. Лебідь).....	337
Тема 9. Як розпізнавати конфлікти та запобігати насильницьким конфліктам (Н. Лебідь).....	344
Тема 10. Булінг. Кібербулінг (В. Потапова, М. Араджионі).....	350

Розділ 3. Я в громаді: діємо разом

Тема 11. Культура та різноманіття як ресурс для розвитку громади та країни (О. Козорог, М. Араджионі).....	364
Тема 12. Природне середовище як ресурс. Людина, дружба до природи (З. Філончук).....	378
Тема 13. Підприємливість та ініціативність як ресурс розвитку власного добробуту і громади (І. Унгурян).....	385
Тема 14. Чим я можу допомогти іншим людям та бути корисним/корисною в громаді? (І. Унгурян, М. Араджионі).....	390
Підсумкове заняття (М. Араджионі).....	395

СЦЕНАРІЇ АНІМАЦІЙНИХ РОЛИКІВ І МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЇХНЬОГО ВИКОРИСТАННЯ

Важливо вміти казати «ні» (С. Араджионі, Н. Лебідь).....	400
Захоплення без забобонів (О. Боярчук, Л. Микитюк).....	405
Мої особисті кордони в класі (Н. Лебідь).....	410
Мультисвятковий календар (М. Араджионі, О. Боярчук, Л. Микитюк).....	414
Сила допомоги (О. Боярчук, Л. Микитюк).....	419
Соціальне підприємництво: маленькі кроки, великі зміни (І. Унгурян).....	423
Що допоможе домовитися в конфліктній ситуації? (Н. Лебідь).....	428
Я і мій час (І. Унгурян).....	434
Як заспокоїтися при хвилюванні? (Н. Лебідь).....	438
Як порозумітися і не сваритися? (К. Зезюліна).....	441

ПЕРЕДМОВА

Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція та розвиток» з великим задоволенням представляє вам нове електронне видання методичних матеріалів для тих, хто вже викладає або планує викладати «Культуру добросусідства» (далі – «КД») у 5 та 6 класах Нової української школи.

«КД» є інноваційним українським продуктом, розробленим вітчизняними науковцями та освітянами ще на початку 2000-х рр. «КД» спрямована на формування та розвиток соціальної, громадянської і міжкультурної компетентностей дітей та дорослих, розвиток порозуміння, а також соціальної інклюзії вразливих груп населення, зокрема представників етнічних, релігійних та ін. меншин, внутрішньо переміщених осіб, трудових мігрантів, людей з інвалідністю та ін. Детальніше про історію і програми «КД» можна дізнатися на нашому сайті www.kdukraine.com. Там же можна прослухати безкоштовний онлайн-курс «Як викладати «КД» в базовій школі» і здобути сертифікат. Перейдіть за покликанням <https://kdukraine.com/courses/culture-of-good-neighborliness-in-basic-school/>

У цій збірці ви побачите комплект навчально-методичних матеріалів. Їх підготували авторки модельної навчальної програми (МНП) і відповідних підручників «КД» для 5 і 6 класів – к. і. н. М. Араджионі, О. Козорог, к. психол. н. Н. Лебідь, В. Потапова, к. пед. н. І. Унгурян. Також до створення окремих тем долучилися к. пед. н. З. Філончук, О. Боярчук, Л. Микитюк, К. Зезюліна. Усі представлені розробки у збірці публікуються у редакції М. Араджионі – керівниці творчої групи «КД»

Відкриває збірку власне розроблена за новим державним стандартом МНП «КД», яка рекомендована Міністерством освіти і науки України (наказ МОН від 12.07.2021 № 795). Зауважимо, що ми не пропонуємо прикладу відповідної навчальної програми, оскільки впевнені, що вона має враховувати як специфіку закладу освіти та його можливості, так і рівень підготовки та потреби дітей. Проте детально виписані в МНП види навчальної діяльності значно полегшать педагогам формування власної навчальної програми.

До МНП були розроблені детальні методичні рекомендації. Особливо звертаємо увагу на перелік рекомендацій на стор. 46–47. У «КД» ми здавна практикуємо формувальне оцінювання. Якщо заклад освіти ухвалить рішення про підсумкове оцінювання «КД», тоді можна скористатися відповідними критеріями та індикаторами рівневого оцінювання на стор. 50–51. Вони розроблені за очі-

куваними результатами держстандарту на кінець 6 класу. Тож при оцінюванні дітей у 5 класі варто «понижувати» рівень вимог.

Орієнтовне календарне планування пропонується з розрахунку викладання предмета 0,5 та 1 годину на тиждень. Зауважимо, що результати апробації показали, що 1 година на тиждень є оптимальним часом для викладання «Культури добросусідства» й типова освітня програма дає змогу це робити, адже до «рекомендованих» 0,5 години на тиждень можна додати ще 0,5 години з «резерву» СЗ галузі, який становить 1,5 години. Вордівський варіант календарного планування для редагування можна скачати з нашого сайту. Підсилувати позитивний ефект роботи за «КД» можна через використання його окремих тем на годинах спілкування чи ранкових зустрічах.

Методичні розробки занять за темами МНП «КД» для 5 і 6 класів і дидактичні матеріали до них мають уніфіковану структуру опису заняття – тема, мета, очікувані результати, проблемні питання, ключові поняття та ідеї, підготовка до заняття, покрокова інструкція – від ранкової зустрічі (якщо урок «КД» стоїть першим за розкладом) чи вступної частини до ідей для домашнього завдання / годин спілкування / практичних батьківських зборів з покликаннями на конкретні сценарії-розробки цих заходів. До кожного кроку надаються декілька варіантів, з яких учитель/вчителька має обирати найбільш оптимальний або може запропонувати щось своє.

Всі розробки мають «прив'язку» до відповідного підручника «КД», а також містять значну кількість додаткових вправ, які можна використати під час офлайн- і онлайн-навчання. Зауважимо, що зазначений час на проведення певного кроку чи вправи є дуже орієнтовним і його треба перераховувати, зважаючи на заплановану активність, формат роботи і кількість дітей у класі. Детальне пропрацювання кожної вправи під час рефлексії є дуже важливим, тому, якщо під час заняття не вистачає часу для проведення усіх запропонованих у розробці вправ, краще обмежити їхню кількість, ніж нехтувати обговоренням.

Сценарії анімаційних роликів (відео ви знайдете на нашому сайті) і методичні рекомендації до них розташовані у збірці за абетковим принципом. Кожен медіафайл може бути використаний щонайменше у 2–3 темах. Зауважимо, що у поурочних розробках для 5–6 класу немає прив'язки до анімаційних роликів, тож раджу ознайомитися з усіма сценаріями, щоб не пропустити чогось важливого.

Зміст на перших сторінках видання дасть вам змогу легко орієнтуватися в її розлогій структурі й швидко перейти до розробки за потрібними темами.

Приємного користування збіркою і задоволення від викладання «КД»!

МОДЕЛЬНА

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

**«Культура добросусідства.
5–6 класи» для закладів
загальної середньої освіти**

МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

«Культура добросусідства. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти

ВСТУПНА ЧАСТИНА

Модельна навчальна програма предмета «Культура добросусідства» для 5–6 класів закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою; закладів загальної середньої освіти, у яких є класи (групи) з навчанням мовою корінного народу або національної меншини поряд з державною мовою, та закладів загальної середньої освіти, у яких є класи (групи) з навчанням українською мовою та вивченням мови корінного народу або національної меншини (далі – Програма), спрямована на виконання Закону України «Про освіту» і Закону України «Про загальну середню освіту».

Предмет «Культура добросусідства» для 5–6 класів є складником наскрізного курсу «Культура добросусідства», програми якого розроблені для різних ланок освіти – від дошкілля до освіти дорослих. Він спрямований на розвиток освіти впродовж життя, демократизацію освітнього середовища, підтримку міжкультурної і миротворчої освіти та широкої соціальної інклюзії в Україні. Основою для розробки «Культури добросусідства» є такі міжнародні нормативні документи: Загальна декларація прав людини (1948), Конвенція ООН про права дитини (1989), Декларація принципів толерантності (1995), Європейська рамка компетентностей для освіти впродовж життя (2018), Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств (2012), Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини CM/Rec (2010), EntreComp: Рамка підприємницької компетентності Європейського Союзу (2016), Рамка компетентностей для культури демократії (2018).

Програму предмета «Культура добросусідства» розроблено відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898, Типової освітньої програми для 5–9 класів загальної середньої освіти, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 р. № 235 з урахуванням Методичних рекомендацій для розроблення модельних навчальних програм, схвалених листом МОН України від 24.03.2021 № 4.5/637-21.

Програма базується на таких ціннісних орієнтирах: дитиноцентризм, визнання унікальності, талановитості й ідентичності кожної людини, недискримінація, добродесність, здоров'я, добробут і безпека, що має забезпечити гармонійний розвиток, цілісне світосприйняття, утвердження людської гідності, вільної особистості й активного громадянства.

Програма логічно продовжує реалізацію завдань соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі, зазначених у Державному стандарті початкової освіти (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87), які впроваджуються через інтегрований курс «Я досліджую світ», а також програм наскрізного інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» (схвалені до використання листом ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018) і програм інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для 1–4 класів НУШ (схвалені до використання листом ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-334 від 07.06.2019).

Наступність Програми у другому циклі базової школи (7–9 класи) може забезпечуватися за рахунок викладання програм наскрізного спеціального курсу «Культура добросусідства» в 7–12 класах або програми для годин спілкування з підлітками та юнацтвом «Я. Ми. Країна» курсу «Культура добросусідства», схвалених до використання листом ДНУ ІМЗО МОН України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018.

Мета Програми:

Сприяти гармонійному розвитку особистості здобувача/здобувачки освіти і вихованню освічених, соціально компетентних громадян, які поділяють демократичні цінності, відповідально ставляться до своєї громади, рідного краю, країни, дбають про власне здоров'я, безпеку і добробут, готові розвивати та примножувати природний, економічний і культурний потенціал України.

Відповідно до мети визначено основні завдання, на виконання яких спрямовано Програму:

- забезпечити системну і цілеспрямовану роботу з формування соціальної і здоров'язбережувальної компетентності та одного з її складників – толерантності (у широкому сенсі, тобто вікової, гендерної, мовної, етнічної, расової, релігійної, соціальної тощо), а також підтримувати широку соціальну інклюзію в Україні;
- популяризувати українську культуру і культуру різних спільнот, представники яких мешкають на теренах України, розвивати навички успішної міжкультурної комунікації;
- заохочувати до вивчення державної мови, стимулювати інтерес до вивчення мов представників різних етнічних спільнот, які мешкають на теренах України, розвивати мотивацію до опанування іноземних мов;

- сприяти формуванню особистісної позиції і навичок саморефлексії, бачення свого місця в сьогоденні та в майбутньому громади й держави, відповідального і шанобливого ставлення до рідного краю та України;
- підтримувати стійкий інтерес до життя, дотримання правил безпечної поведінки, конструктивну діяльність і відповідальність як невід’ємний складник громадянського обов’язку;
- розвивати вміння вести діалог, мирно розв’язувати/трансформувати конфлікти, відповідно до демократичних принципів і принципів «культури миру»;
- надавати допомогу в розвитку сильних сторін підлітка/підлітки, уміння вчитися впродовж життя, розвитку особистісної ефективності та культури дозвілля;
- розвивати критичне мислення, медіаграмотність;
- сприяти формуванню екологічної свідомості й природоохоронної поведінки;
- розвивати відповідальне ставлення до свого здоров’я та добробуту і здоров’я та добробуту інших осіб;
- заохочувати відповідальне ставлення до ресурсів, розвивати підприємницькі уміння та ініціативу здобувачів освіти, уміння продукувати нові конструктивні ідеї.

Концептуальну основу Програми становлять основні положення системного, компетентнісного та особистісно-діяльнісного підходів.

Компетентнісний потенціал предмета «Культура добросусідства» відповідає компетентнісному потенціалу, зазначеному в Державному стандарті для соціальної і здоров’язбережувальної галузі (додаток 15). Зміст Програми відповідає принципам концепції Нової української школи (2016), сприяє формуванню наскрізних вмінь ключових компетентностей базової освіти, а також відповідає обов’язковим результатам навчання, визначеним Державним стандартом базової середньої освіти для соціальної і здоров’язбережувальної галузі (додаток 16).

Згідно з Типовою освітньою програмою для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, Програма реалізує лише частину обов’язкових результатів навчання в межах соціальної і здоров’язбережувальної галузі, визначених Державним стандартом (додаток 16). Усі обов’язкові результати для цієї галузі можуть бути виконані в поєднанні з модельною навчальною програмою «Здоров’я, безпека та добробут» (автори І. П. Василяшко, Н. І. Гущина, НАПН України) або з іншими затвердженими програмами предмета «Здоров’я, безпека та добробут».

Зміст Програми є лінійно-концентричним. Вона структурована за розділами і побудована в такий спосіб, щоб зберегти наступність і послідовність вивчення тем від 5 до 6 класу, врахувати міжпредметні та міжгалузеві зв’язки. Розділи

виділені за принципом розширення кола міжособистісної взаємодії дитини в соціумі. Частина Програми, що розкриває зміст 5 класу, містить 4 розділи («Я дорослішаю», «Я і моя родина», «Я у спільноті», «Різні, але рівні»), у які об'єднано 15 тем. Частина Програми, що розкриває зміст 6 класу, містить 3 розділи («Я, моя індивідуальність і безпека», «Я у спільноті», «Я в громаді: діємо разом»), у які об'єднано 14 тем. Теми за розділами розташовані в певному логічному порядку. Водночас учитель/вчителька може коригувати послідовність тем, обсяг змісту і час на його опрацювання відповідно до потреб здобувачів освіти та особливостей організації освітнього процесу. Кожну тему програми представлено через перелік очікуваних результатів, пропонується зміст та перелік видів навчальної діяльності здобувачів освіти.

Основою для визначення очікуваних результатів навчання є орієнтири для оцінювання (5–6 класи), зазначені в Державному стандарті базової середньої освіти. Особливостями предмета «Культура добросусідства» є робота зі ставленнями, цінностями, розвиток особистих якостей і відпрацювання поведінкових навичок, що передбачає системну і тривалу співпрацю педагога/педагогині з дітьми. Тому деякі очікувані результати навчання Програми є наскрізними, а саме: етична поведінка, конструктивне спілкування, співпраця для досягнення результату діяльності, підтримка доброчинності.

ОСНОВНА ЧАСТИНА ПРОГРАМИ.

МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА». 5 КЛАС

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
Розділ 1. Я дорослішаю!		
<ul style="list-style-type: none"> ○ Демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі; ○ визначає, ідентифікує та обговорює фізичні, психічні (зокрема й емоційні) та соціальні зміни, які відбуваються під час переходу в основну школу; ○ визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; ○ визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання; ○ самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті; ○ бере участь у груповій роботі з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; 	<p>Я – підліток/ підлітка!</p> <p>Хто я, який/яка я, чого я прагну? Зміни, які відбуваються в моєму житті. Самопрезентація. Нові виклики в базовій школі та правила співжиття в колективі.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Самоаналіз власного «Я» і змін, які відбулися після закінчення початкової школи, запис власних міркувань. ○ Написання листа собі – майбутньому старшокласнику / майбутній старшокласниці – про свої прагнення і цілі. ○ Розробка власних короткострокових планів щодо досягнення успіхів у поточному навчальному році. ○ Розробка, візуалізація і презентація власного герба. ○ Створення асоціативної карти до слів «підліток/підлітка» або «базова школа». ○ Участь у груповій роботі зі створення та візуалізації профілю класу. ○ Обговорення й укладання переліку якостей або вчинків людини, які будуть допомагати/заважати співпраці і створенню комфортного середовища в колективі. ○ Укладання переліку правил співжиття та співпраці в колективі.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Коментоване читання притч або казок на теми ставлення до інших людей, співпраці, впевненості в собі, подолання страхів і тривожності. ○ Малювання схеми безпечного пересування базовою школою і маршруту термінової евакуації, екскурсія школою. ○ Участь у грі-симуляції з вікової ініціації «посвята в підлітки» або у проведенні позаурочного заходу з вікової ініціації разом з батьками.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; ○ розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; ○ називає та розрізняє вияви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; ○ пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; ○ називає та пояснює необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; 	<p>Я і мої особисті кордони. Право на самовираження</p> <p>Що таке особисті кордони? Типи та види особистих кордонів. Як обстоювати власні кордони. Вміння сказати «ні». Самовираження через поведінку і відповідальність за неї. Конструктивна та деструктивна поведінки.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Аналіз тексту з прикладами того, яким може бути відчуття кордонів у людини, і порівняння з відчуттями власних кордонів. ○ Перегляд та аналіз відео з прикладами порушення особистих кордонів. ○ Ознайомлення з ознаками різних типів та видів особистих кордонів. ○ Визначення із запропонованих тверджень, які з них характеризують «порушення» – «порушення» особистих кордонів. ○ Групова робота з аналізу ситуацій порушень особистого простору людини та її кордонів з визначенням варіантів дій. ○ Аналіз способів захисту кордонів з використанням графічних організаторів.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначення ознак конструктивної та деструктивної поведінок. ○ Участь у навчальному проєкті або групова робота, зокрема на тему «Як я можу виявити себе» тощо. ○ Відпрацювання вміння казати «ні» під час виконання практичних вправ. ○ Підготовка та презентація короткого повідомлення про повагу до особистого простору та кордонів.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Аналізує власний навчальний розвиток, вказуючи на причини успіхів та невдач; ○ визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; ○ визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання; ○ самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті; ○ моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; 	<p>Мої сильні сторони та професії сучасного й майбутнього</p> <p>Як застосувати свої сильні сторони, інтереси й уподобання в професії. Хобі, яке може стати професією. Власна діяльність для успішного майбутнього.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Опитування однокласників про їхні улюблені справи/хобі. Порівняння отриманих результатів. ○ Обговорення сильних сторін і талантів учнів класу, наприклад за допомогою «ланцюга сильних сторін». ○ Створення профілю людей різних професій сучасного й майбутнього. ○ Обговорення питань, наприклад «Чи може хобі стати професією?». ○ Створення постера з переліком улюблених справ, які можуть стати професіями. ○ Перегляд та обговорення відеоінтерв'ю людей різних професій. ○ Визначення переліку рис особистості, необхідних для людей різних професій.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ виявляє зацікавлення до тривалої систематичної діяльності (хобі, спорт, мистецтво, навчання тощо) та наполегливість у досягненні мети; ○ розуміє перспективність своєї діяльності для успішного майбутнього; ○ бере участь у груповій роботі з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Підготовка власного висловлення, наприклад про роль навчання і можливість бути успішним/успішною в професії в майбутньому.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; ○ аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; ○ пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; ○ розуміє перспективність своєї діяльності для успішного майбутнього; ○ визначає цілі власної діяльності і стратегії їхнього досягнення; ○ визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; 	<p>Я і мій час</p> <p>Як я ціную і розподіляю час. Як можна раціонально планувати та керувати часом. Для чого важливо розуміти сприйняття і ставлення до часу в різних культурах.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Створення асоціативної карти про роль часу в житті людини. ○ Активне слухання та обговорення тексту підручника / розповіді учителя/учительки про ставлення до часу в українській та інших культурах. ○ Самоаналіз (за запропонованим шаблоном/тестом) управління часом та ефективності його використання. ○ Участь у рольовій грі-модельованні міжкультурної комунікації з різним ставленням до часу. ○ Укладання переліку правил для раціонального використання особистого часу. ○ Добирання прикладів, які розкривають способи індивідуального ефективного навчання.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ обґрунтовує обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів); ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Створення особистого плану раціонального використання часу, наприклад «карти дня». ○ Наведення прикладів використання цифрових застосунків – органайзерів часу.

Розділ 2. Я і моя родина

<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ називає та пояснює необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; ○ моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; 	<p>Сім'я, родичі, рід</p> <p>Взаємини в родині. Ставлення до батьків / осіб, що їх замінюють. Право на сім'ю. Права та обов'язки батьків / осіб, що їх замінюють, і дітей.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Коментоване читання на тему визначення значущості сім'ї для людини і суспільства. ○ Обговорення малюнків або медіафайлів, які демонструють бажані взаємини в сім'ї. ○ Створення малюнка/переліку, який визначає власні потреби, бажання, інтереси в сімейному колі. ○ Перегляд та обговорення медіатекстів, присвячених Конвенції про права дитини. ○ Обговорення практичних ситуацій щодо забезпечення та реалізації прав і обов'язків батьків та дітей. ○ Складання за алгоритмом або заповнення схеми, наприклад родинних зв'язків з відповідними термінами спорідненості в різних культурах. ○ Складання власного родоводу або пошук в Інтернеті далеких родичів за допомогою цифрових ресурсів.
--	---	--

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Підготовка власного висловлювання про свої обов'язки в родині. ○ Міркування з фіксацією результатів, наприклад в особистому щоденнику, на тему «Що я цінного зробив/зробила сьогодні для себе і для своєї родини».
<ul style="list-style-type: none"> ○ Пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; ○ пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; ○ розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами; ○ розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту. 	<p style="text-align: center;">Особисті, родинні та загальнолюдські цінності</p> <p>Що таке «цінності» і які вони бувають? Особисті цінності. Сімейні цінності. Загальнолюдські цінності.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Створення асоціативної карти, хмари слів тощо. ○ Створення переліку власних цінностей і їхнє ранжування. ○ Порівняльне дослідження, наприклад як змінилися мої мрії та цінності з раннього дитинства до сьогодні. ○ Опитування батьків/опікунів і членів родин на тему сімейних цінностей. ○ Аналіз і визначення спільного та відмінного у власних списках особистих і сімейних цінностей. ○ Участь у рольовій/симуляційній грі. ○ Встановлення причинно-наслідкових зв'язків між цінностями і почуттями та ставленнями. ○ Спостереження й аналіз відеосюжетів/коміксів або кейсів на тему: як цінності впливають на поведінку людини або її ставлення. ○ Написання есе про певні загальнолюдські цінності.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
		<ul style="list-style-type: none"> ○ Участь у проєкті-дослідженні, наприклад як у фольклорі (прислів'ях, казках тощо) різних народів відображаються загальнолюдські цінності. ○ Обговорення проблемних ситуацій, наприклад тих, які виникали через неповагу до цінностей іншої особи або групи людей. ○ Обговорення ситуацій вибору/ухвалення рішень у шкільному житті.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному середовищі; ○ обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; ○ називає та розрізняє вияви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; ○ пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; ○ виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; 	<p>Взаємини поколінь</p> <p>Ставлення до старших, молодших, однолітків. Протидія домашньому насильству. Незнайомці на вулиці.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Складання переліку рис, які відрізняють підлітків від молодших дітей та дорослих. ○ Створення та порівняння профілів дитини та літньої людини, обговорення особливостей літніх людей і необхідності поважного і чуйного ставлення до них. ○ Проведення опитування родичів, знайомих дорослих осіб і презентація його результатів, наприклад про те, як заведено поводитися з дорослими в різних культурах нашого краю. ○ Висловлення міркувань щодо того, як підліток/підлітка може покращити стосунки з дорослими або з молодшими братами/сестрами в родині.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Коментоване читання текстів (уривків фольклорних, художніх творів тощо) про взаємини між поколіннями і про те, як розв'язуються проблемні питання. ○ Обговорення ситуацій, які мають ознаки виявів домашнього насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного), і можливостей отримання допомоги. ○ Рольові ігри / ситуації щодо безпечної поведінки на вулиці при контакті з незнайомими дорослими людьми.

Розділ 3. Я у спільноті

<ul style="list-style-type: none"> ○ Застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; ○ розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; ○ бере участь у груповій роботі з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб; ○ виявляє чуйне ставлення до людей з особливими потребами; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; 	<p>Ми всі різні й цим схожі</p> <p>Ідентичності людини. Різні люди і спільноти в моїй громаді. Ставлення до них і конструктивна комунікація.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначення ключових рис для самоідентифікації людини. ○ Укладання переліку ознак, які характеризують мене як особистість. ○ Створення колажу на тему «Я і моє оточення». ○ Проведення інтерв'ю або робота за методикою «Жива бібліотека» з представниками різних спільнот, зокрема з людьми з інвалідністю, ВПО, трудовими мігрантами та іншими. ○ Визначення в усній чи письмовій формі важливості рівного та справедливого ставлення для людини та суспільства.
---	---	---

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Виконання у групах завдання, спрямованого на знайомство з вербальними та невербальними засобами спілкування та їхніми особливостями в різних культурах і спільнотах, наприклад жестовою мовою. ○ Добирання прикладів, які демонструють безпечне спілкування та конструктивну комунікацію. ○ Читання та обговорення тексту / перегляд медіапродуктів, наприклад про потреби людей з інвалідністю і ставлення до них. ○ Моделювання ситуацій, у яких наявне толерантне та нетолерантне ставлення до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; 	<p>Як допомогти собі й іншим</p> <p>Емоції людини. Чуйність, гуманність. Допомога іншим особам. Ставлення до тварин.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Виконання практичних завдань для розпізнавання і вербалізації власних емоцій та емоцій інших людей, наприклад робота з фотографіями, відео тощо. ○ Написання невеликих повідомлень, наприклад розповіді, листів, на цікаві теми з використанням емотиконів. ○ Візуалізація понять «емпатія»/«чуйність», «гуманність» за допомогою графічних організаційних схем, наприклад асоціативного куща, ментальних карт тощо.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ вирізняє ознаки добротності; ○ виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; ○ виявляє чуйне ставлення до людей з особливими потребами; ○ розпізнає приклади поведінки, дружньої до навколишнього середовища; ○ поводить себе безпечно під час спілкування, зокрема з тваринами; ○ виявляє ризики неналежного поводження з тваринами (домашні, бездомні, дикі); ○ аналізує негативний вплив недотримання правил/інструкцій безпечної поведінки на збереження життя і здоров'я; ○ ухвалює рішення щодо надання самопомоги та допомоги іншим особам, звернення до інших осіб чи відповідних служб. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Участь у рольових іграх, розігруванні ситуацій, у яких необхідно надати допомогу іншим особам, зокрема людям з інвалідністю, літнім людям та ін. ○ Складання переліку способів допомоги іншим людям. ○ Читання оповідань або перегляд відео про тварин і їхні емоції та їхнє обговорення. ○ Обговорення прикладів із власного життєвого досвіду щодо надання допомоги домашнім, свійським тваринам або піклування про диких тварин і птахів узимку. ○ Обирає із запропонованого переліку приклади неприпустимого і чуйного поводження з тваринами. ○ Пошук та аналіз інформації про те, як держава і громадяни захищають тварин. ○ Розробка рекомендацій щодо безпечного поводження з тваринами вдома і на вулиці.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; ○ розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; ○ встановлює нові контакти та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку; ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ бере участь у груповій роботі з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб; 	<p>Ефективне спілкування</p> <p>Що таке ефективне спілкування. Вербальне та невербальне спілкування. Дистанція та позиції у спілкуванні. Особистий простір. Вияв індивідуальних особливостей під час спілкування. Вплив емоцій на спілкування.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Складання сенкану або графічної схеми до поняття «спілкування». ○ Створення в парі спільного малюнка без вербальної комунікації з подальшим обговоренням. ○ Формулювання власного висловлювання про значення ефективного спілкування. ○ Укладання переліку засобів вербального та невербального спілкування. ○ Виконання вправ і моделювання ситуацій для відпрацювання навичок вербального та невербального спілкування. ○ Перегляд відео з подальшим називанням та аналізом емоцій/почуттів, які виявляються через засоби вербального та невербального спілкування. ○ Обговорення індивідуальних відмінностей у виявах емоцій у спілкуванні (зокрема й на прикладі різних культур). ○ Обговорення прикладів особистого простору з опорою на наявність (фотографії, малюнки). ○ Експериментування з виявом дистанції у спілкуванні, знаходженням оптимального для себе особистого простору.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ виконує різні ролі в груповій роботі. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Спостереження та самоспостереження за виявом емоцій/почуттів, які виникають при порушенні особистого простору, обговорення права на їхнє вираження та аналіз їхнього впливу на подальшу взаємодію. ○ Створення та презентація групового проєкту, наприклад пам'ятки/постера/буклета з рекомендаціями щодо особистого простору та позицій у спілкуванні залежно від різних життєвих ситуацій (зокрема й з урахуванням карантинних обмежень). ○ Створення в групах відеопродукту-пояснення для учнів молодших класів, як ефективно спілкуватися.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях; ○ моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів; ○ пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; ○ розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами; ○ протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; 	<p style="text-align: center;">Що таке конфлікт?</p> <p>Поняття конфлікту. Причини та джерела конфліктів. Види конфліктів. Структура конфлікту. Деструктивні та конструктивні шляхи розв'язання конфліктів.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Знаходження асоціацій до поняття «конфлікт». ○ Висловлення позиції та спільне обговорення різних поглядів і ставлень до конфлікту. ○ Наведення прикладів та обговорення різних причин, джерел та видів конфліктів. ○ Складання схеми / візуалізація за допомогою зображень / демонстрація видів конфліктів. ○ Робота з кейсами для розрізнення причин, видів та структури конфлікту. ○ Обговорення видів поведінки в конфлікті на базовому рівні: деструктивна та конструктивна.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; ○ називає та пояснює моделі безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному середовищі. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Демонстрація прикладів впливу емоцій на поведінку в конфлікті. ○ Участь у рольовій грі для відпрацювання конструктивного розв'язання конфліктів. ○ Практична діяльність для формування навички конструктивного розв'язання конфліктів.

Розділ 4. Різні, але рівні

<ul style="list-style-type: none"> ○ Виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ аналізує вибір свій та інших з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; ○ пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; ○ обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; 	<p style="text-align: center;">Улюблені страви. Здорове харчування</p> <p>Традиційна і сучасна кухня регіону. Здорове харчування.</p> <p>Застільний етикет. Як спільний прийом їжі об'єднує людей.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Обговорення проблемних питань, наприклад «Що робить їжу здоровою?». ○ Групування назв страв та продуктів за критеріями, зокрема корисна/шкідлива їжа, регіональна/загальноживана тощо. ○ Складання бажаного меню для себе або для родини на тиждень та аналіз власного харчування. ○ Розробка шаблону публікації (буклета/постера/інфографіки) з правилами застільного етикету в українській та інших культурах.
--	---	---

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ знаходить інформацію щодо здоров'я, безпеки та добробуту в різних джерелах і перевіряє її достовірність; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту. 		<ul style="list-style-type: none"> ○ Створення пам'ятки щодо європейської традиції сервірування столу для трапези. ○ Порівняння за допомогою графічних організаторів традиційних та сучасних страв різних спільнот регіону або регіональної кухні. ○ Встановлення відповідності між назвами свят та традиційними обрядовими стравами. ○ Написання невеликого власного висловлювання або есе-роздумів про те, як спільний прийом їжі об'єднує людей.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ аналізує свій вибір з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; ○ пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; ○ обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях. 	<p>Особливості етнічного етикету в родинях однокласників і сусідів</p> <p>Родинні події, на які запрошують, і події, на які можна прийти без запрошення. Одяг і подарунки, що відповідають події. Варіанти вітання, поздоровлення, співчуття. Етикетні звертання до незнайомих людей різної статі і віку.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Обговорення тексту чи розповіді учителя/вчительки щодо особливостей проведення родинних подій (весілля, день народження тощо), які відбуваються в українських родинях із запрошенням гостей. ○ Розповідь за запропонованим опитувальником чи схемою про особливості проведення свят/подій у власній родині та обговорення з однокласниками спільного і відмінного. ○ Аналіз зображень/відео/текстів, пов'язаних з незручними ситуаціями внаслідок нерозуміння етнічного етикету в різних культурах. ○ Участь у рольовій грі / симуляції на тему відвідування родинного свята в однокласників.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
	<p>Поведінка під час святкування. Як заведено попроситися і піти.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Створення малюнків-порад або анімації щодо одягу, подарунків та інших особливостей етнічного чи релігійного етикету в наших родин. ○ Складання фраз з етикетної лексики (вітання/прощання/звертання/поздоровлення/співчуття) за запропонованим українським переліком слів мовами місцевих етнічних спільнот або іноземними мовами.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; ○ аналізує свій вибір з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; ○ називає та пояснює моделі безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному середовищі; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту. 	<p>Європейський етикет: історія та сучасність</p> <p>Правила вітання: мовний етикет, доцільність рукоштовкування, обіймів, поцілунку. Особливості етикету під час пандемії. Традиції пригостання в Україні та інших країнах Європи і світу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Перегляд та обговорення відео або текстів про особливості вербального/невербального спілкування в країнах Європи. ○ Обговорення, чому потрібно знати особливості етикету в різних культурах. ○ Встановлення відповідності між країною і традиціями пригостання або типовими стравами за допомогою зображень. ○ Участь у рольовій грі / симуляції щодо правил вітання в різних культурах у різні епохи. ○ Обговорення, як змінюються правила етикету, зокрема вітання і спілкування, під час пандемії.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
		<ul style="list-style-type: none"> ○ Пошук інформації з різних джерел (опитування дорослих, однолітків, у медіа, підручнику тощо) щодо мережевого етикету в Україні і країнах Європи. ○ Читання з обговоренням основних правил мережевого етикету та аналіз особистого профайлу в соціальних мережах.
<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту. 	<p>Гендерні стереотипи в різних культурах</p> <p>Стать і соціальні ролі (гендер). Стереотипи щодо поведінки та ставлення до жінок і чоловіків у різних культурах. Важливість гендерної рівності.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Обговорення понять «стать» і «соціальна роль» («гендер»). ○ Читання й обговорення тексту / перегляд медіапродуктів про соціальні ролі чоловіка та жінки в різних культурах. ○ Пояснення поняття «стереотип», визначення ролі стереотипів у житті людини та суспільства. ○ Обговорення чинників, що впливають на формування гендерних стереотипів. ○ Виконання практичних завдань / симуляцій на виявлення та подолання гендерних стереотипів та нерівного ставлення.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
		<ul style="list-style-type: none">○ Обговорення в мінігрупах життєвих ситуацій, коли траплялося нерівне ставлення до жінки/чоловіка або дівчинки/хлопчика через вплив гендерних стереотипів.○ Визначення в усній чи письмовій формі важливості рівного та справедливого ставлення для людини та суспільства.

МОДЕЛЬНА НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА». 6 КЛАС

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
Розділ 1. Я, моя індивідуальність і безпека		
<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; ○ застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; ○ розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; ○ визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ прогнозує ризики комунікації у віртуальному середовищі; ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб. 	<p>Мій приватний інформаційний простір</p> <p>Мої особисті щоденники. Особисті архіви. Блогінг. Сторіз. Селфі. Фотографії. Добročесність у використанні інформації. Захист приватного інформаційного простору.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Добирання прикладів, які розкривають поняття «приватний інформаційний простір». ○ Пояснення значущості особистих та сімейних архівів для збереження пам'яті та формування культурної спадщини суспільства. ○ Участь у дискусії на тему користі/шкоди створення і розміщення селфі в мережі. ○ Порівняння переваг і ризиків активності в інформаційному просторі (селфі, сторіз, блогінг тощо). ○ Аналіз фотографій як джерел інформації за запропонованим алгоритмом. ○ Практична робота на тему «Про що розповідають особисті/сімейні архіви». ○ Розгляд та обговорення прикладів добročесного та недобročесного використання інформації. ○ Укладання правил для безпечної поведінки в особистому інформаційному просторі та дотримання прав інтелектуальної власності. ○ Створення медіапродукту з дотриманням правил безпечної поведінки в інформаційному просторі.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; ○ пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; ○ обирає продукти харчування, способи проведення дозвілля, відповідний одяг тощо, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту; ○ аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; ○ розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб. 	<p>Зовнішні ви- яви індиві- дуальності: одяг, зачіски, косметика</p> <p>Традиційний і сучасний костюм населення України і регіону зокрема. Сучасна молодіжна мода. Прикраси. Зачіски. Фарбування волосся, використання декоративної косметики – корисно чи шкідливо? Корисні піктограми і позначки на одязі.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Аналіз зображень костюмів населення України (зокрема й варіантів українського одягу в історико-культурних регіонах) та визначення, які з них є традиційними і сучасними. ○ Обговорення, як традиції втілюються в сучасному одязі. ○ Коментоване читання тексту про корисні піктограми і позначки на одязі. ○ Участь у симуляції: сортуємо одяг для прання за допомогою корисних піктограм і позначок. ○ Пошук інформації з різних джерел (опитування дорослих, музейні експозиції, книги, медіа тощо) та порівняльний аналіз прикрас, які носили жінки й чоловіки України за старих часів і в наш час. ○ Участь у проєкті-дослідженні моди серед сучасних підлітків. ○ Обговорення проблемних питань, пов'язаних із зачісками, фарбуванням волосся і використанням декоративної косметики. ○ Участь у практичній діяльності, пов'язаній з розпізнаванням толерантного і нетолерантного ставлення через зовнішній вигляд / вияв індивідуальності, та визначення шляхів протидії. ○ Обговорення шляхів/способів захисту від нерівного ставлення і дискримінації через зовнішні вирази індивідуальності.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Виявляє ризики невідповідності власних потреб і можливостей; ○ обґрунтовує обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів); ○ аналізує взаємозв'язок між потребами людини та обмеженістю ресурсів; ○ визначає потребу ощадливого використання ресурсів і повторної переробки вторинної сировини; ○ визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; ○ аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; ○ визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання; ○ визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; ○ моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; ○ визначає цілі власної діяльності і стратегії їхнього досягнення; ○ визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності. 	<p style="text-align: center;">Ресурси і потреби людини</p> <p>Потреби людини. Ресурси відновні і невідновні, природні, матеріальні, духовні. Зовнішні та внутрішні ресурси особистості. Співчуття та взаємопідтримка як ресурс.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Класифікація ресурсів відповідно до наданої схеми. ○ Перегляд і обговорення відео/малюнків/інфографіки з різними видами відновних і невідновних ресурсів. ○ Наведення прикладів збереження різних видів ресурсів та обговорення власних дій щодо збереження природних і матеріальних ресурсів. ○ Обговорення різних видів потреб людини. ○ Створення колажу, наприклад «Мої потреби та ресурси» / «Хочу та можу». ○ Аналіз наявних власних ресурсів за заданою схемою і планування дій для досягнення певної мети. ○ Практична діяльність для усвідомлення важливості співчуття та взаємопідтримки. ○ Участь у груповому проекті, наприклад плануванні заходу з визначенням необхідних ресурсів та спільних дій.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі; ○ обирає продукти харчування, способи проведення дозвілля, відповідний одяг тощо, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту; ○ обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; ○ передбачає вплив на власне здоров'я, безпеку, добробут та здоров'я, безпеку, добробут інших осіб неналежного використання цифрових пристроїв; ○ пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників; ○ визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; ○ аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя; ○ визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі. 	<p>Моє безпечне дозвілля. Гра</p> <p>Варіанти проведення дозвілля. Безпечний і корисний відпочинок на природі та вдома. Гра як засіб згуртування колективу і навчання нових навичок. Комп'ютерні ігри – користь і небезпека віртуальної реальності.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Створення візуального продукту щодо різних варіантів проведення цікавого дозвілля. ○ Створення та репрезентація переліку різних видів улюблених ігор (спортивних, настільних, народних, комп'ютерних тощо). ○ Аналіз складників гри (інструкція, правила, поведінка гравців тощо). ○ Участь у дискусії щодо того, що можна вважати «спортивною» і «неспортивною» поведінкою в грі. ○ Обговорення важливості дотримання правил гри. ○ Пошук інформації з різних джерел і наведення прикладів рухливих і настільних ігор, які сприяють знайомству і згуртуванню колективу, та ігор, які вчать певних навичок. ○ Створення постера/пам'ятки щодо правил безпечної поведінки під час рухливих ігор або безпечного відпочинку на природі та вдома. ○ Обговорення інфографіки/тексту/відеоролика про користь і небезпеку віртуальної реальності та ігрової залежності.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання; ○ аналізує власний навчальний розвиток, вказуючи на причини успіхів та невдач; ○ моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; ○ розуміє перспективність своєї діяльності для успішного майбутнього; ○ організовує власний освітній простір, раціонально розподіляє час; ○ використовує допоміжні засоби для навчання, зокрема цифрові пристрої, без шкоди для здоров'я; ○ визначає ефективні способи засвоєння навчальної інформації; ○ визначає цілі власної діяльності і стратегії їхнього досягнення; ○ самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті; ○ виявляє зацікавлення до тривалої систематичної діяльності (хобі, спорт, мистецтво, навчання тощо) та наполегливість у досягненні мети. 	<p>Знання і навички як ресурс власного розвитку</p> <p>Цінність освіти в сучасному світі. Чи можна здобувати знання за межами школи? Раціональна організація навчання. Навчальний прогрес.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Розв'язування проблемних ситуацій, пов'язаних з недостатньою кількістю знань та вмій, необхідних для виконання певного завдання. ○ Обговорення проблемних питань, наприклад навіщо потрібна освіта сучасній людині або скільки і навіщо треба вчитися тощо. ○ Читання / перегляд відео, наприклад про незвичайні школи світу або можливості самоосвіти. ○ Відстеження виконання завдань щодо навчання за допомогою, наприклад, «Календаря відповідальних справ». ○ Ведення щоденника власних досягнень для відстеження власного навчального прогресу. ○ Розгляд та обговорення способів, технік, прийомів ефективного навчання. ○ Створення/реалізація короткотривалих планів щодо досягнення успіхів у навчанні. ○ Читання та обговорення текстів про те, як можна бути ефективним(-ою) під час навчання. ○ Пошук інформації з різних джерел щодо можливості навчання / отримання нових корисних навичок за межами школи.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
Розділ 2. Я в спільноті		
<ul style="list-style-type: none"> ○ Використовує перевірену інформацію для ухвалення рішення щодо вибору повсякденної поведінки на користь здоров'я, безпеки та добробуту; ○ визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб; ○ обґрунтовує необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях; ○ демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі; ○ розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; ○ розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; ○ визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; 	<p style="text-align: center;">Етикет під час релігійних свят у різних культурах</p> <p>Основні правила поведінки під час релігійних свят і обрядів у друзів та сусідів. Одяг і подарунки, які відповідають події. Формули поздоровлення і відповіді. Обрядові страви.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Пошук інформації з різних джерел щодо традицій проведення релігійних свят із запропонованого переліку. ○ Складання в групах колажу з основних елементів (символи, страви тощо) деяких найвідоміших свят світових релігій. ○ Складання переліку основних формул привітання зі святом різними мовами. ○ Участь у грі-симуляції відвідин різних релігійних свят. ○ Встановлення відповідності між обрядовою стравою і святом. ○ Читання та обговорення основних правил поведінки вірян під час релігійних свят і правил відвідування релігійних свят представниками інших релігій чи конфесій. ○ Створення посту-вітання друзів з релігійним святом у соцмережах.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів. 		
<ul style="list-style-type: none"> ○ Застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; ○ пояснює вплив спілкування на складники здоров'я, безпеки і добробуту; ○ розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ бере участь у груповій роботі з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб. 	<p>Ефективна комунікація та співпраця</p> <p>Ознаки ефективної комунікації. Навички ефективної комунікації: активне слухання та прояснення інформації.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Складання переліку ознак ефективної комунікації з подальшим спільним обговоренням. ○ Ознайомлення з основними навичками активного слухання та прояснення інформації (слухання інформаційного повідомлення вчителя/вчительки / читання тексту / перегляд відео). ○ Моделювання різних навичок активного слухання та прояснення інформації. ○ Практична діяльність для тренування навичок ефективної передачі інформації, активного слухання і прояснення. ○ Формулювання різних видів запитань за заданою схемою. ○ Рольова гра на застосування навичок активного слухання та прояснення інформації. ○ Спостереження та самопостереження за виявом емоцій/почуттів під час комунікації.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Виконує різні ролі в груповій роботі; ○ протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; ○ ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях; ○ моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів; ○ застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ бере участь у груповій роботі з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб; ○ виконує різні ролі в груповій роботі. 	<p>Ненасильницьке спілкування</p> <p>Ознаки та особливості ненасильницького спілкування. Компоненти ненасильницького спілкування. Структура та формулювання «я-твердження». Аргументування власної позиції.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Обговорення, що таке ненасильницьке спілкування, які його ознаки і чому воно важливе. ○ Виконання практичної діяльності (вправ) на формування негативного ставлення до насильства, ненасильницької поведінки, розуміння рівності прав і недискримінації за будь-якою ознакою. ○ Ознайомлення з компонентами ненасильницького спілкування, структурою «я-твердження». ○ Моделювання та аналіз практичних ситуацій і формулювання для них «я-тверджень». ○ Практична діяльність для тренування навичок аргументування власної позиції з повагою до співрозмовника. ○ Створення постера в групі на теми мирного співжиття в колективі/спільноті/громаді.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; ○ ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях; ○ моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів; ○ застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації; ○ розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ ухвалює рішення щодо надання самопомоги та допомоги іншим особам, звернення до інших осіб чи відповідних служб. 	<p>Як розпізнати конфлікти та запобігти насильницьким конфліктам</p> <p>Які конфлікти найчастіше виникають у школі та вдома? Стилі поведінки в конфлікті. Ненасильницькі шляхи розв'язання конфліктів: діалог, коло порозуміння, медіація тощо.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Обговорення і складання переліку конфліктів, які найчастіше виникають у школі та вдома. ○ Створення базової карти/схеми конфлікту. ○ Перегляд та обговорення медіафайлів з різними стилями поведінки в конфлікті. ○ Спільне формулювання ознак різних стилів поведінки в конфлікті. ○ Інсценізація або моделювання різних стилів поведінки в конфлікті за запропонованими ситуаціями з подальшим обговоренням. ○ Створення коміксу, який демонструє ситуацію з різними стилями поведінки в конфлікті. ○ Виконання практичної діяльності / симуляцій з відпрацювання навичок конструктивного розв'язання конфліктів із застосуванням «я-твердження», аргументування, навичок активного слухання та прояснення інформації. ○ Моделювання ситуації розв'язання конфлікту через участь у «Колі порозуміння». ○ Ознайомлення з поняттями «медіація» та «медіатор», «медіація ровесників»; куди можна звернутися по допомогу, наприклад у кабінет медіації або службу порозуміння школи тощо. ○ Написання посту для соціальної мережі щодо конструктивної комунікації в конфлікті.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб; ○ виокремлює інформацію та обговорює ситуації булінгу, зокрема кібербулінгу; ○ розробляє стратегію подолання булінгу, визначає джерела допомоги жертвам булінгу, звертається по допомогу до інших осіб; ○ аналізує причини вибору нездорової поведінки; ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами; ○ розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; ○ виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги. 	<p>Булінг. Кібербулінг</p> <p>Чим булінг відрізняється від конфлікту. «Коло» булінгу. Моделі поведінки під час булінгу. Що таке кібербулінг і як від нього захиститися?</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначення ознак та складання порівняльної таблиці за визначеними критеріями понять «конфлікт» і «булінг». ○ Обговорення анімаційних історій, що містять приклади цькування. ○ Створення асоціативної карти/схеми/візуалізації понять «булінг»/«кібербулінг». ○ Визначення із запропонованого переліку ключових ознак булінгу/кібербулінгу. ○ Перегляд уривків з відео і їхній аналіз за допомогою схеми «коло булінгу» для визначення ролей під час булінгу. ○ Обговорення проблемних ситуацій, пов'язаних із цькуванням, та визначення причин булінгу. ○ Висловлення власних суджень про вплив булінгу на всіх його учасників. ○ Генерування ідей/пропозицій для створення безпечного середовища в класі. ○ Наведення прикладів кібербулінгу і моделювання ситуацій щодо захисту від нього.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
-------------------------------	--------------------	----------------------------

Розділ 3. Я в громаді: діємо разом

<ul style="list-style-type: none"> ○ Розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування; ○ встановлює нові контакти та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів; ○ вирізняє ознаки доброчинності; ○ виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; ○ пояснює значення волонтерства. 	<p>Чим я можу допомогти іншим людям та бути корисним/корисною в громаді?</p> <p>Доброчинність, милосердя, меценатство. Сусідська допомога (толока). Волонтерська допомога.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Пояснення різниці між поняттями «волонтерство», «доброчинність», «милосердя», «меценатство» за допомогою графічних організаторів. ○ Пошук інформації з різних джерел і її зіставлення щодо відомих меценатів або благодійників регіону. ○ Дослідження діяльності представників волонтерського руху в Україні (робота в групах). ○ Зустріч із волонтерами. ○ Створення медіапродукту (наприклад, відеоролика, анімації, допису в соціальних мережах) для популяризації волонтерської діяльності та доброчинності в громаді. ○ Робота з прислів'ями про сусідську допомогу, доброчинність у різних культурах. ○ Обговорення кейсів щодо сусідської взаємодопомоги. ○ Дослідження значення поняття «толока» і його аналогів у різних культурах за допомогою різних джерел інформації (зокрема цифрових). ○ Створення есе-міркування щодо можливості власної участі в наданні сусідської допомоги, волонтерському русі, доброчинності.
---	---	--

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі; ○ моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб; ○ аналізує взаємозв'язок між потребами людини та обмеженістю ресурсів; ○ визначає потребу ощадливого використання ресурсів і повторної переробки вторинної сировини; ○ відбирає ресурси для повторної переробки. 	<p>Природне середовище як ресурс. Людина, дружня до природи</p> <p>Раціональне природокористування та економія ресурсів. Повторне використання. Культура споживання і поведінка відповідального(-ї) споживача/споживачки.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Складання переліку способів задоволення власних потреб без шкоди для себе та природного середовища. ○ Обговорення та вирішення кейсів щодо ощадливого використання ресурсів. ○ Презентації досвіду економії комунальних витрат у родині. ○ Створення банку ідей, як можна дати «друге життя» або запропонувати нове використання власних побутових речей, щоб зменшити обсяг сміття і раціонально використовувати ресурси. ○ Складання переліку правил для ефективного та ощадливого візиту в супермаркет. ○ Створення публікації (буклета, постера, інфографіки) про правила поведінки відповідального споживача.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Обґрунтовує обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів); ○ оперує основними економічними поняттями (гроші, зайнятість, підприємництво тощо); ○ розрізняє та зазначає законні джерела доходів для свого віку; ○ вміє раціонально розпоряджатися власними грошима; ○ розуміє вагу докладених зусиль дорослих для отримання доходів. 	<p>Підприємливість та ініціативність як ресурс розвитку власного добробуту і громади</p> <p>Діяльність зі створення цінностей для інших осіб. Про що говорить прислів'я «Де народився – там і згодився»? Власна діяльність для успішного майбутнього та розвитку громади.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Аналіз і складання переліку можливих джерел власного доходу. ○ Складання за шаблоном або самостійно власного бюджету на визначений термін (день, тиждень, місяць). ○ Проведення інтерв'ю з батьками щодо внеску членів сім'ї в добробут родини. ○ Проведення та обговорення мінідослідження, яких підприємств/виробництв і послуг бракує в громаді та як цьому можна зрадити зараз чи в майбутньому. ○ Вербалізація емоцій, які відчуває людина, коли їй щось вдається зробити або досягти. ○ Участь в обговоренні на тему «Ініціативність: переваги та ризики» з опорою на графічний організатор. ○ Обговорення питання «Які цінності для себе та інших я можу створити?». ○ Складання портрета підприємливої людини. ○ Порівняння та обговорення різниці між поняттями «підприємлива людина» та «підприємець». ○ Висловлення припущень щодо того, які соціальні та культурні цінності можна створити у власній громаді. ○ Розробка плану створення соціального чи культурного проекту (групова робота) з подальшим його впровадженням у громаді.

Очікувані результати навчання	Пропонований зміст	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> ○ Визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності; ○ толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту; ○ виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ○ виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги; ○ виявляє чуйне ставлення до людей з особливими потребами; ○ бере участь у груповій роботі з урахуванням індивідуальних особливостей і потреб; ○ розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності; ○ встановлює нові контакти та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку; ○ оцінює надійність різних джерел інформації (засоби масової інформації, реклама, соціальні мережі тощо); ○ виявляє зацікавлення до тривалої систематичної діяльності (хобі, спорт, мистецтво, навчання тощо) та наполегливість у досягненні мети. 	<p>Культура та різноманіт-тя як ресурс для розвитку громади та країни</p> <p>Якими бувають громади. У чому цінність та переваги різноманітності громади. Як жити разом в одній громаді. Як я можу підтримувати і зберігати культуру моєї спільноти та громади і сприяти розвитку країни.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ○ Створення візуального образу до поняття «громада». ○ Зустріч із представниками різних суспільних груп громади. ○ Підготовка в групах і репрезентація колажу «Громада, у якій я живу». ○ Висловлення власних суджень про культурне різноманіття та його цінність для суспільства. ○ Участь у симуляціях про взаємодію і комунікацію в громаді. ○ Укладання переліку компетентностей для успішної комунікації в багатокультурному суспільстві. ○ Пошук з різних джерел (наприклад, текстів, відеоматеріалів, усних свідчень, власних спостережень) історій успіху, як культурне різноманіття сприяло особистому розвитку або розвитку громади загалом. ○ Обговорення, як я можу підтримувати і зберігати культуру моєї спільноти і громади. ○ Виконання навчального проєкту «Культури нашого краю».

МЕТОДИЧНІ

РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо викладання предмета

«Культура добросусідства»

в 5–6 класах

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

щодо викладання предмета «Культура добросусідства» в 5–6 класах

Предмет «Культура добросусідства» для 5–6 класів є складником наскрізного курсу «Культура добросусідства», програми якого розроблені для різних ланок освіти – від дошкілля до освіти дорослих. Він спрямований на розвиток освіти впродовж життя, демократизацію освітнього середовища, підтримку міжкультурної і миротворчої освіти та широкої соціальної інклюзії в Україні. Пропонований зміст програми та методичних рекомендацій ґрунтується на базових знаннях соціальної і здоров'язбережувальної галузі та змісті наскрізного курсу «Культура добросусідства».

Програму предмета «Культура добросусідства» для 5–6 класів (автори: М. Араджіоні, О. Козорог, Н. Лебідь, В. Потапова, І. Унгурян) розроблено згідно з вимогами Державного стандарту базової середньої освіти та рекомендовано до використання наказом Міністерства освіти і науки України № 795 від 12.07.2021 р.

Методичні рекомендації щодо викладання «Культури добросусідства» базуються на «Методичних рекомендаціях щодо особливостей організації освітнього процесу в 5-х класах закладів загальної середньої освіти за Державним стандартом базової середньої освіти в умовах реалізації концепції «Нова українська школа» для закладів загальної середньої освіти, які є учасниками інноваційного освітнього проєкту всеукраїнського рівня за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» (додаток до наказу Міністерства освіти і науки України № 4.5/2303-21 від 06.08.2021 р.).

Згідно з Типовою освітньою програмою для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ Міністерства освіти і науки України № 235 від 19.12.2021 р.) наскрізний інтегрований курс «Культура добросусідства» є обов'язково-вибірковим предметом соціальної і здоров'язбережувальної галузі, альтернативним таким предметам, як «Етика», «Вчимося жити разом», або іншим курсам морального спрямування. Обов'язково-вибірковий предмет був рекомендований до викладання обсягом 17 годин на рік. Адміністрація школи разом з учителем/вчителькою може спланувати його

викладання в такий спосіб: або 1 година раз на два тижні упродовж навчального року (як вказано в запропонованому в збірці календарно-тематичному плануванні), або ж 1 година кожного тижня упродовж одного, бажано першого (осіннього), семестру. Однак типова освітня програма не забороняє збільшити рекомендовану кількість годин. Для цієї галузі максимальна кількість годин на тиждень дорівнює трьом, отже, 1 година – обов'язковий інтегрований курс «Здоров'я. Безпека. Добробут», 1 година – обов'язково-вибірковий предмет, і 1 година ще є в резерві. Якщо ЗЗСО обирає викладання «Культури добросусідства» обсягом 35 годин на рік, то рекомендована кількість годин у календарному плануванні може бути відповідно збільшена вдвічі. Також учитель/вчителька може інтегрувати викладання предмета з інтегрованим курсом «Здоров'я. Безпека. Добробут» або використовувати тематику і розробки «Культури добросусідства» для проведення ранкових зустрічей, годин спілкування, позаурочних заходів.

Звертаємо увагу на важливість узгодження викладання деяких тем «Культури добросусідства» з курсом «Здоров'я. Безпека. Добробут», щоб уникнути дублювання і творчо доповнювати кожен із предметів.

Особливостями наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства» є спрямованість на формування ставлень, цінностей, розвиток особистих якостей і відпрацювання поведінкових навичок, що передбачає системну і тривалу співпрацю педагога/педагогині з дітьми. Тому деякі очікувані результати навчання є наскрізними, а саме: етична поведінка, конструктивне спілкування, співпраця для досягнення результату діяльності, підтримка доброчинності.

Звертаємо увагу на певну складність та чутливість окремих тем і важливість відстежування емоційного стану школярів під час проведення деяких вправ. Особливо актуальним це є в період воєнного стану і післявоєнної відбудови. Про це в розробках також містяться відповідні нагадування. Окрім того, просимо звернути увагу на те, що деякі вправи на згуртування колективу, розвиток емпатії тощо передбачають тримання дітьми за руки і тісний контакт, тож варто стежити, щоб діти дотримувалися актуальних карантинних вимог – вдягали маски чи захисні рукавички або до і після вправи ретельно мили руки.

Відповідно до пояснювальної записки МНП «Культура добросусідства» учитель/вчителька може самостійно корегувати кількість часу, відведеного на кожне заняття, обирати на свій розсуд види діяльності, зазначені в програмі або в навчально-методичних матеріалах, чи пропонувати власні, а також може змінювати запропоновану авторами програми черговість тем.

Враховуючи різні технічні та/або просторові можливості закладу освіти, рівень підготовки дітей, кількість дітей у класах, обмеження в часі, відведеному на викладання предмета, автори методичних рекомендацій надали варіанти альтернативних видів діяльності та проведення занять за однією темою. Зауважимо, що всі запропоновані методичні матеріали є основою для творчості педагога/педагогині, який/яка налаштований(-а) на якісну реалізацію програми курсу. Також у розробках є

рекомендації щодо адаптації деяких занять для проведення їх у цікавій інтерактивній формі в умовах дистанційного навчання.

Оскільки в умовах компетентнісно орієнтованого навчання посилюється увага до роботи з формування навичок самоорганізації і самонавчання, уміння виокремлювати важливе й достовірне серед потоку інформації, автори пропонують низку завдань для самостійного опрацювання учнями. Також запропоновані завдання, що передбачають спільну роботу дитини з батьками/рідними вдома для вироблення навичок співпраці та взаємодії, дослідження традицій, історії і культури родини. Тож деякі види діяльності можуть бути рекомендовані як творче домашнє завдання або позаурочна активність, як ідеї для проведення цікавих інтерактивних ранкових зустрічей і годин спілкування, спільних заходів з батьками або з молодшими школярами.

Роботу над матеріалами кожної теми варто розпочинати з ранкової зустрічі з дотриманням методики її проведення (якщо заняття з «Культури добросусідства» стоїть у розкладі першим уроком). Окрім створення психологічно комфортної атмосфери в класному колективі, формування в учнів мотивації до навчальної діяльності, ранкова зустріч має пов'язуватись із темою заняття, плавно підводити дітей до певного навчального питання, компетентнісно орієнтованого завдання, яке необхідно виконати в процесі подальшої навчальної діяльності.

У впровадженні курсу має віддаватися перевага діяльнісному підходу, який передбачає різноманітні активності: інтерактивні вправи, практичні роботи, дослідження, спостереження, моделювання та прогнозування, розв'язання ситуативних завдань, проектну діяльність, роботу з різними джерелами інформації, використання цифрових пристроїв тощо. Автори рекомендують педагогам/педагогиням під час роботи з дітьми впроваджувати основні підходи для навчання в НУШ, зокрема дотримуватися умов і технології інтерактивного навчання, практикувати в навчанні підлітків принципи освіти дорослих тощо. Тож іще раз наголошуємо і просимо педагога/педагогиню під час роботи за курсом «Культура добросусідства» дотримуватися таких рекомендацій:

- акцентувати загальнолюдські цінності, наголошувати на тому, що об'єднує, та на особливостях, якими ми цікаві одне одному;
- базуватися на особистому досвіді дитини й членів її родини;
- використовувати абетковий принцип будь-якого переліку (культур, мов, об'єктів, персоналій тощо), бути політкоректними у використанні термінів;
- виокремлювати в кожній темі, у кожному занятті ціннісний і мотиваційний аспекти: дитина має розуміти, навіщо вона набуває певні знання, навички, емоції і як вона їх буде використовувати тут і зараз;
- вибирати завдання за принципом «краще менше, та краще», адаптувати до потреб та рівня розвитку дітей у класі і не прагнути досягнути весь запропонований матеріал;

- матеріал про різні культури, мови, персоналії, релігії тощо має подаватися в позитивному ключі або нейтрально;
- у «Культурі добросусідства» пріоритетним є знайомство з культурами, релігіями, мовами чи діалектами, які представлені в найближчому оточенні дитини – у громаді/районі/області;
- наведені в посібниках тексти діти не завчають і не переказують, а розповідають про своє ставлення до них, виокремлюють головну думку чи емоцію. Розуміння важливіше за знання тексту або фактів!
- наводити різні погляди на історичні факти, етимологію слова, ту саму подію тощо, ставити проблемні запитання;
- на заняттях з «Культури добросусідства» діти мають говорити більше, ніж учитель/вчителька;
- дотримуватися тематичного принципу – у «Культурі добросусідства» немає тем, присвячених тільки одній етнічній культурі чи релігії;
- не карати дитину за відповіді, які не подобаються або які, на вашу думку, є помилковими. У деяких вправах і творчих завданнях немає єдиної правильної відповіді – процес важливіший за результат;
- не виокремлювати дітей у класі за гендерною, конфесійною, етнічною та іншими ознаками;
- пропонувати здобувачам освіти завжди однаковий розмір текстів, присвячених історії та культурі різних груп, персоналіям тощо;
- діти мають йти з «Культури добросусідства» з позитивом і корисними практичними знаннями та навичками для життя у світі, що стрімко змінюється.

Основними засобами в освітньому процесі навчального предмета «Культура добросусідства» є підручник «Культура добросусідства. 5 клас» М. Араджіоні, О. Козорог, Н. Лебідь, В. Потапової, І. Унгурян (гриф «Рекомендовано» згідно з наказом МОН від 30.03.2022 № 277 «Про внесення змін у додаток до наказу МОН України від 08.02.2022 № 140») та підручник «Культура добросусідства. 6 клас» М. Араджіоні, Л. Гретченко, О. Козорог, Н. Лебідь, В. Потапової, І. Унгурян, З. Філончук (гриф «Рекомендовано» згідно з наказом від 08.03.2023 № 254 «Про надання грифа “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України” підручникам для 5 та 6 класів закладів загальної середньої освіти»). Електронні версії підручників доступні для перегляду і роботи на сайті «Якість освіти» та сайті «Культура добросусідства» за покликаннями: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/kultura-dobrosusidstva-5-klas/> або <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/kultura-dobrosusidstva-6-klas/>.

Додаткові матеріали, особливо щодо регіонального компонента, ідеї для проведення цікавих занять і вправи можна знайти в цій збірці (стор. 65-444), у посібниках – робочих зошитах для дітей і матеріалах для батьків і педагогів «Культура добросу-

сідства» (частини 1–4, видання 2018–2021 рр.), які розроблялися за регіональним принципом, а також у збірках «Я. Ми. Країна» (видання 2021 р.), «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» (видання 2019 р.) та інших, які розміщені за покликанням: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/>. Варто звернути увагу також на регіональний досвід викладання «Культури добросусідства», наприклад: <https://kdukraine.com/documents-categories/metodichni-materiali-regionalnij-dosvid/>

Під час викладання «Культури добросусідства» рекомендуємо застосовувати переважно формувальне оцінювання (тобто оцінювання для навчання), яке передбачає надання учням підтримки, корегує засоби та методи навчання в разі виявлення їхньої неефективності, визначає подальші цілі, а також підсумкове оцінювання (оцінювання навчання). Детальні рекомендації щодо формувального і підсумкового оцінювання містяться в методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України, затверджених наказом МОН України від 01.04.2022 № 289.

Рекомендуємо використовувати техніки формувального оцінювання також для розвитку в учнів рефлексивної компетентності. Це сприятиме не тільки обдумуванню власного навчального поступу школярів, а й розвитку їхнього емоційного інтелекту. Взаємооцінювання є повноцінною навчальною стратегією і також активно використовується в «Культурі добросусідства». Воно створює можливості для учнів закріплювати вивчений матеріал шляхом оцінювання результатів навчання одне одного. З цією метою під час роботи зі школярами учителів/вчительць доречно організовувати обмін роботами, взаємозапитання за запронованим планом, взаємообмін завданнями, заповнення форм взаємооцінювання тощо.

Якщо педагогічна рада закладу освіти ухвалить рішення про підсумкове оцінювання предмета «Культура добросусідства» в 5–6 класах, то результати навчальних досягнень учнів/учениць фіксуються у свідоцтві досягнень, форма якого запропонована в «Методичних рекомендаціях щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, що здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти», затверджених наказом МОН України від 01.04.2022 № 289. У додатку 1 до зазначених рекомендацій, у блоці «Етика / Курси морального спрямування» вписується назва предмета – «Культура добросусідства», і відповідно змінюються три очікувані результати навчання на такі: 1) розвиток самоусвідомлення та ефективна діяльність, 2) конструктивна комунікація і співпраця, 3) толерантність, чуйність, добротність. Ці результати відповідають очікуваним результатам галузі і змісту програми на кінець 6 класу. Тож при оцінюванні досягнень дітей у 5 класі треба корегувати ці результати з опрацьованими темами. Критерії оцінювання та рекомендовану шкалу оцінювання пропонуємо також у цій збірці на стор. 50–51.

Викладати предмет можуть викладач курсів «Основ здоров'я» чи «Здоров'я. Безпека. Добробут», викладач історії і громадянської освіти, шкільний психолог, а за умови проходження відповідного навчання – і класний(-а) керівник/керівниця 5–6 класів, тобто вчитель-предметник/вчителька-предметниця будь-якого фаху.

КРИТЕРІЇ

ОЦІНЮВАННЯ
навчальних досягнень учнів
для свідоцтва досягнень предмета
«Культура добросусідства»
(на кінець 6 класу)

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

навчальних досягнень учнів для
свідоцтва досягнень предмета «Культура
добросусідства» (на кінець 6 класу)

РЕЗУЛЬТАТ	ПОЧАТКОВИЙ	СЕРЕДНІЙ	ДОСТАТНІЙ	ВИСОКИЙ
Розвиток самоусвідомлення та ефективна діяльність	Розуміє необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті, громадських місцях	Пояснює необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях	Моделює власну відповідальну поведінку щодо дотримання правил у побуті та громадських місцях	Дотримується правил поведінки в побуті та громадських місцях
	Називає моделі безпечної поведінки в соціальному середовищі згідно з інструкціями і правилами	Пояснює вибір моделей безпечної поведінки в соціальному середовищі згідно з інструкціями і правилами	Узгоджує модель безпечної поведінки у відповідній ситуації в соціальному середовищі	Діє безпечно згідно з інструкціями і правилами у соціальному середовищі
	Називає вияви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб	Розрізняє вияви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб	Робить висновки щодо виявів тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб та способів реагування на них	Моделює кроки реагування на вияви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб
	Розуміє перспективність своєї діяльності для успішного майбутнього	Визначає свої потреби, бажання, інтереси, цілі	Визначає стратегії досягнення цілей особистісного розвитку та навчання. Виявляє ризики невідповідності власних потреб і можливостей	Самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо власних досягнень, зокрема в навчанні, спорті, побуті
	Усвідомлює обмеженість ресурсів (часу, здоров'я, фінансів, природних ресурсів тощо)	Обґрунтовує обмеженість ресурсів (часу, здоров'я, фінансів, природних ресурсів тощо)	Визначає причини обмеженості ресурсів (часу, здоров'я, фінансів, природних ресурсів тощо)	Моделює діяльність з урахуванням обмеженості ресурсів (часу, здоров'я, фінансів, природних ресурсів тощо)

Конструктивна комунікація і співпраця	Називає складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний)	Ідентифікує складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний)	Пояснює різницю між складниками власного та чужого особистого простору	Виявляє повагу до свого і чужого особистого простору під час спілкування
	Розпізнає вербальні і невербальні засоби комунікації	Застосовує вербальні і невербальні засоби комунікації	Аргументує вибір вербальних і невербальних засобів спілкування	Застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації
	Розрізняє ситуації, які можуть стати причиною виникнення конфліктів	Пояснює, як ситуація може стати причиною виникнення конфліктів	Ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях	Моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів
	Розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності	Пояснює взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності	Визначає причинно-наслідкові зв'язки між емоційним станом, переконаннями, поведінкою всіх учасників спільної діяльності	Ефективно співпрацює для досягнення результату
Толерантність, чуйність, добродійність	Виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб	Пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів	Визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності	Толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту
	Розуміє значення волонтерства і добродійності для людей, які потребують допомоги, та громади загалом	Пояснює значення волонтерства і добродійності для людей, які потребують допомоги, та громади загалом	Визначає ситуації, у яких люди потребують допомоги. Виявляє чуйне ставлення до них	Моделює кроки для здійснення волонтерської діяльності та надання допомоги або безпосередньо бере участь у цьому

«КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»

Орієнтовне календарно-тематичне планування¹

5 клас I півріччя²

№ з/п	Дата	Тема заняття/уроку	Рекомендована кількість годин	Фактична кількість годин	Примітка
Розділ 1. Я дорослішаю!					
1		Вступне заняття Вступ до предмета.	0,5-1		
2		Я – підліток/підлітка! Хто я, який/яка я, чого я прагну? Самопрезентація. Зміни, які відбуваються у моєму житті. Нові виклики в базовій школі та правила співжиття в колективі.	1-2		
3		Я і мої особисті кордони. Право на самовираження Що таке особисті кордони? Типи та види особистих кордонів. Як обстоювати власні кордони. Вміння сказати «ні». Самовираження через поведінку і відповідальність за неї. Конструктивна та деструктивна поведінки.	1-2		
4		Мої сильні сторони та професії сучасного й майбутнього Як застосувати свої сильні сторони, інтереси й уподобання в професії. Хобі, яке може стати професією. Власна діяльність сьогодні для успішного майбутнього.	0,5-1		

¹ Згідно з пояснювальною запискою до МНП «Культура добросусідства» учитель/вчителька може самостійно корегувати кількість часу, відведеного на кожне заняття, обирати на свій розсуд види діяльності, зазначені в програмі, чи пропонувати власні, а також може змінювати запропоновану авторами програми черговість тем. Також звертаємо увагу на необхідність узгодження деяких тем з темами інтегрованого курсу «Здоров'я. Безпека. Добробут».

² Оскільки предмет «Культура добросусідства» рекомендований до викладання в обсязі 17 годин на рік, адміністрація школи разом з учителем/вчителькою може спланувати його викладання в такий спосіб: або 1 година раз на два тижні упродовж навчального року (як вказано нижче), або ж 1 година кожного тижня упродовж одного семестру. Якщо ЗЗСО обирає викладання «Культури добросусідства» в обсязі 35 годин на рік (що не забороняється: у програмі з цієї галузі максимальна кількість годин на тиждень становить 3 години), то рекомендована кількість годин може бути відповідно збільшена вдвічі.

№ з/п	Дата	Тема заняття/уроку	Рекомендована кількість годин	Фактична кількість годин	Примітка
5		Я і мій час Як я цінюю і розподіляю час. Як можна раціонально планувати та керувати часом. Для чого важливо розуміти сприйняття і ставлення до часу в різних культурах.	0,5–1		
Розділ 2. Я і моя родина					
6		Сім'я, родичі, рід Взаємини в родині. Ставлення до батьків / осіб, що їх замінюють. Право на сім'ю. Права та обов'язки батьків / осіб, що їх замінюють, і дітей.	1		
7		Особисті, родинні та загальнолюдські цінності Що таке «цінності» і які вони бувають? Особисті цінності. Сімейні цінності. Загальнолюдські цінності.	0,5–1		
8		Взаємини поколінь Ставлення до старших, молодших, однолітків. Протидія домашньому насильству. Незнайомці на вулиці.	1		
9		Підсумкове заняття	0,5		
ВСЬОГО за I півріччя					

Орієнтовне календарно-тематичне планування 5 клас II півріччя

№ з/п	Дата	Тема заняття/уроку	Рекомендована кількість годин	Фактична кількість годин	Примітка
Розділ 3. Я у спільноті					
10		Ми всі різні й цим схожі Ідентичності людини. Різні люди і спільноти в моїй громаді. Ставлення до них і конструктивна комунікація.	1–2		
11		Як допомогти собі й іншим Емоції людини. Чуйність, гуманність. Допомога іншим особам. Ставлення до тварин.	1		

№ з/п	Дата	Тема заняття/уроку	Рекомендована кількість годин	Фактична кількість годин	Примітка
12		Ефективне спілкування Що таке ефективне спілкування. Вербальне та невербальне спілкування. Дистанція та позиції у спілкуванні. Особистий простір. Вияв індивідуальних особливостей під час спілкування. Вплив емоцій на спілкування.	1–2		
13		Що таке конфлікт? Поняття конфлікту. Причини та джерела конфліктів. Види конфліктів. Структура конфлікту. Деструктивні та конструктивні шляхи розв'язання конфліктів.	1–2		
Розділ 4. Різні, але рівні					
14		Улюблені страви. Здорове харчування Традиційна і сучасна кухня регіону. Здорове харчування. Застільний етикет. Як спільний прийом їжі об'єднує людей.	1–2		
15		Особливості етнічного етикету в родинах однокласників і сусідів Родинні події, на які запрошують, і події, на які можна прийти без запрошення. Одяг і подарунки, що відповідають події. Варіанти вітання, поздоровлення, співчуття. Етикетні звертання до незнайомих людей різної статі і віку. Поведінка під час святкування. Як заведено попроситися і піти.	0,5–1		
16		Європейський етикет: історія та сучасність Правила вітання: мовний етикет, доцільність рукоштовнання, обіймів, поцілунку. Особливості етикету під час пандемії. Традиції пригостання в Україні та інших країнах Європи і світу.	0,5–1		
17		Гендерні стереотипи в різних культурах Стать і соціальні ролі (гендер). Стереотипи щодо поведінки та ставлення до жінок і чоловіків у різних культурах. Важливість гендерної рівності.	0,5–1		
18		Підсумкове заняття			
		ВСЬОГО за II півріччя			
		ВСЬОГО за 202_ – 202_ навчальний рік			

Орієнтовне календарно-тематичне планування¹

6 клас²

№ з/п	Дата	Тема заняття/уроку	Рекомендована кількість годин	Фактична кількість годин	Примітка
Розділ 1. Я, моя індивідуальність і безпека					
1		Вступне заняття	0,5		
2		Мій приватний інформаційний простір Мої особисті щоденники. Особисті архіви. Блогінг. Сторіз. Селфі. Фотографії. Доброчесність у використанні інформації. Захист приватного інформаційного простору.	1–2		
3		Зовнішні вияви індивідуальності: одяг, зачіски, косметика Традиційний і сучасний костюм населення України і регіону зокрема. Сучасна мододіжна мода. Прикраси. Зачіски. Фарбування волосся, використання декоративної косметики – корисно чи шкідливо? Корисні піктограми і позначки на одязі.	1–2		
4		Ресурси і потреби людини Потреби людини. Ресурси відновні і невідновні, природні, матеріальні, духовні. Зовнішні та внутрішні ресурси особистості. Співчуття та взаємопідтримка як ресурс.	1–2		
5		Моє безпечне дозвілля. Гра Варіанти проведення дозвілля. Безпечний і корисний відпочинок на природі та вдома. Гра як засіб згуртування колективу і навчання нових навичок. Комп'ютерні ігри – користь і небезпека віртуальної реальності.	0,5–1		

¹ Згідно з пояснювальною запискою до МНП «Культура добросусідства» учитель/вчителька може самостійно корегувати кількість часу, відведеного на кожне заняття, обирати на свій розсуд види діяльності, зазначені в програмі, чи пропонувати власні, а також може змінювати запропоновану авторами програми черговість тем. Також важливим є узгодження деяких тем з темами інтегрованого курсу «Здоров'я. Безпека. Добробут».

² Оскільки предмет «Культура добросусідства» рекомендований до викладання в обсязі 17 годин на рік, адміністрація школи разом з учителем/вчителькою може спланувати його викладання в такий спосіб: або 1 година раз на два тижні упродовж навчального року, або ж 1 година кожного тижня упродовж одного семестру. Якщо ЗЗСО обирає викладання «Культури добросусідства» в обсязі 35 годин на рік, то рекомендована кількість годин може бути відповідно збільшена вдвічі.

№ з/п	Дата	Тема заняття/уроку	Рекомендована кількість годин	Фактична кількість годин	Примітка
6		Знання і навички як ресурс власного розвитку Цінність освіти в сучасному світі. Чи можна здобувати знання за межами школи? Раціональна організація навчання. Навчальний прогрес.	0,5–1		
7		Підсумкове заняття	0,5		
Розділ 2. Я в спільноті					
8		Етикет під час релігійних свят у різних культурах Основні правила поведінки під час релігійних свят і обрядів у друзів та сусідів. Одяг і подарунки, які відповідають події. Формули поздоровлення і відповіді. Обрядові страви.	1		
9		Ефективна комунікація та співпраця Ознаки ефективної комунікації. Навички ефективної комунікації: активне слухання та прояснення інформації.	1–2		
10		Ненасильницьке спілкування Ознаки та особливості ненасильницького спілкування. Компоненти ненасильницького спілкування. Структура та формулювання «я-твердження». Аргументування власної позиції.	1–2		
11		Як розпізнавати конфлікти та запобігати насильницьким конфліктам Які конфлікти найчастіше виникають у школі та вдома? Стилі поведінки в конфлікті. Ненасильницькі шляхи розв'язання конфліктів: діалог, коло порозуміння, медіація тощо.	1–2		
12		Булінг. Кібербулінг Чим булінг відрізняється від конфлікту. «Коло» булінгу. Моделі поведінки під час булінгу. Що таке кібербулінг і як від нього захиститися?	0,5–1		
13		Підсумкове заняття	0,5		
Розділ 3. Я в громаді: діємо разом					
14		Чим я можу допомогти іншим людям та бути корисним/корисною в громаді? Доброчинність, милосердя, меценатство. Сусідська допомога (толока). Волонтерська допомога.	1–2		

№ з/п	Дата	Тема заняття/уроку	Рекомендована кількість годин	Фактична кількість годин	Примітка
15		Природне середовище як ресурс. Людина, дружня до природи Раціональне природокористування та економія ресурсів. Повторне використання. Культура споживання і поведінка відповідального(-ї) споживача/споживачки.	0,5–1		
16		Підприємливість та ініціативність як ресурс розвитку власного добробуту і громади Діяльність зі створення цінностей для інших осіб. Про що говорить прислів'я «Де народився – там і згодився»? Власна діяльність для успішного майбутнього та розвитку громади.	1–2		
17		Культура та різноманіття як ресурс для розвитку громади та країни Якими бувають громади. У чому цінність та переваги різноманітності громади. Як жити разом в одній громаді. Як я можу підтримувати і зберігати культуру моєї спільноти та громади і сприяти розвитку країни.	1–2		
18		Підсумкове заняття	0,5–1		
		ВСЬОГО за 202_– 202_ навчальний рік			

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ
ЗАНЯТЬ ЗА ТЕМАМИ МНП

ДЛЯ 5 КЛАСУ

і дидактичні матеріали

ВСТУП

Пропонований зміст

- Вступне заняття. Знайомство з предметом «Культура добросусідства».
- 5 клас: мої прагнення і як їх здійснити.

Проблемні питання

- Чи потрібно вчитися бути добрими сусідами? Чому?
- Про що курс «Культура добросусідства»?
- Як працювати з підручником «Культура добросусідства»?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання;
- самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті;
- бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові поняття та ідеї

Культура, добросусідство, предмет «Культура добросусідства», цілі, довгострокові і короткотермінові плани

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці
 - Папір для фліпчарту або аркуші ватману бажано не менш ніж формат А2–А1.
 - Стікери
 - М'ячик або клубочок
 - Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
 - Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло)
-

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ

Мета: змотивувати до знайомства з предметом «Культура добросусідства» та створити комфортну обстановку

Час: до 20 хвилин

Інструкція

Привітання. Учні та учитель/вчителька стоять у колі. Учитель/вчителька кидає м'ячика до рук комусь з учнів/учениць, вітає його/її, називаючи ім'я і кажучи якийсь приємний епітет або комплімент. Своєю чергою учень/учениця так само кидає м'ячика комусь із кола з привітанням, називанням імені і короткою фразою-компліментом. Педагог/педагогиня має відстежувати, щоб ніхто з дітей не залишився без привітання. Зважаючи на карантинні обмеження, вправу можна проводити в захисних рукавичках або після вправи обов'язково зробити дезінфекцію рук.

Якщо в класі велика кількість дітей, можна зробити вітання в парах.

Іншим варіантом проведення привітання може бути передача клубочка, причому діти тримають ниточки, і згодом у колі утвориться своєрідна «павутинка». Це зручно, тому що відразу видно, кого ще не привітали. Також наприкінці привітань можна зосередити увагу дітей на «павутинці» і на тих видимих і невидимих зв'язках, які утворюються в будь-якому колективі. Чим більше таких зв'язків, тим міцніша «павутинка» і, відповідно, більш згуртованим є колектив.

Обмін інформацією. Групова робота. Вчитель/вчителька анонсує знайомство з предметом «Культура добросусідства» і пропонує дітям поміркувати про значення слів у назві програми. Можна запропонувати такі варіанти:

Варіант 1. Учні на стікерах записують свої асоціації до слів «культура», «добросусідство». Далі вони прикріплюють стікери на дошку/фліпчарт.

Варіант 2. Учні створюють хмари слів на кожне з цих понять за допомогою онлайн-сервісу, зокрема Mentimetr (звісно, за наявності в дітей смартфонів і можливості проєкції результатів на екран).

Варіант 3. Учні створюють в малих групах (до 5 осіб у кожній) асоціативні карти до цих понять. Проте це потребує майже вдвічі більше часу на створення і презентацію результатів.

Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Хтось із дітей або вчитель/вчителька (якщо ранкова зустріч узагалі проводиться вперше в класі) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

КРОК 2. ЯКИМ Є МІЙ ПІДРУЧНИК З «КУЛЬТУРИ ДОБРОСУСІДСТВА»?

Мета: розвивати навички роботи з підручником курсу «Культура добросусідства»

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням відкрити підручник з курсу «Культура добросусідства» для знайомства з головними героями курсу – однолітками учнів, які проживають у різних регіонах України. Він/вона наголошують на тому, що з кожною новою темою учні матимуть нагоду дізнатися щось нове та цікаве з життя своїх однолітків і, можливо, наприкінці 5 класу зможуть скласти профіль когось із героїв чи героїнь, які найбільше сподобалися.

2. Учитель/вчителька опрацьовує з учнями спеціальні позначки, які використовують авторки підручника, рубрики «Очікування», «Це цікаво», «Корисні рекомендації», «Словничок», «Підсумуймо разом», роздивляються емотикони і малюнки форзаців, шаблон для самооцінювання на форзаці у формі гори.

КРОК 3.

Мета: знайомство з предметом і його героями.

Час: 10–20 хвилин

При виборі будь-якого варіанта вправи учителю/вчительці важливо, як підсумок, обговорити з учнями питання про те, що можна вивчати під час курсу «Культура добросусідства».

Варіант 1

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням прочитати у підручнику розповіді однолітків учнів про те, де вони народилися і де живуть зараз. На карті України учні мають знайти населені пункти (*див. форзац підручника*), області або регіони, які назвали наші герої, а також місце, де вони живуть. Дати відповіді на питання: 1) Які області розташовано по сусідству з твоєю; 2) Про який куточок нашої країни ти хотів би / хотіла б дізнатися більше й знайти там нових друзів? (вправа 1)

2. Учитель/вчителька пропонує учням обговорити в парах такі питання (вправа 2): 1) Якими, на твій погляд, мають бути добрі сусіди? 2) Чому потрібно вчитися бути доброю сусідкою / добрим сусідом?

3. Педагог/педагогиня стисло анонсує учням, що це за предмет «Культура добросусідства» і що вони робитимуть на першому занятті. Після цього діти порівнюють свої асоціації з інформацією, оголошеною вчителем/вчителькою, і рефлексують.

Варіант 2

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням прочитати у підручнику розповіді однолітків учнів про те, де вони народилися і де живуть зараз. На карті України учні мають знайти населені пункти (див. форзац підручника), області або регіони, які назвали наші герої, а також місце, де вони живуть. Дати відповіді на питання: 1) Які області розташовано по сусідству з твоєю; 2) Про який куточок нашої країни ти хотів би / хотіла б дізнатися більше й знайти там нових друзів? (вправа 1).

2. Педагог/педагогиня ставить проблемне питання: «Чи потрібно вчитися бути добрими сусідами? Чому?»

3. Учитель/вчителька пропонує учням розшифрувати ребус і дізнатися закінчення речення «Культура добросусідства – це ...» (вправа 3).

4. Далі учні мають прочитати акровірш Д. Кононенка та дати відповіді на такі питання: 1) Назви слово, яке зашифроване у вірші; 2) Розкажи, що нового ти дізнався/дізналася про предмет «Культура добросусідства» після читання вірша; 3) Яка фраза або рядок цього акровірша тобі сподобалися найбільше? Поясни чому; 4) Як «Культура добросусідства» може допомогти тобі стати добрим(-ою) сусідом/сусідкою? (вправа 4).

КРОК 4. МІЙ П'ЯТИЙ КЛАС. ЧОГО Я ПРАГНУ?

Мета: розвивати навички самоаналізу/саморефлексії та планування.

Час: 15–30 хвилин (відповідно до обраного варіанта і кількості дітей у класі)

Варіант 1. Мій п'ятий клас: очікування і як їх досягти

Інструкція

1. Учитель/вчителька обговорює з учнями та ученицями, чого вони очікують від навчання в 5 класі, та пропонує дізнатися про те, як правильно спланувати свою роботу (вправа 5).

2. Учитель/вчителька пропонує учням вдома поміркувати і розробити власний короткостроковий план роботи для досягнення успіхів у поточному навчальному

році, щоб пункти цього плану були чіткими і вимірюваними, прописаними в часі в такий спосіб, щоб їх можна було самостійно відстежувати і зазначати власні досягнення, успіхи і невдачі. За бажанням учитель/вчителька може запропонувати певний шаблон (вправа 5).

3. Далі учитель/вчителька пропонує учням прочитати афоризми про мрії, бажання, цілі та розповіді, який з них найбільше сподобався і чому (вправа 6).

4. Учитель/вчителька читає притчу «Уміння підводитися» або пропонує її почитати в ролях школярів та запитує, як вони її зрозуміли; як вони зазвичай діють, коли не вдається щось зробити; просить навести приклади зі свого шкільного життя, коли вдалося досягнути мети (вправа 7).

5. Учитель/вчителька пропонує дітям на уроці чи вдома написати листа собі – майбутньому старшокласнику / майбутній старшокласниці – про свої прагнення і цілі. Підкреслює, що їх ніхто, окрім них самих, читати не буде, тому вони мають бути відвертими.

Написані листи діти (наприкінці заняття або на наступному занятті чи на вихідній годині) вкладають у конверти зі своїми іменами й урочисто разом із вчителем/вчителькою складають у скляну пляшку або в банку, закривають і заклеюють стрічками з підписами дітей. Цю посудину з листами можна поставити в шкільному музеї або сховати в кабінеті адміністрації. Відкривати її будуть діти вже тоді, коли закінчуватимуть базову школу.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Розробка власних короткострокових планів щодо досягнення успіхів у поточному навчальному році.
- ➔ Написання листа собі – майбутньому старшокласнику / майбутній старшокласниці – про свої прагнення і цілі.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Як планувати і досягати поставлених завдань.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори, присвячені знайомству з предметом «Культура добросусідства» і питанням адаптації дітей до нових умов і викликів базової школи.

Я – ПІДЛІТОК/ПІДЛІТКА!

Пропонований зміст

- Хто я, який/яка я, чого я прагну?
- Зміни, які відбуваються в моєму житті.
- Нові виклики в базовій школі та правила співжиття в колективі.

Проблемні питання

- Хто я? Який/яка я і чого прагну?
- Як зміниться моє життя під час навчання в базовій школі?
- Як ефективно спілкуватися та співпрацювати в класі?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі;
- визначає, ідентифікує та обговорює фізичні, психічні (зокрема й емоційні) та соціальні зміни, які відбуваються під час переходу в основну школу;
- визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання;
- бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові поняття та ідеї

Підліток/підлітка, базова школа, візуалізація, комфортне середовище

Підготовка до заняття**Необхідні матеріали:**

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці
- Папір для фліпчарту або аркуші ватману бажано не менш ніж формат А2–А1.
- Стікери
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло)

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи щодо наявного досвіду стосовно теми заняття

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Варіант 1: «Абетка добрих слів»: учні по черзі називають добрі слова, які починається на першу літеру свого імені чи прізвища або на будь-яку обрану літеру абетки. **Варіант 2:** «Я тобі дарую...»: показати жестами або пантомімою якийсь уявний подарунок своєму/своїй сусіду/сусідці в колі так, щоб той/та, хто його отримає, зміг/змогла догадатися і назвати цей подарунок.

2. Групова робота. Учитель/вчителька пропонує учням та ученицям згадати, якими вони прийшли до школи в 1 клас; порівняти себе в першому і в п'ятому класах; визначити, що відтоді змінилося (підручник, вправа 1).

3. Обмін інформацією. Учитель/вчителька пропонує учням пригадати, що вони вивчатимуть на уроках курсу «Культура добросусідства». А потім анонсує, що для подальшого успішного навчання важливо визначити, що змінилося у їхньому житті, дізнатися про особливості шкільного життя у 5 класі, встановити правила взаємодії з однокласниками та однокласницями.

4. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Хтось із дітей або вчитель/вчителька (якщо ранкова зустріч узагалі проводиться вперше в класі) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

КРОК 2. ХТО Я? ЯКИЙ/ЯКА Я? ЧОГО Я ПРАГНУ?

Мета: розвивати навички самоаналізу/саморефлексії

Час: 15–30 хвилин (відповідно до обраного варіанта і кількості дітей у класі)

Інструкція**Загальний вступ**

1. Учні на окремих аркушах створюють малюнки-асоціації до слів «підліток/підлітка», «базова школа». Далі вони прикріплюють малюнки на дошку/фліп-чарт. Разом із вчителем/вчителькою обирають той варіант малюнків, який відповідає уявленням більшості учнів щодо сутності цих понять, та обговорюють їх. Варіантом проведення цієї вправи може бути створення хмари слів на кожне з цих трьох понять, яку діти роблять за допомогою онлайн-сервісу, зокрема Mentimeter (звісно, за наявності в дітей смартфонів і можливості проєкції результатів на екран).

2. Педагог/педагогиня звертає увагу учнів на рубрику в підручнику «Словничок» та пропонує ознайомитись із визначенням поняття «підлітки». Після цього діти порівнюють свої асоціації з інформацією, яка представлена у підручнику, і рефлексують.

Продовження можливе за декількома варіантами – на ваш вибір:

Варіант 1. «Анкета про мене»**Інструкція**

1. Учитель/вчителька пропонує дітям самостійно заповнити «Анкету про мене» (додаток 1). Попередьте, що відповіді мають бути максимально лаконічними і щирими. «Правильних» і «неправильних» відповідей бути не може. Заповнену анкету дитина може показувати чи озвучувати лише за власним бажанням (вправа 2).

2. Після закінчення заповнення анкети учитель/вчителька зачитує по черзі запитання анкети і пропонує озвучити тих, хто виявляє таке бажання (достатньо одного-двох учнів/учениць), як вони відповіли на це запитання. Проте, якщо діти не готові ділитися цією інформацією, не варто наполягати, краще переходити до наступного запитання.

3. Учитель/вчителька обговорює з дітьми, на які запитання їм було складно відповідати і чому. Варто звернути увагу на емоційний стан учнів та учениць.

4. Учитель/вчителька пропонує створити на основі відповідей на анкету «Про мене» невелику історію про себе і розповісти її в парах. Варто зауважити, що про надто особисті речі можна не розповідати, а звернути увагу на спільне та відмінне в історіях учнів (вправа 3).

5. Учитель/вчителька обговорює з учнями та ученицями, чого вони очікують від навчання в 5 класі.

6. Учитель/вчителька пропонує учням та ученицям вдома спробувати згадати себе, наприклад, у 1–2 класі і проаналізувати сьогодишню «Анкету про мене», тобто які зміни відбулися за цей час, і спробувати записати власні міркування.

Варіант 2. «Мій герб»

Інструкція

1. Учитель/вчителька актуалізує знання дітей про те, що таке герб і як та навіть що його створюють. Якщо буде потреба, знайомить дітей з основними правилами складання гербів, а також актуалізує поняття «візуалізація».

2. Учитель/вчителька пропонує дітям створити власний герб, у якому через візуальні образи потрібно відобразити свої основні риси характеру, вміння, вполювання та прагнення.

3. За бажанням діти презентують свої герби, проте варто встановити певний час для кожного(-ї) спікера/спікерки, наприклад, розповідь має тривати до 1 хвилини.

4. Якщо презентацій було більш ніж 5, є сенс обговорити з дітьми, що спільного вони побачили в представлених гербах.

5. Обговоріть з учнями й ученицями, чого вони очікують від навчання в 5 класі.

6. Учитель/вчителька пропонує дітям вдома розшукати свій герб, який вони малювали в початковій школі (діти, що навчалися за програмою «ЯДС» або «Культури добросусідства», це робили), і порівняти із сьогодишнім гербом. Педагог/педагогиня пропонує подумати, які зміни відбулися за цей час, і спробувати записати власні міркування.

КРОК 3. НАШ КЛАС І ПРАВИЛА СПІВЖИТТЯ В КОЛЕКТИВІ

Мета: згуртування класного колективу, створення комфортного середовища

Час: 15–30 хвилин (відповідно до обраного варіанта і кількості дітей у класі)

Варіант 1. «Портрет класу»

Інструкція

1. Об'єднайте дітей у малі групи (не більш ніж 5–7 осіб у кожній).

2. Учитель/вчителька пропонує в малих групах створити візуальний образ профілю класного колективу, тобто «портрет» класу. Нагадує, що важливою є будь-яка інформація, яку вони запам'ятали під час попередніх презентацій та обговорень у кроці 2, і її бажано відобразити в будь-який спосіб. Учні отримують аркуші великого формату і маркери чи фарби з пензлями. Після закінчення роботи група має обрати спікера/спікерку, який/яка презентує створений портрет класу.

3. Групи проводять презентації своїх напрацювань упродовж 3–5 хвилин. Учитель/вчителька або обрана група експертів із числа учнів та учениць фіксує спільне й особливе в представлених портретах на дошці або ж хтось паралельно створює узагальнений «портрет» класу. Результати обговорюються в колі.

4. Учитель/вчителька пропонує провести бліцопитування за такими запитаннями:

- Коли ти відчуваєшся в класі комфортно?
- Що допомагає спілкуватися і співпрацювати в класі?
- Чи можуть культурні, статеві, расові та інші відмінності заважати спілкуванню і співпраці?
- Що заважає доброму спілкуванню і співпраці?
- Навіщо потрібні правила роботи в класі? (вправа 5)

5. Учитель/вчителька нагадує правила класу, з якими діти працювали в початковій школі, або пропонує учням та ученицям знову розробити правила для успішного і комфортного співжиття та роботи в колективі. Розроблені правила мають погодити всі учні та учениці.

Варіант 2. «Я + Я = наш клас» (пов'язаний з варіантом 1 кроку 2)

1. Учитель/вчителька пропонує учням та ученицям описати свого бажаного «однокласника» / «однокласницю», відповідаючи на запитання (додаток 2) (підручник, вправа 4).

2. Учитель/вчителька пропонує дітям порівняти відповіді на цю анкету з власними відповідями на анкету з додатка 2 – чи немає розбіжностей у тому, як дитина бачить себе та інших людей, навіть уявно «ідеальних», і поміркувати про це. Результати порівняння діти можуть не озвучувати і не коментувати.

3. Учитель/вчителька пропонує методом «мозковий штурм» провести бліцопитування за такими запитаннями:

- Коли ти відчуваєшся в класі комфортно?

- Що допомагає спілкуватися і співпрацювати в класі?
- Що заважає доброму спілкуванню і співпраці?
- Навіщо потрібні правила роботи в класі?

Відповіді на кожне запитання учитель/вчителька або учень/учениця мають фіксувати на дошці чи фліпчарті.

4. Учитель/вчителька нагадує правила класу, з якими діти працювали в початковій школі, або пропонує учням та ученицям знову домовитися і розробити правила для успішного і комфортного співжиття та роботи в колективі. Розроблені правила мають погодити всі учні та учениці.

Варіант 3

1. Учитель/вчителька актуалізує поняття «візуалізація» і «комфортне середовище».

2. Учитель/вчителька пропонує учням та ученицям на аркуші паперу або в зошиті накреслити рамку як для фотографії 13 x 18 см. У цій рамці вони мають намалювати (досить схематично, враховуючи обмеження в часі), як вони бачать свою нову класну кімнату. Можна використовувати кольорові олівці чи фломастери (вправа 6).

3. У центрі малюнка учитель/вчителька пропонує написати, які якості чи вчинки – власні й однолітків – допомогатимуть створювати комфортну атмосферу в колективі. На аркуші поза рамкою з малюнком учні дістають завдання написати ті якості або вчинки, які є небажаними, які будуть заважати створювати комфортне середовище.

4. Учитель/вчителька проводить з дітьми спільне обговорення й складання переліку якостей або вчинків людини, які будуть допомагати/заважати співпраці і створенню комфортного середовища в колективі.

5. Учитель/вчителька пропонує дітям проблемне запитання: як правила допомагають створювати комфортне середовище для роботи і спілкування?

6. Учитель/вчителька нагадує правила класу, з якими діти працювали в початковій школі, або пропонує учням та ученицям знову домовитися і розробити правила для успішного і комфортного співжиття та роботи в колективі. Розроблені правила мають погодити всі учні та учениці.

КРОК 4. БАЗОВА ШКОЛА І НОВІ ВИКЛИКИ

Мета: знайомство з базовою школою і допомога в адаптації дитини до нових умов і викликів

Час: 20–30 хвилин (відповідно до обраного варіанта і кількості дітей у класі)

Якщо заняття проводиться в перші дні вересня і діти перші дні перебувають у приміщенні базової школи, варто зробити дії 1–3 інструкції, поданої нижче. Якщо діти вже знайомі зі школою або зробили це раніше, варто починати з дії 4.

Інструкція

1. Учитель/вчителька разом із класним(-ою) керівником(-цею) знайомить дітей із класною кімнатою, яка буде їхньою «домашньою».

2. Учитель/вчителька проводить їм екскурсію приміщеннями базової школи, якими вони будуть користуватися, з акцентом на тих кабінетах, де вони теж будуть займатися (якщо запроваджена кабінетна система), і також вказує на основні й аварійні виходи, укриття. Бажано, щоб екскурсія була проведена з гумором та активною участю школярів.

3. Після закінчення екскурсії, вже в аудиторії, учитель/вчителька пропонує дітям намалювати на дошці план пересування базовою школою. Діти мають допомагати – по пам'яті підказувати вчителю/вчительці, де що розташоване і як безпечно пересуватися школою та дістатися виходів.

4. Учитель/вчителька пропонує дітям на стікерах написати, з якими викликами, на їхню думку, вони можуть зіткнутися під час навчання в базовій школі, зокрема в найближчий рік, або, можливо, їхні побоювання. Важливо зберегти анонімність, тому стікери мають бути одного кольору і можна запропонувати дітям писати на тій стороні, де є шар клею. Якщо дітям складно описати словами певні страхи чи побоювання, вони можуть спробувати їх намалювати.

5. Готові стікери діти мовчки наклеюють на дошку або фліпчарт. Потім учитель/вчителька ці стікери «відкриває», групує за принципом подібності та пропонує разом поміркувати: як можна впоратися з деякими зазначеними викликами і побоюваннями. Важливо! Всі страхи, які можуть зазначити діти, є для них цілком реальними, тому варто ставитися до них з уважністю і не знецінювати почуття дітей. За необхідності обговорення можна продовжити під час години спілкування разом із психологом/психологинею та класним керівником / класною керівницею. Також варто обговорити побоювання дітей на батьківських зборах і разом із ними та класним керівником / класною керівницею (за потреби і з психологом) спланувати, як можна допомогти школярам в адаптації до нових умов і викликів.

6. Якщо дає змогу час заняття, учитель/вчителька може запропонувати коментоване читання або читання з подальшим обговоренням притч або казок на теми ставлення до інших людей, співпраці, впевненості в собі, подолання страхів і тривожності. Такі казки або притчі може за запитом педагога/педагогині запропонувати шкільний психолог / шкільна психологиня.

7. Після обговорення, які зазначені в п. 5 або п. 6, важливо провести вправу на емоційне розвантаження. Зокрема, учитель/вчителька може запропонувати якусь рухливу гру (на кшталт «Струмочка» або «Хвоста дракона»), веселу рухавку (на кшталт «Іподрому» або «Атомів-молекул»).

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Самоаналіз власного «Я» і змін, які відбулися після закінчення початкової школи, запис власних міркувань.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Гра-симуляція з вікової ініціації «посвята в підлітки».

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Разом зі школярами і батьками провести свято з вікової ініціації дітей – «Посвята в підлітки».

Я І МОЇ ОСОБИСТІ КОРДОНИ. ПРАВО НА САМОВИРАЖЕННЯ

Пропонований зміст

- Що таке особисті кордони? Типи та види особистих кордонів.
- Як обстоювати власні кордони. Вміння сказати «ні».
- Самовираження через поведінку і відповідальність за неї.
- Конструктивна та деструктивна поведінки.

Проблемні питання

- Що таке особисті кордони та які вони бувають?
- Чому важливо поважати особисті кордони інших людей?
- Як обстоювати власні кордони?
- Як виражати себе і при цьому не порушувати кордони інших людей?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соці-альний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;
- називає та розрізняє вияви тиску, агресії, маніпуляції і не-поваги щодо себе та інших осіб;
- пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників;
- називає та пояснює потребу власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань;
- розуміє перспективність своєї діяльності для інтересів і по-треб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і до-бробуту;
- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індиві-дуальності.

Ключові поняття та ідеї

Особисті кордони, види особистих кордонів, право на самови-раження, деструктивна та конструктивна поведінка

Підготовка до заняття**Необхідні матеріали:**

- Місце для проведення ранкової зустрічі та рухливих вправ
- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, папір, маркери
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Аркуші фліпчарту, стікери

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1
- Додаток 2

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА*

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учні стають у спільне коло, далі розраховуються на «перший-другий». Учні, які мають перший номер, заходять всередину кола та стають навпроти учнів з другим номером. Учитель/вчителька стоїть поза колом і пропонує учням привітатися у декілька способів. Після кожного варіанта привітання внутрішнє коло учнів зміщується за годинниковою стрілкою на одного/одну учня/ученицю зовнішнього кола. Приклади привітань: помахати одне одному; надіслати повітряний поцілунок; потиснути руки; доторкнутися до плеча одне одного; повторити та продовжити фразу «Привіт! Я радий/рада тебе бачити сьогодні, тому що...»; потертися спинами; доторкнутися рукою одночасно до носа одне одного тощо.

Упродовж вправи варто виконати п'ять-шість переходів та використати різні варіанти привітань: жестове привітання, словесне привітання, тактильне привітання (дружнє та більш близьке).

До початку виконання вправи учителю/вчительці важливо сказати учням, що вони можуть не виконувати певну дію під час вправи, якщо з якихось причин не хочуть цього.

2. Групове заняття. Учитель/вчителька малює на дошці або аркуші фліпчарту схему з Додатка 1, рис. 1. За кожною з частин схеми закріплюється одна з категорій: сім'я; друзі; знайомі (наприклад, сусіди, учителі, діти з інших класів

* Якщо заняття інтегрованого курсу «Культура добросусідства» є у розкладі першим за порядком; додатковий до матеріалів підручника; може бути використаний як варіативна частина уроку.

та ін.), незнайомці. Далі учитель/вчителька пропонує учням визначити прийнятні варіанти привітань для кожної з категорій. Варіанти пропонуються з пункту 1. Привітання. Варіанти привітань у чотирьох екземплярах завчасно варто зафіксувати на стікерах. Учитель/вчителька називає варіант привітання і пропонує дітям підняти руку, якщо він підходить для певної категорії. Наприклад, учитель/вчителька називає варіант «потертися спинами», далі каже: «Хто погоджується, що такий варіант підходить для друзів? Підніміть руку». Учитель/вчителька або помічник/помічниця з учнів підраховує кількість піднятих рук, прикріплює стікер з назвою варіанта в категорію «друзі» та фіксує кількість балів. Далі питання повторюється для наступної категорії. Кількість варіантів привітань можна скоротити до 3–4, проте вони мають різнитися за ступенем близькості.

3. Обмін інформацією. Учитель/вчителька пропонує учням обговорити такі запитання (декілька на вибір):

- Чому ми вітаємося з різними людьми по-різному?
- Чому деякі привітання не можна використати для всіх?
- Чи всім людям подобається, щоб їх торкалися при привітанні/спілкуванні або підходили до них дуже близько? Чому ви так думаєте?
- Чи важливо розуміти, як іншій людині подобається, щоб з нею віталися і чому?
- Як вам подобається, щоб з вами віталися друзі / сім'я / знайомі / незнайомі люди?
- Як ви гадаєте, чому схема на дошці розділена лініями?

4. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учитель анонсує учням, що вони робитимуть на занятті.

КРОК 2. БЕСІДА З ВИКОРИСТАННЯМ ГРАФІЧНИХ ОРГАНІЗАТОРІВ (підручник, завдання 1)

Мета: ознайомити учнів з поняттям «особисті кордони», сформувати розуміння наявності кордонів у кожної людини

Час: до 5 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням розглянути малюнки та обговорити їх, спираючись на питання для обговорення.

Питання для обговорення:

- Що відділяє одну територію від іншої?
- Навіщо потрібна огорожа?
- Що трапиться, якщо порушити кордон приватної території?
- Як потрапити на територію, не порушивши кордону?

2. Далі учитель/вчителька ставить учням нижчезазначені питання і пропонує подумати над тим, що може відділяти одну людину від іншої (шкіра; дистанція до іншої людини; половина парти, за якою сидить учень/учениця; двері у кімнату; бажання побути на самоті; те, що люди не знайомі тощо). Обговорюють з учнями варіанти.

Питання для обговорення:

- Чи існує подібний «кордон» у людини?
- Що відділяє одну людину від іншої?

3. Після цього учитель/вчителька озвучує учням поняття «особисті кордони» як розуміння меж, які відокремлюють одну людину від іншої.

4. Додатково: для візуалізації та зв'язку з кроком 1 варто повернутися до схеми та запитати в учнів, чого, на їхню думку, на ній не вистачає. Після цього учитель/вчителька домальовує схему як на рис. 2 Додатка 1 і разом з учнями обговорюють, що особисті кордони є у кожній людині і залежно від того, з ким вона взаємодіє, вони можуть бути гнучкими або жорсткими (типи).

! Важливо: Вправа може бути емоційно навантаженою. Якщо в дітей виникають питання щодо порушення територіальних кордонів України під час війни, варто зазначити, що це справді так, це важливий приклад, чому потрібно поважати кордони інших. Слід обговорити, що відбулося, коли територіальні кордони порушили, з акцентом на захисті території України. Варто говорити про те, що, коли на вас нападають і не має змоги домовитися, важливо вміти себе захистити.

Не треба звертатися особисто до досвіду окремих дітей (особливо з категорії ВПО), варто проводити спільне обговорення.

КРОК 3. ВПРАВА НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З РІЗНИМИ ВИДАМИ КОРДОНІВ / ПЕРЕГЛЯД ВІДЕО З ПОДАЛЬШИМ АНАЛІЗОМ

Мета: ознайомити учнів з різними типами та видами особистих кордонів людини, сформувані розуміння власних особистих кордонів та кордонів інших людей

Час: до 15 хвилин

Варіант 1. Вправа на ознайомлення з різними видами кордонів**Інструкція**

1. Учитель/вчителька пропонує учням вишикуватися в шеренгу. Навпроти шеренги на відстані 3–4 метрів учитель/вчителька ставить декілька стільців (щоб діти могли рухатися прямо, а не по діагоналі). Також можна запропонувати учням стати в спільне коло, а стілець поставити всередину. При обмеженому просторі можна запропонувати взяти участь у вправі декільком добровольцям, а всі інші учні будуть спостерігачами. У запитаннях після спроб та загальних питаннях для обговорення беруть участь усі учні.

Учитель/вчителька пропонує учням уявити на стільці/стільцях когось зі своєї сім'ї або якусь іншу людину, з якою в них близькі довірливі стосунки. За бажанням учні можуть сказати, кого вони уявили на стільці. Після того учням пропонують підійти до стільця на ту відстань, яка для них комфортна, якщо б там справді був хтось із їхньої сім'ї. Учитель/вчителька привертає увагу учнів до того, чи всі на однаковій відстані, як близько учні до стільця, запитує: «Що б ви зробили, якби би на цьому стільці зараз справді була ця людина?»

2. Далі учні повертаються у шеренгу/коло і процедура повторюється для категорій «друзі», «знайомі», «незнайомці». Варто конкретизувати приклади до кожної категорії та включати як позитивно, так і негативно забарвлені варіанти. Також варто обговорити, хто з людей, зазначених у прикладах, може нести загрозу, а хто допомагати. Наприклад: «подруга, з якою можна поділитися секретами», «друг, з яким переважно проводжу вільний час», «однокласник, з яким не бачилися все літо», «знайома мами, яку зустріли на вулиці», «продавець у магазині», «бездомна», «поліцейський», «незнайомиць, який намагається схопити тебе за руку» тощо.

Питання для обговорення:

- Чому відстань до стільця/стільців у кожній спробі була різною?
- Чи всі підходили на однакову відстань і якщо ні, то чому?

3. Після обговорення учитель/вчителька пояснює учням, що дистанція, на яку людина допускає різних людей до себе, пов'язана з її фізичними кордонами. Важливо повернути учнів до прикладів, які вони наводили (наприклад, обійми, поцілунки, потиск руки тощо), наголосити на тому, що фізичні кордони пов'язані не тільки з тілесним контактом, а й з моментами, коли хтось дуже близько підходить.

4. Учитель/вчителька пропонує учням сказати, як вони розуміють фразу «Твоє тіло – твоя цінність». Після обговорення повертає їх знову до розуміння фізичних кордонів і наголошує, що тіло людини належить тільки їй і ніхто не має права торкатися/обіймати/цілувати її, якщо вона цього не хоче. Якщо це трапилось або трапляється, варто сказати дорослим, яким довіряєш або тим, робота яких нас

захищати. Тут варто ще раз з дітьми актуалізувати, хто це може бути (батьки, вчителі, шкільний психолог, поліцейські, лікарі, пожежники тощо).

5. Після цього учитель/вчителька пропонує учням показати на парті, до якої межі на їх частині може покласти руку їхній/їхня сусід/сусідка. Просить підняти руки тих, хто не любить, щоб заходили в їхню кімнату/місце, де вони навчаються / місце, де вони відпочивають, без їх згоди. Після того пояснює, що це територіальні кордони.

6. Далі пропонує згадати (крок 1, якщо виконували) або назвати різні види привітань для різних категорій людей та різницю у відстані при виконанні вправи з пунктів 1, 2. Після цього пояснює поняття «соціальні кордони».

7. Учитель/вчителька пропонує (наведені варіанти орієнтовні, можуть змінюватися/доповнюватися): поплескати у долоні тих, хто не любить, коли їх затримують на уроці, коли був дзвоник на перерву; потупотіти ногами тих, кому не подобається, що їх раніше кличуть з вулиці, ніж вони домовилися; помахати головою тих, кому не подобається, що їх відривають від перегляду фільму. Далі учитель/вчителька пояснює поняття «часових кордонів».

8. Учитель/вчителька пропонує згадати, що протягом усієї вправи в учнів різнилися думки/вподобання. Це пов'язано з тим, що у кожної людини різні бажання, потреби, цінності, поведінка. Учитель/вчителька пояснює учням поняття «особистісні кордони».

9. Після цього учитель/вчителька пропонує учням розглянути у підручнику схему «Види особистих кордонів» (завдання 2) та виконати вправу на закріплення (завдання 3).

! Важливо: Вправа в пунктах 1–3 може бути емоційно навантаженою, якщо в класі є діти, які опинилися в складних життєвих обставинах, діти з категорії ВПО, з неблагополучних сімей, відторгнуті іншими учнями тощо. Учителю/вчительці важливо стежити за емоційними змінами та змінами в поведінці учнів, наголошувати на тому, що у кожної людини свої вподобання і вона має на це право. Якщо відомо, що в класі є діти, батьки або близькі родичі яких загинули, у першому пункті варто формулювати завдання з опорою на вибір близької людини, а не обов'язково когось із сім'ї. Наприклад, «уяви на цьому стільці близьку тобі людину, якій ти довіряєш та дуже її цінуєш. Це може бути хтось із твоєї сім'ї або будь-яка інша людина, важлива для тебе».

Варіант 2. Перегляд відео з подальшим аналізом (додатково до матеріалів підручника)

4. Спільний перегляд відео про особисті кордони на вибір учителя/вчительки (наприклад, нарізка з мультфільмів, де демонструються різні види особистих кордонів).

<https://www.youtube.com/watch?v=A05n32Bl0aY>;

<https://www.youtube.com/watch?v=pkqzFUhGPJg>

5. Далі відбувається обговорення.

Питання для обговорення:

- Чи комфортно було героям на відео і чому? Як ви це зрозуміли?
- Що заважало або хто заважав їхньому комфорту?

6. Учитель/вчителька наводить приклад з відео та відповідає учнів та пояснює різні види особистих кордонів людини.

7. Після цього учитель/вчителька пропонує учням розглянути схему «Види особистих кордонів» у підручнику (завдання 2) та виконати вправу на закріплення (завдання 3).

КРОК 4.

РОБОТА З ТЕКСТОМ З ПОДАЛЬШИМ ОБГОВОРЕННЯМ
(підручник: діалог дітей, завдання 4) / **ПЕРЕГЛЯД ВІДЕО**
З ПОДАЛЬШИМ АНАЛІЗОМ / АНАЛІЗ ТЕКСТОВИХ
СИТУАЦІЙ ПОРУШЕННЯ КОРДОНІВ З ПОДАЛЬШОЮ
ВІЗУАЛІЗАЦІЄЮ ШЛЯХІВ ДІЙ

Мета: проаналізувати способи захисту особистих кордонів

Час: до 15 хвилин

Інструкція

Варіант 1. Робота з текстом з подальшим обговоренням (підручник: діалог дітей, завдання 4)

1. Учитель/вчителька пропонує учням прочитати діалог дітей перед завданням 4.

2. Далі учитель/вчителька пропонує учням об'єднатися в пари та заповнити таблицю з Додатка 2.

3. Після того як перша частина таблиці заповнена, відбувається спільне обговорення. Важливо обговорити як позитивні варіанти вирішення ситуації, так і негативні.

Питання для обговорення:

- Про порушення яких видів особистих кордонів іде мова в діалозі підлітків?
- Що зробили підлітки для того, щоб захистити свої особисті кордони?
- Що ще можна було б зробити на місці Богдана, Софії, Ксені, Славка?

4. Після обговорення діалогу учитель/вчителька повертає учнів до їхнього досвіду. Пропонує учням, які працюють у парах, зазначити імена в порожніх клітинах таблиці в стовпці «Імена». Далі пропонує пригадати випадки, коли порушувалися їхні особисті кордони, та подумати, як вони виходили з цих ситуацій. Після цього учитель/вчителька просить учнів обговорити в парі та зафіксувати відповіді в таблицю.

5. Після того як друга частина таблиці заповнена, відбувається спільне обговорення. Важливо обговорити як позитивні варіанти вирішення ситуації, так і негативні.

Питання для обговорення:

- Хто допомагав тобі в цей момент?
- Яка поведінка допомагала домовитися з іншими, а яка, навпаки, заважала?

6. Після цього учитель/вчителька пояснює учням, що поведінка, яка не порушує (в дозволених межах) приватну власність / територію та особисті кордони, є конструктивною, а та, що порушує, – деструктивною і веде до конфліктів.

Вступна частина до варіантів 2, 3

1. Учитель/вчителька знову повертає учнів до фото з пункту 1 кроку 1. Демонструє їх учням та пропонує подумати над тим, як вони дізнаються, що певна територія комусь належить, і які знаки її захисту вони знають (наприклад, знак STOP; табличка з написом «Прохід заборонено. Приватна власність»; паркан; напис «Обережно: злий собака»; зачинені двері/ворота тощо).

Учитель/вчителька пропонує учням обговорити такі питання:

- Які можуть бути варіанти, щоб потрапити на приватну територію? Наприклад, перелізти через паркан; вибити двері; подзвонити у дзвінок; перейти кордон у пункті пропуску з паспортом тощо.
- Які з варіантів порушують приватну власність, а які в межах дозволеного?
- Як ви знаєте, що ви не порушуєте приватну власність? Наприклад, переходжу в дозволеному місці, дзвоню у дзвінок і чекаю, поки мені дозволять увійти, маю пропуск на територію тощо.
- Що буде, якщо порушувати приватну територію?

2. Після цього учитель/вчителька пояснює учням, що поведінка, яка не порушує (в дозволених межах) приватну власність / територію та особисті кордони, є конструктивною, а та, що порушує, – деструктивною і веде до конфліктів.

Варіант 2. Перегляд відео з подальшим аналізом

3. Спільний перегляд відео про способи захисту особистих кордонів на вибір учителя/вчительки (наприклад, <https://www.youtube.com/watch?v=89IJADyJlmQ>)

4. Далі відбувається обговорення.

Питання для обговорення (декілька на вибір учителя/вчительки):

- Які варіанти захисту особистих кордонів ви побачили? Які ще знаєте?
- Як можна зрозуміти, що людині не подобається, коли ви торкаєтеся до неї / просите її про щось / запізнюєтеся тощо?
- Чи завжди важливо отримувати згоду людини?
- Чому важливо запитувати іншу людину, що вона хоче?
- Чому важливо казати, що саме хочете ви?
- Чи можна відмовляти іншим?

5. Учитель/вчителька повертає учнів до схеми з Додатка 1 та пропонує обговорити запитання: чи може хтось допомогти із захистом особистих кордонів? Разом з учнями визначають, що є люди, до яких можна звернутися: батьки, вчителі, поліцейські, лікарі та ін.

6. Учитель/вчителька разом з учнями підбиває підсумки, акцентуючи такі моменти захисту особистих кордонів: отримати згоду; запитати, що подобається / сказати, що не подобається; сказати «ні», звернутися по допомогу. Якщо були варіанти деструктивної поведінки (наприклад, вдарити, якщо щось не подобається), варто обговорити їх.

Варіант 3. Аналіз текстових ситуацій / тверджень порушення кордонів з подальшою візуалізацією шляхів дій з використанням графічних організаторів

3. Учитель/вчителька об'єднує учнів у 4–5 груп.

4. Учні розподіляють ролі для роботи в групах. Вони домовляються про такі ролі:

- відповідальний(-а) за матеріали (отримує);
- секретар(-ка) (веде записи);
- дизайнер(-ка) (малює, вирізує);
- вартовий(-а) часу (стежить за часом);
- доповідач(-ка) (озвучує результати).

Учитель/вчителька обов'язково нагадує учням, що, незважаючи на відповідну роль, усі учасники групи активно беруть участь в обговоренні.

5. Учитель/вчителька пропонує учням прочитати запропоновані ситуації (одна ситуація для однієї групи, Додаток 3), подумати над тим, чи зустрічалися вони з подібними ситуаціями, і знайти варіанти вирішення ситуації.

6. Учитель/вчителька пропонує намалювати варіанти відповіді на аркуші паперу, розділивши його на дві частини. В одній частині аркуша червоним зазначити «Так діяти не варто», у другій – зеленим «Так дій!».

7. Як альтернатива, можна запропонувати учням розіграти продовження ситуації з відпрацюванням у процесі вміння казати «ні».

8. Як альтернатива учням пропонуються не ситуації, а твердження з Додатка 4, які характеризують різні установки щодо “порушення” – “непорушення” особистих кордонів. Учнім треба визначити, які з установок дають змогу людям захищати особистий простір (пункти 1, 3, 4, 7, 8), а які сприяють його порушенню (пункти 2, 5, 6, 9, 10).

(Адаптовано за <https://naurok.com.ua/post/osobisti-kordoni-yak-protidiya-bulingu-sered-uchniv-ta-vchitelskomu-vigorannyu>).

КРОК 5. РОБОТА З ТЕКСТОМ

(підручник: завдання 5, тексти до та після завдання)

1. Учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з формами та способами самовираження. Можна провести обговорення щодо найбільш властивих форм самовираження підліткам.

2. Після цього учні розгадують ребус (завдання 5), знайомляться з діалогами підлітків та текстом. Далі відбувається обговорення. Важливо проводити обговорення з орієнтацією на учнів (як би тобі було, якщо б так сталося), зазначити документи, які відображають права учнів, та наголосити на відповідальності дорослих за дитину до досягнення повноліття.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Варіант 1. Створення спільного проекту класу «Як я можу виявити себе»

1. Учитель/вчителька завчасно готує простір для майбутнього спільного проекту класу (наприклад, аркуш/аркуші фліпчарту з місцем для аркуша кожного учня).

2. Пропонує учням вдома на аркушах розміру А5 зобразити, як би їм хотілося виявляти себе в класі, водночас поважаючи особисті кордони інших учнів.

3. Після цього пропонує учням принести виконане завдання в клас і закріпити на відведеному місці.

Варіант 2

1. Підготувати коротке повідомлення «Чому важливо поважати особисті кордони інших?».

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Будь-який варіант із запропонованого кроку 4, який не був використаний під час заняття.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори: «Що таке особисті кордони і чому варто їх дотримуватися».

ДОДАТОК 1

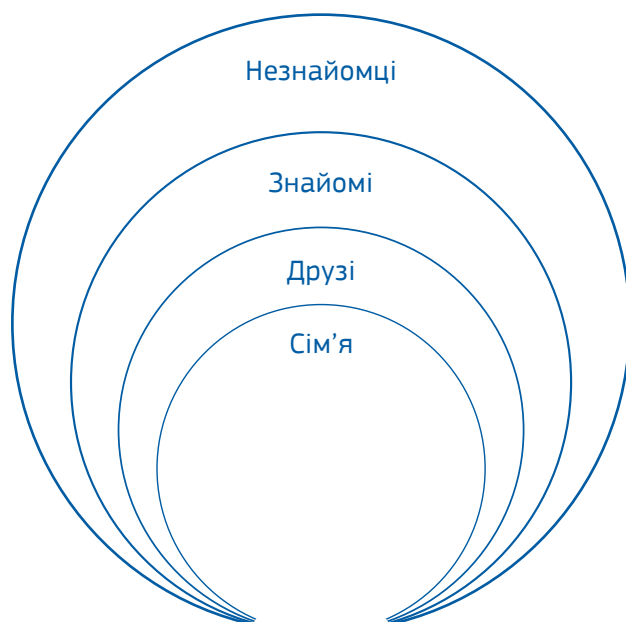

Рис. 1

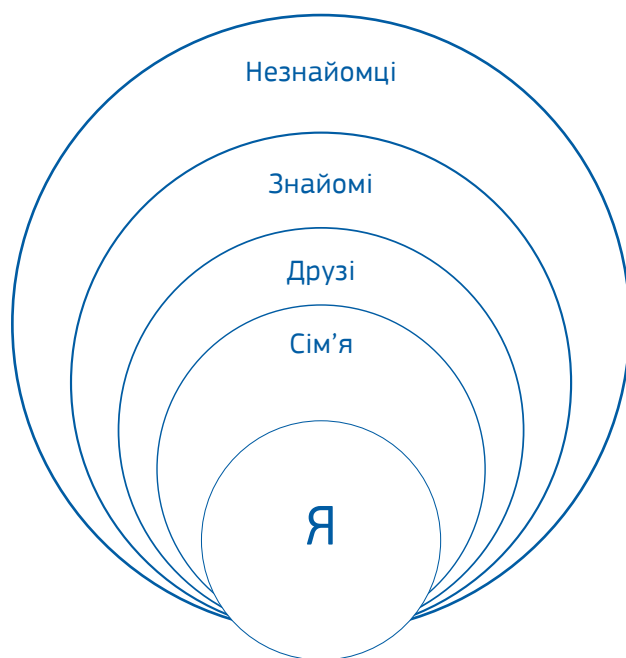

Рис. 2

ДОДАТОК 2

Ім'я	Види кордонів, які порушуються	Що зробили підлітки для захисту своїх кордонів	Ваші пропозиції, що ще можна було зробити
Богдан			
Ксеня			
Софійка			
Славко			

ДОДАТОК 3

Молодший брат 7 років заходить у кімнату Сашка без дозволу та починає брати його підручники. Сашко робить уроки, і це йому заважає. Як би ви порадили Сашку діяти в такій ситуації?

Сусід із задньої парти періодично смикає за косу Надію. Це їй не подобається. Як би ви порадили Надії діяти в такій ситуації?

Однокласниця пропонує Сергію спробувати покурити сигарету. Сергій не хоче цього робити. Як би ви порадили Сергію діяти в такій ситуації?

На вулиці до Левка підходить незнайомець і намагається взяти його за руку. Як би ви порадили Левку діяти в такій ситуації?

Знайома мами Оксани, яка прийшла до них у гості, просить погуляти з її донькою на вулиці. Оксана має термінове шкільне завдання, яке має виконати найближчим часом. Як би ви порадили Оксані діяти в такій ситуації?

ДОДАТОК 4

1. «Я можу сказати “Ні” без пояснення причин»
2. «Люди не звертатимуть уваги на мої прохання»
3. «Не можна торкатись іншої людини без її згоди, так само як не можна, щоб хтось торкався мене так, як мені не подобається»
4. «Потрібно чути людину, коли вона говорить, особливо якщо це запитання чи прохання»
5. «Якщо близькій людині потрібна допомога, я її виручу, навіть якщо у мене є важливі справи та немає часу, сил тощо».
6. «Я маю робити все, що хочуть від мене інші»
7. «Я розумію, що люди не читають моїх думок, тому, якщо мені щось не подобається, я маю казати прямо».
8. «Когось погана оцінка може довести до сліз, а комусь буде байдуже, і це – нормально».
9. «Якщо у мене є щось своє (межі), значить, я поганий(-а)»
10. «Люди ставитимуться до мене погано, якщо я скажу “Ні”»

МОЇ СИЛЬНІ СТОРОНИ ТА ПРОФЕСІЇ СУЧАСНОГО Й МАЙБУТНЬОГО

Пропонований зміст

- Як застосувати свої сильні сторони, інтереси й уподобання в професії.
- Хобі, яке може стати професією.
- Власна діяльність сьогодні для успішного майбутнього.

Проблемні питання

- Як застосувати свої сильні сторони, інтереси й уподобання в професії?
- Як організувати свою діяльність сьогодні для успішного майбутнього?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- аналізує власний навчальний розвиток, вказуючи на причини успіхів та невдач;
- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання;
- самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті;
- моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб;
- виявляє зацікавлення до тривалої систематичної діяльності (хобі, спорт, мистецтво, навчання тощо) та наполегливість у досягненні мети;
- розуміє перспективність своєї діяльності для успішного майбутнього;
- бере участь у груповій роботі

Ключові поняття та ідеї

Сильні сторони, хобі / улюблена справа

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)

- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло)

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1. Шаблон «Новини класу / Щоденні новини»
- Додаток 2. Тексти про професії
- Додаток 3. Риси людей різних професій
- Додаток 4. Створення «ланцюга сильних сторін»
- Додаток 5. Шаблон для створення власного висловлення
- Додаток 6. Форма для самооцінювання/оцінювання

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: 12–15 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учні та учитель/вчителька стоять у колі. Учні по черзі вітаються з однокласником(-цею) справа, промовляючи: «Привіт / Доброго ранку / Вітаю! Я люблю танцювати. А ти?»

2. Групове заняття. Учні на стікерах записують назву хобі/улюбленої справи. Далі вони прикріплюють стікери на дошку/фліпчарт.

3. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини» (Додаток 1). Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті.

4. Робота в парах. Учні розгадують ребуси (підручник, завдання 1). Учитель/вчителька завершує роботу запитанням: «Як ви думаєте, про що ми говоритимемо сьогодні?»

КРОК 2. ЧИТАННЯ ДІАЛОГУ

1. Учитель/вчителька пропонує учням прочитати діалог у ролях (підручник, стор. 23). Учні зачитують діалог.

2. Учитель/вчителька пропонує учням обговорити запитання: «Чи може хобі стати професією? У яких випадках?» Потім учні підходять до дошки/фліпчарту та окремо відбирають стікери, на яких зазначено назви хобі / улюбленої справи, що

може у майбутньому стати професією (продовжують роботу, розпочату під час ранкової зустрічі / вступної частини).

3. Далі учні обговорюють запитання до завдання 2 на сторінці 24 (підручник «Культура добросусідства»).

КРОК 3. ВПРАВА «ЧИТАННЯ З РОЗУМІННЯМ». **ЧИТАННЯ МАТЕРІАЛУ ПРО ЛЮДЕЙ РІЗНИХ ПРОФЕСІЙ**

Мета: поглибити знання учнів про різні професії та людей, які їх представляють

Час: 12–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька об'єднує учнів у 5 груп.
2. Учні розподіляють ролі для роботи в групах. Вони домовляються про такі ролі:
 - відповідальний(-а) за матеріали (отримує);
 - секретар(-ка) (веде записи);
 - дизайнер(-ка) (малює, вирізує);
 - вартовий(-а) часу (стежить за часом);
 - доповідач(-ка) (озвучує результати).

Учитель/вчителька обов'язково нагадує учням, що, незважаючи на відповідну роль, усі учасники групи активно беруть участь в обговоренні.

3. Учні в групах зачитують текст чату героїв підручника (стор. 25). Якщо є можливість, учні додатково можуть ознайомитися з описом деяких професій (Додаток 2). Далі школярі записують відповіді на запитання на сторінці 26.

4. Наступний крок – доповідачі озвучують результати роботи кожної групи.

5. Далі учні обговорюють, чим займаються люди професій, про які згадується у підручнику у завданні 5 на сторінці 26.

КРОК 4. ВПРАВА «ХУДОЖНИК» (якщо є час)

Мета: виокремити риси людей різних професій

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. Учні продовжують працювати в групах, які були сформовані під час попередньої вправи. Завдання – обговорити та записати риси особистості людини відповідної професії (мова йде про професію, описану в тексті Додатку 2)

2. Наступний крок – учасники груп на аркуші фліпчарту малюють фігуру людини відповідної професії, додаючи до різних частин тіла назви рис особистості. Приклад виконання завдання наведено у Додатку 4.

КРОК 5. СТВОРЕННЯ «ЛАНЦЮГА СИЛЬНИХ СТОРІН»

Мета: відрефлексувати власні сильні сторони, які можуть допомогти у майбутній професії

Час: до 20 хвилин

Необхідні матеріали: ножиці та клейка стрічка / клей.

Інструкція

1. Попередньо учитель/вчителька готує стільки наборів роздаткового матеріалу (Додаток 5), скільки планує утворити груп під час роботи над цим завданням. Рекомендуємо роздруковувати кожен аркуш набору на папері різного кольору.

2. Учитель/вчителька об'єднує учнів у 4–5 груп. Школярі читають повідомлення чату на сторінці 26.

3. Далі учитель/вчителька пропонує учням прочитати та виконати завдання 6 на сторінці 26 індивідуально.

4. Потім у групах учні з кожної групи «сильних сторін» вирізають по одному твердженню. У результаті кожен/кожна учень/учениця матиме сім кольорових стрічок із твердженням.

5. Далі за допомогою клейкої стрічки / клею створюють власний «ланцюг сильних сторін». Відеоінструкція до виконання завдання – за покликанням <https://cutt.ly/sQrZyLA>

6. Далі учні по колу розповідають, ким вони хочуть стати за професією у майбутньому та як їм допоможуть їхні сильні сторони із «ланцюга».

7. Фінальне завдання цього кроку – завдання 7 на сторінці 27. Учні створюють «ланцюг сильних сторін» однокласників. Інструкція описана у завданні підручника.

КРОК 6. НАПИСАННЯ ВЛАСНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ ПРО РОЛЬ СИЛЬНИХ СТОРІН У МАЙБУТНІЙ ПРОФЕСІЇ

Мета: узагальнити думки про роль сильних сторін у майбутній професії

Час: 15 хвилин на уроці, учні дописують висловлення вдома

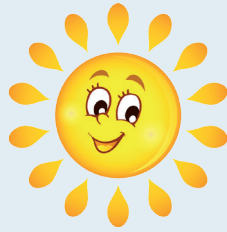
Інструкція

- 1.** Учні використовують шаблон для написання власного висловлення на сторінці 27.
- 2.** Учитель/вчителька пояснює учням структуру майбутнього тексту.
- 3.** Учні отримують завдання додому – дописати власне висловлення та провести самооцінку за рубриками (Додаток 7).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- J.G. (Джей Джи). Розповідь про професії [Електронний ресурс] / J.G. (Джей Джи) // Dovidka.biz.ua – Режим доступу до ресурсу: <https://dovidka.biz.ua/rozpovid-pro-profesiyi/>.
- Morin A. Strengths chain: Hands-on activity to help kids identify their strengths [Електронний ресурс] / Amanda Morin // Understood – Режим доступу до ресурсу: <https://www.understood.org/articles/en/strengths-chain-for-kids>

ДОДАТОК 1

ДОБРОГО РАНКУ!

Я радий(-а), що ви тут!

Сьогодні _____

Підліток/підлітка тижня _____

Учні, у яких день народження восени,
обиратимуть собі «професії класу».

Запишіться на крісло автора на наступне
заняття _____

З днем народження, _____ !

ДОДАТОК 2**ПІЛОТ/ПІЛОТЕСА**

Пілот/пілотеса – професія для сміливих. Є пілоти/пілотеси, які літають на пасажирських літаках, є ті, які літають на вантажних, і є ті, які літають на військових літаках і гелікоптерах. А ще є пілоти/пілотеси, які керують маленькими літаками та гелікоптерами. Вони гасять пожежі, перевозять хворих, розсипають добрива тощо. Пілот/пілотеса має підняти літак у повітря і в кінці польоту посадити його на землю. Керувати літаком допомагають прилади. Вони показують, з якою швидкістю летить літак, яка погода за бортом, вони ж попереджають про негаразди. У кабіні з пілотом/пілотесою може бути штурман/штурманка, на борту – стюард/стюардеса, а на землі – авіадиспетчер/авіадиспетчерка.

ЛІКАР/ЛІКАРКА

Професія лікаря/лікарки дуже важка і відповідальна. Лікар/лікарка має багато знати про будову людського тіла і роботу його внутрішніх органів, вміти розбиратися в симптомах (ознаках хвороби), але ж хвороб на світі дуже багато. Тому є лікарі-терапевти, лікарі-педіатри, лікарі-хірурги та інші. Звичайно, у лікарів є помічники – медичні брати/сестри та спеціальні інструменти і прилади, наприклад рентген (його винайшли фізики). Він потрібен, щоб ставити діагноз. Прилади ці дуже складні, і лікар/лікарка має вміти з ними працювати. А головне, справжній(-я) лікар/лікарка має бути фахівцем/фахівчиною своєї справи, добрим(-ою), співчутливим(-ою) і дуже-дуже старатися допомагати одужати хворим.

МЕТАЛУРГ/МЕТАЛУРГИНЯ

Ще в давнину люди робили з металу різні речі: зброю, посуд, прикраси, а в наші дні без заліза просто не обійтися. Роблять його люди, яких називають металургами, із залізної руди, яку розплавляють у величезних печах. Це дуже важка і небезпечна робота, адже біля печей дуже спекотно й рідкий метал може завдати великої шкоди, якщо не знати, як його приборкати. Окрім того, металурги мають чудово знати різні хімічні сполуки і закони фізики, щоб виробляти якісну сталь, чавун тощо. Здобутий метал металурги розливають у спеціальні форми, у яких він застигає у злитки. З них роблять металеві вироби – деталі машин та навіть гачки для одягу.

ВОДІЙ/ВОДІЙКА

Водій/водійка керує легковими і вантажними автомобілями та автобусами, під час роботи на автобусах контролює дотримання пасажирами правил виходу і посадки, усуває дрібні неприємності, що виникли в дорозі. Професія водія/водійки дуже цікава, проте дуже відповідальна. Проста вона тільки на перший погляд. По-перше, водій/водійка має добре знати правила дорожнього руху, щоб їх не порушувати, і бути дуже уважним(-ою), щоб контролювати ситуацію на дорозі. По-друге, він/вона має знати будову машини і роботу її механізмів, щоб уміти полагодити її, якщо технічної допомоги не буде поруч. По-третє, водій/водійка має вміти спілкуватися з пасажирами і знати, як надати першу домедичну допомогу тим, хто її потребує.

ІНЖЕНЕР/ІНЖЕНЕРКА

Інженер/інженерка допомагає людям, створюючи нові апарати, верстати, двигуни, насоси та іншу корисну техніку. Інженер/інженерка знає про техніку все: як вона має працювати, як її вдосконалити або відремонтувати, якщо вона вийшла з ладу. Інженери працюють спільно з винахідниками та конструкторами. Тобто винахідник/винахідниця має певну ідею щодо нових машин, деталей, механізмів тощо. Він/вона малює це на папері або в комп'ютері, а інженер/інженерка має з цього малюнка або креслення все розрахувати і зробити проєкт того, як ідею винахідника/винахідниці втілити в життя. Потім за цим проєктом робітники зберуть потрібну машину по деталях. Випробувачі цю машину випробують і доповідатимуть інженеру/інженерці, що в ній добре, а що погано, і він/вона ці недоліки усуне.

ТЕСЛЯР/ТЕСЛЯРКА

Багато хто вважає, що тесля – це те саме, що й столяр/столярка, однак не варто плутати ці дві різні професії. Єдине, що їх об'єднує, то це те, що вони працюють з деревом. Столяр/столярка виготовляє меблі та інші вироби з дерев'яних дощок та інших матеріалів, а також прикрашає їх різьбленням по дереву. А звідки він/вона бере всі ці матеріали – дерев'яні дошки, панелі і т. д.? Всі ці речі виготовляє тесля. Матеріалом для них править здебільшого деревина хвойних порід, з якої, після її обробки, тесля робить колоди, бруси, дошки, пластини, фанерні листи, дерев'яні плити та інші стандартні дерев'яні конструкції, з яких потім столяр/столярка і буде виготовляти різні вироби, наприклад меблі.

ДОДАТОК 3

ДОДАТОК 4

СИЛЬНІ СТОРОНИ Який у мене ХАРАКТЕР?

Я чесний/чесна та надійний/надійна.

Я турботливий/турботлива і добрий/добра.

Я допомагаю вдома та виконую свої обов'язки.

Я допомагаю тим, хто потребує моєї допомоги.

Я вірний/вірна.

Я витривалий/витривала та вмію докладати зусилля.

Я енергійний/енергійна.

Я допитливий/допитлива.

СИЛЬНІ СТОРОНИ Який/яка я ДРУГ/ПОДРУГА?

Я вмію ділитися, дотримуватися черги та домовлятися.

Я гарний/гарна слухач/слухачка і майже не перебиваю.

Я вмію знаходити друзів та дружити.

Я розумію та приймаю особливості характеру моїх друзів.

Я вмію попросити про допомогу.

Я вмію відмовити друзям, коли вони пропонують
щось недопустиме.

Я беру на себе відповідальність за власні дії.

Я маю гарне почуття гумору.

СИЛЬНІ СТОРОНИ

Який/яка я СПІВРОЗМОВНИК/СПІВРОЗМОВНИЦЯ?

Я вмію сказати про те, чого я хочу та що мені потрібно.

Я люблю спілкуватися з людьми.

Я беру активну участь у розмовах вдома, у школі та з друзями.

Я вмію змінювати інтонацію, коли розповідаю історію або запитую про щось.

Я розповідаю історії, які мають початок, основну частину та завершення.

Я говорю правильно.

Я люблю вивчати та дізнаватися про значення нових слів.

Я люблю слухати історії.

СИЛЬНІ СТОРОНИ

Який/яка я ЧИТАЧ/ЧИТАЧКА?

Я люблю читати комікси або журнали.

Я можу прочитати слова, значення яких мені невідоме.

Я читаю повільно, чітко, я розумію, про що я читаю.

Я вмію читати як актор/акторка.

Я можу передбачити, про що буде розповідатися в історії.

Я можу побачити, чим розповідь схожа на реальне життя.

Мені подобається ходити в бібліотеку.

У мене гарна уява, і я люблю розповідати історії.

СИЛЬНІ СТОРОНИ

Які мої сильні сторони в МАТЕМАТИЦІ?

Я вмію лічити предмети в групі.

Я вмію «читати» числа.

Я вмію групувати предмети за розміром, кольором та формою.

Я вмію обчислювати мовчки.

Я використовувати математику в різних ситуаціях.

Я вмію порівнювати предмети.

Я вмію розв'язувати задачі.

Я вмію грати в такі ігри, як шахи, MineCraft тощо.

СИЛЬНІ СТОРОНИ

Який/яка я УЧЕНЬ/УЧЕНИЦЯ?

Я вмію ставити цілі та планувати наперед.

Я вмію виконувати поставлене завдання.

Я вмію виконати завдання кількома шляхами.

Я вмію упорядковувати власні речі, наприклад, у портфелі.

Я стежу за часом під час виконання завдання.

Я вмію контролювати власні емоції та реагувати на емоції інших.

Я вмію робити паузи під час виконання завдання.

Я вмію навчатися з власних та чужих помилок.

СИЛЬНІ СТОРОНИ

Інші СИЛЬНІ СТОРОНИ І ТАЛАНТИ

Я творчий/творча.

Мені подобається малювати.

Я вмію танцювати, співати або грати на музичному інструменті.

Я займаюся спортом.

Мені подобається розв'язувати загадки в комп'ютерних іграх.

Я беру участь у волонтерських проєктах громади/школи/класу.

Я вмію поводитися з тваринами та молодшими від мене дітьми.

Я _____.

ДОДАТОК 6

На мою думку, мої сильні сторони _____

допоможуть мені в майбутньому стати _____

3 основні причини, чому я так думаю є:

1-ша причина _____

2-га причина _____

3-тя причина _____

Люди, які мене оточують, думають, що я _____

_____, і це мені допоможе в майбутньому.

Тому я дуже сподіваюся _____

щоб у майбутньому _____

Власне висловлення

Форма самооцінювання (рубрики)

	4 – високий	3 – достатній	2 – середній	1 – потребує удосконалення
Правильність (граматична і лексична)	У тексті мінімальна кількість або немає граматичних, лексичних, механічних помилок.	У тексті є 3–4 граматичних, лексичних, механічних помилок, але вони не впливають на розуміння написаного.	У тексті є декілька граматичних, лексичних, механічних помилок.	У тексті є багато граматичних, лексичних, механічних помилок
Організація тексту (початок, основна частина, завершення)	У тексті є початок, основна частина, завершення, які логічно пов'язані між собою. Також автор висловлює власну думку, яка зрозуміла читачам.	У тексті є початок, основна частина, завершення, які частково пов'язані між собою. Також автор висловлює власну думку, яка зрозуміла читачам.	У тексті є початок, основна частина, завершення, які частково пов'язані між собою. Також автор висловлює власну думку, однак вона не повністю зрозуміла читачам.	У тексті є не усі частини тексту. Також немає висловлення власної думки автора.
Висловлення власної думки автора	У тексті зазначені три причини, які підтверджені фактами.	У тексті зазначені три причини, однак немає фактів, які підтверджують висловлену думку.	У тексті зазначені дві причини, які слабко підтверджені фактами.	Аргументи у тексті слабкі або їх бракує. Менш ніж 2 причини зазначено у тексті. Немає підтверджувальних фактів.

Я І МІЙ ЧАС

Пропонований зміст

- Як я цінюю і розподіляю час.
- Як раціонально планувати та керувати часом.
- Для чого важливо розуміти сприйняття і ставлення до часу в різних культурах.

Проблемні питання

- Чому важливо і як саме аналізувати своє ставлення до часу?
- Як ефективно використовувати час?
- Як розуміння сприйняття і ставлення до часу в різних культурах допоможе для ефективної комунікації та співпраці з іншими?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб;
- аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя;
- пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників;
- обґрунтовує потребу власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях.

Ключові поняття та ідеї

Тайм-менеджмент, карта дня, хронофаги, ставлення до часу в різних культурах, методи управління часом

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- Роздаткові матеріали (Додатки 1–7), кольорові стікери, білий та кольоровий папір А4, клей, ножиці, білий папір А1, маркери, додатки

КРОК 1. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття.

Час: до 15 хвилин

Інструкція**Варіант 1**

Запропонуйте учням опрацювати висловлювання (тема 4, завдання 1, с. 28) та запитайте, про що в них йдеться. Що, на їхню думку, автор цих рядків намагався сказати? Чому час – це цінність?

Попросіть учнів поділитися ситуаціями, коли вони особисто розуміли важливість/брак часу, мотивуйте пояснити, як вони особисто ставляться до часу.

Слово вчителя/вчительки

Наука з планування і максимально ефективного використання наявного часу називається «тайм-менеджмент». Ця наука управління часом виникла порівняно нещодавно: наприкінці минулого століття. На сьогодні планування часу стало вже сталою практикою у більшості установ розвинених країн, а також дедалі більше починає впроваджуватися у всі сфери діяльності людини.

Тайм-менеджмент, або управління часом, – це система, спрямована на узгодження своїх дій із часом, наука про те, як спланувати чіткий графік роботи, навчання, відпочинку на день, тиждень, місяць, рік або все життя. У результаті оптимізації час буде ефективнішим. Тайм-менеджмент стосується не лише організації робочого часу, а й облаштування робочого місця, спілкування й багатьох інших чинників, які можуть вплинути на певний час.

Багато людей вважає, що правильно використовувати час легко і для цього не потрібно нічого вчитися. Однак чимало людей замислюється про те, щоб щось змінити у своїх звичках, коли починають розуміти, що постійно не вистачає часу, коли хочуть особистісного зростання, коли є багато цілей і завдань, які хочеться реалізувати.

Варіант 2

1. Вчитель/вчителька просить учнів подумати над питанням «Які асоціації викликають в учнівства зі словом «час» стосовно його ролі в житті людини?» й написати на стікерах три асоціації (1 стікер = 1 асоціація).

2. Учні по черзі називають свої асоціації, записані на стікерах, а вчитель/вчителька складає з них на дошці асоціативну карту. Після того як учень/учениця називає своє слово-асоціацію, вчитель/вчителька може запитати, чи є ще в когось

у класі подібна асоціація і чи те саме вона означає, що було озвучено перед цим. Учитель/вчителька підбиває підсумки, озвучуючи асоціації у порядку значущості для учнівства (спочатку називає ті, які зазначені у більшій кількості, а потім окремі).

3. Учитель/вчителька озвучує тему заняття й пропонує учням обговорити запитання «Як час пов'язаний з особистою ефективністю людини?», спираючись на асоціативну карту.

4. Слово вчителя/вчительки

Яка цінність часу? Цей ресурс набагато важливіший за гроші, оскільки витрачені кошти можна заробити знову, а витрачений час ніколи не буде повернуто. Існує поширена приказка: «Час і приплив нікого не чекають». Це так само беззаперечно, як існування життя на землі. Час працює безперервно, без зупинки. Час нікого не чекає. Тому ми ніколи не маємо витратити свій дорогоцінний і безцінний час без мети і сенсу на будь-якому етапі нашого життя. Ми не можемо виміряти його потенціал, тому що іноді тільки одного моменту достатньо, щоб виграти, тоді як іноді для цього може знадобитися все життя. Через хвилину можна стати багатшими, а ще через мить можна втратити все. Кожен момент приносить нам багато унікальних можливостей, нам просто потрібно зрозуміти цінність часу та розумно використовувати його.

Кожен момент являє собою великий магазин нових шансів у житті. Якщо ми пізно зрозуміємо цінність часу, то можемо втратити як можливості, так і сам дорогоцінний час у нашому житті. Це основна істина життя, яку ми ніколи не маємо забувати. Маємо використовувати цю цінність позитивно і плідно. Це чудова річ, яка не має початку і кінця. У ній речі народжуються, ростуть, розпадаються або вмирають. Час не має жодних обмежень, тому постійно рухається у власному темпі. Достатньо хвилини, щоб здобути перемогу. Другої хвилини достатньо, щоб зробити вас найбагатшою людиною у світі. Частина секунди може врятувати людину від смерті, або навпаки. Тому, якщо ми хочемо досягти успіху в житті, маємо розуміти те, що ми збираємося робити упродовж хвилин, годин, днів, місяців і років, які є у нашому розпорядженні. Це перший крок до успіху.

КРОК 2. ВПРАВА «Я І МІЙ ЧАС»

Мета: формування навичок проведення самоаналізу щодо управління часом та ефективності його використання

Час: до 10 хвилин

Вступне слово вчителя/вчительки

Мабуть, вам доводилося помічати, пакуючи валізу, наскільки більше всього в неї вміщається, якщо акуратно складати й упорядковувати речі, а не просто пхати

їх жужмом. Справжнє диво, еге ж? Те саме й з вашим життям. Що краще його впорядкуєш, то більше всього вміститься: більше часу для родини та друзів, більше часу для себе – більше часу для першочергових речей.

Нумо перевіримо, чи вмієте ви управляти часом та раціонально його використовувати.

Інструкція

1. Учні працюють самостійно.

Завдання – подумати та заповнити анкету щодо управління часом та його використання (Додаток 1 або матеріал підручника на стор. 32).

2. Занотувати результати та висновок – побажання собі, над чим ще треба працювати, щоб ефективніше використовувати час.

Слово вчителя/вчительки

Шон Кові, відомий ірландський письменник, оратор, бізнесмен, автор навчальних книг, у своїй книзі «7 звичок високоефективних підлітків» дає такі поради щодо формування необхідних звичок (див. підручник, стор. 31).

Звичка 1: «Ти – водій, а не пасажир».

Ця звичка про те, що важливо усвідомити, що саме ти несеш відповідальність за свій час та його використання й саме ти ним маєш керувати і управляти.

Звичка 2: «Вирішуй, куди їхати, і накресли собі маршрут, як туди добратися».

Ця звичка про те, що чим краще ти будеш розуміти, куди ти хочеш рухатися, яких цілей досягти, тим швидшим і якіснішим буде рух у цьому напрямку і тим швидше ти досягнеш поставленої мети.

Звичка 3: «Добирайся! І не давай перепонам збити тебе зі шляху».

Ця звичка про те, що планувати недостатньо. Треба обов'язково робити конкретні кроки у визначеному напрямку, втілювати складений план, постійно його удосконалювати та покращувати результати.

Також дуже важливою буде звичка «Спочатку – першочергове». Ця звичка полягає в умінні розставляти пріоритети й так розпоряджатися своїм часом, щоб першочергове йшло першим, а не останнім за чергою. Але ця звичка стосується не лише поводження з часом. Ставити першочергове першим – це також спосіб навчитися долати свій страх і бути сильним у тяжкі хвилини.

КРОК 3. (За наявності часу)**Варіант 1. Вправа «Як «врятувати» свій план / Як бути ефективним»**

Мета: закріпити навички ефективного планування та використання особистого часу

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Попередньо учитель/вчителька готує стільки наборів роздаткового матеріалу (Додаток 2), скільки планує утворити груп під час роботи над цим завданням. Рекомендуємо роздруковувати кожен аркуш набору на папері різного кольору.

2. Учитель/вчителька об'єднує учнів у 5 груп. Кожна група знайомиться з одним із способів ефективного використання часу.

3. Після цього група має підготувати презентацію-пояснення цього методу із зазначенням, наскільки він, на думку учнів, є дієвим та ефективним у їхньому житті. На вибір учителя/вчительки це може бути мінівістава/комікс/постер.

4. Далі групи по колу презентують результати своєї роботи.

5. Учитель/вчителька пропонує підсумувати спільну діяльність укладанням переліку правил для раціонального використання особистого часу.

Варіант 2. Вправа: «Бій із хронофагами»

Мета: закріпити навички ефективного планування та використання особистого часу

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Розкажіть учням притчу:

Жив собі хлопчик. Він бігав, стрибав та радів життю, і завжди поруч ходив його Час. Час був пухленьким, товстеньким, із червоними щічками, він був великий, його на все вистачало: і на футбол, і на друзів, і на телевізор... І не було у хлопчика жодних проблем з Часом, а у Часу – з хлопчиком. Коли хлопчик виріс, у нього з'явилися колеги і так звані Справи. Кожна Справа потребувала трохи Часу. Хлопчик відрізав Час потрошку: то в кіно сходити, то на побачення, то зі знайомим потеревенити, то в черзі постояти, то в клуб сходити..... А Час був завжди поруч і усміхався... ще є Час. Друзі, колеги приходили до хлопчика зі своїми проблемами, турботами, і кожен потребував шматочок Часу. А ще: то сусід зайшов увечері просто так у гості побалакати, то друг попросив з ним у магазин сходити... А тут і улюблений ТЕТЕКО (телефон, телевізор, комп'ютер). Споглядав Хлопчик на Час, який сам вбивав посту-

пово, який рвав на шматки, який допомагали вбивати люди, що його оточували: там незручно відмовити, там соромно, там страшно... Настав День, коли Часу не стало... скінчився Час хлопчика, якого колись було достатньо.

2. Поясніть, що фактори, які «вбивають» час, називаються «хронофаги». Хронофаги бувають зовнішні та внутрішні. Внутрішні – це погані звички, зовнішні – це гаджети, люди та непотрібні справи.

3. Об'єднайте учасників у 3 групи. Кожна група готує колаж про свої хронофаги. Після завершення презентує.

Варіант 3

Робота з матеріалами підручника (діалог дітей і завдання 4–5 на стор. 32–33).

КРОК 4. ВПРАВА «ПРАЦЮЄМО З ТЕКСТОМ»

Мета: поглибити знання учнів про ставлення до часу в різних культурах

Час: до 12–15 хвилин

Вступне слово вчителя/вчительки

Те, як люди сприймають час, здебільшого визначається культурою. У наші дні в західних культурах час точно вимірюється за допомогою годинника, і нам здається, що він рухається вперед. Ми розрізняємо минуле, сьогодення та майбутнє.

Час також може бути циклічним, це означає, що його головною рисою є повторюваність, яка зумовлена, наприклад, повторюваністю пір року або фаз Місяця. Кожний часовий цикл пов'язаний із виконанням конкретних, призначених для цього періоду дій.

Розуміння цих відмінностей дасть нам змогу швидше порозумітися з представниками інших культур та країн та спільнот, налагодити співпрацю, інакше походження з різних культур може бути причиною багатьох непорозумінь.

Наприклад, у країнах Центральної Європи запізнюватися на ділові зустрічі вважається некультурним. Треба бути на місці за кілька хвилин до початку зустрічі. Зовсім по-іншому в країнах Південної Європи (Італія, Іспанія) або, наприклад, у Мексиці. У цій культурі час – це те, що відбувається просто зараз, а люди живуть теперішнім моментом. Допустимо запізнюватися на ділові зустрічі. У таких країнах, як, наприклад, Японія або Китай, запізнення на кілька хвилин може стати причиною напруженої ситуації або навіть зриву переговорів. Не треба також приходити занадто рано – це можуть сприйняти як спонукання співрозмовника або неповагу до власного часу.

Тому важливо усвідомлювати відмінності між сприйняттям часу в різних культурах. Отже, зараз спробуємо розібратися з культурними відмінностями, пов'язаними з підходом до часу.

Інструкція

1. Учитель/вчителька об'єднує учнів у 5 груп.
2. Учні розподіляють ролі для роботи в групах. Вони домовляються про такі ролі:
 - відповідальний(-а) за матеріали (отримує);
 - секретар(-ка) (веде записи);
 - дизайнер(-ка) (малює, вирізує);
 - вартувий(-а) часу (стежить за часом);
 - доповідач(-ка) (озвучує результати).

Учитель/вчителька обов'язково нагадує учням, що, незважаючи на відповідну роль, усі учасники групи активно беруть участь в обговоренні.

3. Учні в групах читають тексти про ставлення до часу в різних культурах (Додаток 3). Далі вони мають ознайомитися з ситуаціями (Додаток 4) та підготувати відповіді-поради для кожної з них (або звертайтеся до матеріалу підручника, стор. 33–34 – діалог дітей і завдання б).

4. Наступний крок – доповідачі озвучують результати роботи кожної групи. У гурті відбувається обговорення практичної користі для учнів від виконання цієї справи.

КРОК 5. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Мета: узагальнити набуті знання та навички про ефективне використання часу, розвинути відчуття відповідальності, формувати навички аналізу своїх потреб, ознайомити учнівство з цифровим застосунком-органайзером для планування «карти дня»

Інструкція

1. Учні отримують роздатковий матеріал для створення «карти дня» з раціональним використанням часу (Додаток 5) та поради (Додаток 6). Також можна скористатися матеріалом підручника – завдання 3 на стор. 32).
2. Учитель пояснює учням структуру «карти дня», демонструє за можливості цифрові застосунки-органайзери для планування дня.
3. Учні отримують завдання додому – заповнити «карту дня», провести самооцінку раціонального планування та використання часу.

Поясніть, що в колонці «Час» учням треба нотувати час із моменту, коли вони прокинулися вранці, та завершувати часом, коли лягли спати. Поруч із зазначеним часом записувати види діяльності, які в цей час відбувались (наприклад, ранкові гігієнічні процедури, заняття в школі, хобі, відпочинок, хатня робота, спілкування з друзями тощо). Потім наприкінці дня спробувати визначити, наскільки та чи інша діяльність та час, витрачений на неї, були ефективними. Подумати, що і як можна удосконалити на наступний день.

Також можна запропонувати завдання з формування цілей, яке допоможе дитині навчитися ставити перед собою актуальні цілі, планувати їхнє досягнення, вчитися бачити необхідні для цього можливості й ресурси. У центрі малюнка дитині пропонується написати мету, якої вона хоче досягти, й подумати, що для цього потрібно зробити. У кожному колі можна написати свої міркування про те, що хоче дитина, що може для цього зробити, що їй для цього потрібно (Додаток 7). Також дитина може поговорити про свою мету з рідними, запитати у членів своєї родини про їхні цілі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шон Кові. 7 звичок високоефективних підлітків: Львів. Видавництво Старого Лева, 2015.
2. Тренінгове заняття «Використання основ тайм-менеджменту у самовдосконаленні та саморозвитку особистості». Електронний режим доступу: https://naurok.com.ua/treningovi-zanyattya-vikoristannya-osnov-taym-menedzhmentu-u-samovdoskonalenni-ta-samorozvitku-osobistosti-36205.html#_=_

ДОДАТОК 1**АНКЕТА «МОЄ СТАВЛЕННЯ ДО ЧАСУ»**

(оцініть за шкалою від 1 до 10, де 1 – найнижча оцінка, 10 – найвища)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Я маю чітку мету, на яку орієнтуюсь, і знаю чого хочу досягти в житті.										
2	Я знаю, як досягти своїх цілей, розумію кроки, які потрібно зробити, щоб їх досягти.										
3	Я завжди почуваюся спокійним(-ою), бо все встигаю.										
4	Я складаю собі плани на день та на тиждень, користуюся ними й водночас їх постійно удосконалюю.										
5	Я використовую конкретну систему планування й застосовую її при складанні своїх планів.										
6	Відхилення від планів я тримаю під контролем і вмію реагувати на порушення планів.										
7	Я знаю свої сильні та слабкі сторони, розумію, у чому я найбільш ефективний(-а).										
8	Мій девіз: «У мене все вийде!» У мене є чіткий план дій, за допомогою якого я можу ефективно управляти своїм часом.										

ДОДАТОК 2**1. МЕТОД «З'ЇЖ ЖАБУ»**

Проста звичка стає потужною, якщо виконується щоденно. Основна ідея методу полягає в тому, щоб спочатку «з'їсти жабу». Твоя «жаба» – це найголовніше завдання на сьогодні. Як тільки ти прибрав її з дороги, решту справ буде легше скінчити. Окрім того, задаєш тон на весь день, якщо ти зробиш насамперед справу, яку хотілося відкласти. Це один з методів боротьби з прокрастинацією (відкладання справ). Треба діяти рішуче, без роздумів та уповільнення.

2. МЕТОД «РОЗРІЖТЕ СЛОНА НА БІФШТЕКСИ»

Величезна справа, до якої не завжди хочеться братися, має бути розділена на маленькі кроки, «біфштекси» мають бути такого розміру, щоб було їх легко з'їсти. Як у відомій рекламі: одна сторінка на день – і ти прочитаєш книжку, одна вправа на день – і ти станеш сильнішим...

3. МЕТОД ПАРЕТО

Процентне співвідношення 80/20 було відкрито наприкінці XIX століття економістом Вільфредо Парето. За різними джерелами його називають: закон Парето, принцип Парето, правило Парето – один з найбільш поширених способів оцінки ефективності будь-якої діяльності. Його суть полягає в тому, що 20 % зусиль дають 80 % результату, а 80 % зусиль дають лише 20 %. Отже, можна зрозуміти, що, вибравши оптимальні ресурси (до яких належить і ваш час), можна досягти високих результатів малими витратами. Водночас усі наступні дії будуть неефективними. Принцип Парето в управлінні часом досить простий. Ви аналізуєте всі справи за день і вибираєте з них ті, які привели до кінцевого результату. Марну активність просто викреслюєте зі списку справ. Перший робочий день, запланований відповідно до цього методу, здивує вас своєю легкістю і продуктивністю.

4. «ПОМІДОРНИЙ» МЕТОД

Один з найоригінальніших у тайм-менеджменті. Придумав його італійський студент Франческо Чирилло. Він, як і всі студенти, перед сесією намагався досягнути неосяжне. І йому це вдалося. За допомогою... **помідора**. Точніше – кухонного **таймера у вигляді помідора**. Юнак заводив таймер на 25 хвилин, протягом яких інтенсивно зубрив лекції. Потім влаштовував 5-хвилинну перерву. Далі йшов другий **«помідор»** тривалістю 25 хвилин. І знову невелика перерва. Після запуску чотирьох **«помідорів»** студент дозволяв собі розслабитися протягом 15–20 хвилин.

5. ШВЕЙЦАРСЬКИЙ СИР

Швейцарський сир, як відомо, дірчастий. Якщо ви боїтеся приступати до якоїсь справи, зробіть у ній «дірку», виконавши частину робіт. Причому, на відміну від послідовного «поїдання слона», робити «дірки» можна в довільному порядку. Можна почати з тих пунктів, до яких сьогодні більше лежить душа. Суворі послідовність необов'язкова: головне – щодня робити «дірки».

ДОДАТОК 3

У деяких культурах велика вага приділяється часу, пунктуальності, розкладам. Такі культури називаються монохронними. У цих культурах люди дотримуються накреслених раніше планів та рідко спізнюються, адже це не схвалюється. Вони неохоче переносять зустрічі та зазвичай живуть за принципом «час – це гроші. Ритм життя і постійний процес змін диктують потребу своєрідної розмітки, урахування навіть невеликих часових інтервалів. Тут кажуть: «Хвилина рік береже», «Точність – ввічливість королів». Час у таких культурах точно вимірюють, планують та управляють ним. Представники монохронних культур очікуватимуть, що ви будете поважати їхній час: будете пунктуальними та раціонально його використовуватимете. Одночасне вирішення кількох питань вважається невмінням організуватися.

До країн з монохронною культурою можна зарахувати скандинавські країни, Великобританію, Німеччину, США, а також Японію та Південну Корею.

У поліхронних культурах годинник, своєчасне виконання зобов'язань та розклад зустрічей мають менше значення. Вважається, що люди відповідно до ситуації вирішують, коли почнеться або закінчиться та чи інша подія та як вона буде проходити. Допускається спонтанна зміна домовленостей і термінів, а також запізнення, яке не сприймається негативно. У таких культурах час для розмови є тоді, коли обидві сторони зустрічаються в одному місці (не обов'язково в заздалегідь визначений час). У поліхронних культурах час більш плавний, його не вимірюють так точно та не управляють ним. Плани можна змінювати спонтанно, тому що в цих культурах пріоритет віддається міжособистісним стосункам, а не завданням, що виконуються. Згідно з традиціями в поліхронних культурах не прийнято починати зустріч чи діловий сніданок з обговорення справи. Це вважається неввічливим. Нормальним буде, якщо обговорення переноситься на другу або третю зустріч. Важливішим є створення загальної атмосфери для співпраці: встановлення зв'язків через пошук спільних знайомих, виявлення спільних інтересів і хобі

(спорт, мисливство, риболовля, подорожі, погода та ін.). Спроби пришвидшити перехід до справи, «підштовхування» співрозмовника зауваженнями типу «тепер перейдімо до теми наших переговорів» можуть сприйматися як нетактовність, викликати підсвідоме неприйняття вас. Багато культур Латинської Америки, Африки, Азії належать до поліхронних культур, особливо південні країни: Мексика, Пакистан, Індія, Філіппіни, Єгипет та Саудівська Аравія, Південь Європи, а також Іспанія і Португалія.

ДОДАТОК 4

СИТУАЦІЇ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

СИТУАЦІЯ 1

Ваша подруга дістала можливість навчатися 3 місяці за міжнародною програмою в США. Відомо, що за цією програмою вона буде проживати в американській родині. Підготуйте для неї 3 поради стосовно часу, які стануть для неї в пригоді під час навчання за кордоном.

СИТУАЦІЯ 2

Ваш батько – відомий бізнесмен. Для розширення бізнесу він домовився про зустріч із представниками компанії з Єгипту, яка може стати партнером. Підготуйте для нього три поради стосовно часу, які стануть для нього в пригоді під час ведення переговорів.

ДОДАТОК 5

КАРТА ДНЯ

Час	Діяльність	Ефективність витрати часу

ДОДАТОК 6

ПОРАДНИК

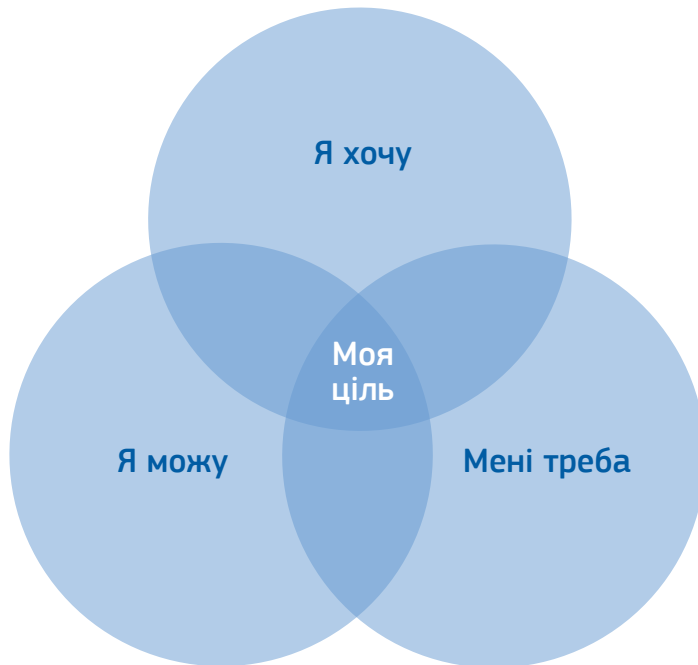
«Що робити, щоб стати володарем власного часу?»

- ➔ Знайди собі додаток-органайзер для смартфона чи планшета і впорядкуй за його допомогою свої справи. Покористуйся ним з місяць, а тоді вже суди, чи воно того варте. Визнач своїх найбільших «пожирачів часу». Невже аж так конче годинами просиджувати в соцмережах чи грати в комп'ютерні ігри?
- ➔ Чи догоджаєш ти всім підряд, чи кажеш «так» будь-кому на будь-що? Якщо це про тебе, знайди сміливість уже сьогодні сказати «ні», коли побачиш, що так буде правильно. Якщо в тебе цього тижня важлива контрольна, готуйся до неї, не відкладаючи на останній день. Зціп зуби і готуйся потроху щодня. Подумай, чи є в тебе якась дуже важлива справа, яку ти вже давно відкладаєш. Виділи час цього тижня, щоб її зробити.

- Визнач сім найважливіших «великих каменів» (завдань) на наступний тиждень. Виділи в календарі час, щоб дати раду кожному з них. З'ясуй, які страхи не дають тобі досягти поставлених цілей: страх перед якоюсь людиною, страх перед якими-сь емоціями, страх перед болем? Просто зараз постави собі зробити ривок за межі зони комфорту і більше не давати страху брати гору.
- Наскільки сильно впливає на тебе тиск оточення? З'ясуй, хто має на тебе найбільший вплив. Спитай себе: «Я роблю те, що хочу я, чи те, чого від мене хочуть вони?»

ДОДАТОК 7

КАРТА ЦІЛЕЙ

Я І МОЯ РОДИНА

Пропонований зміст

- Взаємини в родині.
- Ставлення до батьків / осіб, що їх замінюють.
- Право на сім'ю.
- Права та обов'язки дітей і батьків / осіб, що їх замінюють.

Проблемні питання

- Які взаємини в сім'ї є бажаними?
- Що потрібно, щоб поєднувати власні потреби, бажання, інтереси в сімейному колі?
- Якими є права та обов'язки дітей та батьків / осіб, що їх замінюють?
- Яка твоя особиста роль у родині?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- називає та пояснює необхідність власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях;
- моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові поняття та ідеї

Сім'я, родина, родовід, права та обов'язки батьків / осіб, що їх замінюють, Сімейний кодекс, абетка спорідненості

**Підготовка
до заняття***Необхідні матеріали:*

- стікери, дошка, роздатковий матеріал, олівці чи маркери, скотч

КРОК 1.**КОМЕНТОВАНЕ ЧИТАННЯ Оповідання
Віри Паронової «ЄДИНЕ ЦІЛЕ»**

Мета: актуалізувати тему визначення значущості сім'ї для людини, моделі стосунків та власну відповідальність у родині.

Час: до 15–20 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька проводить експрес-обговорення за темою уроку «Сім'я, родичі, рід». Збирає думки щодо того, що для учнів означають сім'я, родичі, рід.

2. Вчитель/вчителька пропонує послухати текст оповідання Віри Паронової «Єдине ціле» (додаток 1), не повідомляючи назви оповідання, водночас звернувши увагу учнів на те, що читання тексту буде із «зупинками» та з обговоренням кожної частини.

3. Вчитель/вчителька читає першу частину тексту та просить учнів відповісти на запитання: «Про що йде мова в оповіданні?», «Визначте, скільки членів сім'ї та яке в них особисте ставлення до прогулянки за грибами», «Яке було прохання матусі і чому саме таке?», «Як реагували на прохання мами батько та син?»

4. Вчитель/вчителька читає другу частину тексту оповідання та просить відповісти на запитання: «Що відбулося?», «Що б ви порадили змінити або не змінити в попередніх діях героїв оповідання?», «Чому син не пішов спати?», «Які слова батька були важливими для сина та чому?»

5. Вчитель/вчителька просить учнів подумати над назвою оповідання: «Яку назву, на вашу думку, має оповідання?» – й написати на стікерах назви (1 стікер = 1 назва).

6. Учні по черзі повідомляють свої назви, записані на стікерах, а вчитель/вчителька на дошці складає з них змістовні кластери (наприклад, взаємодопомога, відповідальність, єдність тощо). Вчитель/вчителька підбиває підсумки, озвучуючи кластери в порядку значущості для учнів (спочатку називає ті, що зазначені в більшій кількості, а потім окремі).

7. Вчитель/вчителька озвучує авторську назву оповідання «Єдине ціле» й пропонує учням обговорити запитання «Які взаємини в родині є бажаними?».

Варіант 2**Час:** до 20 хвилин

Застереження: Педагогу/педагогині варто з обережністю працювати з цією вправою, якщо в класі є діти, які нещодавно втратили когось із рідних або гостро переживають розлучення батьків чи від'їзд когось із батьків на фронт або на заробітки. Під час проведення вправи треба звернути увагу на реакцію та поведінку дітей з неповних родин, сиріт і в разі потреби підтримати їх.

Інструкція

1. Вчитель/вчителька пропонує учням створити асоціативний куш до слова «родина» і записати його в зошиті (підручник, вправа 1, с. 36).

2. Вчитель/вчителька проводить експрес-обговорення за темою уроку «Сім'я, родичі, рід», спираючись на запитання: «Що для вас означає слово “родина”?», «Хто такі родичі?», «Навіщо потрібна родина?» (підручник, вправа 2, с. 36). Колективно розробляється тлумачення терміна «родина» або «сім'я».

3. Вчитель/вчителька пропонує дітям заповнити анкету і на підставі цих відповідей скласти невеличку усну розповідь про свою сім'ю (додаток 2 або підручник, вправа 3, с. 36).

4. Діти в парах упродовж однієї хвилини розповідають одне одному про свої родини, спираючись на заповнену анкету.

5. Вчитель/вчителька пропонує в загальному колі обговорити такі питання (2–3 – на вибір педагога): «На які запитання було важко відповісти і чому?», «Які висновки ти зробив/зробила, коли готував/готувала розповідь про свою родину?», «Які запитання змусили тебе замислитися чи, може, засмутили?», «Навіщо родині потрібні правила?», «Що тебе найбільше вразило/сподобалося в репрезентації родини твого сусіда/сусідки?», «Яку допомогу та підтримку одержує людина в сім'ї?», «Що ти хотів/хотіла би зробити, щоб ваша родина була більш згуртованою і щасливою?»

КРОК 2.**Варіант 1. Вправа «Малюнок: портрет сім'ї»**

Мета: сприяти формуванню в учнів емоційного інтелекту через створення малюнків бажаних взаємин у сім'ї

Час: до 10–15 хвилин.**Інструкція**

1. Вчитель/вчителька просить учнів методом мозкового штурму перерахувати, з чим або з ким можна порівняти гарну сім'ю. Відповіді фіксує на папері або дошці.

2. Вчитель/вчителька об'єднує учнівство у групи (5–6 – залежно від кількості дітей у класі та часу). Кожна група вибирає яке-небудь одне порівняння і на великому аркуші ватману малює портрет сім'ї, яка схожа на джерело, гору, фортецю і т. д.

3. Вчитель/вчителька розміщує малюнки на дошці, і за малюнками одне одного групи розповідають про той чи інший портрет родини.

4. У підсумку вправи вчитель/вчителька обговорює з учнями питання: «Що спільного в портретах і чому?», «Чи можуть всі родини бути однаковими?», «Від чого залежать відмінності в родинях?»

5. Насамкінець учитель/вчителька пропонує підібрати кілька слів, що характеризують стосунки в сім'ї, зв'язки між членами родини.

Варіант 2. Рольова гра*

Мета: сприяти формуванню в учнів емоційного інтелекту через моделювання ситуацій і розігрування театралізованих мінісценок бажаних взаємин у сім'ї

Час: до 20–30 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька пропонує учням поміркувати над питанням та обговорити їх з однокласниками та однокласницями: 1) Які три найголовніші риси відрізняють дітей від дорослих? 2) Коли, на твою думку, людина стає дорослою? 3) Які події в житті допомагають людині дорослішати? (підручник, вправа 4, стор. 37)

2. Об'єднайте дітей у малі групи (має бути 4–8 груп). Запропонуйте групам (вибір ситуації можна визначити жеребкуванням) вигадати і показати однокласникам короткі сценки про те, як, на їхній погляд, мають вчинити:

- добрі (ідеальні, зразкові тощо) батьки або особи, що їх замінюють, у таких ситуаціях: а) дитина хоче іграшку або смаколик і капризує, б) дитина почала погано вчитися, в) діти в родині посварилися між собою, г) у дитини сталася якась гарна подія чи вона прийшла додому з якоюсь перемогою;
- добрі (ідеальні, зразкові тощо) діти, якщо: а) батьки перевантажені на роботі, б) хтось із рідних відчувається недобре, в) діти в родині щось не поділили між собою; г) батьки зайняті своїм хобі (підручник, вправа 5, стор. 37).

3. Після демонстрації сценок проведіть обговорення: «Яка сценка сподобалася найбільше і чому?», «Яка сценка не сподобалася і чому?», «Як ви почувалися в ролі батьків? Що було найскладніше в ній?», «Які з показаних сценок сталися з вами в реальному житті?»

*Використовувати з обережністю, абстрагуючись від реальних стосунків у родині, а також зважаючи на можливу недавню втрату членів родини під час війни.

4. Запропонуйте дітям разом у загальному колі або в малих групах скласти перелік найнеобхідніших якостей, які потрібні: а) добрим батькам або особам, що їх замінюють; б) добрим дітям; в) добрим братам і сестрам. Зведіть ці переліки разом, вписуючи їх у три кола Венна, і виділіть спільні якості. Обговоріть їх з підлітками.

КРОК 3. ВПРАВА «СТВОРЕННЯ ПЕРЕЛІКУ, ЯКИЙ ВИЗНАЧАЄ ВЛАСНІ ПОТРЕБИ ТА БАЖАННЯ»

Мета: сприяти формуванню в учнів визначення своїх потреб, бажань, інтересів та цілей

Час: до 10–12 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька просить учнів подумати та відповісти на запитання: «Що потрібно, щоб поєднати власні потреби, бажання, інтереси в сімейному колі?», «Як ви вважаєте, чи усе те, що ви хочете, є життєво необхідним?», «Що з цього переліку є потребами, а що бажаннями?»

2. Вчитель/вчителька об'єднує учнів у пари. Кожна пара отримує перелік потреб та бажань (додаток 3) і завдання обговорити в парах та визначити серед них три, які вони вважають необхідними та важливими. Зробити позначки в кожній колонці – «Для мене це важливо» і «Для мене це необхідно».

3. Вчитель/вчителька на великому аркуші паперу або дошці малює відповідну таблицю та заносить до неї те, що вибрали всі учні.

4. Вчитель/вчителька обговорює результати, наголошуючи на потребі та бажанні мати гарну сім'ю.

КРОК 4.

Варіант 1. Вправа «Сім'я крізь призму права»

Мета: ознайомити учнів з основними документами, які гарантують право на сім'ю, і правами та обов'язками батьків / осіб, що їх замінюють, і дітей

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька пропонує прочитати визначення поняття «сім'я» за Сімейним кодексом України (ст. 3) та пояснити своїми словами, що таке сім'я (підручник, вправа 6, стор. 37). А за потреби поглибити розуміння спільного і відмін-

ного, запропонувати порівняти поняття «сім'я» та «родичі», «рід», використовуючи кола Венна (підручник, вправа 7, стор. 38).

2. Вчитель/вчителька на дошці складає у вигляді будинку пазли, які стосуються права особи на сім'ю із Сімейного кодексу України (ст. 3, ст. 4, ст. 5, ст. 7, ст. 55, ст. 150, ст. 152, ст. 257, ст. 259). Учні обговорюють з учителем/вчителькою, як поєднуються норми права з «портретом сім'ї» або визначенням, яке вони сформулювали на початку уроку.

3. Вчитель/вчителька наголошує, що особливого захисту в сім'ї та державі потребують діти, і пропонує учням переглянути та обговорити медіатексти (додаток 4), присвячені Конвенції про права дитини.

4. Учні під час перегляду занотують основні тези щодо прав дитини.

5. Вчитель/вчителька об'єднує учнів у малі групи і пропонує їм розглянути фотографії (додаток 5) та обговорити практичні ситуації, що є на фотографіях, крізь призму права.

6. Групи по черзі надають результати обговорення ситуацій на фото, вчитель/вчителька коментує тези щодо забезпечення та реалізації прав і обов'язків батьків та дітей.

Варіант 2. Вправа «Якими є права та обов'язки дітей та батьків / осіб, що їх замінюють, у сім'ї»

Мета: формувати в учнів розуміння про права та обов'язки батьків та дітей у сім'ї, відповідальне ставлення до своїх обов'язків

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька нагадує учням, що з моменту народження дитини або з моменту встановлення опіки над дитиною в дорослих виникають батьківські права та обов'язки щодо своєї дитини.

2. Вчитель/вчителька об'єднує учнів у 4 групи й пояснює, що вони зараз будуть дослідниками й на цьому етапі перед ними стоїть завдання – підготувати відповіді на запитання за допомогою запропонованого документа – це Сімейний кодекс, який регулює питання, пов'язані зі створенням сім'ї, а також визначає права та обов'язки членів сім'ї.

3. Кожна група отримує витяг з документа (додаток б) та по одному з наведених запитань:

- Наведіть приклади ваших прав у сім'ї. Хто і в яких випадках обмежує ваші права? Як їх можна захистити?

- Чи погоджуєтесь ви з тим, що дитина в сім'ї має не тільки права, а й обов'язки? Поясніть свою думку.
- Чому права та обов'язки в сім'ї мають бути взаємними?
- Якою, на вашу думку, має бути атмосфера в сім'ї, яка сприятиме вашому розвитку? (підручник, вправа 9, с. 39).

4. Групи презентують підготовлені відповіді на загал. Учитель/вчителька може запитати про враження від прочитаного та спільної роботи й організувати обговорення результатів.

КРОК 5. ПІДСУМОК ЗАНЯТТЯ

Інструкція

Вчитель/вчителька ставить для обговорення такі запитання: «Що об'єднує родичів? На чому тримаються родинні зв'язки?», «Чому родинні зв'язки зобов'язують нас до певних дій, відносин?», «Як ви розумієте вислови: “Велика родина – велика Україна”, “Міцна родина – міцна Україна”?» (підручник, вправа 10, с. 39).

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

1. Вправа «Мій особистий щоденник»

Інструкція

1. Вчитель/вчителька пропонує учням поміркувати над темами, які обговорювались під час уроку.

2. Якщо підліток/підлітка вже веде свій особистий щоденник, запропонуйте внести в нього такий пункт: «Що я цінного зробив/зробила сьогодні для себе і для своєї родини?», щоб дитина могла кожного дня щось про це написати.

3. Якщо особистий щоденник не ведеться, запропонуйте створити окрему сторіночку в паперовому варіанті або за допомогою цифрових інструментів «Що я цінного зробив/зробила сьогодні для себе і для своєї родини?».

4. Вчитель/вчителька наголошує на тому, що варто кожного дня або хоча б декілька разів на тиждень записувати свої міркування на цю тему. Зауважте, що ця інформація буде дуже особистою, тому її не мають права вимагати чи перевіряти ані вчитель/вчителька, ані батьки (підручник, вправа 10, с. 39).

Вправа 2. «Абетка спорідненості»

Інструкція

1. Зауважте, що «абеткою спорідненості» іноді називають різні терміни, якими в кожній мові та культурі визначають родинні зв'язки. Ці зв'язки можуть бути серед родичів «по крові» або серед родичів «по свояцтву», тобто через шлюбні зв'язки.

2. Запропонуйте дітям розглянути малюнок у додатку 7 або перемалювати у зошиті схему зі вправи 8 на стор. 38 підручника і вписати у відповідні картуші своє ім'я та імена своїх близьких.

3. Якщо родини дітей належать до етнічної культури, відмінної від української, або володіють місцевими діалектами української мови, попросіть їх заповнити табличку термінів спорідненості в додатку 8.

Вправа 3. Складання власного родоводу або пошук в інтернеті далеких родичів за допомогою цифрових ресурсів

Інструкція

1. Попросіть дітей віднайти свій родовід, який вони робили в початковій школі. Запропонуйте перенести цю інформацію в будь-який безкоштовний електронний ресурс, який дає можливість створити родовідне дерево, наприклад Родовід (<https://uk.rodovid.org/wk>).

2. Запропонуйте учням додати до цього родоводу нові гілочки – двоюрідних братів і сестер, дядьків, тіток та інших, яких вони знають.

3. Запропонуйте групі дітей розробити проєкт – знайти в інтернеті сайти чи онлайн-ресурси, які можуть допомогти віднайти своїх родичів, і репрезентувати ці можливості в класі та на батьківських зборах.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

➔ Будь-який із кроків, який не виконувався під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ БАТЬКІВСЬКИХ ЗБОРІВ І ПОЗАУРОЧНИХ ЗАХОДІВ

➔ Представте батькам в узагальненому вигляді деякі результати обговорень і малюнки, які зробили діти під час роботи за цією темою, зокрема під час кроків 1–3. Обговоріть з батьками ці матеріали.

➔ Проведіть батьківські збори разом з дітьми на тему стосунків у родині або за кроком «Портрет родини» (варіанти 1, 2).

- ➔ Запропонуйте батькам і дітям провести всім разом позакласний захід «Свято нашої родини» з репрезентацією родовідних дерев або запропонуйте під час заходу розробити сімейні герби, репрезентувати якісь цікаві традиції родини тощо.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.** Оповідання про сім'ю Віри Паронової «Єдине ціле». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dk-books.com/upload/iblock/50d/50d373b03a0c15b64b62663661fb5bf4.pdf>
- 2.** Медіатекст, присвячений Конвенції про права дитини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=BWUxZk-hqq0>
- 3.** Сімейний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

ДОДАТОК 1

Віра Паронова

ЄДИНЕ ЦІЛЕ

1.

Наприкінці тижня татко прийшов з роботи і весело сказав:

- У лісі – море маслюків. Завтра їдемо за грибами.
- Можна я не поїду? – попросила мама. – Щось я нездужаю.
- Гаразд, – погодився татко. – А ти, синку, як на це дивишся?
- Хочу їхати! Дуже хочу! – зрадів я.

Звечора приготували все необхідне для поїздки. Коли мама проводжала нас, то попросила:

— Хлопці, завтра неділя, то дуже не захоплюйтеся. Мусимо всі гриби сьогодні ж почистити і відварити. Консервувати буду вже в понеділок.

— Гаразд, – погодився татко.

— Знаю я ваше «гаразд»: привезете повний мішок, як минулого разу, а мені потім цілу ніч не спати. Дайте слово, що допоможете почистити всі гриби.

Ми з татком перезирнулися, усміхнулись один одному і, набравши повітря, в один голос сказали:

— Даємо слово, що допоможемо почистити всі гриби.

2.

Приїхали до лісу. Молодий соснячок щедро висипав нам під ноги золотисті маслюки. Ми назбирали два повних відра і великий кошик.

— У нас уже достатньо грибів, – сказав тато. – Повертаймося додому.

— Ой! – скрикнув я. – Татку, дивись, які гарні молоденькі!

— Молоденькі погано чистити, – зауважив батько.

— Ну, ще тільки ці – і все!

— Гаразд, синку, але збирати – не чистити. Запам'ятай це.

І от ми сидимо і чистимо.

Уже надворі темно – а ми все чистимо. Мама, хоча й нездужає, узялася нам допомагати. Особливо важко чистити маленькі грибочки: під капелюшком треба обережно знімати тоненьку плівочку. У мене злипаються очі.

— Синку, іди вже спати, – каже мама втомленим голосом.

Я дивлюсь на тата, що він скаже.

Батько по-доброму усміхається:

— Можеш іти, якщо дуже змучився. Але ж ми дали мамі слово і його потрібно дотримуватись. Ми ж одна сім'я? Єдине ціле? Правильно, синку?

— Правильно, – погодився я і з новими силами взявся до роботи. Я не залишив батьків і був з ними до останнього грибочка.

ДОДАТОК 2

Розкажи про свою родину, написавши невеличке оповідання. Для цього тобі потрібно вставити в текст імена та відповіді на запитання.

«У моїй родині _____

дзвінкіше за всіх сміється _____

більше за всіх працює _____

завжди усім допомагає _____

готує _____

прибирає _____

піклується про інших _____

любить дарувати подарунки _____

вважає себе головою родини _____

Що ти сам/сама робиш для своїх рідних? _____

Чи є у твоїй сім'ї якісь закони або правила? Якщо так, назви декілька з них: _____

Як у твоїй родині зазвичай розв'язують суперечки?

Про що ви в родині мрієте всі разом? _____

»

ДОДАТОК 3

ТАБЛИЦЯ ПЕРЕЛІКУ ПОТРЕБ ТА БАЖАНЬ

Потреби та бажання	Важливо	Необхідно
Бути готовим/готовою до випробувань		
Бути гарним другом / гарною подругою		
Гратися в ігри на гаджетах		
Допомагати іншим		
Досягати взаєморозуміння з оточенням		
Досягати успіху		
Дотримуватися порядку		
Дотримуватися традицій моєї родини, спільноти		
Жити в безпеці, почуватися захищеним/захищеною		
Кататися на скейтборді, самокаті чи велосипеді		
Мати владу		
Мати житло		
Мати повагу серед людей		
Мати чудову сім'ю		
Не голодувати		
Здобути освіту		
Співпрацювати з однолітками		
Спілкуватися		

ДОДАТОК 4

Медіатекст, присвячений Конвенції про права дитини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=BWUxZk-hqq0>

ДОДАТОК 5

Всі фото наводяться з ресурсу світлин, наданих фотографами для безоплатного користування (<https://unsplash.com>), проте вчитель/вчителька може запропонувати інші.

ДОДАТОК 6

СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ

(Витяги)

Наводиться за: Сімейний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

Стаття 6. Дитина

1. Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття.
2. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років.

Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Стаття 150. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.
2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.
3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.
4. Батьки зобов'язані поважати дитину.
5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.
6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.

7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Стаття 151. Права батьків щодо виховання дитини

- 1.** Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини.
- 2.** Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам.
- 3.** Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Стаття 152. Забезпечення права дитини на належне батьківське виховання

- 1.** Право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.
- 2.** Дитина має право противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї.
- 3.** Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.
- 4.** Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Стаття 155. Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків

- 1.** Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.
- 2.** Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.

Стаття 171. Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя

- 1.** Дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.
- 2.** Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому

числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Стаття 172. *Обов'язок дитини, повнолітніх дочки та сина піклуватися про батьків*

1. Дитина, повнолітні дочка, син зобов'язані піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу.

Стаття 174. *Право власності дитини на майно, призначене для її розвитку, навчання та виховання*

1. Майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини.

ДОДАТОК 7

Вправа «Абетка спорідненості»

Абеткою спорідненості іноді називають різні терміни, якими в кожній мові та культурі визначають родинні зв'язки. Ці зв'язки можуть бути серед родичів «по крові» або серед родичів «по свояцтву», тобто через шлюбні зв'язки.

Розглянь малюнок, впиши у відповідні картуші своє ім'я та імена своїх близьких.

ДОДАТОК 8

**Дізнайся, запиши й розкажи своїм однокласникам,
як твоєю рідною мовою (якщо вона відмінна від української
або має суттєві діалектні відмінності) чи в етнокультурі
твоїх близьких заведено називати:**

бабусю _____

батька _____

брата молодшого _____

брата старшого _____

дідуся _____

дочку _____

дядька по батькові _____

маму _____

онука _____

онуку _____

сестру молодшу _____

сестру старшу _____

сина _____

тітку по батькові _____

тітку по мамі _____

ОСОБИСТІ, РОДИННІ ТА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ

Пропонований зміст

- Що таке цінності і які вони бувають? Особисті цінності. Сімейні цінності. Загальнолюдські цінності.

Проблемні питання

- Що таке цінності і чи може людина жити без них?
- Які бувають цінності?
- Як і чому змінюються цінності в різному віці?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників;
- розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові поняття та ідеї

Цінності. Загальнолюдські, сімейні, особисті цінності.

**Підготовка
до заняття****Необхідні матеріали:**

- підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, дошка, стікери

КРОК 1. ВСТУПНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ**Варіант 1****Мета:** ознайомити з поняттям «цінності» або актуалізувати його**Час:** до 10 хвилин**Інструкція**

1. На початку заняття вчитель/вчителька, як завжди, проводить короткий(-у) криголам/розминку, прояснює очікування дітей від теми та створює в разі потреби відповідну мотивацію.

2. Учитель/вчителька пропонує учням створити хмару слів до поняття «цінності», яку діти роблять за допомогою онлайн-сервісу, зокрема Mentimetr (звісно, за наявності в дітей смартфонів і можливості проєкції результатів на екран), або написати слова-асоціації на стікерах і згрупувати їх на дошці.

3. Провести в загальному колі обговорення та спробувати всім разом сформулювати визначення, що таке цінності.

Варіант 2**Мета:** ознайомити з поняттям «цінності» або актуалізувати його**Час:** до 10 хвилин**Інструкція**

1. Учитель/вчителька звертається до класу, наприклад: «Те, що важливе, корисне, потрібне, істотне, зазвичай називають цінностями. Згадайте, як у дитинстві під час спілкування у дружньому колі ви вихвалялися своїми “скарбами” й важливими подіями у своєму житті. На погляд дітей, а іноді й деяких дорослих, цінний предмет або явище – це те, чого на цей момент не мають інші. Але та сама річ для різних людей може мати неоднакову цінність. Спробуйте це довести на прикладах зі свого життя» (підручник, діалог дітей і вправа 1, с. 40–41).

2. Далі вчитель/вчителька пропонує учням створити асоціативний куц до слова «цінності».

3. Учителем/вчителькою разом з учнями встановлюється сутність поняття «цінності».

Варіант 3

Мета: ознайомити з поняттям «цінності» або актуалізувати його

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Діти ознайомлюються з діалогом дітей у підручнику на стор. 40, а потім разом виконують вправу 1 (стор. 41).

2. Учитель/вчителька об'єднує дітей у малі групи і пропонує їм розробити асоціативні карти до поняття «цінності».

3. Після цього діти можуть репрезентувати свої асоціації і рефлексують.

4. Після спільного обговорення розробляється визначення поняття «цінності».

КРОК 2. ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ

Мета: Сформувати в дітей уявлення про загальнолюдські цінності

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька звертається до учнів, наприклад: «Слова “цінність”, “ціна”, “цінувати” ми використовуємо не тільки стосовно речей. Наприклад, у прислів’ї “Ціну рідній стороні складеш лише на чужині” мова йде про значення Батьківщини для кожної людини. Ця цінність стосується всіх, тому її можна назвати загальнолюдською цінністю». Або ж пропонує прочитати цей текст у підручнику (вправа 6, с. 42). Далі вчитель/вчителька може запитати в учнів, які ще загальнолюдські цінності вони знають.

2. Учні пропонується прочитати притчу «Що найцінніше» (додаток 1 або підручник, вправа 8, с. 42–43) і обговорити її. Якщо буде час, педагог/педагогиня може запропонувати коментоване читання, зокрема він/вона прочитує першу частину притчі та спонукає дітей обговорити: «Хто з братів, на вашу думку, був правий?», «Яка аргументація вам сподобалася найбільше?», «Чи є у вас інші ідеї – що у світі найцінніше?» Після обговорення вчитель/вчителька читає другу частину тексту і знову пропонує обговорити, чи змінилися думки і позиції дітей. Важливо наголосити на тому, що найвищою цінністю на Землі є людина.

3. Учитель/вчителька пропонує дітям згадати такого персонажа, як Робінзон Крузо: «Він опинився на безлюдному острові, проте зміг упоратися з багатьма проблемами та труднощами. Однак не було й днини, щоб він не вдивлявся в морську далечінь. Робінзон Крузо мріяв про корабель, який поверне його до людей. Як ви вважаєте, якої цінності позбавлена людина поза суспільством?»

4. Учитель/вчителька занотує цінності, які вже були названі вище (люди-на, Батьківщина, спілкування), на дошці або фліпчарті й пропонує дітям методом мозкового штурму продовжити цей список загальнолюдських цінностей, які є однаково близькими, зрозумілими й вагомими для всіх людей на землі (діти мають згадати любов, мир, свободу, справедливість, знання тощо).

КРОК 3. МОЇ ОСОБИСТІ ЦІННОСТІ

Мета: розвивати навички самоаналізу/саморефлексії, виявити особисті цінності та їхню ієрархію

Час: 10–20 хвилин (відповідно до обраного варіанта і кількості дітей у класі)

Варіант 1

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям самостійно попрацювати з анкетою «Що головне в житті» (додаток 2). Попередьте, що відповіді мають бути максимально щирими. «Правильних» і «неправильних» відповідей бути не може. Заповнену анкету дитина може показувати чи озвучувати лише за власним бажанням.

2. Після закінчення роботи з анкетою учитель/вчителька пропонує поміркувати над питаннями: «Які речі ти цінував/цінувала найбільше, коли тобі було 6–7 років?», «Чи збігаються твої дитячі цінності з тими, що ти визначив/визначила для себе зараз?», «Чому цінності людини з віком змінюються?» Після цього пропонується обговорення останнього питання на загальній.

3. Учитель/вчителька може запропонувати скласти всім разом список цінностей класу на основі найпоширеніших особистих цінностей дітей і списку загальнолюдських цінностей (підручник, вправа 9, стор. 43).

Варіант 2

Інструкція

1. Учитель/вчителька розповідає дітям притчу або пропонує прочитати її самостійно чи в ролях у підручнику (вправа 2, стор. 41): «Якось до дому одного чоловіка підійшли три подорожні й постукали. Господар відчинив двері й

запитав: “Хто ви такі?” Подорожні відповіли: “Ми – Здоров’я, Кохання та Багатство. Пустити нас переночувати”. – “На жаль, у мене в домі є тільки одне вільне місце. Підумай, порадишся з родиною”, – відповів господар. Його хвора мати сказала: “Синку, впусти Здоров’я”. Дружина сказала: “Чоловіче, впусти Багатство”. Дочка сказала: “Батьку, впусти Кохання”. Поки вони радилися, подорожні пішли до іншого дому...» Після цього пропонується відповісти на питання та спільне обговорення.

2. Учні пропонується письмово зробити завдання в додатку 3: написати на пелюстках однієї квітки те, що цінно і значуще особисто для підлітка/підлітки тут і зараз, а на пелюстках іншої квітки – те, що було важливим і значущим, коли був/була ще в садочку або в першому класі школи. Потім порівняти їх. Іншим варіантом виконання подібного завдання є вправа 4 у підручнику (стор. 41), у якій потрібно заповнити таблицю в зошиті, записавши по 5–7 слів у кожній колонці; порівняти слова у стовпчиках та поміркувати над питаннями: 1) Чи є різниця між цінностями, які ти занотував/занотувала? 2) Поміркуй, що саме змінилося і чому.

Те, що цінно і значуще особисто для тебе тут і зараз	Те, що було важливим, коли ти відвідував/відвідувала садочок або перший клас

3. Після цього пропонується обговорення питань: «Чи збігаються твої дитячі цінності з тими, що ти визначив/визначила для себе зараз?», «Чому цінності людини з віком змінюються?»

4. Учні пропонується розгадати ребус та пояснити, чи є слово-відгадка для них цінним і значущим (підручник, вправа 3, стор. 41).

5. Учитель/вчителька може запропонувати скласти всім разом список цінностей класу на основі найпоширеніших особистих цінностей дітей і списку загальнолюдських цінностей.

Варіант 3. Вправа «Мій герб»

Інструкція

1. Цей варіант проводиться, якщо подібного варіанта не використовували на першому занятті «Я підліток/підлітка!». Учитель/вчителька актуалізує знання дітей про те, що таке герб і як та навіщо його створюють. У разі потреби знайомить дітей з основними правилами складання гербів, а також актуалізує поняття «візуалізація».

2. Учитель/вчителька пропонує дітям створити власний герб, у якому через візуальні образи потрібно відобразити свої сучасні цінності і свій девіз (життєве кредо).

3. За бажанням діти презентують свої герби, проте варто встановити певний час для кожного(-ї) спікера/спікерки, наприклад розповідь має тривати до 1 хвилини.

4. Учитель/вчителька пропонує дітям вдома розшукати свій герб, який вони малювали в початковій школі (діти, що навчалися за програмою «ЯДС» або «Культури добросусідства», це робили), і порівняти із сьогоdnішнім гербом.

5. Після цього пропонується обговорення питань: «Чи збігаються твої дитячі цінності з тими, що ти визначив/визначила для себе зараз?», «Чому цінності людини з віком змінюються?», «Чому особисті цінності можуть збігатися із загальнолюдськими цінностями?»

КРОК 4. НАШІ СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ

Мета: актуалізація поняття «сімейні цінності», прояснення дитиною деяких сімейних цінностей власної родини

Час: 15–20 хвилин (відповідно до обраного варіанта і кількості дітей у класі)

Варіант 1

Інструкція

1. Учитель/вчителька об'єднує дітей у малі групи і пропонує декільком групам прочитати українські прислів'я (додаток 4) про родину, а іншим групам – прочитати вірш «Родинне тепло» вінницької поетки Наталії Погребняк (додаток 5, можна поділити його між двома групами) та визначити, про які цінності йдеться в цих творах. Якщо в групах, які працюють із прислів'ями, є представники інших етнічних спільнот (окрім українців), вони можуть додати в перелік прислів'я свого народу. Після закінчення роботи група має обрати спікера/спікерку, який/яка презентує створений перелік цінностей. Цю вправу також можна виконати з опорою на підручник, де містяться також і додатки (вправа 5, стор. 42, 124, 125).

2. Учитель/вчителька на дошці занотовує загальний перелік сімейних цінностей і пропонує дітям подумати, які з цих цінностей є також важливими і значущими в їхніх власних родинах. Учитель/вчителька пропонує обговорити загальне й особливе в загальнолюдських, особистих і сімейних цінностях (підручник, вправа 7, стор. 42, з невеликою адаптацією – починаємо не із загальнолюдських, а з сімейних цінностей).

3. Вчитель/вчителька наголошує на тому, що сім'я – це перший колектив, у якому людина пізнає, що добре, а що погане, знайомиться з правилами поведінки в суспільстві, визначає життєві цінності, набуває першого досвіду їхнього застосування. Якою виростає людина, залежить не тільки від моральних цінностей родини, ідеалів, переконань, вчинків батьків, від сімейних традицій, а й волі та бажання особистості.

КРОК 5. ПІДСУМОК РОБОТИ

Мета: резюмувати основний зміст заняття і провести загальну рефлексію

Час: 5–10 хвилин (відповідно до обраного варіанта та кількості дітей у класі)

Інструкція

1. Учитель/вчителька просить дітей підсумувати, що таке цінності, які вони бувають, чому вони змінюються в часі.

2. Учитель/вчителька може запропонувати скласти всім разом список цінностей класу (3–5 основних) на основі вже обговорених на уроці особистих і загальнолюдських цінностей (якщо це не робилося у кроці 3).

3. Варто прояснити емоційний стан дітей і запропонувати висловитися щодо їхніх вражень від тем, що обговорювалися, і в разі потреби провести вправу на емоційне розвантаження.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

1. Провести опитування батьків/опікунів і членів родин на тему сімейних цінностей.

2. Написання есе про певні загальнолюдські цінності.

3. Участь у проєкті-дослідженні, наприклад як у фольклорі (прислів'ях, казках тощо) різних народів відображаються загальнолюдські цінності.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

➔ Спостереження й аналіз відеосюжетів/коміксів або кейсів на тему: як цінності впливають на поведінку людини або її ставлення.

➔ Обговорення проблемних ситуацій, наприклад тих, що виникали через неповагу до цінностей іншої особи або групи людей.

➔ Коментоване читання або читання з подальшим обговоренням притч або казок на тему цінностей.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори, присвячені сімейним цінностям: які цінності вони вважають найважливішими. Під час зборів можна запропонувати батькам порівняти, які цінності є важливими для їхніх дітей.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ:

- Погребняк Н. Родинне тепло. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ogo.ua/articles/view/2015-07-08/64659.html>
- «Народ скаже – як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки / Упорядник Н. С. Шумада. – Київ: Веселка, 1985.
- Скребцова М., Лопатіна О. Притчі для дітей і дорослих. 100 притч про голівне. – Харків: Основа, 2014.

ДОДАТОК 1**ПРОЧИТАЙ СХІДНУ ПРИТЧУ «ЩО НАЙЦІННІШЕ»****ЧАСТИНА 1**

Покликав якось цар трьох своїх синів і попросив їх: «Знайдіть мені найцінніше, що є між небом і землею». Вклонилися сини батькові й вирушили в дорогу. Скоро повернулися вони додому. Скликав цар мудреців подивитися, що вони принесли. Старший син приніс золотий злиток і сказав: «Найцінніше на землі – золото. Без нього будь-який цар безсилий, з ним же будь-яка людина може стати царем». Середній син приніс жменьку землі і сказав: «Найцінніше, що є в людей, – це земля. Вона дає нам їжу, на ній ми зводимо домівки. Без землі цар – не цар, але будь-яка людина, яка має багато землі, може стати царем». Молодший син приніс склянку води й сказав: «Без цієї рідини немає життя на землі. Без їжі людина може прожити декілька тижнів, а от без води – усього декілька днів».

ЧАСТИНА 2

Довго всі думали, хто ж із синів має рацію, але так і не вирішили. Тоді підвівся один старий і сказав: «Даремно ти, царю, послав своїх синів так далеко. Цареві потрібне золото, але тільки людина його може видобути й обробити. Земля дає нам усе, але тільки людина може посадити насіння й зібрати врожай. Вода безцінна для життя, але тільки людина може видобути її з глибин землі. Цар не може бути царем без людей, навіть якщо він буде володіти незчисленними багатствами. Людина – найцінніше, що є між небом і землею».

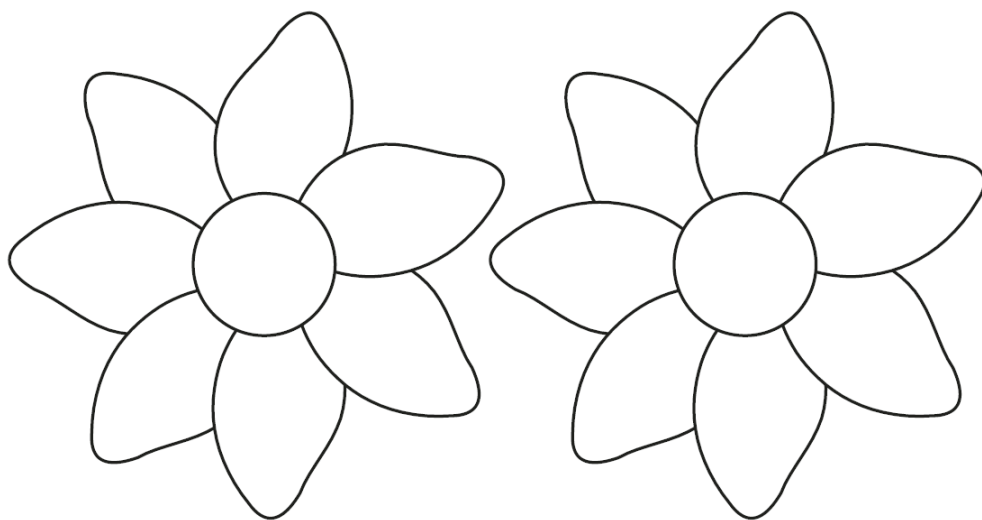
ДОДАТОК 2

Що ти вважаєш головним у житті (чого б ти хотів/хотіла досягти)? Познач три відповіді й розташуй їх у порядку вагомості (значущості), розподіливши між ними перше, друге й третє місця.

- багато знати;
- бути сильним/сильною і мати міцне здоров'я;
- визнання оточення;
- досягти фізичної досконалості;
- злагода й мир у родині;
- кохати й бути коханим/коханою;
- мати авторитет, заслужити повагу людей;
- мати багато грошей;
- мати високу посаду;
- мати владу над іншими;
- мати цікаву роботу, займатися тим, що подобається;
- можливість допомагати людям;
- можливість духовно збагачуватися;
- успішно займатися бізнесом;
- інше _____

ДОДАТОК 3

Напиши на пелюстках квітки ліворуч те, що цінно і значуще особисто для тебе тут і зараз, а на пелюстках квітки праворуч – те, що було важливим і значущим, коли ти був/була ще в садочку або в першому класі школи.

ДОДАТОК 4

Прочитай українські прислів'я про родину. Випиши ті значущі речі та цінності, про які в них йдеться. Якщо хочеш, допиши нижче прислів'я про родину твоєю рідною мовою (якщо вона не збігається з українською) і відповідний переклад.

- Без сім'ї і свого роду – немає нації, народу.
- Годуй діда на печі, бо й сам там будеш.
- Дерево тримається корінням, а людина – сім'єю.
- Добре там живеться, де гуртом сіється і жнеться.
- Добрі діти – батькам вінець, а злі діти – кінець.
- Молодь багата мудрістю батьків.
- Нащо й клад, коли в сім'ї лад.
- Не та мати, що родила, а та, що вигодувала (зростила). Не той батько, що зродив, а той, що до ума довів.
- Родичі хоч і сваряться, та одне одного не цураються.
- Своя хата не ворог, коли прийдеш, то прийме.
- Шануй батька й неньку, то буде тобі скрізь гладенько.
- Яка сім'я, такий і я.

ДОДАТОК 5

Прочитай вірш «Родинне тепло» вінницької поетки Наталії Погребняк. Підкресли або випиши ті значущі речі та цінності, про які в них ідеться.

1.

Де сонце засинає вечорами
Під тихі колискові давніх літ,
У спогадах живе разом з піснями
Родинного тепла безмежний світ.

Примножить щастя й радість із роками
Тепло родинне, вишите добром,
Якщо плекають діти із батьками
У люблячих серцях його разом.

Літа гайнуть у вирій за птахами,
Минуле перейде у спогад-дим,
Та вічно залишатиметься з нами
Тепло, яке нам дав батьківський дім.

2.

Зклопотаний день переллється у ніч
Колісковою піснею мами,
І зійдуться зірки в хоровод зусібіч,
Щоб у сни завітати казками.

Знов на припічку в нас сяде сторожем кіт,
Щоб тепло не втікало із хати.
Хай зима замете всі стежки край воріт,
Буде дім наш любов зігрівати.

Тут родинне тепло із дитинством росло
І дало мріям крила зміцнілі.
Нас не зрадить воно. Як би й що не було,
Не страшні нам вітри й заметілі.

ВЗАЄМИНИ ПОКОЛІНЬ: СТАВЛЕННЯ ДО СТАРШИХ, МОЛОДШИХ, ОДНОЛІТКІВ

Пропонований зміст

- Ставлення до старших, молодших, однолітків.
- Протидія домашньому насильству.
- Незнайомці на вулиці.

Проблемні питання

- Як потрібно ставитися до старших, молодших, однолітків?
- Чим відрізняється життя дорослого від життя дитини?
- Як безпечно поводитися з незнайомцями на вулиці?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному середовищі;
- обґрунтовує потребу власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях;
- називає та розрізняє вияви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб;
- пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників;
- виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові поняття та ідеї

Покоління, взаємини поколінь, старші люди, небезпека/безпека

Підготовка до заняття**Необхідні матеріали:**

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло)

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1. Порівняння дитини та літньої людини (соціальний аспект). Діаграма Венна

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: 17–20 хвилин

Інструкція

1. Привітання «Заплющ очі». Учні та вчитель/вчителька стоять у колі. Усі заплющують очі. Учитель/вчителька рахує «1, 2, 3, розплющуйте!». Коли учні розплющують очі, вони встановлюють контакт очима з однокласником/однокласницею і вітаються. Привітання відбувається 3–4 рази.

2. Групове заняття «Дві правди, одна брехня». Учитель/вчителька пропонує учням записати дві правди та одну брехню про своїх рідних. Далі учні по черзі зачитують записане на наліпках, інші учні відгадують, яке твердження правдиве, а яке – ні.

3. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті.

4. Обмін інформацією. Учитель/вчителька сідає на «крісло автора» та разом з учнями обмінюються інформацією щодо питання «Як у твоїй родині заведено ставитися до літніх людей, молодших і старших братів/сестер» (підручник, завдання 1, стор. 45) або пропонує обговорити питання:

- Які три найголовніші риси відрізняють дітей від дорослих?
- Коли, на вашу думку, людина стає дорослою?
- Які події в житті допомагають людині дорослішати?
- Чи хочеш ти скоріше стати дорослим(-ою) і чому?
- У кого життя важче – у дітей чи в дорослих?

КРОК 2. ПОРІВНЯННЯ ДИТИНИ ТА ЛІТНЬОЇ ЛЮДИНИ (СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Мета: продемонструвати різницю між умовними портретами дитини 6–7 років та літньої людини

Час: 12–15 хвилин

Інструкція

1. Учні виконують завдання 2 на сторінці 45 підручника. Школярі об'єднуються у 3–4 групи. Кожна група отримує шаблон для виконання завдання (Додаток 1).

2. Учні розподіляють ролі для роботи в групах. Вони домовляються про такі ролі:

- відповідальний(-а) за матеріали (отримує);
- секретар(-ка) (веде записи);
- дизайнер(-ка) (малює, вирізує тощо);
- вартовий(-а) часу (стежить за часом);
- доповідач(-ка) (озвучує результати).

Учитель/вчителька обов'язково нагадує учням, що, незважаючи на відповідну роль, усі учасники групи активно беруть участь в обговоренні.

3. Завдання – порівняти умовні портрети дитини 6–7 років та літньої людини, відповідаючи на такі запитання:

- Що їм не можна робити й чому?
- Яку роботу вони можуть виконувати?
- Що вони роблять у вільний час?
- Як вони відпочивають?
- Де вони люблять гуляти?
- Коли вони найщасливіші?

4. Учні дають відповіді на запитання, записуючи в секції «Відрізняються» або «Схожі».

5. Доповідачі груп представляють результати роботи групи (можна просто створити «Галерею результатів» або озвучити їх, якщо для цього є час). Потім відбувається спільне обговорення результатів.

КРОК 3. ОБГОВОРЕННЯ СТАВЛЕННЯ ДО ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ І МОЛОДШИХ ДІТЕЙ

Мета: обговорити, як змінювалося ставлення до старших і молодших дітей за старих часів і сьогодні, актуалізувати тему протидії насильству старших дітей над молодшими

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує згадати, як висвітлювалося ставлення до малечі й до літніх людей у родинних оповіданнях, казках, кінофільмах і мультфільмах. Можна це зробити заздалегідь – дати випереджувальне домашнє завдання. Якщо буде час, можна запропонувати для опрацювання деякі фрагменти оповідань українських класиків, світової літератури чи фольклору і провести обговорення в малих групах. Варто зосередити увагу дітей на таких питаннях: «Які знаки уваги літнім людям було заведено виявляти в українській культурі та інших етнокультурах нашого краю?», «Як молоді люди мали поводитися в присутності старих?», «Як ставилися до дітей?»

2. Після збору інформації пропонується загальне обговорення: «Що змінилося сьогодні?», «Які зміни тобі подобаються, а які ні?», «Що б ти сам/сама міг/могла зробити, щоб полегшити життя твоїх бабусь/дідусів або взагалі літніх людей, які живуть з тобою поруч?» Проводяться обговорення та узагальнення думки учнів щодо сучасного ставлення до людей різних поколінь.

3. Учитель/вчителька пропонує дітям поміркувати, чи були вони коли-небудь свідками того, як на вулиці чи в школі старші діти ображали учнів молодших класів, наприклад штовхали в коридорі чи їдальні, не пускали в туалет, ховали речі, висміювали або знущалися, змушували виконувати за себе різну роботу, відбирали гроші чи навіть били.

4. Після цього пропонується загальне обговорення з опорою на такі запитання:

- Як ти вважаєш, чому вони так учиняють?
- До чого призводить насильство?
- Що в таких ситуаціях відчуває людина, яку образили чи побили?
- Чи може бути свідок/свідка насильства байдужим/байдужою до того, що відбувається?
- Якби перед твоїми очима старшокласник/старшокласниця ображав/образила молодших дітей, як варто вчинити?

КРОК 4. ОБГОВОРЕННЯ СТАВЛЕННЯ ДО ОДНОЛІТКІВ**Варіант 1**

Мета: узагальнити думки учнів щодо ставлення до своїх однолітків

Час: 8–10 хвилин

Інструкція

1. Учні читають першу частину казки Олени Хухлаєвої «Квіткава галявина» (завдання 3, сторінка 46). Перед читанням учитель/вчителька просить під час читання подумати над запитанням «Що б ти зробив/зробила, якби опинився/опинилася у схожій ситуації?».

2. Після читання відбувається обговорення прочитаного та пошук відповідей на запитання:

- Чи бувають схожі ситуації між твоїми однолітками? Наведи приклади.
- Як гадаєш, що станеться далі у казці?

3. Далі учні читають другу частину казки (завдання 4, сторінки 46–47). Перед читанням вони обдумують запитання «Чи можуть квіти помиритися?».

4. Після читання відбувається обговорення прочитаного та пошук відповідей на запитання:

- Що ти порадив/порадила б квітам у такій ситуації?
- Чи хотілося б тобі навчатися у класі, де є тільки хлопці або тільки дівчата?

5. Далі учні читають третю частину казки (завдання 5, сторінка 47). Перед читанням вони обдумують запитання «Що допомагає дружбі і співпраці в колективі?».

6. Після читання учитель/вчителька просить навести приклади дружби, співпраці однолітків в оточенні учнів.

Варіант 2

Мета: обговорити ставлення до однолітків, вміння обстоювати своє «я» і то-варишувати

Час: 10–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям прочитати твердження в додатку 2 і поміркувати, яке з них найбільше відповідає їхній життєвій позиції, і зокрема ставленню до своїх однолітків, або дописати якимось нове твердження, якщо дитина

не згодна з жодним із наведених. Важливо, щоб дитина робила це самостійно, відверто й анонімно.

2. Пропонується провести коментоване читання казки про доброго привида (додаток 3). Педагог/педагогиня може й самостійно обирати будь-який інший твір, враховуючи загальну ситуацію в класі та можливі складнощі у відносинах дітей.

3. Тож якщо педагог/педагогиня обирає запропоновану казку про доброго привида, то після читання першого фрагмента варто поставити дітям такі запитання: «Чому Добряк відрізнявся від інших привидів?», «Чому його відмінність дратувала інших привидів?», «Ви коли-небудь зустрічалися на вулиці чи в школі з однолітками, яких можна порівняти зі злими привидами?», «Як ви гадаєте, що в цій ситуації вчинить Добряк?», «А як би в цій ситуації вчинили ви?»

4. Після читання другого фрагмента педагог/педагогиня запитує: «Як ви гадаєте, що відчував Добряк, коли його змусили робити те, що він не хотів?», «Чи були ви коли-небудь в ситуації, коли ваші однолітки примушували вас робити щось, що вам не подобається?», «Як ви гадаєте, що Добряк буде робити далі?», «А що б зробили ви на його місці?»

5. Після читання третього фрагмента обговоріть: «Як Добряк зміг подружитися з хлопчиком?», «Як ви гадаєте, що сталося зі злими привидами?», «Як ви вважаєте, у який спосіб краще будувати стосунки з тими, хто “не з тобою”?»

6. Запропонуйте дітям придумати кінець цієї казки, де Добряк зі своїм другом порозумілися з привидами і вони більше не дошкуляли один одному, а навіть почали товаришувати.

Варіант 3

Використати будь-який із трьох варіантів, запропонованих у кроці 3 «Наш клас і правила співжиття в колективі» в розробці до теми 1 (розділ 1), який учитель/вчителька ще не використовував(-ла) на попередніх заняттях.

КРОК 5. ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО. НЕЗНАЙОМЦІ НА ВУЛИЦІ ТА НЕБЕЗПЕКА*

Мета: ознайомити учнів із ситуаціями вияву домашнього насильства та обговорити можливі шляхи допомоги / виходу із ситуацій небезпеки вдома чи на вулиці

Час: до 20 хвилин

*Якщо ця тематика розглядається в МНП «Здоров'я, безпека, добробут», яку обрав освітній заклад, то цей крок можна пропустити!

Інструкція

1. Учні читають повідомлення чату на сторінці 48 у підручнику.

2. Учитель/вчителька зауважує, що наша держава захищає людей від насильства, зокрема й того, що іноді чинять близькі люди вдома. Про це свідчить Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який був затверджений у 2018 р. Згідно із законом, домашнє насильство – це погрози або діяння фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між іншими особами, які спільно проживають разом. За потреби вчитель/вчителька може використати матеріал із додатка 4, для того щоб навести конкретні приклади того, що саме – які слова і дії – можна вважати домашнім насиллям.

3. Після цього дітям пропонується подумати, чи стикалися вони з будь-якими із зазначених прикладів насильства у своєму житті. Якщо так, то можна звернутися по допомогу до вчителя/вчительки, соціального(-ї) працівника/працівниці, психолога/психологині або до правоохоронних органів. Бажано було б дітям повідомити телефони екстрених служб вашої громади або району, міста чи області, до яких можна звернутися, якщо вони в майбутньому опиняться в такій ситуації.

4. Учитель/вчителька проводить з учнями бесіду: Яке свято ми святкуємо 1 червня? Від кого/чого потрібно захищати дітей? У яких ситуаціях на дітей чатує небезпека?

5. Учитель/вчителька пропонує учням розгадати ребуси у завданні 6 на сторінці 48. Слова-відгадки – «небезпека» і «незнайомці».

6. Школярі ознайомлюються із ситуаціями, наведеними у підручнику (завдання 7 на сторінці 49) або у додатку 5 і відповідають на питання, які містяться в завданні підручника. Якщо буде коли або якщо цей крок буде винесений на окреме заняття чи годину спілкування, можна запропонувати дітям і інші ситуації (описи) чи навіть малюнки ситуацій, щоб учні опрацювали їх у малих групах за технологією «Світове кафе». Тобто протягом першого етапу учасники груп на аркуші зазначають рішення групи. За сигналом учителя/вчительки один/одна учасник/учасниця залишається на місці (він/вона буде розповідати «новачкам», що було напрацьовано, тож бажано, щоб це була дитина, яка занотує всі результати обговорення), інші учні переходять до сусідньої групи (за годинниковою стрілкою). Там продовжується обговорення ілюстрацій/ситуацій, які «живуть» у відповідній групі. Так триває робота, поки учасники не повернуться в «рідні» групи. Підсумковий крок – учасники груп оформляють створені постери та готують їх до репрезентації.

7. Учасники груп створюють «Галерею результатів» роботи груп, щоб усі дістали можливість ознайомитися з ними.

8. Важливо під час цього блоку заняття наголосити на тому, що не кожна зустріч із дорослими незнайомцями може бути небезпечною.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Проведення опитування родичів, знайомих дорослих осіб про те, як заведено поводитися з дорослими в різних культурах нашого краю, і репрезентація його результатів.
- ➔ Написання есе-міркування на теми: «Як я можу покращити стосунки зі своїми братами/сестрами», «Як я можу допомогти або зробити щасливішими бабусю і дідуся», «Як я можу допомогти літній людині, яка живе поруч зі мною».
- ➔ Створення пам'ятки/інфографіки щодо поведінки з незнайомцями на вулиці.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Коментоване читання творів або перегляд медіатекстів, пов'язаних з темою спілкування в підліткових колективах.
- ➔ Обговорення ситуацій, які мають ознаки виявів домашнього насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного), і можливостей отримання допомоги.
- ➔ Рольові ігри / ситуації щодо безпечної поведінки на вулиці при контакті з незнайомими дорослими людьми.

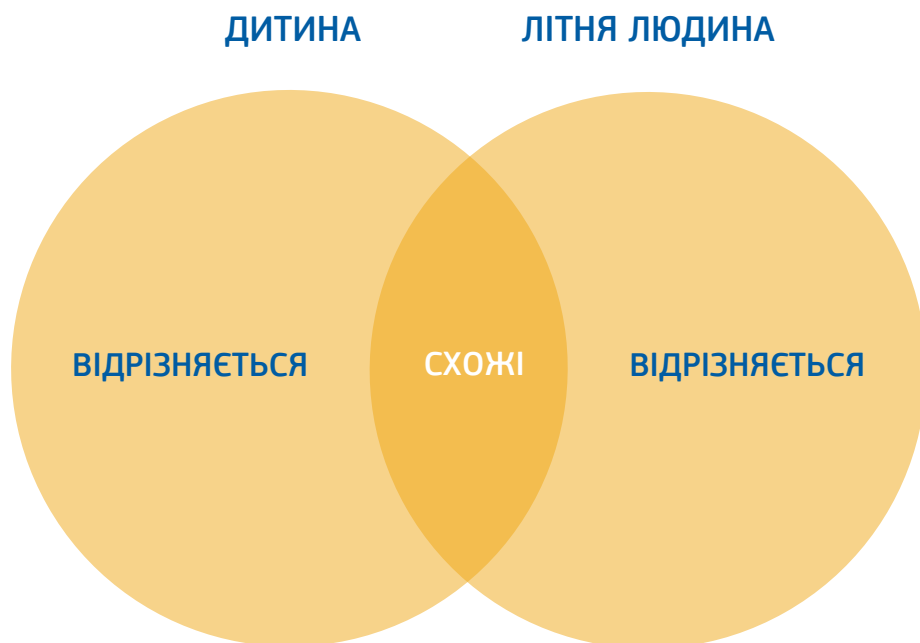
ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори, присвячені питанням протидії сімейному насильству.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- Як говорити з дитиною про сім'ю? [Електронний ресурс] // Дитячий психолог. Перший український сайт для батьків та дитячих психологів. – Режим доступу: <https://cutt.ly/yQuMjGr>.
- Білогуб Ю. В. Геть насильство над дітьми. [Електронний ресурс] / Юлія Валентинівна Білогуб // Всеосвіта. – 2018. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/get-nasilstvo-nad-ditmi-66611.html>.
- Культура добросусідства. Кримське багатоголосся. Робочий зошит для 5 класу / авт.-уклад. М. А. Араджионі, І. В. Брунова-Калісецька та ін. – К.: Золоті Ворота, 2012. – 144 с.
- Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

ДОДАТОК 1

ДОДАТОК 2

Прочитай твердження. Поміркуй, яке твердження найбільше відповідає твоїй життєвій позиції, і зокрема ставленню до своїх однолітків, або допиши те, що вважаєш за потрібне. Ти можеш нікому не говорити про свій вибір і не показувати це завдання вчителю/вчительці, тож будь цілком відвертий/відверта.

- Я маю потребу завжди безкорисливо допомагати іншим людям.
- Я ладен/ладна пожертвувати своїми інтересами задля інших.
- Я прагну поєднувати особисті інтереси з потребами й інтересами інших людей.
- Я згоден/згодна допомагати людям, якщо це не суперечить моїм інтересам.
- Я намагаюсь не турбувати інших особистими проблемами.

- Я можу співчувати іншій людині, однак витратити час на всіляку допомогу не можу.
- Допомагаю іншим, якщо це мені вигідно.
- Мене не цікавлять інші люди.
- Інше _____

ДОДАТОК 3

КАЗКА ПРО ДОБРОГО ПРИВИДА

(фрагмент)

1

У далекій-далекій країні, у великому старовинному замку жили привиди. Їх було дуже багато, і всі вони любили лякати людей, які жили в цьому замку. Привиди дуже пишалися тим, що їх бояться. Але жив серед цих злих і страшних привидів один на ім'я Добряк. Він був таким добрим, що ніколи нікого не страшив, та його ніхто й не лякався, тому що Добряк був зовсім не страшний. Він жив тихо й мирно, нікого не чіпаючи. От тільки решта привидів сміялися з нього. Вони казали, що він невдаха, що він нічого не вміє – навіть такої простої речі, як налякати кого-небудь. Добряк дуже хвилювався через це. Адже він був таким добрим і веселим, хотів з ким-небудь дружити, а через те, що він нікого не лякав, з ним ніхто навіть не розмовляв. Усі тільки ображали його. Та от одного разу всі злі привиди зібралися й вирішили, що, якщо Добряк нікого не настрашить, вони проженуть його із замку, і повідомили його про це.

2

Добрий привид заплакав, він не хотів нікого ображати, але й іти з цього замку та шукати інші замки з привидами йому теж не хотілося. І він вирішив налякати кого-небудь. Затаївшись у шафі, Добряк чекав, коли хтось пройде поблизу. І от через якийсь час привид побачив маленького хлопчика, який ішов неподалік. Добряк дуже любив дітей, і йому не хотілося лякати цю дитину, але, згадавши

погрозу злих привидів, Добряк голосно та страшно заволав і полетів прямісінько на хлопчика. Злякавшись, дитина побігла, але спіткнулася і впала. Від страху й від болю хлопчик заплакав.

3

Він здавався таким нещасним, що Добряку стало шкода його. Тож він вирішив: нехай його краще виженуть, ніж він буде когось лякати. Добряк підлетів до хлопчика: «Вибач мені, будь ласка, я не хотів тебе образити». Хлопчик перестав плакати й подивився на привида, тепер він не здавався йому страшним, а зовсім навпаки – смішним і добрим, і хлопчик сказав: «Я – Іванко, а як тебе звати?» Привид дуже здивувався, бо ніхто й ніколи не запитував, як його звати. «Добряк», – відповів він. «Хочеш зі мною дружити?» – спитав Іванко. «Звичайно хочу», – відповів Добряк. Привид так зрадів, адже в нього ніколи не було друзів, а він дуже хотів, щоб вони були! І з цього дня він дружив з Іванком та іншими дітьми, грав з ними в м'яча та у квача, весело й корисно проводив час і був щасливим. Ще б пак! У нього ж з'явилися друзі, які його люблять і зовсім не бояться.

(За О. В. Хухлаєвою та О. Є. Хухлаєвим)

ДОДАТОК 4

ПРИКЛАДИ ФОРМ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА:

штовхання, шльопання, запотиличники, викручування рук, кусання, дряпання, висмикування волосся, побиття за допомогою будь-яких речей чи предметів, підставляння ноги, припікання гарячими предметами, придушення тощо. Фізичне насильство включає також залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, медичних препаратів, що викликають одурманювання (наприклад, снодійних, не прописаних лікарем).

ПРИКЛАДИ ФОРМ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА:

прізвиська, образи, навішування ярликів, образливі порівняння, підкреслювання фізичних і психологічних вад, ігнорування, груповий бойкот, цькування, вживання ненормативної лексики, приниження людини, зокрема й перед іншими, тощо. До цього виду насильства належать також постійна брехня, обман (у результаті чого дитина втрачає довіру), а також висування вимог, що не відповідають віковим можливостям дитини.

ПРИКЛАДИ ВИЯВІВ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА (ВИКОРИСТАННЯ ЛЮДИНИ ДЛЯ ЗАДОВОЛЕННЯ СЕКСУАЛЬНИХ ПОТРЕБ ЧИ ОТРИМАННЯ ВИГОДИ):

статеві зносини, дотики до інтимних частин тіла, пропозиції статевого характеру, імітування статевого акту, акцентування статевих ознак, зґвалтування, фотографування або кінозйомка дитини в голому вигляді, оголення перед дитиною статевих органів та сідниць, підглядання за людиною, коли вона цього не підозрює: під час роздягання, справляння природних потреб тощо.

ПРИКЛАДИ ВИЯВІВ ЕКОНОМІЧНОГО НАСИЛЬСТВА:

псування речей, відбирання їжі, навмисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу й іншого майна, заборона навчатися, відбирання зароблених грошей, відмова дорослої здорової людини від роботи, експлуатація дитячої праці, примушення до жебрацтва, програвати в азартні ігри сімейний бюджет, існування суто за рахунок дитини (наприклад, на пенсію по інвалідності або державну грошову допомогу при народженні дитини тощо).

ДОДАТОК 5

ПРИКЛАДИ СИТУАЦІЙ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

1

Десятирічні Оля і Леся влітку прийшли до річки поплавати. До них підійшли незнайомі чоловіки і запропонували навчити їх плавати. Коли вони опинилися у воді, незнайомці дозволили собі жахливу поведінку.

Запитання:

- Що дівчата зробили неправильно і як вони мають діяти в цій ситуації?
- Якби ти був/була свідком/свідкою цієї ситуації, що б ти вчинив(-ла)?

2

Одна жінка зупинила своє дороге авто біля хлопчика і попросила його показати, як знайти на сусідній вулиці будинок, який вона шукає. Василько пояснив їй, як проїхати, проте вона так і не зрозуміла і попросила сісти до неї в авто і проїхати разом до цього місця. Авто було дуже красиве, а жінка – дуже милою, тож Василько погодився. Проте після того, як він сів у машину, двері було заблоковано, а авто поїхало геть в інший бік.

Запитання:

- Що хлопчик зробив неправильно і як він має діяти в цій ситуації?
- Якби ти був/була свідком/свідкою цієї ситуації, що б ти вчинив(-ла)?

3

Яна бігла зі школи додому, щоб залишити шкільні речі, бо на неї чекали подружки. Коли вона зайшла в під'їзд, то побачила, що ліфт вже приїхав і в нього заходить незнайомий чоловік. Вона також заскочила в ліфт, двері зачинилися, і він поїхав. Проте вона так і не доїхала до свого поверху, бо чоловік відтіснив її в куток. Він став знущатися і вимагати в неї гроші, зняти золотий хрестик і сережки.

Запитання:

- Що Яна зробила неправильно і як тепер вона має діяти?
- Якби ти був/була свідком/свідкою цієї ситуації, що б ти вчинив(-ла)?

МИ ВСІ РІЗНІ Й ЦИМ СХОЖІ

Пропонований зміст

- Ідентичності людини.
- Різні люди і спільноти в моїй громаді.
- Ставлення до іншого і конструктивна комунікація.

Проблемні питання

- Що в мене є спільного з іншими та в чому моя унікальність?
- У чому полягає цінність людського різноманіття?
- Як розуміння іншого допоможе для ефективної комунікації та співпраці?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/Учениця

- застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації;
- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;
- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби;
- виявляє чуйне ставлення до людей з особливими потребами;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові поняття та ідеї

Ідентичність, толерантність, толерантне ставлення, «видимі» та «невидимі» спільноти

**Підготовка
до заняття****Необхідні матеріали:**

- білий та кольоровий папір, кольорові олівці чи маркери, скотч

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: 10–20 хвилин

Інструкція

1. Привітатися з сусідом/сусідкою по парті і сказати щось одне стосовно зовнішнього вигляду, звичок чи рис характеру, що є спільного і що відмінного. Звісно, ми зосереджуємо увагу на позитивних моментах. Спитайте в учнів, що легше було визначити – спільне чи відмінне. Проясніть емоційний стан дітей за допомогою «лінійки настрою» у підручнику.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті.

3. Групове заняття. Дітям пропонується розгорнути підручник на стор. 50, вправа 1, і прочитати вислів Василя Симоненка «Ми – це не безліч стандартних “я”, а безліч всесвітів різних», а потім спробувати його розтлумачити. Далі можна запропонувати підліткам прочитати діалог дітей у ролях на стор. 50–51.

4. Обмін інформацією. Учитель/вчителька сідає на «крісло автора» та разом з учнями обмінюється інформацією, чи були вони в ситуаціях, подібних до тих, про які розповідали герої підручника. Потім звертає увагу дітей на словничок на стор. 51 і розбирають разом терміни «ідентичність» і «самоідентичність», прояснює очікування дітей.

КРОК 2.**Варіант 1. Вправа «Хто я?» (підручник, завдання 2, стор. 52)**

Мета: поглибити розуміння власної ідентичності, усвідомлення спільного й відмінного в групі

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням/ученицям намалювати на аркуші паперу або в зошиті кругле сонечко з 5 промінчиками. У центрі сонечка дитина має написати слово «Я», а на промінчиках сонечка – свої відповіді на запитання «Хто я?». Зверніть увагу, що це мають бути іменники (а не прикметники!), які їх найбільше характеризують/виражають. Діти можуть писати, наприклад: людина, особистість, хлопчик/дівчинка, учень/учениця, син/дочка, онук/онука, брат/сестра, друг/подруга, українець/українка, християнин/християнка і т. ін.

2. Після завершення роботи над власним сонечком учитель/вчителька пропонує учням/ученицям поруч із сонечком намалювати цибулинку в розрізі (або мішень з 5 колами, до якої можна домалювати «борідку» і зелене «пір'ячко» – вийде цибулинка). У її центральному колі написати слово «я». А потім на різних шарах цибулинки написати ті слова, які вони занотували на промінчиках сонечка. Зверніть увагу дітей, що вони мають ранжувати ці свої «я» за значимістю/цінністю для себе особисто: чим ближче слово буде розташоване до центру цибулинки, тим вагомішим воно є в житті дитини. Також діти можуть не обмежуватися тільки тим, що написали на промінчиках, а змінити якесь слово на свій розсуд.

3. Після цього учитель/вчителька пропонує дітям походити по класу і порівняти свої «цибулинки». Якщо в класі багато дітей і ця «міграція» може зайняти багато часу, учитель/вчителька може попросити дітей піднімати руки, якщо вони найближче до центру цибулинки розташували слово «людина» або «особистість», якщо на першому місці було слово «син» або «дочка», якщо на першому місці були слова «учень/учениця», «хлопчик/дівчинка» і т. ін., потім так само можна згадати другу, третю позицію тощо.

4. Учні/учениці обговорюють питання у вправі 3 на стор. 52. Учитель/вчителька за допомогою «мозкового штурму» обговорює з дітьми питання: «Які характеристики люди формують самостійно чи під впливом суспільства, а які в них є від народження?». Під час обговорення занотує ці характеристики на дошці чи великому аркуші паперу у два стовпчики. Потім обговорюється питання: «Наскільки для людини важливо, щоб її сприймали як особистість і бачили багато її “промінчиків”-характеристик, прагнули про неї дізнатися більше? Чому?»

5. Учитель/вчителька резюмує, що характеристики, які діти писали на промінчиках, свідчать про їхні різні ідентичності – про їхню належність до певної соціальної групи. Ідентичність тісно пов'язана з цінностями. Перелік цінностей, як можна побачити з малюнків, у всіх приблизно однаковий, проте їхня значимість (власне ієрархія) для кожної людини може бути різною і вона змінюється з плином часу.

Варіант 2. Вправа «Який/яка я?» (за принципом гри «Бінго»)

Мета: поглибити розуміння власної ідентичності, усвідомлення спільного й відмінного в групі

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням/ученицям уявити, що вони зовсім не знайомі між собою і зараз є чудова нагода познайомитись. Учням/ученицям треба подумати про важливі та цікаві для них риси, необхідні під час знайомства з іншими людьми. «Мозковим штурмом» потрібно визначити основні категорії інформації, яку ми зазвичай хочемо дізнатись про нову людину, наприклад: ім'я, вік, роль у сім'ї, цінності, хобі, улюблений вид спорту, музика, фільм, улюблені заняття тощо.

2. Учитель/вчителька пропонує в робочому зошиті або на окремому аркуші паперу намалювати табличку на 9 або 12 великих клітинок, як для гри в «Бінго». Вгорі таблички діти пишуть своє ім'я, а в кожній клітинці – одну рису чи характеристику, про які вони б хотіли розповісти іншим під час знайомства.

3. Після завершення роботи над власною табличкою вчитель/вчителька пропонує учням/ученицям пройти по класу та порівняти свої таблички. Якщо вони знайдуть у табличці однокласника/однокласниці подібну до власної характеристику або якість, то фіксують ім'я цієї людини у відповідній клітинці своєї таблички. Порівняння табличок закінчується тоді, коли хтось із дітей занотує імена інших учасників і учасниць у всіх клітинках. Як і в грі «Бінго», можна запропонувати подати класу саме такий сигнал.

4. Учні/учениці обговорюють такі питання:

- Що нового ви дізналися про себе? Наскільки легко/складно було визначити, які саме характеристики є для вас найважливішими?
- Чи здивували порівняння табличок? Чого було більше – спільного чи відмінного?
- Що ви думаєте стосовно відмінностей у групі? Відмінності роблять групу цікавішою чи, навпаки, через це складніше працювати разом?

5. Учитель/вчителька в класі «мозковим штурмом» обговорює з дітьми питання:

- Які характеристики люди формують самостійно чи в суспільстві, а які в них є сталими від народження?

Під час обговорення занотує ці характеристики на дошці чи великому аркуші паперу у два стовпчики.

- Наскільки для людини важливо, щоб її сприймали як особистість і бачили багато її «промінчиків»-характеристик, прагнули про неї дізнатися більше? Чому?

Варіант 3. Вправа «Я теж»

Мета: поглибити розуміння власної ідентичності, усвідомлення спільного й відмінного в групі

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька просить учнів/учениць подумати про особистий факт чи характеристику, яка, на їхню думку, унікальна, і ніхто більше у класі цього не має.

2. Розпочати можна із себе – назвати свою унікальну рису, наприклад: «Я люблю слухати джаз». Якщо ніхто більше не має цієї ж риси, то наступна людина називає свою особливість. Якщо хтось іще має таку ж рису, то ця людина має підскачити, вигукнути «Я теж». Якщо кілька людей мають таку ж рису, то гравець(-чиня) має ще раз спробувати згадати унікальну для нього/неї рису. Якщо це вдасться, то черга називати унікальну рису переходить до наступного(-ї) учня/учениці в колі. Перший раунд завершується, коли кожен/кожна назвав(-ла) щось, що відрізняє його/її від інших.

3. Далі йде другий раунд. Учитель/вчителька пояснює, що в цьому раунді потрібно шукати риси, спільні для всіх у групі. Гравець(-чиня) стає в середині класу і думає про щось, що в нього/неї спільне з рештою учнів/учениць класу. Далі учень/учениця називає це, наприклад: «Я люблю музику». Усі, хто має цю рису, встають, вигукуючи «Я теж». Далі в центрі класу опиниться інша людина, яка й назве наступну рису.

4. Після завершення гри вчитель/вчителька запитує, як почувалися учні/учениці під час гри, та пропонує обговорити такі питання:

- Що було простіше: знаходити те, що нас відрізняє одне від одного, чи те, що в нас спільне?
- Коли в реальному житті нам подобається почуватись унікальним/унікальною та інакшим/інакшою, а коли – схожим/схожою на інших?
- Подумайте про риси, які ви вибирали; чи те, що вирізняло вас у цій групі, могло б вас об'єднати з іншими людьми в інших групах?
- Чи те, що об'єднувало усіх вас у цій групі, могло б бути спільним для усіх у світі?
- Якщо було названо надто багато фізичних рис, можна запитати: а яке значення того, що ми усі маємо очі, серце чи шлунок?

5. Учитель/вчителька підсумовує, що ми всі – унікальні та незамінні люди, часом ми пишаємося нашою унікальністю, часом соромимося її чи приховуємо. А проте ми всі – люди, і це нас зближує.

Варіант 4. Вправа за технологією «Карусель» або «Швидке побачення»

Мета: поглибити розуміння власної ідентичності, усвідомлення спільного й відмінного в групі

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям стати у два кола, зовнішнє та внутрішнє, одне навпроти одного (варіант «Карусель») або сісти в довгий ряд одне навпроти одного (варіант «Швидке побачення»). Поясніть дітям, що внутрішнє коло / один ряд будуть завжди стояти/сидіти на місці, а зовнішнє коло буде рухатися за сигналом педагога/педагогині на один крок або переміщуватися на один стілець ліворуч. У парах діти будуть вести короткий діалог методом незакінченого речення.

2. За сигналом учителя/вчительки діти починають спілкуватися в парах, продовжуючи речення «Ми з тобою схожі...», «Ми з тобою відрізняємося...». Це спілкування має тривати 15–30 секунд, після чого дітям пропонується змінити позицію і перейти до наступного(-ї) співрозмовника/співрозмовниці.

3. Коли коло «замкнеться», тобто в колі зустрінуться ті діти, з яких «карусель» починалася, активна фаза вправи закінчується і можна переходити до обговорення.

4. Після завершення гри вчитель/вчителька запитує, як почувалися учні/учениці під час гри, та пропонує обговорити такі питання:

- Що було простіше: знаходити те, що нас відрізняє одне від одного, чи те, що в нас спільне?
- Коли в реальному житті нам подобається почуватись унікальним/унікальною та інакшим/інакшою, а коли – схожим/схожою на інших?
- Подумайте про риси, які ви вибирали; чи те, що вирізняло вас у цій групі, могло б вас об'єднати з іншими людьми в інших групах?
- Чи те, що об'єднувало усіх вас у цій групі, могло б бути спільним для всіх у світі?
- Якщо було названо надто багато фізичних рис, можна запитати: а яке значення того, що ми усі маємо очі, серце чи шлунок?

5. Учитель/вчителька підсумовує, що ми всі – унікальні та незамінні люди, часом ми пишаємося нашою унікальністю, часом соромимося її чи приховуємо. А проте ми всі – люди, і це нас зближує.

Варіант 5. Актуалізація знань з попередніх занять

Мета: поглибити розуміння власної ідентичності, усвідомлення спільного й відмінного в групі

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Можна провести будь-який варіант із кроку 2 або 3 заняття за темою 1 «Я – підліток/підлітка», який ще не був використаний у попередніх заняттях.

2. Якщо часу обмаль, можна актуалізувати знання, які учні/учениці здобули під час заняття «Я – підліток/підлітка», заняття 6 «Цінності...». Для обговорення можна запропонувати питання, наведені в попередньому варіанті.

КРОК 3. «ТОЛЕРАНТНІСТЬ – ЦЕ...»

Варіант 1. Вправа «Хто я?» (підручник, завдання 2, стор. 52)

Мета: сформувати розуміння понять «толерантність» та «толерантне ставлення»

Час: до 5–7 хвилин

Інструкція

1. Підліткам пропонується у ролях прочитати діалог дітей на стор. 52–53 і обговорити, чи стикалися вони або їхні рідні з подібними ситуаціями.

2. Вчитель/вчителька просить пояснити учнів, як вони розуміють поняття «толерантність» та «толерантне ставлення», методом «незавершеного речення»: «Толерантність – це...» (вправа 4, стор. 53).

3. Після цього учні читають витяг з Декларації принципів толерантності (вправа 5, стор. 53–54) та пояснюють, чи збіглося їхнє уявлення про поняття з визначенням у Декларації і що нового вони для себе дізналися. Можна організувати як індивідуальну роботу, так і роботу в малих групах.

КРОК 4. «ВИДИМІ» ТА «НЕВИДИМІ» СПІЛЬНОТИ. НАША ГРОМАДА

Мета: сформувати розуміння багатоманіття в суспільстві та ставлення до нього як цінності та ресурсу для розвитку громади

Час: до 10–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям прочитати комікс на стор. 54–55 та інформацію на стор. 55 або робить вступ і пояснює учням/ученицям: «Упродовж попередніх завдань ми побачили, що, хоч ви є учнями/ученицями 5 класу, навчаєтесь в одній школі, у вас є багато того, що робить вас особливими та унікальними. На це вплинуло багато факторів – ваша родина з її культурою та цінностями, школа, ваші друзі, оточення і, врешті, ви самі, бо те, що відбувається з вами, – це ваші зусилля, праця та досвід. Світ поза межами школи теж дуже цікавий і різноманітний. Громада, у якій ви мешкаєте, складається з людей різних національностей, що сповідують різні релігії, мають різні культури, уподобання та захоплення. Тож є спільноти людей, яких можна ідентифікувати з першого погляду (“видимі спільноти”), і спільноти людей, яких важко ідентифікувати з першого погляду (“невидимі спільноти”).».

2. Учитель/вчителька пропонує дітям поміркувати, які спільноти людей можуть бути «видимими» (наприклад, представники певної професії – за професійним одягом, певної релігії або етнокультури – за відповідними зовнішніми атрибутами, представники певної вікової групи, люди з інвалідністю, футбольні фанати під час матчу тощо) і «невидимими» (зокрема, ті ж представники етнокультури, релігійної громади, футбольні фанати, проте в повсякденному житті, вегетаріанці, внутрішньо переміщені особи, поціновувачі класичної музики, фахівці-айтівці, хворі на ВІЛ та ін.). Відповіді учитель/вчителька фіксує на дошці. Як альтернативу можна використати вправу 6 на стор. 55.

2. Вчитель/вчителька пропонує учням/ученицям скласти «Пазл цікавих людей моєї громади» (вправа 7, стор. 56). Кожен/кожна учень/учениця отримує частинку від пазла. На цій частинці він/вона мають написати коротку інформацію про цікаву знайому людину, що є в громаді (про когось із родичів, сусідів чи просто знайомих) і може належати до певної «видимої» чи «невидимої» спільноти. На частині пазла треба написати ім'я цієї людини та чим саме вона цікава, у чому її особливість та унікальність, чому вона варта того, щоб бути представленою в цьому пазлі.

3. Після цього учні/учениці по черзі прикріплюють на дошці свої частинки пазла й представляють своїх описаних на них героїв або, за браком часу, підходять та самостійно ознайомлюються з написами на частинках пазла.

4. Наприкінці вчитель/вчителька обговорює з учнями/ученицями питання (вправа 8 на стор. 56):

- Чи може людина належати лише до однієї спільноти? Чому?
- Чому важливо знаходити спільну мову з різними людьми в спільноті або в громаді?
- Що таке толерантність та толерантне ставлення?
- Що, на вашу думку, важливо пам'ятати та враховувати, щоб усі ці люди, про яких ви розповіли, та ті, з якими ви ще не знайомі, у нашій громаді, нашій країні жили в мирі та злагоді?

КРОК 5. ВАЖЛИВІСТЬ НЕУПЕРЕДЖЕНОГО СПРИЙНЯТТЯ ІНШОЇ ЛЮДИНИ, ТОЛЕРАНТНОСТІ І КОНСТРУКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ. ЗАГАЛЬНА РЕФЛЕКСІЯ ЗАНЯТТЯ

Варіант 1

Мета: продемонструвати важливість і цінність неупередженого ставлення до іншої людини незалежно від наявних відмінностей

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учнівству пропонується виконати вправу 9 на стор. 57 – скласти разом частини прислів'їв і розтлумачити їхній зміст.
2. Діти працюють з віршем Марії Грицан «Ми – люди» на стор. 57 (вправа 10) і розмірковують над ним.
3. Проведення загальної рефлексії заняття

Варіант 2. Вправа «Наш будинок мрії»*

Мета: продемонструвати важливість і цінність конструктивної комунікації і співпраці для досягнення спільної мети

Час: до 10 хвилин

Необхідні матеріали: папір, кольорові олівці чи фломастери, паперовий скотч чи магніти

Інструкція

1. Учитель/вчителька об'єднує учнів/учениць у пари, кожній парі роздає по одному аркушу та одному олівцю чи фломастеру.
2. У парах учням/ученицям потрібно намалювати будинок своєї мрії, але важливо, що вони мають це зробити разом на одному аркуші одним олівцем. Під час виконання роботи діти не можуть спілкуватися між собою словами. Час на виконання завдання – 5 хвилин. Після цього учні/учениці прикріплюють свої малюнки на дошку.
3. Після завершення роботи вчитель/вчителька пропонує обговорити такі питання:
 - Як почуваетесь після виконання завдання? Чи задоволені результатом?
 - Як організували роботу в парах? Як домовлялися про те, що саме і як будете зображувати?

*Застереження: якщо діти в класі пережили втрату дому під час бомбардування, цю вправу слід проводити з обережністю або відмовитися від неї.

- Що допомагало, а що заважало виконувати завдання?
- Чому важливо вміти домовлятися з іншими і що, на вашу думку, для цього потрібно?

4. Учнівству пропонується виконати вправу 9 на стор. 57 – скласти разом частини прислів'їв і розтлумачити їхній зміст.

5. Проведення загальної рефлексії заняття.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ (НА ВИБІР УЧИТЕЛЯ/УЧИТЕЛЬКИ АБО УЧНІВ/УЧЕНИЦЬ)

- ➔ Визначення в усній чи письмовій формі важливості рівного та справедливого ставлення для людини та суспільства.
- ➔ Створення колажу на тему «Я і моє оточення» з урахуванням різних спільнот громади (якщо під час заняття не виконувалася вправа 7 на стор. 56).
- ➔ Знайти інформацію з додаткових джерел про те, які цікаві форми й методи спілкування є в різних культурах і спільнотах, наприклад жестова мова.
- ➔ Описати ситуацію, у якій наявне толерантне чи нетолерантне ставлення до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Читання та обговорення тексту / перегляд медіапродуктів, наприклад про потреби людей з інвалідністю і ставлення до них. Проведення вправ на формування емпатії і рівного ставлення до людей з інвалідністю, ВПО та ін.
- ➔ Моделювання ситуацій, у яких наявне толерантне та нетолерантне ставлення до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб.
- ➔ Відпрацювання вправ, спрямованих на розвиток конструктивної взаємодії.
- ➔ Проведення інтерв'ю або робота за адаптованою до віку дітей методикою «Жива бібліотека» з представниками різних спільнот, зокрема з людьми з інвалідністю, ВПО, трудовими мігрантами чи представником етнічної спільноти/меншини регіону та іншими. Учитель/учителька заздалегідь запрошує на урок 1 представника з «видимих» і «невидимих» спільнот. Такою «живою книгою» можуть бути також старшокласники(-ці) або однолітки – хтось з однокласників/однокласниць, які готові розповісти про свій досвід життя в громаді і подолання різних життєвих ситуацій, однак в умовах війни треба бути дуже обережними зі спогадами, які можуть бути травматичними. Детальніше про «Живу бібліотеку» та основні правила

«читання» «живої книги» див. за покликанням: <https://gazeta.ua/blog/2922/ziva-biblioteka-neknizhkovi-istoriyi-z-pershih-vust>

ІДЕЇ ДЛЯ БАТЬКІВСЬКИХ ЗБОРІВ, ГОДИН СПІЛКУВАННЯ І ПОЗАУРОЧНИХ ЗАХОДІВ

- ➔ Робота на батьківських зборах за розробками до теми 13 «Не такі, як усі: розуміння і прийняття» (Збірка: Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К.: ТОВ «Прометей», 2019. – С. 336–353. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>).

ЛІТЕРАТУРА:

- Горчинська О. «Жива бібліотека»: не-книжкові історії з перших вуст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gazeta.ua/blog/2922/ziva-biblioteka-neknizhkovi-istoriyi-z-pershih-vust>
- Ініціатива розмаїття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.diversipedia.org.ua/ua>
- Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://idcir.com.ua/kultura-dobrosusidstva/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomuaktualno-interaktivno-korisno.html>
- «Усі різні – усі рівні». Збірка освітніх методів та теорій. Оновлено та перевидано у 2016 © Рада Європи. С. 127–128. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-yevropy-z-prav-liudyny-ta-aktyvnoi-uchasti-dlia-molodi/osvitnya-zbirka-usi-rizni-usi-rivni>

ЯК ДОПОМОГТИ СОБІ Й ІНШИМ

Пропонований зміст

- Емоції людини.
- Чуйність, гуманність. Допомога іншим особам.
- Ставлення до тварин.

Проблемні питання

- Як можна сказати про свої почуття/емоції, не промовляючи ні слова?
- Як можна зрозуміти, що твій/твоя співрозмовник/співрозмовниця щасливий/щаслива (розгніваний/розгнівана, наляканий/налякана)?
- Якої допомоги потребують наші «менші» друзі?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- виявляє розуміння індивідуальних особливостей інших осіб;
- визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб;
- вирізняє ознаки доброчинності;
- виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги;
- виявляє чуйне ставлення до людей з особливими потребами;
- розпізнає приклади поведінки, дружньої до навколишнього середовища;
- поводить себе безпечно під час спілкування, зокрема з тваринами;
- виявляє ризики неналежного поводження з тваринами (домашні, безпритульні, дикі);

- аналізує негативний вплив недотримання правил/інструкцій безпечної поведінки на збереження життя і здоров'я;
- ухвалює рішення щодо надання самопомоги та допомоги іншим особам, звернення до інших осіб чи відповідних служб.

**Ключові
поняття
та ідеї**

Емоції, почуття, допомога, чуйність, гуманність, безпека, повага

**Підготовка
до заняття**

Необхідні матеріали:

- підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці, місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло), аркуші фліпчарту, старі журнали та інші засоби для створення колажів

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи щодо наявного досвіду стосовно теми заняття

Час: 10–12 хвилин

Інструкція

1. Привітання «Закінчи речення». Учні/учениці стоять у колі. Вони промовляють: «Привіт усім, сьогодні вранці я відчуваюся А ти?» Педагог/педагогиня створює умови, щоб висловилися усі школярі. Для економії часу можна обмежитися роботою з «лінійкою емоцій» у підручнику.

2. Групове заняття. Педагог/педагогиня пропонує дітям пограти – відобразити певну емоцію чи почуття (гра «Шаради» / «Крокодил», вправа 1, стор. 59 підручника), щоб всі інші діти її відгадали.

3. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець/доброволиця заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті. Актуалізує очікування (підручник, стор. 58).

4. Обмін інформацією. Учитель/вчителька сідає на «крісло автора» та разом з учнями обмінюються інформацією щодо запитань із вправи 2 на стор. 60.

КРОК 2. РОЗПІЗНАВАННЯ ЕМОЦІЙ/ПОЧУТТІВ

Мета: допомогти учням/ученицям розпізнавати/ідентифікувати емоції/почуття співрозмовника та розуміти, як відчувається особа в певній ситуації

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька актуалізує поняття «емоції» та «почуття» завдяки словничку на стор. 59.

2. Продовжує заняття розмовою про важливість розпізнавання емоцій та почуттів інших людей. Рекомендуємо запросити школярів до дискусії через запитання (вправа 6 на стор. 62):

- Чи завжди люди/однолітки/рідні/друзі говорять про свої почуття/емоції словами?
- Як можна зрозуміти, що твій/твоя співрозмовник/співрозмовниця щасливий/щаслива (розгніваний/розгнівана, наляканий/налякана)?
- Що допомагає тобі розуміти емоції/почуття інших людей?

Учитель/вчителька підсумовує, що мова тіла та міміка допомагають іншим побачити емоції одне одного, не називаючи їх словами.

3. Вчителька/вчитель пропонує прочитати діалог дітей на стор. 58–59 й спонукає до обговорення особистого досвіду дитини «проживання» певних емоцій і почуттів – як діти діють під час хвилювання, коли роздратовані тощо. Однак це обговорення треба проводити з обережністю, враховуючи наявний травматичний досвід дітей у класі, які стали свідками подій війни.

4. На основі інформації з діалогу дітей та загального обговорення, перегляду анімованих роликів можна скласти певний «порадничок» – як впоратися з сильними емоціями.

КРОК 3. РОБОТА З ПОНЯТТЯМИ «ЕМПАТІЯ», «ЧУЙНІСТЬ», «ГУМАННІСТЬ»

Мета: допомогти учням/ученицям розпізнавати/ідентифікувати емоції/почуття співрозмовника та розуміти, як відчувається особа в певній ситуації

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. «Стіна слів» / робота зі словами. Учні/учениці шукають значення понять «емпатія», «чуйність», «гуманність» у словниках та випишують визначення

на аркуші паперу. На допомогу учням можна запропонувати розгадати ребуси у завданні 3 на сторінці 60. Педагог/педагогиня наголошує, що емпатія – це те, що ми робимо, коли дивимося на певну ситуацію з боку іншої особи і намагаємося допомогти. Ми виявляємо чуйність, співчуття та гуманність. Ці риси особистості роблять наші стосунки міцнішими, а нашу спільноту/громаду сильнішою.

2. Учитель/вчителька об'єднує учнів/учениць у 3 групи та дає завдання створити колаж до понять (завдання 4, сторінка 60). Кожна група працює над окремим поняттям. Учні/учениці використовують старі журнали та інші засоби для роботи.

3. Учні/учениці створюють галерею проєктів, які залишаються в освітньому середовищі класної кімнати на певний час.

КРОК 4.

Варіант 1. Розігрування життєвих ситуацій (робота в парах)

Мета: актуалізувати досвід учнів/учениць щодо поведінки у ситуаціях, коли їхні учасники потребують допомоги; сприяти моделюванню школярами шляхів вирішення таких життєвих ситуацій

Час: 12–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька актуалізує досвід учнів/учениць щодо допомоги оточенню у непростих ситуаціях. Учні об'єднуються у пари й ознайомлюються із завданням 5 на сторінках 60–62. Кожна пара обирає ситуацію. Завдання для учнів/учениць – протягом 10 хвилин обговорити, розіграти ситуацію та поміркувати, як можна її вирішити.

2. Учитель/вчителька запрошує пари школярів розіграти ситуації. Інші учні/учениці спостерігають за розігруванням.

3. Для продовження роботи над моделюванням шляхів вирішення життєвих ситуацій (це завдання є додатковим, якщо є час для його виконання) учитель/вчителька пропонує школярам поміркувати та запропонувати спосіб допомоги в описаних ситуаціях. Діти виконують цю вправу індивідуально (додаток 1).

КРОК 5. СПІЛЬНЕ ОБГОВОРЕННЯ СИТУАЦІЙ ІЗ ТВАРИНАМИ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ДОПОМОГИ (ТЕХНІКА «НЕЗАКІНЧЕНЕ РЕЧЕННЯ», ПРИЙОМ «1-2-4»)

Мета: вчити розпізнавати приклади поведінки, дружньої до навколишнього середовища, виявляти ризики неналежного поводження з тваринами (домашніми, безпритульними, дикими)

Час: 10–12 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням прочитати повідомлення чату на сторінках 62–63. Далі педагог/педагогиня просить розповісти про ситуації, коли домашні тварини учнів/учениць потребували допомоги. Школярі діляться власним досвідом.

2. Потім учні/учениці читають поезію Лариси Левченко «Якщо допоможемо» (завдання 7, сторінка 63). Педагог/педагогиня просить учнів по колу розповісти, як вони допомагають тваринам.

3. Учитель/вчителька роздає кожному(-ій) учневі/учениці картку із незакінченими реченнями (додаток 2).

4. Учні/учениці спочатку індивідуально працюють з картками протягом 5 хвилин. Потім об'єднуються у пари, у яких обговорюють спільне рішення щодо завдання (3 хвилини). Далі обговорюють та приходять до спільного рішення у четвірках. Учитель/вчителька пропонує висловитися усім групам. Можливе загальне обговорення, якщо на це вистачить часу.

5. Учитель/вчителька пропонує учням об'єднатися у три групи («Допомога домашнім тваринам», («Допомога безпритульним тваринам», («Допомога диким тваринам») та записати, як можна допомогти тваринами у непростих ситуаціях. Можна скористатися запропонованими нижче ресурсами (вправа 9 на стор. 64):

- «Допомога домашнім тваринам» – <https://cutt.ly/ERHmSsz>
- «Допомога безпритульним тваринам» – <https://cutt.ly/nRHm85M>, <https://cutt.ly/5RHm5v5>
- «Допомога диким тваринам» – <https://cutt.ly/tRHQkIZ>, <https://cutt.ly/vRHQcO4>

КРОК 6. СТВОРЕННЯ ПЕРЕЛІКУ ДОБРИХ СПРАВ (НАПИСАННЯ ПЛАНУ)

Мета: моделювати ситуації, у яких учням/ученицям потрібно ухвалювати рішення щодо надання самодопомоги та допомоги іншим особам, звернення до інших осіб чи відповідних служб

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учні/учениці розтлумачують, як вони розуміють вислови відомих людей про добро та милосердя (завдання 8, сторінка 64).

2. Учитель/вчителька пропонує учням/ученицям поміркувати про те, що для людини означає допомагати іншим, та заповнити запропонований шаблон (додаток 3). Школярі можуть завершити роботу вдома.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Створення переліку добрих справ (якщо в класі не виконувався крок 6).
- ➔ Написання плану допомоги оточенню (за шаблоном).
- ➔ Створення переліку слів, якими можна допомогти в непростих ситуаціях.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Коментоване читання творів або перегляд медіатекстів, пов'язаних із темою спілкування в підліткових колективах.
- ➔ Обговорення ситуацій, як можна допомогти собі, коли оточення тисне на тебе.
- ➔ Рольові ігри/ситуації про допомогу оточенню.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори про емоції та почуття (збірка «Батьківські збори по-новому...» (2019 р.), тема 8, стор. 252–266).

ДОДАТОК 1

ДОПОМОГА ІНШИМ

Дата _____

Прочитай ситуації, подані нижче, та намалюй, що могло відбуватися далі. Як буде почуватися кожен/кожна учасник/учасниця ситуації? Як би ти міг/могла допомогти?

Декілька учнів класу поширюють плітки про твою(-го) подругу/друга. Як ти можеш їй/йому допомогти?

Твої сусіди захворіли під час пандемії і не мають можливості піти в магазин купити продукти. Вони поскаржилися на це твоїм батькам. Однак батьки зайняті на роботі і не можуть допомогти. Як ти можеш допомогти?

ДОДАТОК 2

ВПРАВА «НЕЗАКІНЧЕНЕ РЕЧЕННЯ»

Собака, який постійно прив'язаний біля будки, почуввається

Безпритульна кішечка, яка не має свого дому, почуввається

Синичка, яка взимку голодна і не може знайти корму, почуввається

ВПРАВА «НЕЗАКІНЧЕНЕ РЕЧЕННЯ»

Собака, який постійно прив'язаний біля будки, почуввається

Безпритульна кішечка, яка не має свого дому, почуввається

Синичка, яка взимку голодна і не може знайти корму, почуввається

ДОДАТОК 3

ДОБРІ ВЧИНКИ

Дата _____

Я можу осяяти день людей, які мене оточують, добрим вчинком!
Бути добрим(-ою), чуйним(-ою), гуманним(-ою) до інших допомагає
почуватися

Люди, яким я можу допомогти (друзі, рідні, учителі, сусіди, оточення):

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

Щодня я можу виявляти чуйність, доброту та гуманність:

ЕФЕКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ

Пропонований зміст

- Що таке ефективне спілкування.
- Вербальне та невербальне спілкування.
- Дистанція та позиції у спілкуванні. Особистий простір.
- Вияв індивідуальних особливостей під час спілкування.
- Вплив емоцій на спілкування.

Проблемні питання

- Що важливо, щоб спілкування було ефективним?
- Які засоби вербальної та невербальної комунікації існують?
- Чому для різних людей та ситуацій прийнятні різні дистанції та позиції під час спілкування?
- Як емоції та особисті вподобання впливають на спілкування?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації;
- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;
- встановлює нові контакти та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;

- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби;
- виконує різні ролі в груповій роботі.

Ключові поняття та ідеї

Спілкування, вербальна комунікація, невербальна комунікація, позиції у спілкуванні, дистанція у спілкуванні, особистий простір

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- Місце для проведення ранкової зустрічі та рухливих вправ
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Аркуші фліпчарту або дошка

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учитель/вчителька пропонує учням знайти собі партнера/партнерку та стати одне навпроти одного. Далі учитель/вчителька пропонує учням по черзі без слів показати, як пройшов їхній ранок від моменту, як вони прокинулися, до теперішнього моменту (можна замінити на «вчорашній день»). Спочатку показує перша дитина, друга дивиться і відразу коментує, що відбувалося. Потім ролі міняються. Час для кожного – 1 хвилина.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті.

3. Групове заняття. Учитель/вчителька об'єднує учнів у декілька груп. Після цього пропонує кожній групі написати сенкан до поняття «спілкування» за такою схемою:

1 рядок – спілкування;

2 рядок – 2 дієслова, що характеризують це поняття;

3 рядок – 3 прикметники, що характеризують це поняття;

4 рядок – фраза про значення ефективного спілкування;

5 рядок – синонім (слово близьке за змістом) до поняття.

Після цього групи зачитують і відбувається обговорення щодо спільних та відмінних ідей у групах.

4. Обмін інформацією. Учитель/вчителька пропонує учням обговорити такі запитання (декілька на вибір):

- Чому спілкування важливе для людей?
- Що нам допомагає зрозуміти одне одного?
- Чи важливо думати про вподобання іншої людини у спілкуванні?
- Пам'ятаєте, ми говорили з вами про особисті кордони людини. Чи пов'язані вони зі спілкуванням і якщо так, то в який спосіб?

КРОК 2. ВПРАВИ НА ВЕРБАЛЬНУ ТА НЕВЕРБАЛЬНУ КОМУНІКАЦІЮ

Мета: поглибити в учнів розуміння засобів невербальної та вербальної комунікації; відпрацювання навичок вербального та невербального спілкування

Час: до 15 хвилин

Варіант 1. Робота з текстом. Спільне обговорення (підручник «Культура добросусідства», стор. 65–68, завдання 1, 2)

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з діалогом дітей та схемою «Засоби вербального та невербального спілкування». Після цього відбувається обговорення.

Питання для обговорення

- Як зазначені засоби спілкування сприяють встановленню контакту з іншою людиною?
- У яких випадках вони можуть заважати взаємодії?

2. Додатково учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з рубрикою підручника «Це цікаво» на стор. 67–68 та самостійно виконати завдання 2 на стор. 68. Його можна винести на самостійну роботу вдома з подальшим обговоренням або підготовкою рефлексивного есе. Власне в завданні пропонується: сядь перед дзеркалом і розкажи собі яку-небудь історію. Простеж за своєю мімікою: як ти відкриваєш рота, як часто облизуєш губи, смикаєш носом або вухами, жестикулюєш і торкаєшся обличчя руками тощо. Подумай, яким/якою тебе бачать

твої співрозмовники та співрозмовниці. Якщо тобі щось не подобається у власній міміці або жестах – потренуйся, щоб позбутися деяких неприємних звичок (зверніть увагу дітей на корисні поради на стор. 68–69).

Варіант 2. Вправа «Спільне малювання» (додатково до матеріалів підручника)

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням знайти собі пару і потім знайти собі місце в просторі. Можна працювати з сусідом/сусідкою по парті.

2. Далі учитель/вчителька повідомляє учням, що вони будуть малювати малюнок по черзі. Спочатку один/одна учень/учениця каже, що малювати, а інший/інша малює, потім міняються ролями.

3. Учитель/вчителька пропонує вирішити, хто буде першим малювати, а хто – давати інструкції. Далі пропонує тим, хто буде давати інструкції, загадати тварину, яку вони будуть описувати, а їхній/їхня партнер/партнерка малювати. Пропонує загадувати не дуже просту тварину, щоб той, хто малює, одразу не здогадався.

4. Далі учитель/вчителька пояснює, що, описуючи тварину, не можна називати її, не можна імітувати звуки, які вона видає (наприклад, «няв», «гав»), не можна називати частини тіла. Для надання інструкцій можна використовувати фігури, інші предмети тощо. Наприклад, «постав олівець посередині і проведи вгору лінію, після цього зверху лінії намалюй коло» або «посередині аркуша намалюй овал форму як огірок» тощо. Під час інструкцій не можна торкатися аркуша і показувати в повітрі, що саме малювати.

5. Після цього учитель/вчителька звертається до учня/учениці, який/яка буде малювати, і зазначає, що він/вона під час малювання має мовчати і просто виконувати інструкції.

6. Після завершення малювання учитель/вчителька пропонує вгадати, хто намальований. Далі відбувається обговорення на основі питань для обговорення.

7. Після цього учасники міняються ролями, але цього разу дитина, яка малює, може розмовляти й уточнювати інформацію.

8. Після завершення малювання учитель/вчителька пропонує вгадати, хто намальований. Далі відбувається обговорення на основі питань для обговорення.

Питання для обговорення

- Чи вдалося вам виконати завдання? Що заважало? Що сприяло?
- Які дії партнера/партнерки допомагали, а які заважали?

- Що ви відчували під час виконання завдання? Як впливали ваші емоції та емоції партнера/партнерки на виконання вправи?
- Якщо б вам потрібно було повторити цю вправу знову, що б продовжили робити, від чого відмовилися, а що б зробили інакше? Що ще можна зробити, щоб працювати злагоджено?

9. Після обговорення учитель/учителька вводить поняття «невербальна комунікація» та «вербальна комунікація» і пропонує учням назвати засоби невербальної та вербальної комунікації (пози, дистанція, рухи, жести, тембр, міміка, погляд, дихання, слова, звуки). Варто спільно скласти перелік засобів на дошці.

КРОК 3. АНАЛІЗ ІЛЮСТРАЦІЙ (підручник, завдання 3, 4, стор. 69–70)

Мета: поглибити розуміння засобів невербальної комунікації; проаналізувати ефективність спілкування при різній дистанції

Час: до 10 хвилин

1. Учитель/учителька пропонує малюнки/фото людей, які перебувають на різній дистанції та в різних позиціях (сім'я за столом, конференція, урок, музичний концерт, гра у футбол, дівчата/хлопці в кімнаті за грою тощо).

2. Як варіант учитель/учителька демонструє відео з бесідою різних людей (варто підбирати і з різних культур), які перебувають у різних позиціях, на різній відстані.

3. Далі відбувається обговорення. Питання для обговорення:

- Чому люди на малюнках перебувають на різній відстані?
- Коли люди почуваються більш вільно та комфортно? Чому?
- Які емоції у людей на малюнках? Як ти це зрозумів/зрозуміла? На твою думку, вони допомагають порозумітися чи заважають?

4. Після обговорення варто ввести поняття «дистанція у спілкуванні», озвучити варіанти дистанції (близька, міжособистісна, соціальна, публічна). Допомогою буде ознайомлення з текстом у підручнику на стор. 70. Після цього варто визначити, які позиції/дистанція сприяють ефективній комунікації, а які її, навпаки, порушують. Варто визначити, що може допомогти спілкуванню, навіть при незручній позиції (наприклад, щире зацікавлення змістом розмови, цікавість та повага до партнера, бажання підтримувати розмову тощо). Також варто повернути учнів до інформації з теми 2 про особисті кордони і співвіднести різних людей з дистанцією, на якій з ними буде найбільш комфортно спілкуватися (сім'я, друзі, знайомі, незнайомці – дивись діалог дітей на стор. 71).

КРОК 4. ВПРАВА «ПОЗИЦІЇ У СПІЛКУВАННІ» (підручник «Культура добросусідства», розділ 3, тема 3, завдання 5)

Мета: поглибити розуміння засобів невербальної комунікації; проаналізувати ефективність спілкування при різній дистанції

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Попросіть учнів знайти собі пару та знайти місце в просторі. Кожному(-ій) учню/учениці потрібен стілець для виконання вправи. Столи максимально посухнути, щоб зробити вільний простір. Для виконання цієї вправи важливий простір, тому як варіант її можна виконати в коридорі або на вулиці.

2. Учитель/вчителька пропонує учням поекспериментувати з позиціями та дистанцією у спілкуванні. Далі зазначає, що під час усього часу виконання вправи учням потрібно буде спілкуватися між собою. Тема бесіди не важлива, можна розмовляти про що завгодно, важливо, щоб це була справді бесіда, а не розповідь лише однієї людини і щоб вона постійно тривала.

3. Після цього учитель/вчителька пропонує учням поставити стільці один напроти одного на відстані 50 см, сісти на них. Далі зазначає, що, коли вони будуть чути дзвінок (або будь-який інший голосний звук на вибір учителя/вчительки), треба зупинити розмову і послухати нижчеподану інструкцію. Після цього учні починають розмовляти між собою. Далі учитель/вчителька через 30 секунд перериває їхню розмову і змінює позицію (можна використати не всі варіанти, кількість зазначених варіантів у підручнику скорочена).

- Один/одна учень/учениця встає, інший/інша залишається сидіти;
- той, хто стояв, знову сідає, а інший/інша встає;
- обоє учні встають, підходять дуже близько одне до одного і продовжують спілкуватися;
- повертаються спинами одне до одного і починають розмовляти;
- стають плечем до плеча одне одного;
- один/одна учень/учениця сідає на стілець, інший/інша стає у неї за спиною і продовжують розмовляти;
- зміна ролей у попередньому пункті;
- відходять одне від одного на відстань 1,5 метра;
- ставлять стільці під кутом 180 градусів і продовжують спілкування.

4. Після цього відбувається обговорення. Питання для обговорення:

- Які позиції сприяли спілкуванню, а які порушували його?

- Що допомагало або могло б допомогти при незручній позиції?
- Які емоції ви переживали під час виконання вправи? Як ви почувалися, коли до вас підходили дуже близько, стояли позаду, дивилися згори?
- Як ви гадаєте, чому люди по-різному реагують у таких ситуаціях?

5. Після обговорення варто ввести поняття «позиція у спілкуванні», озвучити варіанти позиції (на рівних, зверху, знизу, поряд, позаду) та нагадати поняття «дистанція у спілкуванні». Після цього варто визначити, які позиції/дистанція сприяють ефективній комунікації, а які її, навпаки, порушують. Варто визначити, що може допомогти спілкуванню, навіть при незручній позиції (наприклад, щире зацікавлення змістом розмови, цікавість та повага до партнера/партнерки, бажання підтримувати розмову тощо).

6. Також варто повернути учнів до інформації з теми 2 про особисті кордони і співвіднести різних людей з дистанцією, на якій з ними буде найбільш комфортно спілкуватися (сім'я, друзі, знайомі, незнайомці). Допомогою учителю/вчительці буде діалог дітей у підручнику після завдання 5.

КРОК 5. СПІЛЬНЕ ОБГОВОРЕННЯ **(підручник, завдання 6 на стор. 72)**

Мета: поглибити розуміння засобів невербальної та невербальної комунікації; проаналізувати індивідуальні особливості людей та особливості передачі інформації, які впливають на ефективність комунікації

Час: до 5 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням подумати та обговорити з однокласниками та однокласницями, які ще індивідуальні особливості людини можуть впливати на спілкування і як саме. Темою для обговорення може бути діалог дітей після завдання 6.

2. Далі учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з рубрикою «Корисні рекомендації» на стор. 73 і підбиває загальний підсумок заняття.

Варіант 2. Вправа «Зіпсований телефон» або «Плітки» (додатково до матеріалів підручника; може бути опорою для аналізу діалогу та виконання завдання 6)

Мета: поглибити розуміння засобів невербальної та невербальної комунікації; проаналізувати індивідуальні особливості людей та особливості передачі інформації, які впливають на ефективність комунікації

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням взяти участь у вправі, під час якої їм потрібно буде передати інформацію одне одному. Спочатку це треба зробити без слів, тільки жестами, а потім передати певний текст.

2. Учитель/вчителька пропонує учням стати в шеренгу одне за одним на відстані 40–50 см. Кожен/кожна учень/учениця дивиться в спину наступного/наступної, тобто не бачить того, що відбувається в шерензі до нього/неї.

3. Першому/першій у шерензі учню/учениці учитель/вчителька показує 4–5 різних рухів (наприклад, обернутися навколо себе, присісти і доторкнутися до носа, похитати руками над головою і потім обійняти себе тощо).

4. Далі учень/учениця має передати ці рухи наступному/наступній. Для цього він/вона торкається плеча учня/учениці, який/яка стоїть попереду. Той/та повертається і дивиться на рухи. Далі все повторюється, поки черга не дійде до останнього/останньої учня/учениці.

5. Останній/остання учень/учениця показує всьому класу свій варіант. Далі учитель/вчителька демонструє, з чого все починалося.

6. Після завершення вправи варто обговорити з учнями, що відбулося з інформацією в процесі її передачі від однієї людини до іншої:

- Чи вдалося вам виконати завдання? Що заважало? Що сприяло?
- Що відбувалося з рухами в процесі їхньої передачі від однієї людини до іншої?
- Що ви відчували під час виконання завдання? Як впливали ваші емоції та емоції партнера/партнерки на виконання вправи?
- Як ви гадаєте, що варто зробити, щоб до останньої людини дійшла більша чітка інформація?

Варто фіксувати відповіді учнів на запитання для обговорення, щоб потім до них повернутися після виконання другої частини вправи.

7. Учитель/вчителька пропонує взяти участь у наступній частині вправи 5–7 добровольцям і зазначає, що зараз вони знову будуть передавати інформацію як і минулого разу, тільки тепер робитимуть це не через рухи, а словами. Далі пропонує залишитися одному/одній учню/учениці в класі, а всіх інших просить вийти за двері і не заходити, поки він/вона їх не покличе. Для всіх інших учнів важливо наголосити, що в цій вправі вони спостерігачі та мають уважно дивитися за тим, що відбувається, проте не можуть підказувати учням, які беруть участь у вправі.

8. Після цього учитель/вчителька запрошує першу дитину з тих, що вийшли за двері, та зачитує їй текст приблизно такого змісту: «Завтра ми йдемо в кіноте-

атр дивитися мультфільм “Зоотрополіс”. Зустрічаємося на ґанку школи о 14:30. Із собою мати 50 гривень на квиток, 20 гривень на поїзд і парасольку, бо обіцяли дощ – або більш складний варіант: «Вам разом з батьками потрібно зустріти містера Чарльза Сімпсона, який прибуває поїздом із Варшави. Поїзд відправляється 21.06 і прибуває 22.06. Впізнати містера Сімпсона можна буде за чорним саквоюжем із зображенням сімейного герба (герб у вигляді синього орла) і футболкою під колір його жовтих черевиків. Потяг буде зупинятися не на вокзалі, бо в одному з вагонів будуть екзотичні тварини. Вам треба забрати містера Чарльза Сімпсона і поїхати разом з ним в аеропорт, щоб зустріти його друзів – футболних вболівальників. Після цього відвезіть усіх у готель».

Якщо ви використовуєте більш складний текст, можна дозволити (якщо учень/учениця питає) робити записи. Також якщо учень/учениця ставить після завершення читання уточнювальні запитання, варто відповісти. Якщо просить прочитати повністю ще раз, то сказати, що цього робити не можна. У першому, більш простому, варіанті тексту запис, уточнення і повторення тексту не дозволяються. Після цього запитати, чи готовий/готова учень/учениця передавати інформацію, і покликати наступного/наступну учасника/учасницю.

Учитель/вчителька попереджає глядачів/спостерігачів, що вони не мають права підказувати чи якимось по-іншому емоційно реагувати на те, що кажуть учасники.

9. Далі учень/учениця передає інформацію, і так триває до останньої дитини. Після цього він/вона розповідає, що буде робити далі, а учитель/вчителька зачитує, з чого все починалося.

10. Після завершення вправи варто обговорити з учнями, що відбулося з інформацією в процесі її передачі від однієї людини до іншої:

- Чи вдалося вам виконати завдання? Що заважало? Що сприяло?
- Що відбувалося з інформацією в процесі її передачі від однієї людини до іншої?
- Що ви відчували під час виконання завдання? Як впливали ваші емоції та емоції партнера/партнерки на виконання вправи?
- Як ви гадаєте, що варто зробити, щоб до останньої людини дійшла більш чітка інформація?

На завершення двох частин вправи на дошці варто підсумувати, що відбувається з інформацією в процесі її передачі під час спілкування (втрачається, додається, змінюється, викривлюється тощо) та що робити, щоб цього не відбувалося (уточнювати, з'ясовувати, ставити запитання, записувати тощо).

11. Після обговорення учитель/вчителька вводить поняття «невербальна комунікація» та «вербальна комунікація» і пропонує учням назвати засоби невер-

бальної та вербальної комунікації (пози, дистанція, рухи, жести, тембр, міміка, погляд, дихання, слова, звуки). Варто спільно скласти перелік засобів на дошці.

12. Далі учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з рубрикою «Корисні рекомендації» на стор. 73 і підбиває загальний підсумок заняття.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

Варіант 1. Створення групового проєкту класу «Особистий простір та дистанція у спілкуванні»

Інструкція

1. Учитель/вчителька завчасно готує простір для майбутнього спільного проєкту класу (наприклад, аркуш/аркуші фліпчарту з місцем для аркуша кожного(-ї) учня/учениці).

2. Пропонує учням вдома на аркушах розміру А5 створити пам'ятку/постер/буклет з рекомендаціями щодо особистого простору та позицій у спілкуванні залежно від різних життєвих ситуацій (зокрема й з урахуванням карантинних обмежень).

3. Після цього пропонує учням принести виконане завдання в клас і закріпити на відведеному місці.

Варіант 2. Створення відеопродукту (підручник, вправа 7, стор. 73)

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням об'єднатися в декілька груп. Після цього пропонує створити в групах відеопродукт-пояснення для учнів молодших класів, як ефективно спілкуватися (короткий відеоролик (до 3 хвилин) для соціальних мереж).

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

➔ Можна використати варіанти «кроків» розробки, які не були задіяні під час проведення основного заняття.

ІДЕЇ ДЛЯ БАТЬКІВСЬКИХ ЗБОРІВ

➔ Проведення батьківських зборів за розробками на тему «Як розмовляти і домовлятися» (Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 501–529. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkovskizi-bori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>).

ЩО ТАКЕ КОНФЛІКТ?

Пропонований зміст

- Поняття конфлікту.
- Причини та джерела конфліктів.
- Види конфліктів.
- Деструктивні та конструктивні шляхи розв'язання конфліктів.

Проблемні питання

- Що таке конфлікт? Чи завжди конфлікт – це погано?
- Які причини виникнення конфліктів і чому їх важливо знати?
- Які бувають конфлікти за видами?
- Як ефективно розв'язувати конфлікти?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях;
- моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів;
- пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників;
- розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами;
- протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;

- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- називає та пояснює моделі безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному середовищі.

Ключові поняття та ідеї

Конфлікт, причини конфлікту, види конфлікту, деструктивна та конструктивна поведінка в конфлікті

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- Місце для проведення ранкової зустрічі та рухливих вправ
- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, папір, маркери
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Аркуші фліпчарту, аркуші паперу А4, різнокольорові наліпки

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1. Інформаційне повідомлення «Історія від Вовка»
- Додаток 2. Кейси для розуміння причин конфліктів
- Додаток 3. Картографія конфлікту

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учні стають у коло і, по черзі звертаючись до сусіда/сусідки, продовжують фразу: «Я радий/рада тебе бачити, тому що...» Використовується «лінійка настрою» з підручника.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учителю/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті, звертає увагу на очікування на стор. 74 підручника.

3. Групове заняття. Учителю/вчителька пропонує учням об'єднатися в групи по 4–6 осіб (тих, хто сидить поряд / простим розрахунком).

Якщо кількість учнів ділиться на 7, можна завчасно підготувати букви «к-о-н-ф-л-і-к-т» на картках різного кольору за кількістю груп. Наприклад, при 28 учнях у

класі: 7 букв синіх, 7 – зелених, 7 – жовтих, 7 – чорних. Можна зробити на наліпках різних кольорів. Перемішати їх, роздати учням, запропонувати скласти і назвати слово, яке зашифровано, відповідно до кольору. Учні рухаються по класу, шукають букви такого ж кольору у своїх однокласників/однокласниць і потім складають слово. Завчасно треба подумати про місця, де будуть потім працювати групи.

Коли учні зрозуміли, що зашифровано слово «конфлікт» або учитель/вчителька озвучив/озвучила, що далі учні будуть працювати з поняттям «конфлікт», варто запитати в учнів, як вони його розуміють, і потім дати визначення (словничок на стор. 75).

Далі учитель/вчителька пропонує кожній групі придумати слова-асоціації до поняття «конфлікт», які б починалися на кожну з букв слова (к-о-н-ф-л-і-к-т). Для візуалізації поняття «конфлікт» варто написати на дошці або аркуші фліпчарту в довжину.

Після того, як групи напрацюють асоціації, по черзі називають їх до кожної букви, а учитель/вчителька фіксує асоціації біля букв на дошці/аркуші фліпчарту.

Далі варто обговорити асоціації, які виникли в групі. Зазвичай серед асоціацій є позитивні та негативні, і тут учителю/вчительці варто зазначити, що це нормально, бо конфлікт може мати різні полюси. Також варто звернути увагу, чи зазначені в асоціаціях причини конфліктів та шляхи їхнього вирішення.

4. Обмін інформацією. Висловлення позиції та спільне обговорення різних поглядів і ставлень до конфлікту.

Варіант 1

Учитель/вчителька пропонує учням прочитати діалог дітей на початку теми та зробити завдання 1 (підручник, вправа 1, стор. 75).

Учитель/вчителька пропонує подивися на лінію і показати на ній місце, яке відповідає баченню конфлікту учнем/ученицею. За потреби лінію можна перемалювати в зошит. З лівого боку – полюс «конфлікт – це завжди добре», посередині – «ще не вирішив/ вирішила», з правого боку – «конфлікт – це завжди погано». Далі відбувається обговорення.

Питання для обговорення

- Чи різняться місця міток серед учнів класу?
- Чи завжди конфлікти шкодять взаємодії між людьми?
- Що позитивного можуть принести конфлікти?

Варіант 2

Учитель/вчителька зазначає, що в попередній вправі учні навели багато асоціацій до слова «конфлікт». Деякі з них є позитивні, деякі – негативні. Далі просить уявити лінію, проведену з одного кута кімнати в інший (можна справді накреслити таку лінію або аркушами позначити її початок та завершення).

Після цього вчитель/вчителька просить тих, хто вважає, що конфлікт між людьми – це завжди погано, зайняти місце в правому куті; тих, хто вважає, що конфлікт – це добре, зайняти місце у лівому куті; тих, хто не має однозначної відповіді, стати посередині лінії або ближче до одного чи іншого краю.

Коли всі учні обрали своє місце, обговоріть, чому вони стоять саме там і яке їхнє ставлення до конфліктів.

Далі учителю/вчительці через питання для обговорення варто підвести учнів до думки, що конфлікт – це нормальний процес взаємодії між людьми і він може стимулювати розвиток, якщо вирішується конструктивним шляхом.

Після завершення обговорення варто запитати учнів: «Чи хотіли б ви зараз змінити своє місце?» Якщо так – попросіть їх це зробити.

Питання для обговорення

- Чи завжди конфлікти шкодять взаємодії між людьми?
- Що позитивного можуть принести конфлікти?
- У яких випадках конфлікти приведуть до розвитку та покращення стосунків?

КРОК 2.**ВПРАВИ НА УСВІДОМЛЕННЯ ПРИЧИН КОНФЛІКТІВ ТА АНАЛІЗУ ЇХНІХ ВИДІВ**

Мета: ознайомити учнів із причинами та видами конфліктів

Час: до 10 хвилин

Варіант 1. Робота з кейсами для розрізнення причин та видів з подальшою візуалізацією/демонстрацією (підручник, стор. 76–79)

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися зі схемою «Причини конфліктів» у підручнику на стор. 76. Пояснює учням за потреби зміст схеми, відбувається спільне обговорення. Важливо пересвідчитися, що діти зрозуміли зміст кожного з блоків.

2. Учитель/вчителька об'єднує учнів у 5 груп.

3. Учні розподіляють ролі для роботи в групах. Вони домовляють про такі ролі:

- відповідальний(-а) за матеріали (отримує);
- секретар(-ка) (веде записи);
- дизайнер(-ка) (малює, вирізує);
- вартовий(-а) часу (стежить за часом);
- доповідач(-ка) (озвучує результати).

Учитель/вчителька обов'язково нагадує учням, що, незважаючи на відповідну роль, усі учасники групи активно беруть участь в обговоренні.

4. Учитель/вчителька пропонує учням варіанти причин виникнення конфліктів з додатку 2 (причини та ситуації зазначені у додатку в порядку їхньої відповідності одна одній) або у підручнику, стор. 76–77, вправа 2. Варто прояснити з учнями розуміння змісту кожної з причин і пересвідчитися, що учні розуміють зміст понять «мета», «ресурс», «комунікація», «інформація», «взаємини».

5. Далі кожна група отримує розрізані окремо причини конфліктів та ситуації. Учитель/вчителька пропонує прочитати запропоновані ситуації та знайти причину для кожного із запропонованих варіантів. Після того як учні виконують завдання, вони мають викласти на столі виконане завдання за схемою: опис ситуації конфлікту – причина конфлікту. Або співвідносять у підручнику причини з ситуаціями за допомогою відповідних букв і номерів.

6. Після цього кожна група зачитує по одній ситуації і пояснює, яка її причина і чому вони так думають. Якщо в інших групах інший варіант, то відбувається обговорення.

7. Як альтернатива всі варіанти причин конфліктів фіксуються на дошці. Кожна група отримує одну ситуацію із зазначенням відповідної причини. Учитель/вчителька пропонує намалювати ситуацію на аркуші паперу і репрезентувати групі або розіграти зазначену ситуацію в ролях. Інші учні мають назвати причину конфлікту.

8. Коли всі ситуації озвучені, вчитель/вчителька зазначає, що конфлікти бувають різних видів.

Пропонує ознайомитися з діалогом дітей під завданням 2 в підручнику на стор. 77–78. Далі питає, про які види конфліктів учні дізналися з діалогу. За потреби пояснює учням ще раз три типології конфліктів залежно від тих критеріїв, які обираються (за складом учасників, за розвитком/ходом конфлікту, за результатами конфлікту): міжгрупові, особистісно-групові, міжособистісні, внутрішньособистісні; насильницькі/ненасильницькі, конструктивні/деструктивні.

9. Після цього учитель/вчителька пропонує учням виконати завдання 3 в підручнику (стор. 79). Спільно з учнями в процесі обговорення зараховують описані

ситуації в кейсах (наведених вище 5 ситуацій) до певного виду конфлікту. Обговорюють, якою має бути поведінка учасників конфлікту та варіанти розв'язання в кожній із ситуацій, щоб конфлікт можна було зраховувати до конструктивного.

Варіант 2. Вправа «Історія від Вовка» (додатково до підручника)

Інструкція

1. Учитель/вчителька зазначає, що для того, щоб ефективно вирішувати конфлікти, передусім варто розуміти, через що вони відбуваються, тобто їхні причини. Далі пропонує розглянути взаємодію Червоної Шапочки та Вовка з відомої казки та поглянути на неї з трохи незвичного для учнів боку. Варто запитати, чи пам'ятають учні казку «Червона Шапочка». Якщо відповідь «так», попросити переказати коротко її зміст.

2. Після цього учитель/вчителька пропонує разом описати портрети головних героїв – Червоної Шапочки та Вовка. Учителю/вчительці варто завчасно підготувати аркуш фліпчарту або дошку, розділивши його/її на дві частини. На одній частині зробити невеликий малюнок Червоної Шапочки, на іншій – Вовка. Коли учні почнуть називати характерні риси персонажів, їх варто занотувати на аркуші/дошці. Потім учитель/вчителька підсумовує портрети кожного з персонажів.

3. Далі вчитель/вчителька пропонує учням послухати історію, яку розповів Вовк (додаток 1). Після цього емоційно зачитує інформаційне повідомлення «Історія від Вовка» і просить учнів висловити свої думки про головних героїв, почувши інший варіант казки. Варто повернути учнів до портретів і запитати про те, чи внесли би вони якісь зміни в опис.

4. Після обговорення треба наголосити, що при вирішенні конфлікту важливо неупереджено вислухати іншу сторону конфлікту та спробувати визначити причини, що його спровокували. Також варто обговорити причину виникнення такої ситуації через питання для обговорення – упереджене ставлення до Вовка, порушена комунікація між головними героями та брак повної інформації.

Питання для обговорення

- Які висновки можна зробити з цієї вправи?
- Наскільки влучно можна судити стосовно конфлікту, почувши опис ситуації тільки з однієї сторони? Які проблеми можуть виникати в такому разі?
- Як ви гадаєте, що є причинами конфлікту в цій ситуації? Чому виникла така ситуація?

Адаптована за <https://naurok.com.ua/trening-spilkuemos-bez-konfliktiv-14415.html>

КРОК 3. ВПРАВА «СПІЛЬНЕ МАЛЮВАННЯ» (додатково до підручника)

Мета: сприяти розумінню ознак конструктивної та деструктивної поведінки в конфлікті; сприяти формуванню навичок конструктивного розв'язання конфліктів

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням знайти собі пару і потім знайти собі місце в просторі. Можна працювати з сусідом/сусідкою по парті.

2. Далі учитель/вчителька повідомляє учням, що вони будуть малювати спільний малюнок одним/однією олівцем/ручкою. Для виконання завдання учні мають один спільний чистий аркуш паперу та ручку або олівець. На малювання в них буде три хвилини. Малювати потрібно в повній тиші. Не можна говорити, промовляти звуки, пояснювати жестами, що робити.

3. Далі учитель/вчителька роздає учням невеликі аркуші з назвами тварин. Треба зробити це максимально природно, щоб учні не здогадалися, що в парі різні тварини. Наприклад, можна сказати: «Зараз на картці ви отримаєте назву тварини, яку буде малювати ваша пара. Оскільки завдання вам потрібно буде виконувати кожному/кожній у тиші, кожен/кожна отримає окрему картку і ви не маєте її показувати своєму/своїй партнеру/партнерці. Щоб було цікавіше, різні пари отримають різних тварин, тому я не буду називати вголос, а роздам аркуші». Варто завчасно підготувати невеликі аркуші з назвами тварин, краще зігнуті навпіл, щоб назви не було видно. Тварини мають суттєво різнитися за ознаками. Наприклад, заєць – кішка; жираф – собака; ведмідь – кінь. Повторюватися в парах тварини можуть.

4. Коли учні прочитали назву тварини, яку мають намалювати, учитель/вчителька просить разом взяти ручку/олівець і почати малювати. Важливо ще раз наголосити, що учні не можуть розмовляти та допомагати собі жестами.

5. Після завершення малювання учитель/вчителька просить показати малюнок і запитує, яку тварину малювали. Після цього важливо обговорити вправу з учнями.

Питання для обговорення

- Чи вдалося вам виконати завдання? Що заважало? Що сприяло?
- Які дії партнера/партнерки допомагали, а які заважали?
- Що ви відчували під час виконання завдання? Як впливали ваші емоції та емоції партнера/партнерки на виконання вправи?

- Якщо б вам потрібно було повторити цю вправу знову, що б продовжили робити, від чого відмовилися, а що б зробили інакше? Що ще можна зробити, щоб працювати злагоджено?
- Чи були у цієї діяльності ознаки конфлікту і чому ви так думаєте?

6. Під час обговорення учитель/вчителька допомагає учням відрефлексувати дії, які допомагали та заважали вирішенню ситуації. Виокремлює дії, які мали конструктивний та деструктивний характер. Краще їх зафіксувати на дошці в дві окремі колонки. Далі вводить поняття «деструктивна поведінка в конфлікті» та «конструктивна поведінка в конфлікті» та пояснює їх, спираючись на складені списки.

Також важливо повернути учнів до ознак, видів та причин конфліктів. Варто запитати учнів про причини зазначеного конфлікту та його вид. У цій вправі можна говорити про певне зіткнення інтересів та цілей. Серед причин можна виділити: відмінності в інформації, відмінності в цілях, відмінності в баченні використання ресурсів (спільного(-ї) олівця/ручки), погана комунікація. Вид конфлікту: міжособистісний.

КРОК 4. КАРТОГРАФІЯ КОНФЛІКТУ (підручник, стор. 79–81)

Мета: відпрацювання навичок аналізу структури конфлікту; опанування методу «картографія конфлікту»

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з інформацією на стор. 79. Коментує цю схему та прояснює розуміння.

2. Після цього учитель/вчителька показує учням зображення айсберга (завдання 4, стор. 80) та ставить питання для обговорення.

Питання для обговорення

- Що ми можемо спостерігати в процесі конфлікту?
- А що приховано від нас?

3. Учитель/вчителька пропонує учням обміркувати, озвучити та пояснити свою думку щодо того, які елементи зі структури конфлікту будуть в його видимій частині, а які – у прихованій.

4. Учитель/вчителька пояснює учням метод «картографія конфлікту» з опорою на матеріал підручника.

Учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися із ситуацією та обговорити її, а також заповнену «карту конфлікту» цієї ситуації за методом картографії (підручник, завдання 5, стор. 81). Після цього відбувається обговорення.

Питання для обговорення

- Чому важливо знати не тільки предмет конфлікту та позиції учасників, а й їхні інтереси і побоювання?
- Якби ти був/була на місці мами Каріни та Дарини, що ти їм порадив би / порадила б робити?
- Яка поведінка дівчат допоможе розв'язати конфлікт конструктивно?

5. Учитель/вчителька пропонує учням за допомогою «карти конфлікту» проаналізувати будь-яку конфліктну ситуацію, яка сталася в їхньому житті або свідком якої вони були.

! Важливо: треба орієнтувати дітей на вибір побутових ситуацій, не дуже емоційно навантажених.

6. За допомогою «Підсумуймо разом» на стор. 81 підбивається загальний підсумок уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Створення схеми (ментальної карти) до поняття «конфлікт»
- ➔ Створення малюнка-постера «Як ефективно розв'язати конфлікт» (підручник, завдання 6, стор. 81).

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Будь-який крок чи варіант кроку, який не був використаний під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Будь-які батьківські збори за розробками до теми 23 «Як розв'язувати суперечки без сварки і бійки» (Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 447–471. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>).

ДОДАТОК 1**«ІСТОРІЯ ВІД ВОВКА»**

Інформаційне повідомлення

Ліс був моєю домівкою. Я тут мешкав, тому я дбав про нього. Намагався тримати його в чистоті. І ось одного сонячного дня, коли я прибирав сміття після туристів, то почув за спиною чиїсь кроки. Я сховався за деревом і побачив маленьке дівчисько, що самовпевнено спускалося по стежці, тримаючи в руці кошик. Я зразу ж запідозрив щось недобре, тому що вона була вдягнута якимось чудернацьки – вся в червоному, на голові щось незрозуміле, начебто вона не хотіла, щоб її впізнали. Звичайно я зупинив її, щоб поставити кілька запитань. Я запитав, хто вона така, звідки і куди прямує. Вона почала щось базікати про те, що йде до своєї бабусі та несе їй сніданок у кошику. Власне кажучи, вона здалася мені щирою дівчинкою, але вона була в моєму лісі, до того ж вона мала досить підозрілий вигляд з тим дивним червоним клубуком на голові. Ось я й вирішив дати їй науку, наскільки це серйозна справа вештатись по моєму лісі без попереднього запрошення та ще й у такому кумедному вбранні.

Я дозволив їй продовжувати свій шлях, а сам випередив її і дістався хатинки її бабці раніше. Мені відчинила порядна стара жіночка. Я розповів їй про свою проблему, і вона погодилася, що її онука заслуговує на добру прочуханку. Ми домовилися, що бабця сховається і не буде показуватися, доки я її не покличу. Як ви вже, мабуть, здогадуєтесь, вона сховалася під ліжком.

Коли дівчисько дісталася до хатинки, я запросив її до спальні, де я лежав у ліжку, одягнутий як її бабуся. Дівчинка швиденько зайшла до спальні, така собі розрум'янена, і почала плести щось зовсім нечемне про мої великі вуха.

Мені це дуже не сподобалося, але я стримався і сказав, що маю такі великі вуха, щоб краще її чути. Я просто мав на увазі, що хотів більш уважно почути, що вона верзе. Але вона знову почала нести образливу нісенітницю – цього разу про мої банькуваті очі. Тепер ви маєте зрозуміти, як я ставився до цієї дівчинки, яка, попри свою пришепкувату зовнішність, виявилася такою уїдливою.

Але ж я свого часу поклявся завше підставляти щоку, тому нагадав їй, що маю такі великі очі, щоб краще її бачити. Те, що вона сказала після цього, мене справді дістало. Розумієте, я маю дуже проблемні великі зуби. І коли це дівчисько знову-таки нечемно про них висловилося, я втратив контроль над собою. Я скочив з того ліжка і гримнув на неї, що, мовляв, маю такі великі зуби, щоб краще її було їсти. Тепер погляньмо правді в очі: чи чули ви колись, щоб який-небудь вовк, що поважає себе, з'їв хоч одну маленьку дівчинку? Відповідь буде «ні» – це всім відомо! Але те дівчисько немов з глузду з'їхало: воно почало бігати по всій хатинці і репетувати немов її ріжуть! А я був змушений ганятися за нею, щоб якось її угамувати. Мені довелося скинути бабчин одяг, але це все тільки ускладнило. Раптом двері з тріском відчинилися – на порозі стояв дроворуб з великою сокирою в руці. Я подивився на нього і вмить зрозумів, що маю великі проблеми. Вікно за моєю спиною було відчинене і я прожогом вискочив у нього.

Цим все і закінчилося. Але, на жаль, бабця ніколи нікому не розповідала мою версію того, що сталося. Через це пішов поголос, що я дуже злий і страшний звір. Всі почали мене обминати десятою дорогою. Не знаю, що сталося з тим дівчиськом у дурнуватому червоному клобуку, але мені з тих пір живеться не дуже солодко.

ДОДАТОК 2

КЕЙСИ ДЛЯ РОЗУМІННЯ ПРИЧИН КОНФЛІКТІВ

Відмінності в інформації

Відмінності в цілях

Незадовільні стосунки

Відмінності у баченні використання ресурсів

Погана комунікація

Михайло на перерві виходив у коридор і почув від старшокласника, що їхній клас буде чергувати в їдальні наступного тижня. Михайло зайшов до кабінету і почав розповідати іншим. Декілька учнів класу відповіли, що, коли його не було в кабінеті, заходила чергова і сказала, що це буде через два тижні. Між Михайлом та учнями зав'язалася суперечка.

Учні класу ніяк не можуть домовитися, куди піти після уроків. Частина учнів хочуть піти до кінотеатру. Там показують новий фільм, і вони хочуть дізнатися сюжет, бо на основі нього зроблять комп'ютерну гру. А інша частина учнів хочуть піти до зоопарку, бо планують зробити відео про тварин для свого влогу.

Іван вийшов у коридор на перерві. Коли повернувся, побачив, що Петро з Ашотом кидають один одному його рюкзак. Вони це робили і раніше. Він підбіг до Петра і спробував забрати рюкзак. Петро штовхнув Івана. Почалася бійка.

Під час підготовки до виступу на шкільному святі між Сашком та Іриною виникла суперечка. Сашко запропонував використати в номері стіл, для того щоб артистам було зручно сидіти. Ірина вважає, що треба тільки стільці.

Учитель попросив Аліє та Христину підготувати репрезентації про забруднення повітря та про забруднення води. Дівчата не домовилися між собою, яку з тем хто буде готувати. Так сталося, що обидві підготували про забруднення повітря. Між ними виникла суперечка, хто саме буде показувати репрезентацію.

УЛЮБЛЕНІ СТРАВИ. ЗДОРОВЕ ХАРЧУВАННЯ

Пропонований зміст

- Традиційна і сучасна кухня регіону.
- Здорове харчування.
- Застільний етикет.
- Як спільний прийом їжі об'єднує людей.

Проблемні питання

- Що потрібно знати про здорове харчування?
- Яке походження має різноманіття страв і смаків сучасної кухні?
- Чому важливо дотримуватись застільного етикету?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- виявляє розуміння важливості здорового харчування;
- аналізує свій раціон з урахуванням користі і задоволення для здорового життя;
- пояснює вибір страв при складанні меню для здорового харчування;
- обґрунтовує доцільність здорового харчування та дотримання правил застільного етикету;
- знаходить інформацію щодо традицій кухонної справи у різних народів і перевіряє її достовірність;
- толерантно ставиться до смакових потреб інших осіб.

Ключові поняття та ідеї

Здорове харчування, застільний етикет, загальнонавчання/регіональні страви, страви різних етнокультур

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- підготовка столів та стільців для роботи в групах, місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло), м'ячик або клубочок, аркуші фліпчарту.

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1. Виписка з національного переліку нематеріальної культурної спадщини України

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи щодо наявного досвіду стосовно теми заняття

Час: до 20 хвилин

Інструкція**1. Привітання****Варіант 1**

Вітаємося, використовуючи технологію «карусель». Учні стають у два кола (зовнішнє та внутрішнє) обличчям одне до одного. Ті, що стоять у зовнішньому колі, кажуть компліменти тим, що стоять у внутрішньому, і ті відповідають: «Дякую» і у свою чергу кажуть комплімент, на який також відповідають «Дякую» або «Дуже приємно». Зовнішнє коло рухається за годинниковою стрілкою, поки кожен/кожна не повернеться на своє початкове місце. Рух відбувається за сигналом.

Варіант 2

Під час привітань діти стають у коло і між ними відбувається передача клубочка ниток разом зі словами привітання чи компліменту, причому діти тримають ниточки, і згодом у колі утвориться своєрідна «павутинка». Це зручно, тому що відразу видно, кого ще не привітали. Також наприкінці привітань можна зосередити увагу дітей на «павутинці» і на тих видимих і невидимих зв'язках, які утворюються в будь-якому колективі. Чим більше таких зв'язків, тим міцніша «павутинка» і, відповідно, більш згуртованим є колектив.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Хтось із дітей заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учителька/учитель інформують учнівство про тему уроку, опрацьовують «лінійку настрою» і блок «очікування» у підручнику на стор. 82.

3. Групове заняття. Учнівству пропонується в ролях прочитати діалог дітей на стор. 82–83. Учні об'єднуються в декілька груп (вправа 1, стор. 83), які шукають інформацію в мережі щодо страв, згаданих у діалозі підлітків, а увагу однієї з груп учитель/учителька звертає на те, що в різних регіонах нашої країни картоплю називають по-різному. Тож пропонує учням дізнатися, як її називають у їхньому населеному пункті і чому саме так. Можна як ілюстрацію чи підказку

запропонувати дітям робочу карту діалектизмів української мови за покликанням <https://cutt.ly/Zwt7SegX>

Застереження! Наголошуємо на важливості тактовного ставлення до ідентичності дитини. Категорично не можна звертатися до дитини на кшталт: «Ніно, ти ж грузинка, як буде твоєю мовою...?» Дитина може не відчувати себе грузинкою, а може, не знає грузинську мову, а може, просто не хоче, щоб діти знали про її етнічність, – причин може бути багато. Тож ви можете поставити її у незручне становище. Лише якщо дитина сама запропонує написати на дошці, як буде її рідною мовою привітання, – тоді це прийнятно. Також варто під час роботи з чутливими темами, що стосуються етнічних культур, заздалегідь узгодити з батьками, чи згодні вони, щоб дитина розповідала про свою етнічну чи релігійну спільноту.

4. Обмін інформацією. Представники малих груп представляють на загал результати своєї роботи. Учитель/вчителька зазначає, що існує думка: щоб пізнати кухні інших народів – потрібно подорожувати. Але, наша країна дуже розмаїта, тож, щоб пізнати традиційні страви країн-сусідів, можна не виїжджати за межі України. Наприклад, щоб пізнати кухню Румунії, Молдови, достатньо поїхати в Ізмаїл (Одеська область) чи в Чернівці. Якщо є непереборне бажання пізнати кухню Словаччини, Угорщини – варто поїхати до Ужгорода (Закарпаття), Польщі – поїхати до Львова. Учитель/вчителька бажає учням цікавих та «смачних» подорожей під час вивчення цієї теми.

КРОК 2. ВПРАВА «КАРТОПЛЯ (НЕ) КОРИСНА» (підручник, вправа 2, стор. 83–84)

Мета: відпрацювання навичок аргументації, розвиток критичного мислення

Час: 10–15 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує учнівству прочитати вірш Надії Красоткіної на стор. 83 і обговорити його. Зокрема, прояснити, які з перелічених страв / способів приготування цього овоча вони знають і які страви з картоплі є найулюбленішими.

2. Підлітків можна об'єднати в малі групи по 3–5 осіб максимум і запропонувати деяким групам розробити за запропонованою схемою аргументоване висловлювання у підтримку «похвальби» картоплі, а іншим групам – висловлювання про некорисність картоплі (стор. 83–84). Якщо це завдання буде заскладним для дітей, тоді можна просто обговорити, які ризики може нести надмірне вживання картоплі (підвищення ваги, загроза виникнення хвороб, наприклад цукрового діабету тощо).

3. Заслухати висловлювання, які склали групи, та обговорити їх. Підбити підсумки. Звертаємо увагу на те, що вживання будь-якого продукту має бути поміркованим.

КРОК 3. ЩО РОБИТЬ ЇЖУ ЗДОРОВОЮ?

Мета: розвивати навички раціонального та здорового харчування

Час: 15–20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує прочитати продовження чату – діалогу дітей на стор. 84–85 підручника й потім дати відповіді на такі питання:

- Про які особливості харчування наших героїв ви дізналися з першого і другого чатів?
- Чий раціон ти вважаєш найбільш корисним для здоров'я?
- З ким з підлітків ти хотів би / хотіла б пообідати і чому?
- Хто такі вегани та вегетаріанці?
- Які овочі, фрукти, ягоди та зелень вживаються у ваших родинах? Які овочі ви особливо любляєте і чому?
- Навіщо люди вживають м'ясо, рибу, бобові?

2. Учитель/вчителька пропонує кожному учню / кожній учениці скласти власний перелік улюблених страв (вправа 5, стор. 85).

3. Учнівство об'єднується в малі групи і виконує вправу 6 (стор. 86) за запропонованим алгоритмом:

- учні у групах ознайомлюються з переліком улюблених страв кожного(-ї) її учасника/учасниці;
- обговорюють, узагальнюють ці списки і формують спільний перелік улюбленої їжі за групами: загальнонавчівані страви в Україні, регіональні страви, страви різних етнокультур, – використовувачи запропоновану таблицю;
- учням для обговорення пропонується питання, наприклад «Що робить їжу здоровою?» або «Що таке здорове харчування?».
- учні мають визначити серед перелічених у своїх табличках страв ті, які відповідають здоровому харчуванню;
- кожна група репрезентує свою табличку на загал та обґрунтовує свій висновок щодо поділу на групи і які страви (з перелічених) є більш корисними для здоров'я людини.

- Учитель/вчителька разом з учнями підбивають підсумки вправи.

КРОК 4. ПРО РІЗНОМАНІТТЯ СТРАВ І СМАКІВ СУЧАСНОЇ КУХНІ

Мета: привернути увагу до традиційної і сучасної культури корінних народів і етнічних спільнот (меншин) України

Час: 10–20 хвилин

Варіант 1

Інструкція

- Учитель/вчителька пропонує учням дізнатися з інформації «Це цікаво» на стор. 86 про страви, які в Україні вважаються нематеріальною культурною спадщиною. Варто додати, що цей список постійно поповнюється, особливо сильно він оновився у 2022–2023 рр. – до нього додалося більш ніж 15 страв (дивись додаток 1). Тож учитель/вчителька може їх озвучити додатково або запропонувати дітям як роздатковий матеріал.

- Педагог/педагогиня пропонує учням пошукати інформацію (вправа 9 на стор. 87) про те, як їх готували, з яких продуктів і чи є ці страви повсякденними або ж їх використовували під час певних свят чи ритуалів (перелік великий, тож можна запропонувати, щоб кожен/кожна з учнів/учениць обрав собі один з елементів і пошукав про нього інформацію). Вони мають виявити в мережі (наприклад, на сайті Українського центру культурних досліджень наводиться інформація про кожен з об'єктів) або вчитель/вчителька сам(-а) може розповісти, що за старих часів, наприклад, борщ їли щодня як основну обідню страву, але, крім цього, борщ належав до обов'язкової їжі на весіллі, поминках, хрестинах, обжинках, під час святкування Різдва тощо. Наприклад, подаючи борщ як обрядову страву під час поминального обіду після похорону, українці згідно з прадавніми віруваннями вважали, що разом з гарячою парою відлітала душа покійного.

- Після проведення пошуку інформації діти можуть дуже коротко озвучити її. Вчитель/вчителька пропонує згадати якісь обрядові страви, які вони ще знають (наприклад, паски чи баби, весільні шишки чи поминальні пиріжки тощо).

- Підбивається підсумок цієї діяльності. Наголошується, що у кожній родині, у кожному населеному пункті можуть зберігатися старовинні рецепти і традиції, які ми виконуємо, але не звертаємо на це уваги. Тож важливо їх дослідити й описати (див. ідеї для домашнього завдання та роботи з батьками).

Варіант 2

- Учитель/вчителька запитує в учнів про те, які страви національних кухонь свого регіону вони знають, або пропонує виписати з діалогів дітей або з переліків,

складених у вправі 6, страви національних кухонь різних етнічних спільнот або українські регіональні страви.

2. Учитель/вчителька об'єднує учнів у групи та пропонує кожній групі доповнити цей перелік страв і скласти меню етнічного ресторану або ресторану регіональної кухні. Це меню має складатися з холодних закусок чи салатів; перших страв, других страв, десерту, напоїв (по 1–2 страви на кожен з цих пунктів).

3. Далі учні працюють за правилами гри «Ідемо на обід».

- Зроблені меню вивішуються на плакатах чи аркушах на дошку й репрезентуються на загал.
- Підлітки мають самостійно оцінити запропоновані кожною групою меню від 1 до 6 балів. Вони мають позначити на кожній страві ту кількість балів, яку віддають кухні етнічного ресторану, що сподобалася (краще використати кольорові мітки або наліпки, де діти пишуть бали).
- Після закінчення голосування рахується сума балів, яку отримала кожна кухня, і визначається переможець.

КРОК 5. ЧОМУ ВАЖЛИВО ДОТРИМУВАТИСЯ ЗАСТІЛЬНОГО ЕТИКЕТУ?

Мета: розвивати навички дотримання правил застільного етикету

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька пропонує учням прочитати діалог героїв підручника на стор. 87 і обговорити питання: Чому важливо дотримуватися застільного етикету? За потреби можна попередньо актуалізувати чи прояснити значення терміна «застільний етикет».

2. Потім учні можуть пригадати правила застільного етикету та сервірування столу, які вивчали у початковій школі, й розглянути малюнок на стор. 88 (вправа 10 (підручник 2023 р.) / 11 (підручник 2023 р.)). Вони мають відшукати помилки, які були допущені під час сервірування (у відповідях є правильний малюнок).

3. Вчитель/вчителька зазначає, що той варіант сервірування є класичним, заведеним у європейській і світовій культурах, проте сервірування в багатьох регіонах має свої особливості. Також під час сервірування столу важливо використовувати місцеві текстильні, глиняні чи дерев'яні вироби – скатертини, рушники та серветки, посуд тощо. Адже кожний регіон має свої традиційні вироби, які не перестають нас дивувати багатством барв, вишуканістю та раціональністю форм,

фантазією та винахідливістю майстрів. Тому до сервірування національних столів треба підходити тонко та обдуманно.

4. Далі вчитель/вчителька може продемонструвати учням фотографії різних варіантів сервірування столу, які може знайти в мережі, наприклад сервірування новорічного столу, весільного столу, сервірування в етноресторані, повсякденне сервірування для сніданку, обіду, вечері тощо, і просить прокоментувати особливості сервірування.

5. Вчитель/вчителька об'єднує учнів у малі групи (до 5 осіб) і наголошує, що застільний етикет – це не тільки правильне сервірування й користування приборами, меню і порядок подачі страв, а ще й певні правила поведінки. Тож педагог/педагогиня пропонує дітям відшукати необхідну інформацію, обговорити її і розробити пам'ятку, постер або інфографіку для своїх однолітків за однією з трьох тем: «Правила застільного етикету якої-небудь країни Західної Європи», «Правила застільного етикету в українських родинях», «Правила застільного етикету в одній із місцевих етнокультур» (вправа 11 (підручник 2023 р.) / 12 (підручник 2022 р.), стор. 88).

6. Зроблений продукт презентується на загал.

7. Проводиться загальна рефлексія заняття з використанням блоку «Підсумуймо разом».

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Написати есе або власне висловлювання на тему «Чому, на твій погляд, спільне вживання їжі (спільна родинна вечеря, спільне застілля на свята, спільний родинний обід у неділю тощо) об'єднує людей?» (вправа 12 (підручник 2023 р.) або 13 (підручник 2022 р.), стор. 88).
- ➔ Зробити дослідження (індивідуальне або в малій групі) щодо пам'ятників популярним стравам (вправи 3–4 на стор. 85) та народних страв (вправа 9 на стор. 87), наприклад:
 - Де встановлений пам'ятник галушці? Що це за страва, яка її історія і чому саме в цьому населеному пункті був встановлений її пам'ятник?
 - Де встановлений пам'ятник сухому варенню? Що це за страва, яка її історія і чому саме в цьому населеному пункті був встановлений її пам'ятник?
 - Де встановлений пам'ятник морозиву? Що це за страва, яка його історія і чому саме в цьому населеному пункті був встановлений її пам'ятник?
 - Де встановлений пам'ятник деруну? Що це за страва, яка її історія і чому саме в цьому населеному пункті був встановлений її пам'ятник?

- Чи є пам'ятники продуктам (овочам, фруктам, рибі, м'ясу тощо) чи стравам у твоєму населеному пункті чи області? Яка історія цієї страви або встановлення пам'ятника?
- Якій страві або якому продукту ти хотів би / хотіла б поставити пам'ятник у твоєму населеному пункті і чому? Підготуй ретельне обґрунтування.
- Які рецепти борщу існують у різних регіонах України і чи збігаються вони з тим рецептом, яким користується твоя родина?
- Які старовинні народні страви готували твої прабабусі/прадідусі й ще продовжують готувати у твоєму населеному пункті?
- ➔ Складання для себе або для всієї родини меню здорового харчування на тиждень (вправа 7, стор. 86).
- ➔ Написання есе «Як змінилися смаки і страви за останні 50 років» (вправа 8, стор. 86).

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Будь-який крок або варіант проведення кроку, який не був використаний на уроці чи для домашнього завдання.
- ➔ Обговорення питання «Чому, на твій погляд, спільне вживання їжі (спільна родинна вечеря, спільне застілля на свята, спільна їжа під час пікніка, спільний родинний обід у неділю тощо) об'єднує людей?».
- ➔ «Смачні» віртуальні подорожі Україною – знайомство з регіональними українськими стравами та продуктами і місцевими кухнями різних культур.
- ➔ Обговорення ситуацій, як можна допомогти вдома у сервіруванні столу у будні та на свята.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Готуємо разом: кулінарний фестиваль фірмових страв нашої родини.
- ➔ Складання для себе або для всієї родини меню здорового харчування на тиждень.
- ➔ Спільний проєкт для дітей та дорослих «Традиції приготування старовинних народних страв у нашому місті/селі» для подання заявки до внесення в список нематеріальної культурної спадщини України.

ДЖЕРЕЛА

- Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/3wyqrfLo>
- Лазуренко Валентин. Борщ у житті українця. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://novadoba.com.ua/212003-borsch-u-zhytti-ukrayincyа.html>
- Карта діалектизмів української мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/Zwt7SegX>
- Народний ТОП: улюблені страви українців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/narodnyy_top_lyubimye_blyuda_ukraincev.html
- Вірш про картоплю Надії Красоткіної. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/nwyqLQfM>

ДОДАТОК 1

ВИПISKA

з Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України

*Страви, які були додані до переліку у 2022 р. – першому півріччі 2023 р. Наводиться за: <https://cutt.ly/3wyqrfLo>
Детальніше про нематеріальну культурну спадщину України можна дізнатися за покликанням: <https://mkip.gov.ua/content/nematerialna-kultura-spadshchina.html>*

№ 27 – традиція приготування яворівського пирога на Львівщині;

№ 29 – знання і практики приготування сахновщинського коро-ваю на Харківщині;

№ 34 – знання, вміння та практики, що стосуються приготування та споживання біляївської рибної юшки на Одещині;

№ 36 – «міліна» (болгарська страва) – знання, навички та звичаї на Одещині;

№ 38 «бузинник» – десертна страва з бузини, традиції її приготування та споживання на Черкащині;

№ 39 – традиція приготування обрядової страви «крупки» у с. Мос-товому Андрушівської громади Житомирської області;

№ 41 – звичай і технологія приготування святкової та поминаль-ної каші у місті Авдіївці Донецької області;

№ 44 – гуцульська бриндзя (сичужний сир) у Закарпатській, Іва-но-Франківській та Чернівецькій областях;

№ 45 – культура приготування та споживання плацинди у селах долини річки Фрумушики на Одещині;

№ 49 практика та культурний контекст приготування чібереків та янтиків – традиційних страв кримських татар;

№ 50 – сливовий леквар (варення) – традиція приготування та культура споживання на Закарпатті;

№ 52 – традиційний обрядовий хліб Вінниччини;

№ 54 – випікання печива «весільні утята» у селі Річках на Сумщині;

№ 55 – обряд приготування страви «зелеківська зливанка» на Луганщині;

№ 62 – традиція приготування та споживання обрядових хлібів до дня Святого Георгія в селі Криничному на Одещині;

№ 66 – приготування української традиційної страви «голубці» на Кіровоградщині і по всій території України.

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОГО ЕТИКЕТУ В РОДИНАХ ОДНОКЛАСНИКІВ ТА ОДНОКЛАСНИЦЬ І СУСІДІВ

Пропонований зміст

- Основні правила поведінки господарів і гостей.
- Старовинні традиції гостинності в українській народній культурі.
- Як заведено вітатися в іншій культурі?

Проблемні питання

- Що таке гостинність? Якими є традиції гостинності?
- Як почуватися впевнено, коли йдеш у гості?
- Як обирати одяг і подарунки, що відповідають події?
- Яка поведінка вважається етичною в деяких етнічних культурах України?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- розуміє сутність етнічного етикету;
- демонструє модель поведінки згідно з правилами етнічного етикету;
- виявляє розуміння особливостей різних культур;
- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- знає старовинні традиції та порівнює їх із традиціями гостинності у своїй родині;
- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб представників інших етнічних культур.

Ключові поняття та ідеї

Пристойність, такт, етика, етнічний етикет, етична поведінка

Підготовка до заняття**Необхідні матеріали:**

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці
- Папір для фліпчарту або аркуші ватману бажано не менш ніж формат А2–А1
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло)

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1. Рольова гра «Дві культури»

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників стосовно теми заняття

Час: до 15–20 хвилин

Інструкція**1. Привітання****Варіант 1**

Гра «Веселі кульки»: учні передають одне одному різнокольорові кульки зі словами побажання доброго та світлого ранку.

Варіант 2

Учні стають парами, й педагог/педагогиня пропонує їм привітати одне одного різними способами, наприклад: так, немовби вони не бачилися багато років; так, як вітаються незнайомі люди; так, як вітаються сором'язливі люди; так, як вітаються давні друзі; так, як вітаються іноземні дипломати, тощо. Діти мають продемонструвати ці мінісценки з урахуванням вербальних і невербальних сигналів, доречних у кожній ситуації вітання. Головне – все має бути весело і невимушено, адже правильного чи неправильного вітання тут не існує і переможці не визначаються.

Діти демонструють свої емоції на «лінійці настрою».

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Хтось із дітей заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

Учитель/вчителька оголошує тему заняття і знайомить із блоком «Очікування». Учитель/вчителька пропонує учням пригадати, що вони знають про етнічний етикет з уроків у початковій школі.

3. Групове заняття. Учні в малих групах пробують скласти асоціативний ряд або сенкан до слова «етикет» (за потреби можна попередньо нагадати визначення цього слова) та деякої іншої термінології, яка використовується в занятті й знайома учням з початкової школи, наприклад «гостинність». У сенкані перший рядок – іменник (власне головне слово); другий рядок – два прикметники, дотичні до цього слова або ті, що його пояснюють; третій рядок – три дієслова, дотичні до цього слова або ті, що його пояснюють; четвертий рядок – фраза з 4 слів, яка відображає, прояснює почуття або ставлення до головного слова; п'ятий рядок – синонім до основного слова, який може правити за висновок, узагальнювати все, що написано до того.

4. Обмін інформацією. Учні ознайомлюються з діалогами героїв у підручнику (с. 89–90) та обговорюють їх, розповідають про свій власний досвід поведінки в подібних ситуаціях.

КРОК 2. ЯКИМИ Є ТРАДИЦІЇ ГОСТИННОСТІ?

Мета: ознайомитися зі старовинними традиціями гостинності в українській народній культурі, дослідити традиції гостинності у своїй родині

Час: до 15–20 хвилин

Варіант 1

Інструкція

1. Учитель/вчителька проводить експрес-обговорення за темою уроку, спираючись на запитання (вправа 1, стор. 90): «Як ти розумієш, що таке гостинність?» (якщо це питання не обговорювалося у кроці 1), «Що ти вже знаєш про основні правила поведінки господарів і гостей?», «Як ти гадаєш, чи можуть гості оцінювати правила приймання гостей, які існують у господарів?»

2. Учитель/вчителька звертає увагу учнів на словничок у підручнику та знайомить їх з поняттями «пристойність», «такт», «етика» (с. 90).

3. Педагог/педагогиня пропонує учням ознайомитись із текстом у підручнику А. Пономарьова «Старовинні традиції гостинності в українській народній культурі» (підручник, с. 90–91). І під читання тексту просить звертати увагу і виділити ті речення, де містяться поради щодо тактовної поведінки господарів і гостей (наприклад, гість мав обов'язково переступити поріг помешкання й хоча б на хвилинку сісти.... Ввічливі господарі ніколи не запитували, навіщо людина прийшла до їхньої оселі... тощо), а також етики поведінки (наприклад, якщо гість з'їв шматок хліба і дрібку солі, то вже ніколи не зможе образити гостинного господаря... тощо).

4. Учитель/вчителька пропонує створити невелику розповідь про традиції гостинності у родині учнів (спираючись на наведені запитання – план розповіді) і

поділитися нею в парах. Варто зауважити, що ми іноді не звертаємо уваги на певні деталі, тому що вони здавна заведені в родині, але гості можуть не знати про них і тому можуть опинитися у незручному становищі (нагадайте діалог дітей на стор. 87 з попереднього заняття). Також про надто особисті речі діти можуть не розповідати (вправа 2, с. 91). Обговоріть на загал, наскільки змінилися правила прийому гостей у сучасних українських родинах. Обов'язково уточніть, чи відрізняються певні деталі прийому гостей у родинах представників різних етнічних або релігійних спільнот краю.

5. Учитель/вчителька зазначає, що у процесі розвитку людської спільноти традиційно встановлювалися певні норми поведінки людини в суспільстві, вироблялися етичні правила, своєрідні закони моральної поведінки. Вони набували форми влучних афористичних висловів. Джерелами прислів'їв були реальне життя й побут людей. Це яскраві перлини народної мудрості, які не втратили свого сенсу й донині. Учитель/вчителька пропонує учням та ученицям установити відповідність між частинами прислів'їв і розтлумачити їхній зміст. Також варто запропонувати пригадати прислів'я про гостинність іншими мовами (або дати випереджувальне завдання) (вправа 3, с. 92).

КРОК 3. ЯК ОБИРАТИ ОДЯГ І ПОДАРУНКИ, ЩО ВІДПОВІДАЮТЬ ПОДІЇ?

Мета: дослідити традиції гостинності у власних родинах, відповідність особистої поведінки правилам етикету

Час: до 15–20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням та ученицям підготувати розповідь про традиції дарування подарунків у власних родинах (вправа 4, с. 92). Відповіді на кожне запитання учень/учениця може зафіксувати у зошиті, а потім коротко розповісти про традиції своєї родини сусіду/сусідці по парті. Варто звернути увагу, що ми не маємо права оцінювати, чи є традиції кожної родини «правильними» чи «неправильними».

2. Учитель/вчителька пропонує на загал розповісти про те, що в розповідях викликало зацікавленість, які особливості під час вибору чи вручення подарунків були помічені. Цікаво, що правило розгортати подарунки і демонструвати їх усім гостям є сталою традицією європейського етикету, проте в деяких етнічних культурах, наприклад у більшості родин кримських татар, не заведено розгортати подарунки чи привселюдно їх демонструвати. Але це не означає, що так робити неправильно і все має бути так, як заведено в Європі. На підтвердження цих слів можна дітям запропонувати ознайомитися з текстом з рубрики «Це цікаво» на

стор. 93. Кожна спільнота людей, кожна родина має право сама встановлювати певні правила етикету у себе вдома.

3. Учитель/вчителька пропонує учням/ученицям гру «Зашифрований подарунок» (вправа 5, с. 93). Учні мають придумати будь-який шифр та зробити до нього ключ; зашифрувати назви тих подарунків, які вони хотіли б отримати на день народження. Дати ключ на розшифрування своєму сусіду/сусідці по парті. Обговорити разом, які подарунки для них є бажаними і чому.

4. Учитель/вчителька наголошує, що вибір подарунків є дуже складним і відповідальним завданням, але водночас дуже приємним і наснажливим. Найкращим, як колись, так і тепер, є подарунок, який зроблений власними руками, – саме він буде унікальним і безцінним. Але якщо є бажання купити якийсь подарунок чи квіти, то треба враховувати насамперед уподобання людини, яка буде його отримувати, а також особливості культури й етикету, заведеного в її родині. Тож, перш ніж обирати комусь подарунок, треба прояснити уподобання людини та інші питання, з якими ми працювали у вправі 4. Додатково можна ще запитати: «Які подарунки НЕ можна дарувати?» Адже в деяких родинях негативно ставляться до того, що на день народження іменинниці дарують, наприклад, люстерко, годинник тощо. Ще помічними для підлітків при виборі подарунків будуть «корисні рекомендації» на стор. 93 підручника, які можна рекомендувати для самостійного опрацювання вдома.

5. Педагога/педагогиня звертається до дітей: не менш важливим, ніж вибір квітів чи подарунка, є вибір одягу, який ви вдягаєте, коли йдете на гостину. Учитель/вчителька пропонує учням/ученицям розглянути малюнок у підручнику та розповісти, що, на їхню думку, сталося. У чому незручність ситуації? (вправа 6, с. 94). Продовжити це обговорення можна, використовуючи запитання, наведені у вправі 7 на стор. 94.

КРОК 4. ЧИ ВАРТО ВІТАТИ ГОСПОДАРІВ ЧИ ГОСТЕЙ ЇХНЬОЮ РІДНОЮ МОВОЮ, ЯКЩО ВОНА ВІДМІННА ВІД УКРАЇНСЬКОЇ?

Мета: знайомство з правилами привітань і побажань у деяких етнічних культурах України

Час: до 15–20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька може запитати дітей, особливо якщо дехто з них мав досвід перебування за кордоном, що вони відчували, коли в іншомовному оточенні чули слова української мови або коли до них іноземці намагалися звертатися українською мовою. Після озвучування тих емоцій і почуттів, які згадали діти,

варто наголосити, що в нашій країні живуть люди, для яких українська мова не є рідною, бо їхньою першою мовою була, наприклад, болгарська, вірменська, румунська, угорська, польська тощо. Як громадяни України, вони мають знати державну мову і розмовляти нею, але їм буде вдвічі приємніше, якщо їхні гості або господарі, до яких вони завітають, скажуть їм хоча б декілька слів їхньою рідною мовою. Це буде з вашого боку виявом поваги до їхньої культури і запорукою приятного ставлення.

2. Учитель/вчителька звертає увагу дітей на діалоги героїв курсу (с. 95), у яких йдеться про специфіку вітань у різних культурах.

3. Запропонуйте дітям ознайомитися з інформацією на стор. 94 та працювати із завданням 8 на стор. 94. Якщо в класі є діти – носії мов, відмінних від української, можна запропонувати їм відразу створити перелік слів/фраз або запропонувати це зробити вдома з батьками чи заздалегідь це зробити з батьками дитини і винести потім на загал, причому можна не називати, чиї саме батьки/родичі розмовляють цією мовою, якщо про це просила дитина чи дорослі, яких опитували. Якщо етнічний склад вашого населеного пункту досить моноетнічний, можна запропонувати, щоб діти спитали батьків, які мови вони знають, або запропонуйте написати ці фрази іноземною мовою, яку вивчають діти в школі, – англійською, німецькою, французькою тощо.

Застереження! Наголошуємо на важливості тактовного ставлення до ідентичності дитини. Категорично не можна звертатися до дитини на кшталт: «Ніно, ти ж грузинка, як буде твоєю мовою...?» Дитина може не відчувати себе грузинкою, а може, не знає грузинську мову, а може, просто не хоче, щоб діти знали про її етнічність, – причин може бути багато. Тож ви можете поставити її у незручне становище. Лише якщо дитина сама запропонує написати на дошці, як буде її рідною мовою привітання, тоді це прийнятно. Також варто під час роботи з чутливими темами, що стосуються етнічних культур, заздалегідь узгодити з батьками, чи згодні вони, щоб дитина розповідала про свою етнічну чи релігійну спільноту.

4. Після складання переліку з вправи 8 на стор. 94 учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з ним і в ігровій формі в парах попрактикуватися у вербальних і невербальних привітаннях і побажаннях різними мовами.

КРОК 5. ЗАВЕРШЕННЯ ЗАНЯТТЯ

Мета: підсумувати вивчене на уроці

Час: 15–20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька об'єднує учнів у групи (до 5 осіб кожна) та пропонує створити у кожній групі інформаційний постер «Дорожні знаки етикету відвідуван-

ня родинних свят або подій своїх однокласників/однокласниць і сусідів» (вправа 9, стор. 96) і репрезентувати на загал. Готові постери діти наклеюють на дошку; потім вони представляють свої роботи та надають однокласникам/однокласницям відповідні рекомендації. За потреби обговорення робіт можна продовжити під час години спілкування разом із класним керівником / класною керівницею.

2. Після обговорення вчитель/вчителька разом з учнями підбиває підсумки уроку, використовуючи блок «Підсумуймо разом» на стор. 96 підручника.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Провести опитування батьків/опікунів і членів родин на тему етикету прийому гостей / етикету подарунків / етикету привітань чи побажань.
- ➔ Розробити буклет «Поради українському туристу в ... (назва країни)».
- ➔ Написати есе «Як уникнути незручностей під час відвідування родин моїх друзів/подруг».

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Гра-симуляція «Чого не можна робити в тій чи іншій країні, або Правила поведінки у тих чи інших культурах».
- ➔ Рольова гра «Дві культури» (додаток 1)

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори, присвячені питанням толерантності і недискримінації, наприклад розробка М. Єлігулашвілі «Багатоманітний світ: як різним бути разом» зі збірки «Батьківські збори по-новому...» 2019 р., тема 13, стор. 349–354.
- ➔ Рольова гра «Дві культури» (додаток 1)

ДОДАТОК 1

ВПРАВА «ДВІ КУЛЬТУРИ»*

Мета: продемонструвати міжкультурні відмінності у вербальній та невербальній комунікації та їхній вплив на формування стереотипів про «інших»

Час: 30–45 хвилин

Кількість учасників: парна

Хід:

1. Група поділяється на дві половини. Одна половина виводиться за двері, інша залишається в аудиторії. Половинам таємно повідомляється дві різні інструкції (див. нижче картки 1 і 2) – правила їхньої поведінки під час спілкування.

2. Після цього запрошується група, яка була за дверима. Учасникам пропонується знайти співрозмовника з другої половини групи та, дотримуючись своїх правил етикету, домовитися про якийсь актуальний спільний захід (залежно від аудиторії та пори року – як відсвяткувати разом Новий рік, як організувати молодіжну акцію тощо).

3. Якийсь час учасники намагаються домовитися, виконуючи правила комунікації своєї культури (3–4 хвилини зазвичай достатньо).

4. Потім відбувається обговорення на загал. Спочатку звертаємося до тих, хто був у культурі 1: «Як ви почуваетесь? Як проходило спілкування?», вони дають відповіді, потім те саме питання ставимо представникам культури 2: «А як ви почуваетесь? Як у вас проходило спілкування?»

! Рекомендація педагогу/педагогині: На цьому етапі обговорення учасники зазвичай промовляють стереотипи, що склалися: «Вони якісь пригальмовані», «Вона не хотіла спілкуватися зі мною, зневажала, не слухала, не дивилася в очі», «Вони нахабні й агре-

*Наводиться за: Від співпраці до примирення: посібник для лідерів громадянського суспільства / за загальною редакцією Смірнова О. К.; Авт.-упоряд.: М. А. Араджіоні, І. В. Брунова-Калісецька, А. І. Гусєв, І. Г. Терещенко, Ю. А. Тищенко. – Київ: Видавництво ПП «Золоті Ворота», 2015. – 207 с.

сивні – слова не дали сказати» і т. д. Після того як учасники повідомлять свої інтерпретації поведінки «іншої культури», можна озвучити, які були дані групам правила, та звернути увагу на те, що в інструкції не звучало «бути нахабними» чи «пригальмованими», але внаслідок особливостей свідомості ми схильні категоризувати незрозумілу для нас поведінку, її комунікативні особливості як якості особистості чи якості групи («Вони мусульмани? Японці?»). Крім того, звертаємо увагу на те, що в незвичній комунікації ми або шукаємо причину в собі (я щось не те пропонував(-ла), тому співрозмовник(-ця) не хотів(-ла) зі мною говорити), або в іншому (він невихований, тому весь час відходив від мене). Тим часом багато складнощів комунікації виникають не через ту чи іншу людину (культуру), а саме «між» ними, як наслідок відмінностей – у цьому разі комунікативних правил. Слід зазначити, що поєднання правил у вправі – штучне, проте окремо ці правила та особливості існують у реальних культурах світу.

5. Всій групі ставимо питання:

– Кому вдалося домовитися? Що ви для цього робили?

! Рекомендація педагогу/педагогині

В обговоренні відповідей на це питання важливо зазначити, що давалося дві «установки»: дотримуватися правил і домовитися. Ті, хто орієнтувався лише на першу, зазвичай не домовляються. У відповідях на питання «Що ви для цього робили?» важливо звернути увагу групи на те, що для спільної мети «домовитися» кожна зі сторін погоджується не виконувати якесь одне чи два зі своїх правил: наприклад, людина з культури 1 перестає класити руку на плече, даючи співрозмовнику комфортну відстань, тоді як та перестає рахувати до 10 і висловлюється раніше. Важливо зазначити, що цей процес – відмова від свого правила, поступка – ефективний, коли він обопільний, взаємний. Важливим чинником міжкультурної комунікації є відчуття безпеки співрозмовників – як особистої, так і своєї культури загалом. У темі роботи з ВПО та мешканцями різних регіонів України є сенс зауважити, що понят-

тя «культура» ширше, ніж поняття «національність», «етнічність». У цьому сенсі мешканці різних регіонів також можуть мати свої культурні особливості, на які варто звертати увагу. Підсумовуючи, варто ще раз акцентувати важливість розуміння певних правил поведінки та етикету, заведених у культурі чи спільноті, з представниками яких ви можете мати справу, адже тоді зрозуміти іншу людину і домовитися буде значно легше.

Картки до вправи (можна не роздавати, а просто їх озвучити групі учасників).

Картка 1

Культура 1. Уявіть, що ви всі представники однієї культури. У вашій культурі, як і в будь-якій іншій, є правила спілкування і певні правила етикету поведінки. У вашій культурі заведено:

1. Під час розмови дивитися співрозмовнику в очі.
2. Говорити впевнено, директивно і від імені «Я» (тобто пропозиції слід починати з «Я»: Я вважаю... Я впевнений... Я буду...).
3. Говорити досить голосно.
4. З поваги тримати співрозмовника за плече.

Картка 2

Культура 2. Уявіть, що ви всі представники однієї культури. У вашій культурі, як і в будь-якій іншій, є правила спілкування і певні правила етикету поведінки. У вашій культурі заведено:

1. Взагалі не дивитися співрозмовнику в очі (тобто дивитися в підлогу, убік).
2. Говорити від імені «Ми» (тобто пропозиції слід починати з «Ми»: Ми вважаємо... Ми впевнені... Ми будемо...).
3. Добре подумати, перш ніж почати говорити (тобто дорахувати до 10, а потім щось відповідати співрозмовнику).
4. Не вторгтися в особистий простір співрозмовника (тримати відстань приблизно в один метр).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЕТИКЕТ – ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Пропонований зміст

- Правила привітання в європейських країнах.
- Чому і як змінилися правила привітань під час пандемії?
- Традиції пригощання в Україні та інших країнах Європи.
- Правила мережевого етикету.

Проблемні питання

- Як правильно вітатися у країнах Європи?
- Чому і як змінилися правила привітань під час пандемії?
- Як пригощають в Україні та країнах Європи?
- Як поводитися в соціальних мережах?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- знає правила європейського етикету;
- визначає та обговорює зміни в етикеті, які відбулися під час пандемії;
- усвідомлює потреби у вдосконаленні власної поведінки у соціальних мережах;
- виявляє розуміння відмінностей між різними етнічними культурами;
- визначає відмінності між правилами етикету в різних європейських країнах;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби.

Ключові поняття та ідеї

Етикет, європейський етикет, мережевий етикет

Підготовка до заняття**Необхідні матеріали:**

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці
- Папір для фліпчарту або аркуші ватману бажано не менш ніж формат А2–А1
- М'ячик або клубочок
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло)
- Додаток 1. Опис вправи «Вітаємося по...»

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, розвинути міжкультурну толерантність

Час: до 15–20 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учитель/вчителька вітає дітей і пропонує згадати вітання, з якими діти ознайомилися на минулому занятті, або розглянути хмаринку слів у підручнику (вправа 1, с. 98) та визначити, які привітання їм вже знайомі; якими мовами вони можуть прочитати привітання у хмаринці. Учитель/вчителька пропонує учням та ученицям привітати ними одне одного. Потім опрацьовується «лінійка настрою» в підручнику.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Хтось із дітей заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

3. Групове заняття. Діти об'єднуються у 6–7 груп, і педагог проводить з ними рухливу вправу «Вітаємося по...» (додаток 1).

4. Обмін інформацією. Після обговорення вправи «Вітаємося по...» учитель/вчителька повідомляє, що на уроці буде продовжена тема етикету і міжкультурної комунікації, тобто спілкування і традицій поведінки, заведених у різних культурах, зокрема в європейських. Діти знайомляться з очікуваннями на стор. 97 підручника.

КРОК 2. ЯК ПРАВИЛЬНО ВІТАТИСЯ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ? ЧОМУ І ЯК ЗМІНИЛИСЯ ПРАВИЛА ПРИВІТАНЬ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ?

Мета: визначити правила європейського етикету та зміни в етикеті, які відбулися під час пандемії

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учні обговорюють проблемне питання: «Чи потрібно знати європейський етикет?»

2. Учні на окремих аркушах пишуть слова привітання різних країн світу, використовуючи текст діалогів між героями курсу (стор. 97–98): кожен/кожна учень/учениця пише одне привітання, з яким вони хотіли б звернутися до однокласників/однокласниць. Далі вони прикріплюють свої аркуші на дошку. Разом із вчителем/вчителькою обговорюють результати вибору.

3. Учитель/вчителька пропонує дітям ознайомитись із текстом у підручнику (стор. 99–100), дати заголовок цьому тексту, визначити за змістом дві його основні частини. Або учитель/вчителька проводить мінілекцію з теми уроку з демонстрацією презентації відповідної тематики.

4. Далі учитель/вчителька організує обговорення таких питань: як змінилися традиції вітання у нашій країні під час пандемії і чому? Чи знаєш ти приклади змін в етикеті в історії людства? (вправа 2, с. 100).

5. Після цього учитель/вчителька рекомендує учням прочитати у підручнику рубрику «Це цікаво», текст якої присвячено Всесвітньому дню вітань. Або вчитель/вчителька чи хтось із дітей, хто мав випереджувальне завдання, розповідає про Всесвітній день вітань.

6. Учитель/вчителька об'єднує дітей у пари зі своїм сусідом/сусідкою по парті та пропонує разом створити листівку-привітання у паперовому вигляді або у вигляді світлини своїм друзям або подругам, які мешкають в інших куточках нашої країни (вправа 3, с. 101).

КРОК 3. ЯК ПРИГОЩАЮТЬ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ?

Мета: навчити учнів визначати відмінності між етикетом частування гостей у різних країнах світу

Час: 15–20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям прочитати діалоги героїв курсу (стор. 101) і доповнити їх своїми спостереженнями, якщо хтось подорожував до інших країн, або приходив на гостину до представників етнічних спільнот нашої країни (вправа 4, стор. 102).

2. Учитель/вчителька об'єднує учнів/учениць у малі групи (не більш ніж 5 осіб у кожній), кожна з яких обирає будь-яку країну світу. Діти мають знайти інформацію про те, як там заведено зустрічати гостей і які страви зазвичай пропонують скуштувати гостям; зробити візуалізацію цієї інформації і представити її на загал (вправа 5, стор. 102).

3. Після закінчення роботи група має обрати спікера/спікерку, який/яка представить результати роботи групи. Групи проводять репрезентації своїх напрацювань упродовж 1–2 хвилин. Результати обговорюються в колі.

4. Учитель/вчителька пропонує учням розгадати ребус та визначити, чи пов'язане зашифроване слово з питанням, яким вони займалися (вправа 6, с. 102).

КРОК 4. ЯК ПОВОДИТИСЯ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ?

Мета: допомогти учням проаналізувати мережевий етикет і власну поведінку у соціальних мережах

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям прочитати діалоги героїв курсу (стор. 102). Пропонує подумати і розповісти, як змінилося їхнє коло спілкування в інтернеті за останні роки, після повномасштабного вторгнення.

2. Учитель/вчителька проводить коментоване читання рубрики «Правила мережевого етикету» з подальшим обговоренням кожного правила (стор. 103) за умови, що це не робилося під час занять інформатики чи в курсі «ЗБД».

3. Учитель/вчителька об'єднує учнів у групи (5–6 – залежно від кількості дітей у класі) та пропонує пригадати правила безпеки в інтернеті або ознайомитися з ними (на стор. 104). Кожна група має створити комікс або візуалізувати деякі з цих правил, об'єднуючи їх із правилами мережевого етикету (вправа 6/7, стор. 104).

4. Діти представляють свої роботи та надають однокласникам/однокласницям відповідні рекомендації. За потреби обговорення робіт можна продовжити під час години спілкування разом із класним керівником / класною керівницею.

5. Після обговорення вчитель/вчителька разом з учнями підбиває підсумки уроку, використовуючи матеріал блоку «Підсумуймо разом» на стор. 104.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Самоаналіз власної поведінки у соціальних мережах «Мій безпечний інтернет».
- ➔ Розробка особистих правил поведінки у соціальних мережах та оформлення відповідного постера для власного користування.
- ➔ Написання есе «Мережевий етикет: чи варто про це говорити».

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Серія годин спілкування «Мій безпечний інтернет».
- ➔ Серія годин спілкування «Мережевий етикет: чи варто про це говорити».
- ➔ Година спілкування «Рукоштовання, обійми чи поцілунки: як вітатися у різних країнах світу».

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори «Безпека дітей в інтернеті та мережевий етикет».

ДОДАТОК 1

ВПРАВА «ВІТАЄМОСЯ ПО...» (варіант вправи «Аеропорт»)*

Мета: розвиток навичок невербальної міжкультурної комунікації і толерантності до різних культур

Час: до 15–20 хвилин

Інструкція

1. Запропонуйте кожній групі уявити, що вони приїхали з різних куточків нашої планети. Продемонструйте кожній групі якесь невербальне вітання, яке заведено в культурі їхньої країни, – назву країни і континент називати не обов'язково, адже сенс гри не в тому, щоб запам'ятовувати, де як вітаються. Наприклад, суворий вираз обличчя і схрещені на грудях руки зі стиснутими кулаками (Беліз); прикладання долоні до лоба, губ, грудей і легкий уклін (арабське), плескання в долоні та реверанс із розведеними в боки руками, немов на старовинному балу (Південна Африка), рукостискання й умовні поцілунки в обидві щоки (Греція та інші країни Середземномор'я), обнюхування одне одного (Океанія, Нова Зеландія), показування язика (Тибет), торкатися чи тертися носами (Лапландія), легкий уклін (Японія) тощо – у мережі є безліч прикладів та ідей. Також вітання можуть бути геть вигаданими і чудернацькими.

2. Після розподілення культур вітання за мікрогрупами дайте дітям загальну інструкцію: «Уявіть собі, що ви, представники різних культур, опинилися разом в одному приміщенні. Ви не знаєте жодної спільної мови, проте воліли б привітатися з іншими людьми, не з вашої країни, і, головне, спробувати потоваришувати з кимось».

3. Дайте дітям можливість упродовж 3–5 хвилин вітатися одне з одним, використовуючи ті способи вітання, які заведені в їхній кра-

*Наводиться за: Від співпраці до примирення: посібник для лідерів громадянського суспільства / за загальною редакцією Смірнова О. К.; Авт.-упоряд.: М. А. Араджионі, І. В. Брунова-Калісецька, А. І. Гусєв, І. Г. Терещенко, Ю. А. Тищенко. – Київ : Видавництво ПП «Золоті Ворота», 2015. – 207 с.

їні, проте не обмежуйте їх. Спостерігайте – хтось із дітей обов'язково зрозуміє: щоб до тебе ставилися більш приязно, потоваришували з тобою, варто «віддзеркалити», тобто повторити те вітання, з яким до тебе звертаються. Під час наступного обговорення наголосіть на цьому. Вправа проходить весело, динамічно і галасливо.

4. Після закінчення етапу «привітань» попросіть дітей розповісти:

- Як вони почувалися під час вправи?
- Сподобалося їм вітання «їхньої» культури чи ні і чому?
- Яке вітання в інших культурах їм сподобалося / не сподобалося і чому?
- Як би ви почувалися, якщо б хтось почав глузувати з того вітання, яке заведено у вашій культурі?
- Чи вдалося з кимось потоваришувати і як ви це відчули?

5. Якщо якесь вітання здалось неприємним чи занадто незрозумілим і діти починають глузувати з нього, поясніть, що воно означає або чому саме так мають вітатися люди. Наприклад, вітання Белізу тлумачиться: «Я буду захищати тебе, як своє серце»; арабське вітання тлумачиться за рухом руки при вітанні: «Ти в моїх думках (я думаю про тебе), ти у мене на язиці (тобто говорю про тебе), ти в моєму серці», обнюхування перекладається як «Чи здоровий ти сьогодні?», показування язика пов'язано з давньою легендою про жорстоку людину, яка мала чорний колір язика, тож у такий спосіб людина дає тобі зрозуміти, що вона безпечна і приязна до тебе, тощо. Кожне, навіть дуже незвичне нам вітання має під собою певне, зазвичай давнє підґрунтя, пов'язане з умовами життя людей або їхньою історією чи культурою.

6. Після пояснень спитайте, чи змінилося ставлення до вітання, яке діти стали краще розуміти. Важливо підвести дітей до думки, що кожна культура особлива, цінна та унікальна, тому варто ставитися з повагою до будь-яких її виявів, зокрема вітань, навіть найнесподіваніших і на перший погляд кумедних. І якщо ти збираєшся кудись на гостину або вже зіткнувся (-лася) з чимось тобі незрозумілим – не починай глузувати, а просто спитай.

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ

Пропонований зміст

- Стать і соціальні ролі (гендер).
- Стереотипи щодо поведінки та ставлення до жінок і чоловіків у різних культурах.
- Важливість гендерної рівності і недискримінації.

Проблемні питання

- Як гендерні стереотипи впливають на наше життя?
- Чому важливо бачити в кожній людині неповторну особистість та забезпечувати рівноправність чоловіків і жінок?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові поняття та ідеї

Стать, гендер, недискримінація, стереотипи

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- білий та кольоровий папір;
- кольорові олівці чи маркери;
- скотч;
- роздруківки додатків 1–2.

КРОК 1. ВСТУПНА ЧАСТИНА УРОКУ

1. Учитель/вчителька вітається з дітьми і пропонує їм визначити свій настрій за відповідною шкалою в підручнику.

2. У ролях діти читають чат – діалог героїв підручника на стор. 105–106.

3. Після цього учитель/вчителька знайомить дітей з темою і очікуваннями.

4. Учитель/вчителька ставить проблемне питання: «Чи знаєте ви, що означають слова “стать” та “гендер”? Де ви стикалися з цими поняттями?» й пропонує мінілекцію або просить дітей прочитати відповідний текст на стор. 106.

5. Запропонуйте учням ознайомитися ще з одним текстом (додаток 1). Поясніть, що Україна 21 червня 2022 року підписала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (її повний текст за покликанням: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text), яку ще називають Стамбульською конвенцією. Навколо неї є багато різних домислів і фейків в інтернеті, тож варто її подивитися власними очима. Мета цього документа – зруйнувати гендерні стереотипи, які допускають насильство щодо жінок. Конвенція пропагує та захищає право людей на вільне від насилля життя та забороняє всі види дискримінації жінок.

6. Після ознайомлення з текстами запитайте учнів, чому, на їхню думку, виникла потреба запровадити поняття «гендер».

КРОК 2. «ПОРТРЕТ» ЧОЛОВІКА І ЖІНКИ В НАШОМУ СУСПІЛЬСТВІ (вправа 1, стор. 106–107)

Мета: продемонструвати наявність гендерних стереотипів у суспільстві

Час: до 10 хвилин

Варіант 1**Інструкція**

1. Учитель/вчителька пропонує учням/ученицям класу розглянути запропоновані твердження-характеристики та визначити, з якою статтю ці характеристики у них асоціюються найбільше: з жінками, чоловіками чи обома статтями рівною мірою.

2. Учні/учениці на загал обговорюють такі питання:

- Які характеристики є типовими для портретів жінок і чоловіків у нашому суспільстві?
- Чи є різниця між тим, як описують самі себе дівчата і як їх описують хлопці, і навпаки?

- Як і де формуються наші знання про характери та поведінку дівчат і хлопців, чоловіків та жінок?

3. Слово вчителя/вчительки: різниця між людьми набагато більша, ніж різниця між статями. Жінка теж може бути мужньою, сильною, розумною, а чоловік може бути красивим, чутливим, турботливим. Виходить, що не існує характеристик, поведінки чи схильностей, які були б властиві усім без винятку жінкам, так само як немає характеристик, властивих лише чоловікам.

Варіант 2 (додатково за наявності часу)

Інструкція

1. Вчитель/вчителька роздає учням та пропонує заповнити анкету «Ролі, які виконують люди» (додаток 2). Навпроти кожного пункту, за який, на їхню думку, має відповідати чоловік, ставиться літера «Ч», а жіночі обов'язки позначаються літерою «Ж». Спільні обов'язки чоловіків і жінок позначаються літерою «С».

2. Учні/учениці обговорюють такі питання:

- Чи хотіли б ви, коли будете дорослими, відповідати тим рольовим стереотипам статей, що були створені?
- Чи доводилось вам коли-небудь діяти певним чином лише тому, що ви вважали такі дії «правильними» для представників вашої статі?
- Чи доводилось вам утримуватися від яких-небудь дій лише тому, що ви вважали їх «неприйнятними» для представників вашої статі?
- Чи просили вас коли-небудь зробити щось лише тому, що ви хлопець/дівчина?
- Чи забороняли вам коли-небудь щось робити через вашу належність до певної статі?

КРОК 3. ШО ТАКЕ ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ?

1. Учитель/вчителька пропонує дітям почитати в ролях діалог героїв підручника на стор. 107–108 й розповісти, чи стикалися вони чи їхні родичі з подібними ситуаціями в житті? Можна запропонувати для обговорення питання з вправи 8 на стор. 110.

2. Для закріплення матеріалу варто запропонувати дітям ознайомитися зі словничком на стор. 108, де містяться визначення:

Стереотип (з грецької мови, означає «твердий відбиток») – це спрощене, схематичне і часто викривлене уявлення про щось або про когось.

Гендерні стереотипи – сформовані суспільством уявлення про ролі й місця жінки та чоловіка у соціумі (соціальні ролі, поведінка, професії, доступ до влади, освіти, ресурсів тощо).

3. Учитель/вчителька може запропонувати мінілекцію або читання інформації на стор. 108 і рубрики «Це цікаво» на стор. 109. Наголошуємо, що за старих часів вважалося, що жінка може виконувати лише домашню роботу і рости дітей, тож, наприклад, майже всі назви професій – чоловічого роду. Зараз вже почали вживати фемінітиви – слова жіночого роду, які збігаються з поняттями слів чоловічого роду, що стосуються всіх людей незалежно від їхньої статі: секретар – секретарка, продюсер – продюсерка, архітектор – архітекторка. За останнє століття статус жінок помітно змінився. Сьогодні сама жінка вирішує, яку професію собі обрати, одяг якого кольору носити, залишатися домогосподаркою чи йти в армію. Те саме стосується чоловіків, які дедалі частіше беруть відпустку, щоб доглядати за дитиною, або обирають професії, які традиційно вважалися «жіночими». Важливо, щоб суспільство не обмежувало ані чоловіків, ані жінок у можливості самостійно робити свій вибір.

4. Дітям пропонується провести порівняння, як із часом, проте дуже повільно змінюються ролі чоловіків і жінок у світі (вправа 6, стор. 110).

5. До виконання пропонується вправа «Гендерні стереотипи» (вправа 5, стор. 109). Її мета – сформувані навички виявлення гендерних стереотипів та розуміння їхньої шкідливості для людини та суспільства загалом. Учитель просить учнів/учениць у парі з сусідом/сусідкою розглянути зображення у підручнику й визначити, про які сучасні гендерні стереотипи стосовно ролі чоловіка чи жінки йдеться.

КРОК 4. ЗВІДКИ БЕРУТЬСЯ ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ

Мета: зрозуміти витоки і шляхи трансляції/поширення гендерних стереотипів у суспільстві

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька просить пригадати та проаналізувати казки за запропонованими запитаннями. Учні мають визначити, чи є в них гендерні стереотипи.

1. Казка про Білосніжку

- Хто злий персонаж?
- Хто рятує ситуацію?
- Що Білосніжка робить для гномів?
- Чому до неї всі добре ставляться?

2. Казка про Попелюшку

- Хто з персонажів завдає клопоту?
- Завдяки кому настає щасливий кінець? У який спосіб?
- Чим Попелюшка привабила принца?
- Яку роль у казці має Попелюшка? Що вона має робити? Що вона робить для себе?

3. Казка про Котигорошка

- Яка роль у казці відведена чоловікам, а яка жінкам?

2. Вчитель/вчителька просить учнів пригадати прислів'я, казки, розповіді чи вірші, які вони самі або батьки читали їм у дитинстві. Проаналізувати, чи є в цих казках чи розповідях гендерні стереотипи. Подумати, як вони могли вплинути на ставлення підлітків до ролі та бажаної поведінки чоловіків та жінок.

КРОК 5. ВПРАВА «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ — ЦЕ...»

Мета: сформувати розуміння багатоманіття в суспільстві та ставлення до нього як цінності та ресурсу для розвитку громади

Час: до 10–15 хвилин на уроці

Інструкція

1. Вчитель/вчителька пропонує учням розглянути зображення та пояснити, як вони його розуміють (вправа 9, стор. 110).

2. Після цього пропонує ознайомитися з витягом із Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (вчитель/вчителька може розтлумачити зміст тексту, якщо це потрібно) та просить учнів пояснити, що нового вони для себе дізналися з цього документа.

3. Вчитель/вчителька може за наявності часу пояснити учням, як можна впливати на зменшення гендерної нерівності:

- Не говорити про гендерну рівність як суто жіночу проблему.
- Справедливо представляти факти про жінок і чоловіків краще, ніж намагатися зрівняти цифри (факт – що в школах вчителями працюють більше жінок).
- Не применшувати роль жінок. У більшості суспільств види діяльності, які відводилися чоловікам, цінувалися і винагороджувалися більше, ніж ті, що вважалися жіночими. Така робота, як догляд за дітьми чи дошкільна освіта, має цінуватися не менше за роботу пожежників чи будівельників.

- Не посилювати гендерні стереотипи. Не існує характеристик, поведінки чи схильностей, які були б властиві усім без винятку жінкам, так само як немає характеристик, властивих суто чоловікам. Наприклад, коли ми говоримо, що жінки більш схильні до співпраці, а чоловіки – до змагання, хоча це сприймається як комплімент, насправді ми все ще маємо справу зі стереотипами. Так само кольори і символи, якими зазвичай позначають все, пов'язане з жінками і чоловіками, наділені певними характеристиками, що відображують гендерні ролі. Червоний (рожевий) колір сприймається як щось емоційне й імпульсивне, а синій – як раціональне й стабільне. Краще відмовитися від використання цих кольорів на позначення чоловіків і жінок.
 - Вживати гендерночутливу лексику. Варто звертати увагу, як ми говоримо про жінок у професійній сфері. Доречно вживати фемінітиви або ж використовувати множинну форму іменників.
 - Не робити жінок та дівчат жертвами. Жінок зазвичай характеризують як безпомічних у ситуаціях, коли на них чекають випробування або коли вони не мають чоловічої підтримки. Навіть якщо їм не все вдається, ми маємо віддати їм належне за те, як вони намагалися впоратися з проблемами
 - Бути відкритими. Коли доводиться ставити під сумнів наші звички і світогляд, цей досвід часто викликає внутрішній спротив. Проаналізувати, як ми спілкуємося, з гендерночутливої перспективи може виявитися нелегким завданням, і потрібен певний час, аби до цього звикнути. Проте, якщо ми готові навчатися і вдосконалюватися, з часом робити це буде дедалі легше.
- 4.** Підбивається підсумок уроку з використанням блоку «Підсумуймо разом» на стор. 111.

КРОК 6. ВПРАВА «ШЛЯХ ДО КРАЇНИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ» (може бути проєктом – домашнім завданням або винесена на годину спілкування)

Мета: проаналізувати ставлення до гендерної рівності та недискримінації, продемонструвати важливість і цінність конструктивної комунікації для досягнення спільної мети

Час: до 15 хвилин

Необхідні матеріали: папір, кольорові олівці чи фломастери, паперовий скотч чи магніти

Інструкція

1. Вчитель/вчителька об'єднує учнів у групи. Кожній групі пропонує створити карту – шлях до країни Гендерної Рівності. (Учням спочатку варто пригадати, що

зазвичай зображають на картах – дороги, міста, моря, річки, болота, гори, рівнини, яри тощо).

2. Перед тим як створювати карту, запропонуйте обговорити питання:

- Як ви уявляєте собі країну Гендерної Справедливості та Демократії?
- Які перепони трапляються на шляху до цієї країни?
- Як можна подолати ці перепони? Що може допомогти у цьому?
- Які знання, досвід та навички, набуті на заняттях, можуть нам стати в пригоді?

3. Після завершення роботи вчитель/вчителька пропонує репрезентувати групам свої карти та обговорити на загальній:

- Як проходила робота над картою? Які враження від роботи та її репрезентації?
- На які з питань було легше намалювати відповідь? Чому?
- Що під час виконання завдання ви для себе зрозуміли?

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Груповий проєкт «Виготовлення карти до країни Гендерної Рівності» (вправа 10, стор. 111).
- ➔ Будь-який інший крок або вправа, яку не вдалося виконати під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Виготовлення карти до країни Гендерної Рівності (вправа 10, стор. 111).
- ➔ Аналіз художніх чи фольклорних текстів щодо гендерних установок/стереотипів.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Розвінчуємо фейки: що означає слово «гендер» і що таке «Стамбульська конвенція».
- ➔ Що таке «гендерні стереотипи» і чому вони можуть зашкодити?

ДОДАТОК 1

ВИТЯГ

з Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)

«Мета використання терміна “гендер” полягає не в тому, щоб замінити поняття “стать”, яке відображає біологічні відмінності, і не в тому, щоб не вживати надалі поняття “чоловік” та “жінка”. Мета використання терміна “гендер” – наголосити, що багато виявів нерівності, стереотипів і, як наслідок, насильства впливають не з наявних біологічних відмінностей між жінками та чоловіками, а скоріше із сконструйованих суспільством відмінностей, із розуміння та сприйняття того, як жінка та чоловік мають бути представлені у суспільстві».

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» поняття «гендерна рівність» впливає з правового контексту і пов’язане з впливом суспільства на життя жінок і чоловіків – їхні права, свободи, можливості, потреби тощо. Саме це чітко й однозначно закріплено законодавством.

ДОДАТОК 2

Ролі, що виконують люди	
1	Вирішувати, чи мати дітей
2	Народжувати дітей
3	Піклуватися про дітей
4	Забезпечувати продуктами харчування
5	Заробляти гроші для сім'ї
6	Ухвалювати закони країни
7	Готувати їжу
8	Чистити одяг
9	Заправляти машину
10	Прибирати в домі
11	Служити в армії
12	Займатися художньою, музичною або літературною творчістю
13	Вирішувати, де сім'я буде жити
14	Вести бізнес
15	Займатися ремонтом у домі
16	Виховувати дітей

ПІДСУМКОВЕ ЗАНЯТТЯ

Пропонований зміст

- Підбивання підсумків навчання за предметом «КД» у 5 класі.
- Планування своїх майбутніх освітніх завдань на 6 клас.

Проблемні питання

- Чи змінилися мої уявлення про зміст «Культури добросусідства» від початку навчального року до сьогодні?
- Наскільки добре я ознайомився/ознайомила з героями підручника?
- Чого я досяг/досягла за цей навчальний рік?
- Які мої майбутні цілі на літо та 6 клас?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/Учениця

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання;
- самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті;
- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові поняття та ідеї

«Культура добросусідства», рефлексія, цілі, довгострокові і короткотермінові плани

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці, старі ілюстровані журнали (якщо на уроці буде створюватися колаж цілей)

- Папір для фліпчарту або аркуші ватману бажано не менш ніж формат А2–А1 / технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Наліпки, шаблон для гри «Бінго».
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло)

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ

Мета: змотивувати до знайомства з предметом «Культура добросусідства» та створити комфортну обстановку

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Вправа «Я тобі дарую»

Учні/учениці стоять у колі чи сидять за партою і по черзі вітають одне одного словами: «Привіт! Я тобі дарую...» і жестами чи мімікою демонструють свій подарунок, наприклад сердечко, поцілунок, квітку, сонечко, цукерку тощо. Завдання особи, що отримує подарунок, здогадатися і голосно озвучити, що саме йому/їй подарували. Група може допомагати у складних моментах. Все має відбуватися дуже позитивно, у швидкому темпі. Педагог/педагогиня має відстежувати, щоб всі діти отримали свій подарунок. Потім, як завжди, має відбутися робота з «лінійкою настрою» у підручнику.

2. Групова робота. Вчитель/вчителька анонсує, що сьогодні останнє заняття з предмета «Культура добросусідства», і пропонує дітям поміркувати, чи змінилося за цей рік їхнє уявлення про те, чого саме вони будуть навчатися на цьому предметі. Можна запропонувати такі варіанти:

Варіант 1

Учні на наліпках записують свої міркування. Далі вони прикріплюють наліпки на дошку/фліпчарт, а педагог/педагогиня потім озвучує їхні нотатки.

Варіант 2

Учні створюють у малих групах (до 5 осіб у кожній) асоціативні карти до предмета «Культура добросусідства». Проте це потребує майже вдвічі більше часу на створення і репрезентацію результатів.

3. Обмін інформацією. Вчитель/вчителька пропонує ознайомитися з блоком «Очікування» у підручнику на стор. 112 і отримує зворотний зв'язок від учнів.

4. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Хтось із дітей або вчитель/вчителька (якщо ранкова зустріч узагалі проводиться вперше в класі) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

КРОК 2. СКЛАДАЄМО «ПОРТРЕТ» ГЕРОЇВ НАШОГО ПІДРУЧНИКА. ГРА «БІНГО!»

Мета: розвивати спостережливість, навички роботи з підручником курсу «Культура добросусідства»

Час: 15–20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька звертається до дітей: «Пригадай героїв нашого підручника. Перевір себе, наскільки добре ти з ними познайомився/познайомилася. Для цього пограй у гру «Бінго» (вправа 1 на стор. 112–113). Прочитай 32 твердження-характеристики, які тобі допоможуть зрозуміти, про кого з підлітків йде мова. У нас 8 героїв і, відповідно, по 4 характеристики на кожного/кожну з них. Характеристики подаються за абетковим принципом (додаток 1). Відкрий шаблон гри за кюар-кодом у підручнику або намалюй його в зошиті. Упиши в клітинку з цифрою, яка відповідає номеру твердження, імена дітей (додаток 2). Переможцями гри будуть ті, хто першими заповнять всі клітинки за визначений учителем/вчителькою час». Визначення часу, який буде запропонований дітям, залежить від середньої швидкості техніки читання в класі.

2. Після гри варто провести загальне обговорення, спираючись на питання вправи 2 на стор. 114.

- Хто з підлітків, з якими ти познайомився/познайомилася в підручнику, тебе найбільше вразив чи зацікавив? Чому?
- Чиї особисті історії, проблеми, переживання схожі з твоїми власними?
- З ким із них ти хотів/хотіла би ближче познайомитися чи потоваришувати?
- Які поради з тих, що містилися в підручнику, тобі стали в пригоді, ти їх вже використовуєш?

КРОК 3. ПРОВЕДЕННЯ ЗАГАЛЬНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ЗАНЯТТЯ ЧЕРЕЗ ВПРАВУ «СВІТЛОФОР» (підручник, вправа 4, стор. 114)

Мета: підбивання глибинних підсумків навчального року

Час: 10–20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька може заздалегідь приготувати слайд репрезентації, де зображені три кольорових кола світлофора, або почепити на дошку відповідний малюнок і біля кожного кола світлофора написати відповідне твердження:

- Що ти припиниш робити? (червоне світло)
- Що ти почнеш робити або як діяти по-новому? (жовте світло)
- Що ти робив/робила раніше і продовжиш так робити надалі? (зелене світло)

2. Варто дати дітям декілька хвилин на роздуми. Слід наголосити, що ці питання не стосуються суто навчання, це взагалі про твої домашні справи, хобі, особисте життя, взаємини в родині і в класі.

3. Педагог/педагогиня пропонує почати висловлюватися. Важливо надавати слово дітям лише за бажанням. Якщо дитина соромиться щось сказати на загал, вона може написати відповіді на питання і віддати вчителю/вчительці без озвучування.

4. Якщо дітей у класі багато, можна провести це опитування лише в письмовому вигляді, а потім за бажанням 2–5 дітей можуть озвучити свої тексти.

КРОК 4. МІЙ ШОСТИЙ КЛАС І ЛІТНІ КАНІКУЛИ. ЧОГО Я ПРАГНУ?

Мета: розвивати навички самоаналізу/саморефлексії та планування

Час: 10–15 хвилин (відповідно до обраного варіанта і кількості дітей у класі)

Інструкція

1. Учитель/вчителька обговорює з учнями та ученицями, чого вони очікують від літніх канікул і від навчання в 6 класі, та пропонує згадати, як правильно спланувати свою роботу (вправа 5 на стор. 9–10).

2. Учитель/вчителька пропонує учням вдома поміркувати і розробити колаж цілей (вправа 5, стор. 114) і власний короткостроковий план роботи для досягнення успіхів у наступному навчальному році, щоб пункти цього плану були чіткими і вимірюваними, прописаними в часі в такий спосіб, щоб їх можна було самостійно відстежувати і зазначати власні досягнення, успіхи і невдачі.

КРОК 5. ПІДБИВАННЯ ПІДСУМКІВ ЗАНЯТТЯ

Мета: підбити підсумки заняття, попрощатися з «КД» до наступного року

Час: 5–10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям у ролях прочитати прощальні побажання героїв і героїнь підручника українською мовою, а якщо є знавці англійської, болгарської, вірменської, грецької, івриту, кримськотатарської, німецької, польської, румунської, угорської, французької, то й цими мовами. Варто потім обговорити на загаль:

- Чому саме ці побажання сказали діти?
- Як діти розуміють ці побажання?
- Яке побажання найбільш сподобалося і чому?

2. Учитель/вчителька пропонує закінчити заняття «лінійкою настрою» і самооцінюванням на малюнку гори на форзаці. Наголосіть, що підлітки оцінюють взагалі своє навчання за курсом на весь рік.

3. Важливо, щоб діти йшли з цього заняття з позитивом і добрими враженнями, тож за потреби варто наостанок зробити рухливу вправу на кшталт «Атоми і молекули».

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ НА ЛІТО

- ➔ Напиши анонімного листа одному/одній з героїв/героїнь підручника, у якому розкажеш про себе та свої мрії. Якщо він вийде надто особистим, можеш його не віддавати вчителю/вчительці, а залишити у своєму особистому щоденнику чи схованці.
- ➔ Розробка власних короткострокових планів щодо досягнення успіхів влітку та у наступному навчальному році.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Як планувати і досягати поставлених завдань.
- ➔ «Моє безпечне літо», де наголосити на небезпеках біля водойм, особливо після підриву Каховського водосховища, а також на мінній небезпеці.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори, присвячені підсумкам навчального року і питанням безпеки дітей під час літніх канікул.

ДОДАТОК 1

ХАРАКТЕРИСТИКИ ГЕРОЇВ ПІДРУЧНИКА

№	Питання/твердження	Відповідь
1	Багато знає про Донеччину і культуру греків та вірмен	Софія
2	Внутрішньо переміщена особа	Сашко
3	Добре грає у футбол, мріє стати тренером	Ксеня
4	Добре знається на культурі кримських татар	Сашко
5	Добре розмовляє румунською	Ліліана
6	Добре розуміється на видах конфліктів	Богдан
7	Допомагає мамі впоратися з фермерським господарством	Марічка
8	Дуже цінує родинний затишок і сімейні традиції українців	Славко
9	Живе в селі на Тернопільщині, але в історико-культурній області Волинь	Марічка
10	Живе в селищі Піщанці Дніпропетровської області	Славко
11	Знається на тайм-менеджменті	Ліліана
12	Знається на українській народній культурі та популяризує її	Марічка
13	Іноді відчуває нетолерантне ставлення до себе через колір шкіри	Богдан
14	Іноді свариться, проте вміє знаходити спільну мову з маленьким братиком	Ксеня
15	Любить допомагати батькові – туристичному менеджеру, цікавиться різними культурами	Ліліана
16	Має домашнього улюбленця – пацючка Вінні	Данило
17	Має потребу в безбар'єрному просторі	Софія
18	Мріє стати біоінженером і вже навіть вміє програмувати	Богдан
19	Обожнює мистецтво, технології, конструювання одягу	Марічка

20	Мріє про журналістську чи письменницьку кар'єру, стати зіркою ютубу	Софія
21	Мешкає в столиці України	Ксеня
22	Не їсть м'ясо і молоко	Богдан
23	Має тата-заробітчанина, що працює в Польщі	Софія
24	Обожнює українську кухню, та й взагалі любить попоїсти	Славко
25	Обожнює фаст-фуд і слобожанські солодощі	Данило
26	Опікується екологією і допомагає тваринам	Ліліана
27	Піклується про свою маленьку сестричку	Сашко
28	Подобається носити фірмовий одяг своєї гімназії	Сашко
29	Подобається створювати своїми руками якісь речі, розбирати і ремонтувати машини і механізми	Славко
30	Пропонує цікаві ідеї для спільної роботи	Данило
31	Подобається японська і китайська кухня	Ксеня
32	Читає реп і танцює, добре малює комікси	Данило

ДОДАТОК 2

ШАБЛОН ДЛЯ ГРИ «БІНГО!»

1	2	3	4	5	6	7	8
9	10	11	12	13	14	15	16
17	18	19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30	31	32

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ
ЗАНЯТЬ ЗА ТЕМАМИ МНП

ДЛЯ 6 КЛАСУ

і дидактичні матеріали

ВСТУП. ПРОДОВЖУЄМО ЗНАЙОМСТВО З ПРЕДМЕТОМ «КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»

Пропонований зміст

- Продовження знайомства з предметом «Культура добросусідства».
- Мої особисті щоденники, блог, архів.
- 6 клас: мої прагнення і як їх здійснити.

Проблемні питання

- Що змінилося в моєму житті після початку повномасштабної війни?
- Як працювати з підручником «Культура добросусідства»?
- Що таке особистий архів?
- Навіщо люди ведуть особистий щоденник або свій блог у мережі?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/Учениця:

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання;
- самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті;
- бере участь у груповій роботі, зважаючи на індивідуальні особливості і потреби;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові по- няття та ідеї

Предмет «Культура добросусідства», довгострокові і коротко-термінові плани, особистий архів, особистий щоденник, блог

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці
- Папір для фліпчарту або аркуші ватману бажано не менш ніж формат А2–А1
- Наліпки, карта України і карта Європи чи світу
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло)

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ

Мета: продовжити знайомство з героями підручника і з предметом «Культура добросусідства» та створити комфортну обстановку

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Гра «Пересядьте ті, хто...». Діти сидять по колу. Учитель/вчителька оголошує, що зараз він/вона буде говорити твердження. Ті, хто може схвально відповісти на них, пересідає на інше місце, тобто діти в колі міняються місцями. Твердження можуть бути будь-які, проте варто заздалегідь подбати, щоб на них позитивно могли відповісти хоча б двоє учнів. Наприклад:

- Пересядьте ті, хто сьогодні добре поснідав/пообідав!
- Пересядьте ті, хто добре відпочив улітку!
- Пересядьте ті, у кого карі очі!
- Пересядьте ті, хто сьогодні прийшов у джинсах!
- Пересядьте ті, хто любить їсти борщ!
- Пересядьте ті, хто змінив зачіску / колір волосся влітку!
- Пересядьте ті, кому подобається «Культура добросусідства»!
- Пересядьте ті, у кого в одязі є жовтий колір!
- Пересядьте ті, хто влітку був у таборі! тощо

Вправа проходить рухливо, весело, галасливо і заряджає гарними емоціями. Після цього варто розгорнути підручник та ознайомити дітей із блоком «Лінійка настрою» на стор. 5. Попросіть дітей визначити свій емоційний стан.

Групова робота. Вчитель/вчителька анонсує продовження знайомства з предметом «Культура добросусідства». Пропонує дітям у малих групах ознайомитися з очікуваннями на стор. 5 та обговорити в малих групах і узагальнити такі питання:

- Про що ви дізналися на «Культурі добросусідства» минулого року?
- Чи допомогли вам у житті знання, які ви здобули на уроках з предмета «Культура добросусідства»? Якщо так, то як саме? (останнє питання з вправи 3 на стор. 7)

Обмін інформацією. Діти репрезентують напрацювання малих груп – узагальнені відповіді на попередні питання.

Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Хтось із дітей або вчитель/вчителька (якщо ранкова зустріч узагалі проводиться вперше в класі) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

КРОК 2. ЯКИМ Є МІЙ ПІДРУЧНИК З «КУЛЬТУРИ ДОБРОСУСІДСТВА»?

Мета: розвивати навички роботи з підручником курсу «Культура добросусідства»

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням розгорнути підручник з курсу «Культура добросусідства». Разом або самостійно діти читають вступ до підручника на стор. 4. Учитель/вчителька опрацьовує з учнями, який вигляд мають у підручнику рубрики «Очікування», «Це цікаво», «Корисні рекомендації», «Словничок», «Підсумуймо разом», а також роздивляються емотикони і малюнки форзаців, шаблон для самооцінювання на форзаці у формі гори та спеціальні позначки, які використовують авторки підручника для позначення певних видів завдань («опрацюй інформацію», «досліди...» тощо).

2. Потім варто запропонувати дітям згадати, що вони пам'ятають про героїв підручника (малюнок до вправи 1 на стор. 5). Після розповідей запропонуйте продовжити знайомство з головними героями і дізнатися, як змінилося їхнє життя після повномасштабного вторгнення російських військ. Для цього прочитати в ролях розповіді дітей і чат на стор. 6–7. Попередьте дітей, щоб вони простежили, як змінилося місце перебування дітей і чого вони досягли за останній час.

3. Після читання варто звернути увагу дітей на карти України та Європи на форзацах підручника або карти, які є в аудиторії, й виконати вправу 2 на стор. 7. Якщо є великі карти України і світу чи Європи в класі, можна заздалегідь приготувати кольорові позначки з клейовою основою, наприклад маленькі наліпки-крапки чи кружечки, і нехай діти наклеюють їх; якщо працюєте тільки з підручником – тоді вказують пальчиками.

4. Учитель/вчителька пропонує учням дати відповіді на запитання із вправи 3 на стор. 7 (окрім останнього, якщо його вже обговорювали під час кроку 1):

- Які області або країни межують із твоїм сьогоднішнім місцем проживання?
- Про який куточок нашої чи іншої країни ти хотів би / хотіла б дізнатися більше й знайти там нових друзів?
- Що змінилося у твоєму житті за минуле літо? Чи вдалося здійснити свої плани саморозвитку? Розкажи про свої перемоги і про те, як ти долав/долала складнощі.
- Чи допомогли тобі в житті знання, які ти здобув/здобула на уроках із предмета «Культура добросусідства»? Якщо так, то як саме?

Під час виконанні цієї вправи варто брати до уваги склад дітей у класі й бути особливо тактовними, якщо є діти, що пережили важку окупацію, втрату рідного

дому або близьких. Не спонукайте висловлюватися всіх дітей – нехай розповідають лише за власним бажанням. Підтримуйте розповіді дітей оглясками і всіляко нахвалюйте – кожен особистий досвід є цінним. Підтримайте й тих, хто не захотів нічого говорити, – ми всі пережили важкі часи і тому вже є переможцями.

КРОК 3. ЩО ТАКЕ ОСОБИСТИЙ ЩОДЕННИК ЧИ БЛОГ І НАВІЩО ЇХ ВЕДУТЬ?

Мета: збереження історичної пам'яті про події цієї війни через особисті щоденники і блогінг

Час: 10–20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям у ролях почитати комікс на стор. 8. У діалозі йде мова про щоденник хлопчика з Маріуполя – про нього є багато інформації в інтернеті і фотографії цього щоденника – можна їх навести як приклад-ілюстрацію, або ж щоденник єврейської дівчини Анни Франк, яка загинула в концтаборі під час Другої світової війни. Якщо немає часу на уроці, можете запропонувати їм погуглити вдома і знайти інформацію про ці щоденники. Після читання діалогу зверніть увагу на слова Богдана (він дає «поетичне» визначення щоденника) і останню «хмаринку» зі словами Софії щодо терапевтичних можливостей щоденника. Запитайте дітей, як вони їх розуміють, або запропонуйте їм виписати з діалогу дітей аргументи – яку користь може принести ведення особистого щоденника/блогу.

2. Після першого знайомства і з'ясування, навіщо люди ведуть щоденник, можна ознайомити дітей з визначеннями, що таке щоденник, блог і віньетка, у словничку на стор. 9 і 10, а також ознайомитися з інформацією «Це цікаво» про історію щоденників. Зверніть увагу, що тут наводиться визначення і слова «влог», тобто відеощоденника, який розміщується в мережі. Важливо акцентувати відмінності щоденників, влогів, блогів, літописів і хронік, з якими діти вже знайомі з курсу історії, а також перше розуміння того, що таке приватна і публічна інформація. Більше про це буде вестись розмова далі й на наступному занятті.

3. Можна продемонструвати дітям декілька віньеток й запропонувати самим вигадати і намалювати будь-яку віньетку (додаток 1).

4. Після цього пропонується обговорення: чи є в кого з дітей свій особистий щоденник чи блог? Нехай вони поділяться особистим досвідом. Помічним буде список питань у праві 4 на стор. 10.

5. Як домашнє завдання саме на цю тему можна запропонувати вправу 5 на стор. 12.

КРОК 4. **ЩО ТАКЕ ОСОБИСТИЙ/СІМЕЙНИЙ АРХІВ І ЯК ЙОГО СТВОРЮВАТИ?**

Мета: ознайомити з важливістю особистих/сімейних архівів і правилами їхнього зберігання

Час: 10–20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям у ролях прочитати діалог дітей на стор. 11. Після цього варто провести обговорення – чи зрозуміли діти з діалогу, що таке сімейний архів і з чого він може складатися, які ризики можуть чатувати на паперову інформацію і які є шляхи запобігання цим ризикам. Наголосіть, що, звісно, кожна річ – це пам'ять про якусь людину чи подію і вона цінна сама по собі, як певне матеріальне свідчення, те, що можеш взяти в руки і відчувати зв'язок зі своїми предками, а не тільки прочитати зміст тексту чи зображення на старовинній поживклій світлині. Проте в буремні часи, які ми переживаємо, дуже важливо максимально зберегти пам'ять про предків – бодай інформацію. Створення сімейного архіву – це також привід провести певну ревізію й виокремити ті найцінніші речі з родинного спадку, які обов'язково треба забрати з собою в евакуацію, адже вона може відбутися не тільки під час війни, а й через природні чи техногенні катаклізми.

2. Потім зверніть увагу на слова Славка з діалогу, який готовий поділитися з друзями цифровими копіями свого сімейного архіву. Перейдіть до вправи 6 на стор. 12, де запропоновано поміркувати над питаннями:

- Про що можуть розповісти світлин і записи із сімейних архівів?
- Чи потрібно їх робити публічними?

На стор. 13 наведені 4 твердження, які допоможуть дітям визначитися з відповідями на друге питання. Якщо заняття буде проходити в аудиторії, можна провести його як вправу «4 кути» або «голосуй ногами», тобто роздрукувати/написати ці 4 твердження на аркушах і розкласти їх у 4 кутах аудиторії, потім ознайомити з ними дітей й запропонувати підійти до кута, де є твердження, з яким вони погоджуються. Після того як всі учні класу визначаться, попросіть їх обґрунтувати свій вибір.

Цю вправу можна також виконати в онлайн-форматі, наприклад зробити 4 фрейми на джемборді – на наліпках написати твердження і попросити дітей визначитися та вписати свої імена/прізвища на відповідному фреймі текстом або також на наліпці. У цій вправі важливо не дійти до певної спільної думки, а вчити дітей робити свідомий вибір, вільно висловлюватися, формулювати думку й аргументувати свою позицію. Для цього можуть бути помічними правила аргументації, з якими діти знайомилися в 5 класі (стор. 83–84).

3. Порадьте дітям вдома поговорити з рідними і щоб вони разом прочитали корисні рекомендації (на стор. 12 підручника) щодо алгоритму створення власного сімейного архіву.

4. Закінчити цей блок можна цікавим для дітей завданням – розгадуванням ребуса на стор. 13 (вправа 7), у якому зашифрована фраза «Хто не знає минулого, той не вартий майбутнього».

КРОК 5. МОЇ ЦІЛІ Й ЗАВДАННЯ НА 6 КЛАС. РЕФЛЕКСІЯ ЗАНЯТТЯ

Мета: вчити формувати й створювати ієрархію цілей, досяжних і вимірюваних у часі

Час: до 10–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує знову прочитати в ролях діалог дітей на стор. 13–14. Потім обговорює з учнями майбутнє – чого вони очікують від навчання в 6 класі – та нагадує матеріал 5 класу (стор. 9–10), який допоможе їм визначити свої цілі й спланувати роботу.

2. Учитель/вчителька пропонує учням вдома поміркувати й розробити 3 цілі на цей навчальний рік і план їхнього досягнення (вправа 8 на стор. 14).

3. Потім відбувається рефлексія за допомогою блоку «Підсумуймо разом». Діти визначають свої емоції, роблять самооцінювання й розповідають, що було найбільш цікавим і цінним для них на уроці.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Виконати вправу 5 на стор. 12: Якщо тобі видалася цікавою тема особистих щоденників, зроби перший крок – заведи паперовий чи електронний щоденник і зроби в ньому свій перший запис. Буде цей щоденник особистим чи відкритим і публічним – вирішувати лише тобі.
- ➔ Поговорити з рідними й разом прочитати корисні рекомендації (на стор. 12 підручника) за алгоритмом створення власного сімейного архіву.
- ➔ Розробка власних короткострокових планів щодо досягнення успіхів у точному навчальному році (вправа 8 на стор. 14).

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Будь-який крок чи вправа, які не вдалося виконати під час уроку.
- ➔ Як планувати і досягати поставлених завдань.

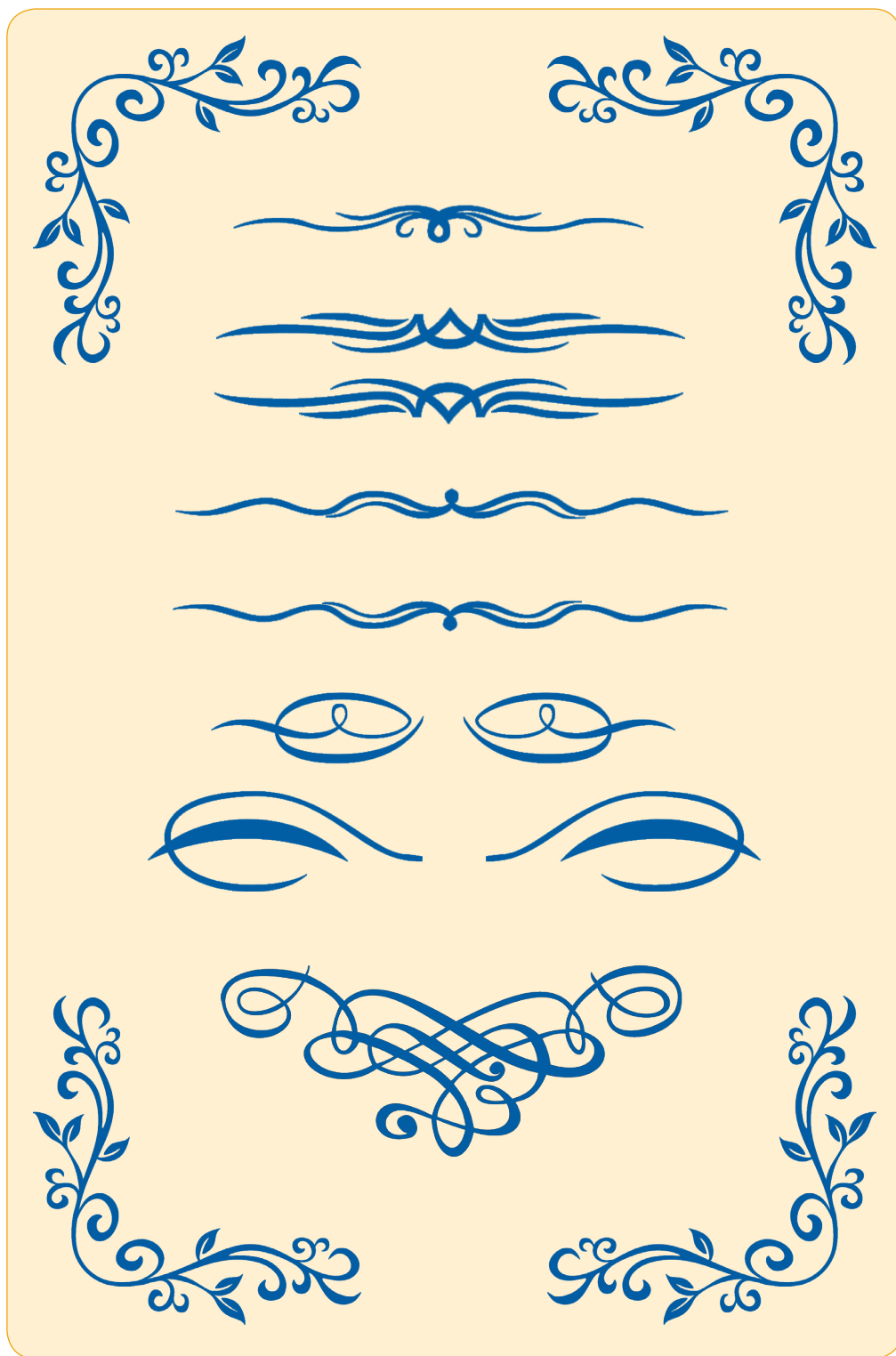
ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори, присвячені знайомству з предметом «Культура добросусідства» (якщо предмет не викладався в 5 класі).
- ➔ Батьківські збори, присвячені сімейним архівам «Історія країни в моїй шафі».
- ➔ Навіщо підлітку вести особистий щоденник?

ДЖЕРЕЛА:

- Щоденники. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://stud.com.ua/43709/istoriya/schodenniki>

ДОДАТОК 1

МІЙ ПРИВАТНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР

Пропонований зміст

- Доброчесність у використанні інформації.
- Захист приватного інформаційного простору.

Проблемні питання

- Як знайти баланс між приватною та публічною інформацією?
- Що таке доброчесність використання інформації?
- Яким є мій приватний інформаційний простір?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації;
- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;
- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- прогнозує ризики комунікації у віртуальному середовищі;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів.

Ключові поняття та ідеї

Інформаційний простір, приватна і публічна інформація, право на приватність, персональні дані, доброчесність

**Підготовка
до заняття****Необхідні матеріали:**

- шаблони в додатках (у підручнику – у кюар-кодах)
- електронні девайси

КРОК 1. ВСТУПНА ЧАСТИНА**Мета:** актуалізувати тему «Приватний інформаційний простір»**Час:** до 10–15 хвилин**Інструкція**

1. Вчитель/вчителька пропонує учням оцінити свій настрій та ознайомитися з «Очікуваннями» на стор. 15. Далі просить учнів прочитати в ролях чат героїв на стор. 15 і пригадати тему 5 класу «Я і мої особисті кордони. Право на самовираження». Потім пропонує відповісти на питання із вправи 1 на стор. 16, зокрема такі:

- Як ти розумієш свої особисті кордони в інтернеті?
- Ми вже обговорювали з тобою питання особистих кордонів та твоє право на самовираження. А чи поширюється це право на твій інформаційний простір?
- Чи замислювався/замислювалася ти над тим, який вигляд має твій власний інформаційний простір?

Для уточнення значення виразу «інформаційний простір» варто використати словничок на стор. 16.

2. Учитель/вчителька пропонує учням за допомогою шаблону та додаткових питань намалювати свій особистий інформаційний простір (вправа 2, стор. 16–17, додаток 1). Наголошує на тому, що цей малюнок необов'язково буде показувати, лише за власним бажанням.

3. Вчитель/вчителька обговорює з учнями результати:

- Чи подобається тобі твій власний інформаційний простір?
- Чи було щось, що здивувало, після того як ти намалював(-ла) малюнок?
- Яку частину малюнка було заповнювати найважче/найлегше?
- Чого не вистачило в запропонованих варіантах «для чого ти використовуєш інтернет»?
- Чи є для тебе інтернет засобом самовираження? Якщо так, то за допомогою чого? (можливі варіанти відповіді: розміщую інформацію на своїй сторінці в соціальних мережах, додаю фотографії, реаую на фото/пости/

сторінки, маю профіль у соціальних мережах, беру участь в онлайн-обговореннях/дискусіях, пишу пости, веду групу/блог тощо)

- Як ти визначаєш особисті кордони у власному інформаційному просторі?
- Що є небезпечним для тебе в інтернеті, коли ти «відчиняєш» для інших свою «інформаційну кімнату»?

4. Під час обговорення питань безпеки в інтернеті варто звернути увагу дітей на комікс на стор. 18 та текст «Опрацюй інформацію» на стор. 19, де міститься важлива інформація щодо безпеки користування мережею і передачі даних під час війни.

5. Вчитель/вчителька повідомляє учням, що заняття буде присвячено ознайомленню з поняттям «право на приватність» у цифрову еру, аналізу власних щоденних онлайн-практик та визначенню позитивних і негативних наслідків публікування персональної інформації.

КРОК 2. ПРАВО НА ПРИВАТНІСТЬ

Мета: ознайомити учнів з поняттям «право на приватність» у цифрову еру

Час: 10–15 хвилин

Інструкція

1. Надайте інформацію учням щодо визначення «приватного життя в інформаційному контексті». Зокрема, воно передбачає конфіденційність комунікацій, що охоплюють секретність телефонних розмов, електронної пошти та інших форм спілкування; інформаційну недоторканність приватного життя, зокрема персональних даних в інтернеті. Категорія «персональні дані» охоплює не лише друковану текстову інформацію, а й зображення людини (фотографії, відео й голос), зокрема зафіксовані в громадських місцях. Докладніше можна почитати в тексті «Це цікаво» на стор. 17–18 і в словничку на стор. 16 (персональні дані).

2. Вчитель/вчителька пропонує переглянути відео «Діти і молодь», яке розкриває поняття «право дітей в інтернеті» та дає певні поради щодо безпечного користування інтернетом.

3. Використайте під час перегляду «графічний організатор» «Бортовий журнал», зокрема перед переглядом заповніть ліву колонку таблиці «Що мені відомо з цієї теми». Після перегляду заповніть праву колонку таблиці «Що нового я дізнався(-лася) з відео або що викликало запитання» (вправа 3 на стор. 19).

4. Обговоріть відео та результати роботи учнів:

- Яка інформація з відео була вам відома?

- Що нового ви дізналися з відео?
- Як ви зрозуміли поняття «персональні дані»? Наведіть приклади, що можна вважати персональними даними (прізвище та ім'я, дата народження, місце навчання або проживання, фотографії й відео тощо).
- Чи залишились питання щодо інформації, поданої у відео?
- У який спосіб поради, надані у відео, зберігають приватність вашого інформаційного простору?

5. Для закріплення матеріалу запропонуйте учням виконати вправу 4 на стор. 20.

6. Як узагальнювальна для цього блоку може бути вправа 5 на стор. 20: Зваж негативні та позитивні наслідки розміщення в інтернеті твоєї персональної інформації. «Поклади» на одну шальку негативні наслідки, на іншу – позитивні. Визнач, що переважило. Для її виконання учитель/учителька об'єднує учнів у чотири-п'ять малих груп і пропонує в малих групах заповнити Т-схему, у якій треба вказати позитивні й негативні наслідки публікування персональної інформації в інтернеті. Варто наголосити, що учні мають самі визначити конкретні негативні й позитивні наслідки та що переважило. Потім групам пропонується по черзі коротко репрезентувати загальний результат обговорень того, які саме наслідки переважили, і назвати кілька прикладів наслідків. Просить групи коротко аргументувати їхній вибір. На загальне обговорення після закінчення репрезентацій варто винести питання із вправи 6 на стор. 21:

- Які наслідки – негативні чи позитивні – було легше визначити? Чому?
- Як ви визначали, що є негативним наслідком, а що – позитивним?
- Чи були у вас випадки, коли той самий наслідок ви розглядали і як позитивний, і як негативний? Якщо так, то наведіть приклад.

7. Підбийте підсумки обговорення, наголосіть на користі/шкоді розміщення інформації в інтернеті.

КРОК 3. ДОБРОЧЕСНА ПОВЕДІНКА І БЕЗПЕКА В ІНТЕРНЕТІ

Мета: розглянути та обговорити приклади доброчесної поведінки в соцмережах

Час: до 10–15 хвилин

Інструкція

Варіант 1

1. Читання в ролях довгого чату на стор. 21–23 підручника. Під час читання варто робити логічні паузи та обговорювати описані ситуації. Наприклад, після другого висловлювання Софійки на стор. 22 можна зробити паузу і спитати дітей: чи

стикались ви з такими ситуаціями? Чи постили ви світлини без згоди? Як ви будете вчиняти тепер? Чи пам'ятаєте ви правила мережевого етикету з 5 класу (підручник для 5 класу, стор. 103)?

2. Потім продовжити читання чату – діалог Ксені і Софійки наприкінці стор. 22 – і знову зробити паузу, обговорити з дітьми, чи поширені в класі такі «анкети» чи особисті альбоми та як у них може бути захищена приватна інформація. Наступний діалог на стор. 23 можна дочитати до кінця і за потреби потім обговорити.

Варіант 2

Вправа «Ситуації»

1. Вчитель/вчителька пропонує учням обговорити ситуації (додаток 2) за таким алгоритмом:

- Чи порушено право на приватність? Так або ні?
- Якщо це порушення, то до яких наслідків воно може призвести?
- Як це може вплинути на саму людину?
- Як треба було вчинити, аби не зачіпати право на приватний інформаційний простір або щоб захистити його?

2. Під час обговорення ситуацій вчитель/вчителька коротко занотовує відповіді учнів. Після закінчення вправи підбиває підсумок через запитання: що, можливо, ви тепер будете робити по-іншому або зможете порадити робити вашим близьким чи знайомим?

КРОК 4. САМОАНАЛІЗ ВЛАСНОЇ ПОВЕДІНКИ В ІНТЕРНЕТІ. ПІДСУМОК ЗАНЯТТЯ

Мета: узагальнити набуті знання та навички

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька запрошує учнів до самоаналізу власної поведінки в інтернеті за допомогою мішені (додаток 3, вправа 7 на стор. 23–24). Зауважує, що це самоаналіз, правильної/неправильної відповіді не може бути, ніхто, крім них самих, цю інформацію оцінювати не буде. Мішень треба перемалювати в зошит або скачати за кюар-кодом з підручника. Відповідно до тверджень, виписаних навколо мішені в підручнику на стор. 24, потрібно позначити крапкою свою оцінку від 0 до 10 на своїй власній мішені в зошиті або на роздруківці. А потім з'єднати всі крапки та отримати власний профайл.

2. Учитель/вчителька дає завдання передивитися вдома відеоролик «Безпечний Інтернет 2022» (вправа 8 на стор. 24). Після перегляду медіафайлу слід повернутися до малюнка мішені, який був створений у попередньому завданні. Варто ще раз спробувати провести самоаналіз, як у вправі 7, іншим кольором поставити позначки на мішені та з'єднати їх між собою. Потім дитина має провести порівняння, чи є відмінності між першим малюнком на мішені і другим, і проаналізувати їх.

3. Педагог/педагогиня пропонує учням підбити загальний підсумок заняття з блоком «Підсумуймо разом».

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Передивитися вдома відеоролик «Безпечний Інтернет 2022» (вправа 8 на стор. 24). Після перегляду медіафайлу повернутися до малюнка мішені, який був створений у вправі 7. Ще раз спробувати провести самоаналіз, іншим кольором поставити позначки на мішені та з'єднати їх між собою. Порівняти, чи є відмінності між першим малюнком на мішені і другим. Проаналізувати, чому ці малюнки не тотожні.
- ➔ Виконати вправу 4 на стор. 20: Установи відповідність між ситуацією, яка стосується приватного простору, приватної інформації, та шляхами її вирішення чи захисту.
- ➔ Виконати вправу 5 на стор. 20 індивідуально (див. крок 2, пункт б).

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Будь-які крок чи вправа, які не вдалося здійснити під час уроку.
- ➔ «Мій безпечний інтернет».
- ➔ «Доброчесність – що це таке і як її дотримуватися».

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори на тему «Море інформації – як не потонути», присвячені безпечній поведінці в інтернеті та навичкам критичного мислення (Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К.: ТОВ «Прометей», 2019. – С. 297–312. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>).
- ➔ Будь-який крок з розробки може бути використаний на батьківських зборах, оскільки діти наслідують поведінку батьків. Тож варто батьків теж освічувати.

ти в питаннях персонального простору в інтернеті, доброчесної поведінки і захисту себе і своєї родини в мережі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- 1.** Навчально-методичний посібник «Онлайн». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rescentre.org.ua/bezpeka-ditei-v-interneti/navchalno-metodychnyi-posibnyk-onlaik>
- 2.** Безпечний Інтернет 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=UjowsDi1De4>
- 3.** Як захистити себе та дітей в інформаційному просторі під час війни? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/news/yak-zakhystyty-sebe-ta-ditei-v-informatsiinomu-prostori-pid-chas-viiny-67173.html>; <https://helsinki.org.ua/articles/shcho-take-pryvatnist-abo-vidydy-vid-mene-ne-chipay-mene/>
- 4.** Безпечний віртуальний простір для дітей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://gimnaziya20.ks.ua/vykhovna-robota/psykholohichna-sluzhba/rekomendatsii-dlia-batkiv/97-bezpechnij-virtualnij-prostir-dlya-ditej.html>
- 5.** МОН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/rozashkilna-osvita/vihovna-robota-ta-zahist-prav-ditini/bezpeka-ditej-v-interneti/pamyatka-dlya-batkiv-diti-internet-mobilnij-zvyazok>
- 6.** Компас. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.coe.int/uk/web/compass/table-of-contents#%7B%229689373%22%3A%5B3%5D%2C%229689393%22%3A%5B1%5D%2C%229690108%22%3A%5B%5D%7D>

ДОДАТОК 1

НЕБЕЗПЕКА В ІНТЕРНЕТІ

ДОДАТОК 2

Ситуація 1

Дівчина розмістила на своїй сторінці в соціальній мережі скріншот листування з однокласником, який ділився з нею своїми почуттями до дівчини з тієї самої школи.

Ситуація 2

Хлопець підбрав пароль від месенджеру свого знайомого та від його імені листується з іншими людьми.

Ситуація 3

Дівчина розмістила фотографії зі святкування дворіччя її молодшої сестри. На фото в будинку її батьків були зображені її дорослі родичі, молодші брати та сестри. Фотографії «лайкнули» понад 80 друзів.

Ситуація 4

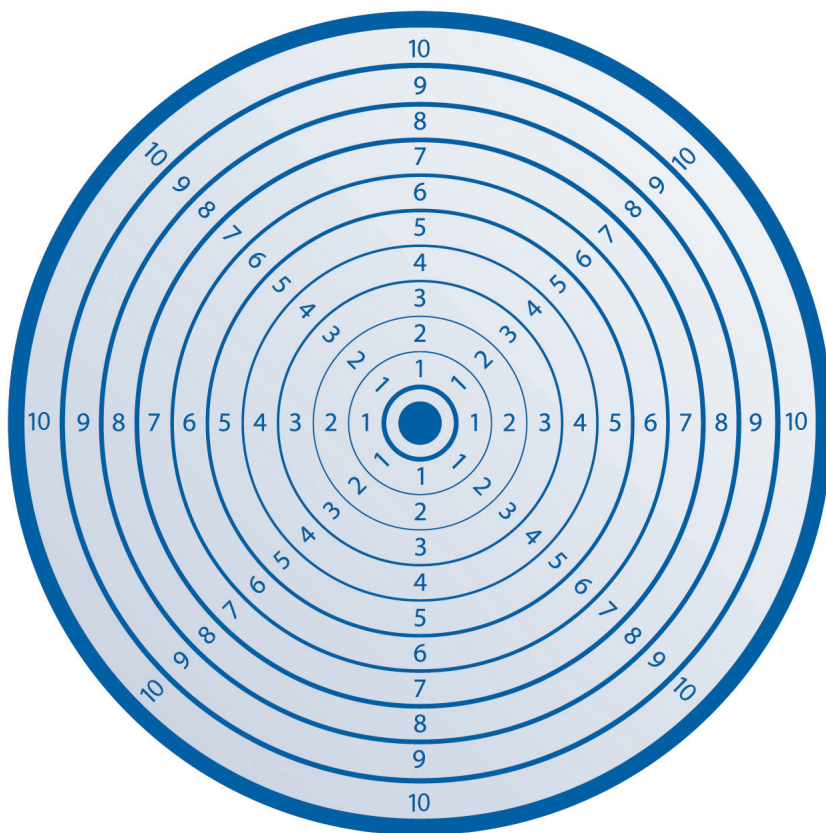
Батьки крадькома перевіряють історію перегляду в браузері та роблять копії її чатів з іншими людьми.

Ситуація 5

Хлопець написав слова до пісні та здав їх як творчу роботу для отримання оцінки.

У закладі освіти вирішили, що слова до пісні чудові, і розмістили їх на сторінці закладу освіти без відома хлопця.

ДОДАТОК 3

ЗОВНІШНІ ВИЯВИ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ: ОДЯГ, ЗАЧІСКИ, КОСМЕТИКА

Пропонований зміст

- Традиційний і сучасний костюм населення України і регіону зокрема.
- Сучасна молодіжна мода. Прикраси. Зачіски.
- Фарбування волосся, використання декоративної косметики – корисно чи шкідливо.
- Корисні піктограми і позначки на одязі.

Проблемні питання

- Який одяг був поширений у нашому регіоні в давнину та є популярним у наш час?
- Чому люди носять прикраси, змінюють зачіски і фарбують волосся?
- Що з мого одягу мені подобається найбільше і чому?
- Як я дбаю про свій гардероб?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя;
- пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників;
- обирає продукти харчування, способи проведення дозвілля, відповідний одяг тощо, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту;
- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів та потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб.

**Ключові
поняття та
ідеї**

Мода, традиції, самовираження, індивідуальність, відповідальний вибір, доречний одяг

**Підготовка
до заняття**

Необхідні матеріали:

- роздатковий матеріал з додатка 1, м'ячик або клубочок, 3 таблички

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учнів, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: 15–20 хвилин

Інструкція

1. Привітання за допомогою м'ячика чи клубочка. Діти стоять у колі. Ведучий(-а) кидає м'ячика чи передає клубочок комусь із кола з компліментом щодо його/її зовнішності чи костюма сьогодні, наприклад: «Вітаю, Наталко, тобі дуже пасує яскравий светрик!», або «...у тебе модна зачіска!», або «...у тебе сьогодні зручне взуття!» Учень/учениця, отримавши клубочок, дякує і передає його комусь з однокласників, так само супроводжуючи компліментом. Педагог/педагогиня створює умови, щоб висловилися усі школярі, і за потреби допомагає. Після цього проводиться робота з «Лінійкою настрою» в підручнику, учитель/вчителька пропонує прочитати в ролях діалог дітей на стор. 25–26.

2. Групова робота**Варіант 1**

Учитель/вчителька пропонує в малих групах зробити асоціативний кущ, хмару слів або сенкан до слів у словничку на стор. 26 – мода і вбрання/костюм/стрій (якщо діти знайомі з цими поняттями з початкової школи).

Варіант 2

Вчитель/вчителька пропонує прочитати текст у рубриці «Це цікаво» на стор. 26 і провести бліцобговорення питань:

- Навіщо людині одяг?
- Що може одяг розповісти про людину?

Варіант 3

Учитель/вчителька пропонує прочитати текст у рубриці «Це цікаво» на стор. 26, потім у малих групах розглянути світлини (вправа 1 на стор. 27) і скласти коротку розповідь про людей, які зображені. Можна сформуванати 5 груп і надати кожній по одній світліні. Після закінчення роботи проводиться репрезентація напрацювань.

3. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

4. Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті, й опрацює блок «Очікування» в підручнику.

КРОК 2.**Варіант 1**

Мета: ознайомити дітей із загальним та особливим у традиційних костюмах українців та використанням етнічних елементів у сучасній моді

Час: 15–20 хвилин

Інструкція

1. Учні опрацюють інформаційний блок на стор. 27–28. Учитель/вчителька може запропонувати експрес-обговорення того, що вони дізналися з тексту:

- Який буває одяг? Як класифікують одяг?
- Про що може розповісти народний одяг?
- Чому національний костюм є важливим елементом культури?

Для довідки вчителю/вчительці: у хороводі зображені підлітки в таких костюмах (за годинниковою стрілкою): дівочий український народний стрій у Карпатах, чоловічий угорський костюм, дівочий словацький костюм, чоловічий єврейський стрій, жіночий ромський (циганський) стрій, чоловічий румунський стрій, дівочий білоруський костюм, чоловічий польський народний стрій.

2. Педагог/педагогиня пропонує дітям подивитися 3–4 відеоролики проєкту «Спадок» (<https://uifh.org/ua/projects-2/spadok/>), присвячених жіночому костюму, – їхньої області / історико-культурного регіону та декількох з інших куточків України – як сусідніх, так і далеких. Під час перегляду діти фіксують

назви основних елементів костюма. За неможливості перегляду відео можна запропонувати дітям картинку з вказівкою назв елементів традиційного українського костюма. Як альтернативу можна запропонувати виконати в підручнику вправу 2 на стор. 29.

3. Учні в малих групах проводять порівняльний аналіз регіональних варіантів костюмів зі сталим образом українського жіночого костюма. Виділяють загальне й особливе. Репрезентують напрацювання.

4. Групове обговорення того, як традиції втілюються в сучасному одязі. Педагог/педагогиня має наголосити на цінності збереження і популяризації культурної спадщини. Для проведення обговорення варто використати питання із вправи 3 на стор. 29:

- Пригадай світлини своїх прабабусь і прадідусів. Чи було схоже їхнє вбрання з тим, яке ти бачиш на малюнках в інтернеті? Що в них спільного і чим вони різняться?
- Які елементи народного вбрання твоєї культури тобі подобаються найбільше і чому?
- Представники яких етнічних культур, окрім української, мешкають у твоїй громаді або твоїй області чи регіоні? Чи знаєш ти, який вигляд має народний стрій, заведений у їхніх культурах?

Варіант 2

Мета: віднайти загальне й особливе в традиційних костюмах різних етнічних спільнот регіону або України загалом

Час: 20 хвилин

Інструкція

1. Учні опрацьовують інформаційний блок на стор. 27–28. Учитель/вчителька може запропонувати експрес-обговорення того, що вони дізналися з тексту:

- Який буває одяг? Як класифікують одяг?
- Про що може розповісти народний одяг?
- Чому національний костюм є важливим елементом культури?

Для довідки вчителю/вчительці: у хороводі зображені підлітки в таких костюмах (за годинниковою стрілкою): дівочий український народний стрій у Карпатах, чоловічий угорський костюм, дівочий словацький костюм, чоловічий єврейський стрій, жіночий ромський (циганський) стрій, чоловічий

румунський стрій, дівочий білоруський костюм, чоловічий польський народний стрій.

2. Педагог/педагогиня пропонує дітям згадати, представники яких етнічних культур, окрім української, мешкають у регіоні (чи загалом в Україні), та віднайти характерні для них національні костюми, або можна запропонувати готові ілюстрації традиційного українського костюма і, наприклад, азербайджанського, болгарського, вірменського, кримськотатарського та інших у праві 4 на стор. 29–30 чи будь-які інші подібні ілюстрації.

3. Учні в малих групах проводять порівняльний аналіз костюмів – їхніх елементів та орнаментациї, виділяють загальне й особливе. Репрезентують напрацювання.

4. Групове обговорення питань (вправа на стор. 30):

- Чи варто в сучасному світі зберігати і популяризувати народні строї?
- Які елементи народного строю чи аксесуари сьогодні можна побачити на перехожих?
- Як традиції втілюються в сучасному одязі?

Педагог/педагогиня має наголосити на цінності збереження і популяризації культурної спадщини.

КРОК 3.

Мета: ознайомити дітей з розвитком європейської моди за останнє століття і її впливом на одяг населення України

Час: 20 хвилин

Інструкція

1. Читаємо в ролях діалог героїв підручника на стор. 31.

2. Що таке мода? Створення асоціативного куща або хмари слів зі словом «мода». Обговорення результатів (якщо ця робота не проводилася в кроці 1). Або ознайомлення з текстом на стор. 31–32 й обговорення. Спонукайте дітей навести приклади змін моди, які вони знають з мультфільмів та історичних кінофільмів.

3. Педагог/педагогиня пропонує дітям подивитися відеоролик «Як змінювалася мода впродовж століття: 100 секунд відео» (<https://day.kyiv.ua/uk/video/yak-zminyuvalasya-moda-vprodovzh-stolittya-100-sekund-video>). Перед переглядом учитель/учителька просить дітей звернути увагу на довжину ко-

стюма, його елементи, колір, аксесуари, взуття. За потреби пояснює значення слова «аксесуар». За неможливості перегляду відео можна запропонувати дітям відповідні ілюстрації (наприклад, скріншоти ілюстрацій на ресурсі: <https://krainau.com/krasa/yak-zminiuvvalasia-moda-ostanni-100-rokiv.html>).

4. Групове обговорення питань (вправа 7 на стор. 32): Як виникла мода? Навіщо вона потрібна? Хто вигадує моду? Як традиції втілюються в сучасній моді? Навіщо люди намагаються дотримуватися моди? Що вони при цьому відчують?

5. Учні в малих групах намагаються намалювати збірний образ сучасного костюма дорослих в Україні та сучасного костюма підлітків в Україні і, наприклад, у якійсь із країн Європи (вправа 8 на стор. 32). Виділяють загальне й особливе в елементах костюмів, які бачили в ролику чи на ілюстраціях. Репрезентують напрацювання.

КРОК 4.

Варіант 1

Мета: обговорити зовнішні вияви індивідуальності людини та важливість толерантного ставлення до неї

Час: 15–25 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує прочитати в ролях діалог на стор. 32–33 й ознайомитися з текстом у рубриці «Це цікаво» на стор. 33. Потім просить обговорити цю інформацію.

2. Дітям пропонується поміркувати над вправою 9 на стор. 34. Учитель/учителька зауважує, що за потреби вони можуть скористатися «корисними рекомендаціями» на стор. 34.

3. Дітям пропонується в ролях прочитати комікс на стор. 35 і знайти відповіді на запитання Ксені в рубриці «Це цікаво» на стор. 36.

4. Учитель/учителька закінчує заняття блоком «Підсумуймо разом», стор. 36.

Варіант 2

Мета: обговорити зовнішні вияви індивідуальності людини та важливість толерантного ставлення до неї

Час: 15–25 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує учням ознайомитися з уривком із твору А. Ліндгрена «Пеппі Довгапанчоха» (додаток 3).
2. Після читання уривка пропонується обговорення питань:
 - Що б ви подумали, якби зустріли таку людину на своїй вулиці? Чому?
 - Чи доводилося вам мати не такий вигляд, як в оточення? Якою була їхня реакція? Що ви при цьому відчували?
 - Чи подобається вам одягатися так, як усі, чи ви віддаєте перевагу зовнішньому вигляду, який би відрізняв вас від оточення? Чому?
3. Педагог/педагогиня пропонує прочитати в ролях діалог на стор. 32–33 й ознайомитися з текстом у рубриці «Це цікаво» на стор. 33.
4. Групова робота або домашнє завдання: придумайте та опишіть країну, у якій усі люди одягнуті незвично й по-різному. Як вони ставляться одне до одного?
5. Учитель/вчителька закінчує заняття блоком «Підсумуймо разом», стор. 36.

Варіант 3

Мета: обговорити зовнішні вияви індивідуальності людини та важливість толерантного ставлення до неї

Час: 15–25 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує прочитати в ролях діалог на стор. 32–33 й ознайомитися з текстом у рубриці «Це цікаво» на стор. 33.
2. Вправа «Голосуємо ногами». Спочатку педагог/педагогиня готує простір для роботи – у різних частинах класу прикріплює таблички і просить учнів розглянути вислови

Погоджуюсь	Не визначився(-лася)	Не погоджуюсь
------------	----------------------	---------------

3. Після цього вчитель/вчителька зачитує кожне висловлювання по черзі та просить учнів переміститися у відповідний куточок класу, що відповідає їхньому баченню. На цьому етапі жодна дискусія не проводиться.

Висловлювання:

- У чому ходити дитині, мають вирішувати батьки;
- Фарбування волосся – суто моя справа;

- Поважати треба погляди лише тих, хто поділяє мої погляди;
- Кожен/кожна має поводитися як хоче, адже має право бути собою;
- Люди, схожі між собою, завжди доходять згоди;
- Щоб подобатися іншим, треба за ними повторювати – вдягатися так само, як вони.

4. Якщо хтось з учнів змінив свою думку, то може переміститися у відповідний куточок класу. Далі вчитель/вчителька запитує, чи є ті, хто не визначився, і просить пояснити чому (наприклад, їм треба мати більше інформації; незрозуміло, що мається на увазі; не бачать аргументів з різних сторін тощо).

5. Потім пропонується обговорення питань:

- Поміркуйте про ті питання, які ми обговорювали. Які з них викликають сильні почуття? Чому так?
- Звідки беруться наші ідеї, цінності, переконання?
- Висловтеся, якою мірою на них впливають:
 - ідеї ваших батьків;
 - те, що думають ваші друзі;
 - ваша релігія та культура;
 - медіа, наприклад ТБ, інтернет;
 - вчителі;
 - ваша особистість.

6. Педагог/педагогиня пояснює, що плюралізм розвивається у вільному, демократичному суспільстві. Однак жодне суспільство не може функціонувати без мінімального рівня узгодження серед своїх членів. Учитель/вчителька просить учнів скласти список цінностей та правил, які, на їхню думку, можуть допомогти узгодити певні позиції та інтереси.

7. Учитель/вчителька закінчує заняття блоком «Підсумуймо разом», стор. 36.

Варіант 4

Мета: обговорити зовнішні вияви індивідуальності людини та важливість толерантного ставлення до неї

Час: 15–25 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує прочитати діалог у коміксі на стор. 34 й потім переходить до вправи 10 на стор. 35. Далі озвучує ситуацію: «Нерідко зовнішній вигляд стає причиною нерівного ставлення чи дискримінації, коли людина обмежується у своїх правах та можливостях через одяг, колір волосся, зачіску, тату, пірсинг тощо. Наприклад, Діана з міста Кропивницького розповіла одній газеті, як їй відмовили у працевлаштуванні через зелений колір волосся. Тоді дівчина закінчувала четвертий курс університету і хотіла влаштуватися на практику в школу. “Сказали, що маю неналежний вигляд”, – згадує Діана. Дівчина фарбується в яскраві кольори протягом шести років. Періодично чує на свою адресу зауваження та вигуки від перехожих. “Переважно на вулиці кричать, мовляв, о, зеленкою пофарбувалася. Нещодавно якісь хлопці сказали, що поголили б мене”, – розповідає вона».

2. Педагог/педагогиня пропонує дітям обговорити цю ситуацію, відповідаючи на запитання: Чому, на ваш погляд, дівчина фарбує своє волосся? Що б ви подумали, якби зустріли таку людину на своїй вулиці? Чому? Чи має вчитель/вчителька право, на вашу думку, мати зелений або будь-який інший незвичний колір волосся і чому? Чи доводилося вам мати не такий вигляд, як оточення? Якою була їхня реакція? Що ви при цьому відчували? Чи подобається вам одягатися так, як усі, чи ви віддаєте перевагу зовнішньому вигляду, який би відрізняв вас від оточення? Чому?

3. Педагог/педагогиня резюмує, використовуючи матеріал з рубрики «Це цікаво» на стор. 33. Потім пропонує дітям поміркувати над вправою 9 на стор. 34.

4. Учитель/вчителька закінчує заняття блоком «Підсумуймо разом», стор. 36.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Прочитати текст у рубриці «Це цікаво» на стор. 26, потім у малих групах розглянути світлини (вправа 1 на стор. 27) і скласти коротку розповідь про людей, які на них зображені (якщо це не було зроблено на уроці в кроці 1).
- ➔ Придумати сучасний жіночий або чоловічий одяг з використанням етнічних елементів та намалювати його (або зробити аплікацію, колаж, анімацію тощо).
- ➔ Зробити групові проєкти-дослідження моди серед сучасних підлітків.
- ➔ Провести мінідослідження: як українська етніка та національні кольори використовуються сучасними дизайнерами одягу у світі.
- ➔ Провести пошук інформації з різних джерел (опитування дорослих, музейні експозиції, книги, медіа тощо) та порівняльний аналіз прикрас, які носили жінки й чоловіки України за старих часів і в наш час.

- ➔ Згадати корисні піктограми і позначки на одязі, з якими знайомилися в початковій школі, і допомогти дорослим провести сортування одягу для прання.
- ➔ Виконати будь-який крок / варіант кроку чи вправу з тих, які не виконувалися на уроці.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Репрезентація мінідосліджень і проєктів, присвячених сучасній молодіжній моді та національним традиціям в одязі.
- ➔ Обговорення користі і шкоди фарбування волосся, використання декоративної косметики, татуювання і пірсингу.
- ➔ Бути завжди охайними та красивими: як ми дбаємо про свій одяг і взуття.
- ➔ Виконати будь-який крок / варіант кроку чи вправу з тих, які не виконувалися на уроці.

ІДЕЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ЗБОРІВ / СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Які засоби самовираження використовують підлітки. Обговорення користі і шкоди фарбування волосся, використання декоративної косметики, татуювання і пірсингу.
- ➔ Індивідуальність підлітка: як підтримати і не зашкодити.
- ➔ Репрезентація мінідосліджень і проєктів, присвячених сучасній молодіжній моді та національним традиціям в одязі, які розробили учні класу своїм батькам.

ДОДАТОК 1**ПЕППІ ДОВГАПАНЧОХА
(уривок із твору Астрід Ліндгрен*)**

Того лагідного надвечір'я, коли Пеппі вперше переступила поріг вілли «Хованка», Томмі й Анніки не було вдома. Вони поїхали на тиждень до своєї бабусі, а тому й гадки не мали, що в сусідньому будинку хтось оселився. Навіть коли вони, повернувшись додому, стояли біля своєї хвіртки й дивилися на вулицю, то все ще не знали, що тепер у них так близько з'явилась товаришка і їм буде з ким гратися. Вони стояли, розмірковуючи, який їм сьогодні випаде день: чи приємний, коли є чим розважитися, чи нудний, коли ніщо не спадає на думку, аж тут раптом відчинилася хвіртка з вілли «Хованка» і з неї вийшла дивна дівчинка. Томмі й Анніка зроду такої не бачили. Це вийшла на ранкову прогулянку Пеппі Довгапанчоха.

Ось який вона мала вигляд: морквяного кольору волосся, заплетене у дві цупкі кіски, що стирчали мов палички, ніс картоплинкою, весь поцяткований ластовинням, великий рот із білими здоровими зубами. А вбрана вона була просто-таки химерно. Пеппі сама пошила собі сукенку. Сукенка мала бути блакитною, та блакитної матерії не вистачило, тому Пеппі в кількох місцях подоточувала червоні клапті. На довгі, худі ноги вона понатягала довгі панчохи – одну руду, другу чорну, а чорні черевики були рівно вдвічі довші за її ступні. Ці черевики тато купив дівчинці на виріст у Південній Америці, і жодних інших черевиків вона не хотіла носити.

Та найдужче вразило Томмі й Анніку те, що на плечі в дівчинки сиділо мавпеня. Воно було одягнене в сині штанці, жовту курточку й білий солом'яний брилик.

Пеппі рушила вулицею, однією ногою ступаючи по тротуару, а другою – по риштаку. Томмі й Анніка не зводили з неї очей, поки її було видно. За якийсь час Пеппі повернулася назад. Тепер вона вже йшла задки – щоб не тратити сили, обертаючись зайвий раз. Дійшовши до хвіртки Томмі й Анніки, Пеппі стала. Діти мовчки дивилися одне на одного. Нарешті Томмі спитав:

– Чого ти йдеш задки?

– Чого я йду задки? – перепитала Пеппі. – Хіба ми живемо не у вільній державі? Хіба не можна ходити так, як кому хочеться? А крім того, я тобі скажу, що в Єгипті всі люди так ходять і ні для кого це не дивина.

– А звідки ти знаєш? – спитав Томмі. – Ти ж не була в Єгипті.

– Я не була в Єгипті? Овва! Затям собі: я була скрізь, об'їздила цілий світ і бачила ще й не такі дивовижі! Цікаво, що б ти сказав, коли б я пройшла вулицею на руках, як ходять усі в Індії!

*Наводиться за: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1329>

РЕСУРСИ І ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ

Пропонований зміст

- Потреби людини.
- Ресурси відновні і невідновні, природні, матеріальні, духовні.
- Зовнішні та внутрішні ресурси особистості.
- Співчуття та взаємопідтримка як ресурс.

Проблемні питання

- Які бувають потреби людини?
- Які існують ресурси?
- Чому важливо підтримувати інших?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- виявляє ризики невідповідності власних потреб і можливостей;
- обґрунтовує обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів);
- аналізує взаємозв'язок між потребами людини та обмеженістю ресурсів;
- визначає потребу ощадливого використання ресурсів і повторної переробки вторинної сировини;
- визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб;
- аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя;
- визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання;
- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб;

- визначає цілі власної діяльності і стратегії їхнього досягнення;
- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності.

Ключові поняття та ідеї

Потреби, ресурси, бажання, мета, результат, планування

Підготовка до заняття

Обладнання:

- Місце для проведення ранкової зустрічі та рухливих вправ.
- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, папір, маркери.
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби).

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1. Класифікація ресурсів.

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА ЗАНЯТТЯ

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Вчитель/вчителька вітає дітей і пропонує розпочати з «Лінійки настрою» у підручнику на стор. 37.

2. Групова робота

Варіант 1 (підручник «Культура добросусідства», вправа 1 стор. 37)

Учитель/вчителька пропонує учням продовжити в зошиті твердження з підручника. Після цього обговорити їх у мінігрупах. Важливо зазначити, що учні мають право нічого не розповідати, якщо не хочуть. Але для групи важливо, щоб кожен/кожна мав/мала можливість висловитися і був/була почутий(-а).

Варіант 2. Привітання (альтернативне виконання вправи)

Учитель/вчителька пояснює учням, що вони будуть спілкуватися у форматі «швидких діалогів». Вони матимуть змогу поспілкуватися з шістьма різними учнями. Для цього їм потрібно знайти собі пару, а потім місце в просторі, щоб не заважати іншим. Щоразу учитель/вчителька буде озвучувати твердження, яке учні

за бажанням можуть продовжити. З кожною наступною людиною твердження змінюється. Важливо також зазначити, що вони мають право нічого не розповідати, якщо не хочуть. Але для групи важливо, щоб кожен/кожна мав/мала можливість висловитися і був/була почутий(-а).

а) Учитель/вчителька просить усіх учнів встати. Пропонує знайти пару і потім знайти місце в просторі. У парі учні мають стояти одне навпроти одного. Учитель/вчителька перевіряє, щоб учні не заважали одне одному.

б) Учитель/вчителька просить учнів привітатися, порадіти, що вони «знайшлися», потім пропонує відвести погляд і подумати над... Далі озвучує перше твердження. Після цього пропонує учням розповісти своєму/своїй партнеру/партнерці, як би вони продовжили його.

в) Після того як кожен/кожна з учнів у парі озвучив(-ла) свій варіант продовження твердження, пари змінюються. Далі повторюємо кроки а, б.

г) Після завершення учитель/вчителька пропонує учням сісти в спільне коло. Далі варто запропонувати охочим озвучити продовження будь-якого з тверджень, яким хочеться поділитися з іншими (декілька учнів). Якщо ніхто не бажає, то варто зазначити, що вони мають право це не робити та переходити до питань для обговорення.

Список тверджень:

- Я знаю...
- Я вмію (або можу)...
- Я потребую...
- Я хочу...
- Я володію (або маю)...
- Я бажаю...

Якщо динаміка в групі висока і є потреба ще в декількох змінах партнерів, можна повторити твердження з іншими партнерами.

- Питання для обговорення (для варіантів 1, 2):
- Як ви почувалися в процесі виконання вправи?
- Чи легко/важко було продовжувати твердження і чому?
- У твердженнях є підказка до теми нашого заняття. Як ви гадаєте, яка тема заняття?

Важливо! (для варіантів 1, 2). Вправа може нести емоційне навантаження, тому на початку заняття варто використовувати саме спілкування в парах, а не

продовження тверджень у межах спільного кола. Це дасть змогу учням відчутися себе в більшій безпеці та говорити про більш особисті моменти.

Також важливо не призначати пари, а дати можливість учням самим обирати партнера/партнерку для спілкування. Якщо кількість учнів непарна – озвучте, що в одному випадку буде спілкування в трійці. Учителю/вчителька не має ставати в пару, бо в момент виконання вправи варто стежити за поведінкою учнів та часом.

Вправа дає змогу продіагностувати багато моментів: рівень довіри в групі (продовжують твердження чи ні, кажуть формальні речі чи більш особисті), наявність конфліктів у групі (коли певні учні не хочуть ставати разом у пару), наявність відторгнутих учнів (незначна кількість учнів або ніхто не хоче ставати з учнем/ученицею в пару), рівень налаштованості групи на роботу (серйозно сприймають вправу чи жартують у процесі) тощо.

3. Обмін інформацією (вправа 2, стор. 38)

Варіант 1

Учитель/вчителька пропонує визначити відповідність між термінами та словами, які можуть розкривати їхній зміст. Для цього учні мають доповнити ряд словами з пункту 1 та власними варіантами. Для кращого розуміння термінів учитель/вчителька опрацьовує з учнями рубрику «Словничок». Озвучує та записує на дошці поняття «бажання», «потреба», «ресурс». Запитує в учнів, як вони їх розуміють, обговорюють разом. Після цього звертає увагу на визначення понять у підручнику та озвучує.

Варіант 2 (альтернативний варіант виконання)

Якщо учні працювали за варіантом 1 у пункті 1, учитель/вчителька пропонує повернутися в мінігрупи і визначити, до яких з понять належать зафіксовані в зошиті твердження. Далі пропонує доповнити кожний з рядів словами з тверджень пункту 1. Після цього відбувається спільне обговорення з наведенням прикладів.

Важливо, щоб учні зрозуміли ключові слова, що характеризують поняття: «бажання» – хочу, бажаю; «потреба» – потрібно, варто; «ресурс» – знаю, вмію, можу, володію, маю.

Варіант 3 (альтернативний варіант виконання)

Учитель/вчителька завчасно готує варіанти тверджень, називає їх і просить зарахувати до певного поняття.

Після цього відбувається спільне обговорення. Важливо, щоб учні зрозуміли ключові слова, що характеризують поняття: «бажання» – хочу, бажаю; «потреба» – потрібно, варто; «ресурс» – знаю, вмію, можу, володію, маю.

4. Обмін інформацією. (вправа 3, стор. 38–39)

Учні ознайомлюються з притчею «Алмаз». Після цього відбувається спільне обговорення.

Питання для обговорення

- Які були бажання, потреби та ресурси в головного героя притчі «Алмаз»?
- Чи вдалося йому реалізувати власні бажання та потреби? Що в цьому йому допомогло?

5. Новини класу та оголошення / щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті.

КРОК 2. БЕСІДА З ВИКОРИСТАННЯМ ГРАФІЧНИХ ОРГАНІЗАТОРІВ (вправи 4, 5, 6 на стор. 39–42)

Мета: проаналізувати зміст поняття «потреби», сформувані вміння класифікувати потреби

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька знайомить учнів із класифікацією потреб А. Маслоу (на основі матеріалу підручника, стор. 39–40).

2. Учитель/вчителька розглядає з учнями малюнки в підручнику різних предметів (вправа 4 на стор. 40) і пропонує розповісти, які з потреб можна задовольнити за допомогою цих предметів (наприклад: хліб, телефон, будинок, диплом про закінчення університету, склянка води, фотоапарат тощо). Після цього пропонує поглянути на перелік потреб у попередньому пункті та зазначити, до якого з виду потреб вони належать. Можна запропонувати учням зробити це самостійно або в парах. Після цього обговорити спільно, чому обрана певна відповідність.

Важливо! Вправа може викликати емоційні переживання. Насамперед це стосується обговорення блоків «фізіологічні потреби», «потреби в безпеці» (особливо для учнів ВПО й тих, хто пережив окупацію чи бомбардування). Варто обговорити з учнями, що зараз через війну є багато людей, базові потреби яких не задоволені, які змушені були покинути своє місце проживання, і тому дуже важливо їх підтримувати. Також варто звернути увагу на те, що може частково задовольнити потребу в безпеці під час війни (не ігнорувати сигнали тривоги, дотримуватися протимінної техніки безпеки, волонтерити, допомагати іншим, вірити в ЗСУ тощо).

Для полегшення завдання можна запропонувати учням варіанти потреб для поєднання з предметами (знайди відповідність).

Питання для обговорення:

- Чи були предмети, які можна було зарахувати до декількох груп?
- Від чого це залежало? Наведи приклади інших предметів, які можна було б додати до кожної з груп.

3. Учитель/вчителька пояснює учням, що потреби людини також залежать від ролі, яку вона виконує (член/членкиня родини, учень/учениця школи, мешканець/мешканка громади). Далі пропонує подумати про їхні власні потреби та заповнити таблицю (вправа 5 на стор.41–42). Після цього можна запропонувати учням порівняти в парі їхні списки або попросити декількох охочих поділитися своїми ідеями.

4. Учитель/вчителька пропонує в ролях прочитати діалог дітей на стор. 41, а потім перейти до виконання вправи 6 на стор. 42. Далі учитель/вчителька пояснює дітям, спираючись на підручник, інші класифікації потреб і, розглядаючи кожну з класифікацій, пропонує учням позначити навпроти їхніх потреб у порожніх стовпцях таблиці певний вид (матеріальні/нематеріальні; першочергові/другорядні; поточні/перспективні; задоволені/незадоволені).

За потреби скорочення часу для цього блоку обговорення інших видів потреб можна провести на основі матеріалу пункту 2. Пункт 3 винести на самостійну роботу або домашнє завдання.

Питання для обговорення:

- Що спільного та відмінного у ваших списках? Як гадаєте, чому такий результат?
- Чи завжди всі потреби можуть бути задоволені? Що на це впливає?
- Що потрібно, щоб потреби були задоволені?

КРОК 3. ВПРАВИ З КЛАСИФІКАЦІЇ РЕСУРСІВ ВІДПОВІДНО ДО ПОДАНОЇ СХЕМИ

Мета: проаналізувати зміст поняття «ресурси», сформувані вміння класифікувати ресурси, сформувані ставлення щодо важливості збереження ресурсів

Час: до 10 хвилин

Інструкція**Варіант 1** (підручник, вправи 7, 8 на стор. 42–43)

1. Учитель/вчителька знайомить учнів із класифікацією ресурсів: внутрішні/зовнішні, матеріальні/нематеріальні, відновні/невідновні (спираючись на матеріали підручника – таблиця на стор. 42).

2. Далі пропонує розгадати три загадки (вправа 7 на стор. 42). Обговорюючи слова-відгадки, учитель/вчителька допомагає учням зарахувати до певного виду ресурсів. Після цього відбувається обговорення.

3. Питання для обговорення (для цього варіанта кроку й тих двох варіантів, що нижче, вправа 8 на стор. 43):

- Чи можуть ті самі предмети/речі/якості бути потребою і ресурсом? (Варто підвести учнів до думки, що коли потребу задоволено, то отриманий результат може стати ресурсом).
- Які дії важливо робити, щоб накопичити та зберегти ресурси?
- Чи може бути людина ресурсом для іншої людини? Чому важливо підтримувати інших?

Варіант 2 (додатково до матеріалів підручника)

1. Учитель/вчителька знайомить учнів із класифікацією ресурсів: внутрішні/зовнішні, матеріальні/нематеріальні, відновні/невідновні (спираючись на матеріали підручника – таблиця на стор. 42).

2. Далі пропонує розглянути перелік ресурсів та заповнити таблицю з різними класифікаціями. Назва ресурсу в таблиці може повторюватися (додаток 1). Dodatkowo можна використати малюнки з кроку 2. Також варто запропонувати учням додати свої варіанти.

3. Питання для обговорення (див. варіант 1).

Варіант 3 (додатково до матеріалів підручника)

1. Учитель/вчителька знайомить учнів із класифікацією ресурсів: внутрішні/зовнішні, матеріальні/нематеріальні, відновні/невідновні (спираючись на матеріали підручника – таблиця на стор. 42).

2. Учитель/вчителька в різних частинах класу розкладає аркуші з варіантами класифікацій ресурсів (в одній частині аркуші «внутрішні ресурси» / «зовнішні ресурси» на відстані один від одного, так щоб діти могли обрати один з варіантів; у другій частині класу – аркуші «матеріальні ресурси» / «нематеріальні ресурси»; у третій частині класу – аркуші «відновні ресурси» / «невідновні ресурси»).

3. Після цього об'єднує дітей у три групи (принцип об'єднання може бути довільний – наприклад, витягти цукерку певного типу тощо). Кожній із груп пропонує підійти до однієї з класифікацій.

4. Після цього учитель/вчителька називає певний ресурс і пропонує учням зайняти місце у просторі щодо його виду. Кожен/кожна учень/учениця може ви-

конувати вправу самостійно (в такому разі важливим є обговорення, якщо думки різняться) або після обговорення в команді всі займають однакове місце.

5. Далі кожна з груп називає вид ресурсу щодо своєї класифікації. Наприклад, «питна вода» – зовнішні, матеріальні, відновні. Важливо обговорити моменти, коли ресурс може змінити свій вид або мати два види в межах класифікації залежно від ситуації. Наприклад, вода – відновлюваний ресурс, бо він оновлюється за рахунок кругообігу води, який включає три процеси – випаровування, конденсацію та опади, але якщо забруднювати воду, вона може стати невідновним ресурсом, бо стає непридатною та небезпечною для вживання.

6. Після цього учитель/вчителька називає наступний ресурс і дії в пунктах 4, 5 повторюються. Для більшої динаміки вправи після кожного проаналізованого ресурсу можна робити перехід груп по колу до іншої класифікації. Це дасть змогу учням попрацювати з різними варіантами класифікацій ресурсів.

7. Питання для обговорення (див. варіант 1).

КРОК 4. ВПРАВА З ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ

Мета: ознайомити учнів з поняттями «мета» та «результат», сприяти формуванню навички планувати дії для реалізації мети

Час: до 10 хвилин

Інструкція

Варіант 1. Вправа «Долонька» (вправа 9 на стор. 43)

1. Учитель/вчителька пояснює учням поняття «мета» та «результат», спираючись на матеріали підручника (словничок на стор. 43). Пропонує дітям навести власні приклади.

2. Далі учні мають зробити схематичний малюнок «Мої досягнення, мета і ресурси» за таким алгоритмом: покласти руку на аркуш паперу та обвести її двічі або схематично обмалювати дві долоньки; на кожному пальці однієї долоньки написати якесь своє досягнення за минулий рік; у середині долоньки зазначити ресурси, які допомогли досягти цього результату; на пальцях іншої долоньки написати 3–5 цілей на наступний рік (можна не придумувати цілі наново, а згадати ті три цілі, які вони розробили під час вступного заняття з «КД», й за потреби їх відкорегувати); у середині та внизу долоньки – по 3 кроки для досягнення кожної з цілей.

3. Заняття закінчується блоком «Підсумуймо разом» на стор. 43.

Варіант 2 (додатково до матеріалів підручника)

1. Учитель/вчителька демонструє учням мультфільм про досягнення мети («Ormie» by Arc Productions <https://cutt.ly/YLGJP5x>). Після цього відбувається обговорення.

Питання для обговорення:

- Яку потребу хотіло задовольнити поросся?
- Чого саме прагнуло поросся? Чи вдалося це йому?
- Які ресурси використало поросся для досягнення мети? Які внутрішні якості допомагали йому?
- Як ви гадаєте, якби поросся було не одне, чи все завершилося б інакше? Чому?

2. Після обговорення учитель/вчителька пояснює учням поняття «мета» та «результат», спираючись на матеріали підручника, на прикладі мультфільму. Пропонує дітям навести власні приклади.

3. Додатково (можна обговорити завдання в класі, виконання перенести в домашнє завдання): Учитель/вчителька пропонує учням створити самостійно або в малих групах проєкт із планування певного заходу (наприклад, спільний похід, свято, чергування в школі, волонтерський захід тощо). У межах проєкту треба зазначити потреби учасників, визначити наявні ресурси, створити план дій та призначити відповідальних (вправа 10 на стор. 43).

4. Заняття закінчується блоком «Підсумуймо разом» на стор. 43.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Створення колажу «Мої потреби та ресурси» або «Хочу та можу».
- ➔ Самоаналіз власних внутрішніх та зовнішніх ресурсів для досягнення певної мети (можна запропонувати учням обрати самостійно або обговорити декілька варіантів у класі).
- ➔ Написання листа бійцю на фронт або дитині ВПО з іншого класу/району/регіону зі словами підтримки.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Проєкт із визначення потреб класу та планування дій щодо їхнього задоволення (вправа 10 на стор. 43).
- ➔ Проєкт спільного свята з батьками (визначити, які є потреби у всіх учасників, та спланувати дії щодо проведення свята).

- ➔ Виконання будь-якого кроку/варіанта/вправи, які не вдалося реалізувати під час уроку.
- ➔ Коментоване читання або читання з подальшим обговоренням текстів на теми важливості збереження природних ресурсів, дбайливого ставлення до часу та здоров'я, співчуття та взаємопідтримки.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Проведення спільного свята з батьками, запланованого і підготовленого учнями.
- ➔ Батьківські збори у формі тематичного кола, присвячені аналізу потреб та ресурсів спільноти класу.

ДОДАТОК 1**КЛАСИФІКАЦІЯ РЕСУРСІВ**

Прочитай перелік ресурсів, наведений нижче. Перенеси кожен з ресурсів у таблицю, у рядок, який відповідає її класифікації. Можеш використати один ресурс декілька разів.

Винахідливість

Час

Питна вода

Наполегливість

Здоров'я

Хліб

Вугілля

Будинок

Додай свої варіанти до кожного рядка таблиці.

Вид ресурсів	Приклади ресурсів
Внутрішні	
Зовнішні	
Матеріальні	
Нематеріальні	
Відновні	
Невідновні	

МОЄ БЕЗПЕЧНЕ ДОЗВІЛЛЯ. ГРА

Пропонований зміст

- Варіанти проведення дозвілля.
- Безпечний і корисний відпочинок на природі та вдома.
- Гра як засіб згуртування колективу і навчання нових навичок.
- Комп'ютерні ігри – користь і небезпека віртуальної реальності.

Проблемні питання

- Який відпочинок є корисним для здоров'я?
- Навіщо люди грають в ігри?
- Чому в будь-якій грі треба дотримуватися правил?
- Як запобігти небезпекам віртуальної реальності?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі;
- обирає продукти харчування, способи проведення дозвілля, відповідний одяг тощо, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту;
- обґрунтовує потребу власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях;
- передбачає вплив на власне здоров'я, безпеку, добробут та здоров'я, безпеку, добробут інших осіб неналежного використання цифрових пристроїв;
- пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників;
- визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб;
- аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя;
- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі.

**Ключові
поняття
та ідеї**

Дозвілля, безпечний відпочинок, віртуальна реальність, гра, «спортивна поведінка», правила

**Підготовка
до заняття**

Необхідні матеріали:

- роздатковий матеріал, папір, маркери

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати цікавість до теми, підвищити активність учнів, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: до 10–12 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Педагог/педагогиня пропонує вправу «Оплески». Він/вона ставить питання закритого типу в досить швидкому темпі. Якщо діти відповідають ствердно, вони встають з місць, якщо кажуть «ні», то продовжують сидіти і мовчки плескають у долоні. Краще, якщо діти сидять у колі, а не за партами. Питання (приклад):

- Ви прийшли до школи з гарним настроєм?
- Ви любите грати в комп'ютерні ігри?
- Ви вболіваєте за будь-яку футбольну команду?
- Вам подобаються рухливі ігри?
- Ви ігноруєте правила під час гри?
- Ви граєте в шахи?
- Ви вмієте програвати?
- Ви граєте в безпечні ігри?

Після цього учні працюють з «Лінійкою настрою» в підручнику на стор. 44.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

3. Обмін інформацією. Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті, і пропонує ознайомитися та обговорити блок «Очікування» на стор. 44, актуалізує знання дітей з цієї теми з початкової школи і курсу «Здоров'я. Безпека. Добробут».

КРОК 2.

Варіант 1 (Увага! Варто узгоджувати проведення цього варіанта кроку з викладачем(-кою) курсу «Здоров'я. Безпека. Добробут», щоб уникнути дублювання і задля створення більшого кумулятивного ефекту)

Мета: ознайомити дітей з можливостями безпечного і корисного дозвілля на природі і вдома

Час: 10–20 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує дітям виконати вправу 1 на стор. 44–45. Якщо інформація, що міститься в тексті, дітям вже знайома (це буде зрозуміло зі вступної частини заняття), тоді просто провести обговорення таких питань:

- Навіщо людині відпочивати?
- Відпочинок – це потреба людини чи її ресурс? (актуалізуємо знання дітей з попередньої теми)
- Що таке безпечне дозвілля?
- Чому варто урізноманітнювати форми дозвілля?
- Який відпочинок є корисним для здоров'я?

2. Потім варто актуалізувати знання, що таке активні і пасивні види відпочинку. Для цього запропонуйте виконати вправу 2 на стор. 45–46.

3. Потім проводиться експрес-опитування щодо улюблених активних і пасивних видів відпочинку дітей. Використовуючи метод «мікрофон», педагог/педагогиня збирає і фіксує відповіді дітей на дошці чи фліпчарті та за потреби доповнює їх і резюмує.

4. Учні в малих групах створюють візуальний продукт щодо різних варіантів проведення цікавого і безпечного дозвілля на відкритому повітрі (наприклад, біля водойми, у лісі, на спортмайданчику чи шкільному стадіоні) та в приміщенні (наприклад, удома, а може, й в укритті), а потім репрезентують його на загал. Педагог/педагогиня обов'язково має наголосити на потребі пам'ятати про правила мінної небезпеки, екологічної і безпечної поведінки біля водойм та в лісі.

Варіант 2 (проведення цього варіанта можливе лише за надання дітям випереджувального завдання)

Мета: ознайомити дітей з тим, як проводили своє дозвілля їхні дорослі родичі тоді, коли самі були підлітками, як проводять вільний час підлітки сьогодні, та привернути увагу до нових можливих форм корисного відпочинку

Час: 15–20 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує дітям розпитати своїх дорослих родичів (батьків або осіб, хто їх замінює, бабусь, дідусів та ін.) про те, як вони проводили своє дозвілля: чим займалися, їхні улюблені хобі, спорт, ігри тощо – і зафіксувати інформацію.

2. Учні в малих групах (вправа 3 на стор. 46) представляють результати свого опитування та створюють спільний список різних ідей проведення дозвілля. Створений перелік вони доповнюють власними улюбленими формами і способами проведення дозвілля. Після цього обговорюють, які форми/ідеї дозвілля, на їхній погляд, є безпечними і корисними для здоров'я, а які можуть бути некорисними або травматичними. Групи репрезентують напрацювання на загал.

3. Під час репрезентацій роботи малих груп на загал педагог/педагогиня фіксує на дошці ідеї для корисного і безпечного дозвілля. Потім просить дітей наклеїти наліпки або кружечки чи інші фігури з клейовим шаром певного кольору біля тієї ідеї корисного дозвілля, яку вже практикує у своєму житті, а іншим кольором визначити те, що хотів/хотіла б спробувати в майбутньому. Вчитель/вчителька разом з дітьми підсумовує результати.

4. Всі разом обговорюють питання, наприклад: Чому варто урізноманітнювати форми дозвілля? Чи варто в сучасному світі зберігати і популяризувати старовинні народні ігри? Якщо так, то чому? Педагог/педагогиня має наголосити на цінності збереження і популяризації культурної спадщини, а також потребі пам'ятати про правила мінної небезпеки, екологічної і безпечної поведінки під час дозвілля біля водойм та в лісі.

КРОК 3.

Варіант 1

Мета: ознайомити підлітків з різними ігровими способами проведення дозвілля, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту

Час: 15–25 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує школярам згадати, що вони знають про гру з початкової школи, і відповісти на запитання (вправа 4 на стор. 47):

- Що таке гра?
- Які бувають ігри?

- Навіщо люди граються?
- Чи можна навчатися, граючись в ігри?
- Безпека чи небезпека під час гри: яка вона?

Якщо є потреба поглибити знання дітей про те, що таке гра і навіщо люди граються в ігри, можна запропонувати підліткам прочитати текст «Це цікаво» на стор. 47.

2. Згадуємо ще одну класифікацію ігор: спортивні, настільні, народні або дитячі, комп'ютерні або електронні. Проводимо експрес-опитування, які ігри з кожної з цих груп діти знають / можуть згадати. Потім пропонуємо виконати вправу 5 на стор. 47.

3. Надалі робота може бути індивідуальною або в парах чи малих групах. Діти мають пригадати одну чи декілька своїх улюблених ігор і проаналізувати, набуттю яких якостей, нових знань чи вмінь вона сприяє. Порадьте дітям для виконання цього завдання спиратися на матеріал «Це цікаво» на стор. 47, а також згадати матеріал попереднього уроку – потреби людини за пірамідою Маслоу (стор. 39) – і визначити, задоволенню яких потреб може сприяти ігрова діяльність.

4. Під час репрезентації роботи вчитель/вчителька фіксує позитивні сторони і користь ігрової діяльності, а також може доповнити зауваження дітей щодо користі певних ігор. Якщо діти згадували якісь народні ігри, можна обговорити питання, чи варто їх зберігати і популяризувати сьогодні (вправа 8 на стор. 51).

5. Після закінчення репрезентацій вчитель/вчителька пропонує спільне обговорення і напрацювання правил безпечної поведінки під час рухливих ігор, особливо якщо в них використовуються певні предмети – камінці, палиці тощо, а також нагадує про небезпеку гри з незнайомими/незрозумілими предметами, які були знайдені на вулиці чи на природі (якщо про це не було сказано під час кроку 1).

6. Підлітки читають у ролях діалог дітей на стор. 48. Далі вчитель/вчителька ініціює проведення дискусії щодо користі і загроз, які несуть у собі комп'ютерні ігри (інформація на стор. 48–49). Після цього дітям варто ознайомитися з корисними рекомендаціями на стор. 49, щоб розуміти, як зробити комп'ютерні ігри максимально корисними і не зашкодити своєму здоров'ю.

Варіант 2

Мета: ознайомити підлітків з різними ігровими способами проведення дозвілля, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту

Час: 15–25 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує школярам згадати, що вони знають про гру з початкової школи, і відповісти на запитання (вправа 4 на стор. 47):

- Що таке гра?
- Які бувають ігри?
- Навіщо люди граються?
- Чи можна навчатися, граючись в ігри?
- Безпека чи небезпека під час гри: яка вона?

2. Дітям пропонується прочитати в ролях діалог дітей на стор. 50–51 та розповісти, чи знайомі вони самі з іграми, про які йшла мова, які ще ігри можуть згадати, а потім обговорити питання із вправи 8 на стор. 51.

3. Учитель/вчителька актуалізує ще одну класифікацію ігор і пропонує в малих групах створити перелік різних видів улюблених ігор (спортивних, настільних, народних, комп'ютерних тощо). Біля назви кожної гри написати, набуттю яких якостей, нових знань чи вмінь, на думку дітей, ця гра сприяє. Потім провести репрезентацію цього переліку на загал. Як альтернативу цьому завданню можна запропонувати дітям виконати вправу 5 на стор. 47.

4. Під час репрезентації роботи малих груп учитель/вчителька фіксує основні перелічені групи і назви ігор, а також може доповнити зауваження дітей щодо користі певних ігор. Після цього пропонує спільне обговорення і напрацювання правил безпечної поведінки під час комп'ютерних чи рухливих ігор, особливо якщо в них використовуються певні предмети – камінці, палиці тощо, а також нагадує про небезпеку гри з незнайомими/незрозумілими предметами, які були знайдені на вулиці чи на природі (якщо про це не було сказано під час кроку 1). Далі ініціює проведення дискусії щодо користі і загроз, які несуть у собі комп'ютерні ігри (інформація на стор. 48–49).

Варіант 3

Мета: ознайомити підлітків з різними ігровими способами проведення дозвілля, які приносять задоволення і користь для здоров'я, безпеки і добробуту

Час: 15–25 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня пропонує школярам згадати, що вони знають про гру з початкової школи, і відповісти на запитання (вправа 4 на стор. 47):

- Що таке гра?
- Які бувають ігри?

- Навіщо люди граються?
- Чи можна навчатися, граючись в ігри?
- Безпека чи небезпека під час гри: яка вона?

2. Вчитель/вчителька пропонує в малих групах ознайомитися з описами деяких популярних народних і настільних ігор (додаток 1) і визначитися, набуттю яких якостей, нових знань чи вмінь, на думку дітей, ці ігри сприяють. Після цього провести репрезентацію своєї роботи на загал. Як альтернативу можна запропонувати вправу 5 на стор. 47 та/або діалог дітей на стор. 50–51.

3. Після репрезентації роботи малих груп учитель/вчителька також може доповнити зауваження дітей щодо користі певних ігор. Далі вчитель/вчителька пропонує доповнити цей перелік ігор тими, які знають і в які граються підлітки, вказуючи, які якості ця гра допомагає формувати. Якщо буде час і належне приміщення, педагог/педагогиня може запропонувати погратися в одну з ігор всім разом.

КРОК 4.

Мета: акцентувати важливість дотримання правил гри і «спортивної поведінки»

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня ставить школярам питання для обговорення (вправа 9 на стор. 51): Без чого неможлива гра? (без правил). Чим відрізняються правила від опису гри чи інструкції? Чому під час гри варто дотримуватися правил? Що таке «спортивна» і «неспортивна» поведінка у грі? Як ви реагуєте, коли у грі вас спіткала невдача? Як ви в разі власної перемоги поведетеся з тими, хто програв? Що таке гідна поведінка під час перемоги і під час поразки у грі?

2. Якщо виникають складнощі з визначенням, що таке «неспортивна» поведінка, можна запропонувати ознайомитися з текстом «Це цікаво» на стор. 52 і прикладами, описаними у вправі 10 на стор. 52–53, дати відповіді на запитання до цих ситуацій.

3. Після обговорення педагог/педагогиня резюмує і наголошує на тому, що у грі важливо навчитися взаємодіяти, радіти успіху не тільки своєму, а й чужому. Не забувати співчувати тому, хто зазнав поразки, і не розчаровуватися, якщо ти не зміг/змогла виграти. У такому разі не сумуй, а вияви наполегливість, кмітливість, працелюбність – і ти обов'язково переможеш.

4. Для підбивання підсумків заняття скористайтеся блоком «Підсумуймо разом» на стор. 54.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Вправа 11 на стор. 53 або будь-яка інша вправа, що не була використана під час уроку.
- ➔ Створення візуального продукту щодо різних варіантів проведення цікавого і безпечного дозвілля.
- ➔ Створення та репрезентація переліку різних видів улюблених ігор (спортивних, настільних, народних, комп'ютерних тощо).
- ➔ Створення інфографіки/тексту/відеоролика про користь і небезпеку віртуальної реальності та ігрової залежності.
- ➔ Груповий проєкт: скласти перелік ігор (з описами правил), у які можуть безпечно гратися діти молодших класів, коли перебувають в укритті.
- ➔ Груповий проєкт: провести пошук інформації з різних джерел і зробити опис 2–3 ігор, спрямованих на знайомство і взаємодію, у які гралися представники різних етнічних спільнот краю.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Створити разом плакат/стінгазету/куточок у класі «Ми і наше дозвілля», де представити хобі дітей, улюблені спортивні ігри, перелік улюблених книжок, відеофільмів, плани походів класу в музеї, театри, подорожі тощо.
- ➔ Користь і небезпека віртуальної реальності та ігрова залежність.
- ➔ Репрезентація будь-якого з групових проєктів (див. домашнє завдання).
- ➔ Можна запропонувати проведення спільної години спілкування дітей 6 класу з дітьми 1–2 класу, під час якої підлітки можуть навчити дітей грати в різні настільні чи рухливі ігри.

ІДЕЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ЗБОРІВ / СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ 101 спосіб ефективного дозвілля та відпочинку.
- ➔ Те, що тебе обмежує. Залежності. Користь і небезпека віртуальної реальності та ігрової залежності.

Сценарії в збірці: Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К.: ТОВ «Прометей», 2019. – С. 397–403, 420–423. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>.

ДОДАТОК 1

ОПИСИ ІГОР
(доповніть їх іграми тих етнічних меншин,
які живуть у вашому регіоні)

Українська народна гра «Горю-дуб»

Усі стають по двоє – пара за парою. Один – «горю-дуб» – попереду на віддалі й співає:

Горю, горю, палаю,
 Кого схочу, спіймаю.
 Раз, два, три! Біжіть!

Перша пара біжить до «горю-дуба» і, розірвавши руки, намагається оббігти його з двох боків та знову з'єднатися. Якщо «горю-дуб» когось спіймає, то стає з ним позад усіх, а хто залишився без пари – стає «горю-дубом». Обертатися «горю-дубу» не можна.

Тетріс – відеогра-головоломка, створена 1984 року програмістом Олексієм Пажитновим з колегами. Випадкові фігурки тетраміно (7 різних за формою фігурок, створених із 4 квадратних клітин-«цеглинок») падають зверху в прямокутну склянку шириною 10 і висотою 20 клітин. У польоті гравець/гравчиня може повертати фігурку та рухати її по горизонталі. Також можна «скидати» фігурку, тобто прискорювати її падіння, коли вже вирішено, куди фігурка має впасти. Фігурка летить, поки не наткнеться на іншу фігурку або на дно склянки. Якщо при цьому заповниться горизонтальний ряд з 10 клітин, він пропадає і все, що вище за нього, опускається на одну клітину. У спеціальному полі гравець/гравчиня бачить фігурку, яка буде йти після поточної, – ця підказка дає змогу планувати свої дії. Темп гри поступово збільшується. Гра закінчується, коли нова фігурка не може поміститися в склянку. Гравець/гравчиня отримує бали за кожну фігурку, тому його/її завдання – заповнювати ряди, не заповнюючи саму склянку якомога довше, щоб у такий спосіб отримати якомога більше балів.

Скребл (англ. Scrabble) – настільна гра, у якій від 2 до 4 гравців складають слова з наявних букв на полі розміром 15 x 15. Мета гри – набрати якомога більше балів, утворюючи слова. На кожному ході гравець/гравчиня може додати одну букву з набору літер, які є в його/її розпорядженні, так, щоб разом з новою літерою на полі утворилося якесь слово або кілька слів. Кількість очок за слово дорівнює сумі очок усіх літер в утвореному слові з урахуванням коефіцієнтів, які залежать від того поля, на яке виставляється літера. Літери дають різну кількість очок: найпоширеніші – мало, рідкісні, такі, що з них важко утворювати слова, – багато. За неможливості утворення слова гравець/гравчиня пропускає хід і має право поміняти літери, що є в його/її розпорядженні. Перемагає той/та із гравців, хто набрав(-ла) найбільшу кількість очок.

Кримськотатарська народна гра в лови

Один/одна учасник(-ця) гри обирається ведучим(-ою), інші розбігаються по галявині з визначеними кордонами для гри чи по приміщенні. Ведучий(-а) намагається зловити когось із гравців, доторкнувшись до нього. Якщо ведучий(-а) торкнувся(-лася) гравця/гравчині, то той/та має приєднатися до ведучого(-ї) і вони мають тепер разом ловити інших, тримаючись за руки. Чим більше буде «впійманих» гравців, тим більший буде ланцюг тих, хто ловить. Гра завершується, коли всі гравці приєднуються до ланцюга.

Грецька народна гра «Карід'я» (Горіхи)

Ведучий(-а) гри «мана» складає 5 цілих волоських горіхів гіркою і відмічає відстань, з якої гравці мають поцілити своїм горіхом по цій купці. Кожен/кожна з гравців має по одному горішку. Гравці по черзі кидають горіхи. Якщо хтось не влучив – цей горіх кладеться на купку, а гравець/гравчиня вибуває з гри. Хто влучив – стає ведучим(-ою) і може забрати всі горіхи з купки собі. Гра закінчується, коли всі горіхи будуть у «мани».

Вірменська народна гра «Земля, вода, вогонь, повітря!»

Діти стають по колу. У центрі – ведучий(-а) гри. Він/вона тримає м'яч і кидає його будь-кому з гравців у колі, промовляючи при цьому одне зі слів з назви гри. Якщо гравець/гравчиня, що отримав(-ла) м'яч від ведучого(-ї), почув(-ла) слово «земля» – має швидко сказати назву дикої або домашньої тварини і кинути м'ячика ведучому(-ій). При слові «повітря» гравець/гравчиня називають будь-якого птаха чи комаху, при слові «вода» – будь-яку рибу або іншого жителя водойм, при слові «вогонь» усі гравці в колі мають декілька разів обернутися навколо себе, розмахуючи вгорі руками (імітуючи руками полум'я). Повторювати назви не можна. Той/та, хто довго буде думати, помилиться чи випустить м'яч із рук, – вибуває з гри або стає ведучим(-ою).

Болгарська народна гра «Сторож»

Два/дві гравці/гравчині обираються за сторожів. Їм зав'язують очі, і вони стають одне навпроти одного на відстані одного кроку. Всі інші гравці – лисички, які будуть намагатися пробігти між двох сторожів в уявний курник. Сторожі стоять з розведеними руками і контролюють простір між собою, лисички намагаються створити галас і допомогти одне одному перебігти з-поміж сторожів. Кого сторож впіймає, той стає сторожем, а колишній сторож може стати лисичкою.

ЗНАННЯ І НАВИЧКИ ЯК РЕСУРС ВЛАСНОГО РОЗВИТКУ

Пропонований зміст

- Цінність освіти в сучасному світі.
- Чи можна здобувати знання за межами школи?
- Раціональна організація навчання.
- Навчальний прогрес.

Проблемні питання

- Навіщо людині потрібна освіта?
- Як люди стають більш розумними?
- Як я краще навчаюся? / Який/яка я учень/учениця?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання;
- аналізує власний навчальний розвиток, вказуючи на причини успіхів та невдач;
- моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб;
- розуміє перспективність своєї діяльності для успішного майбутнього;
- організовує власний освітній простір, раціонально розподіляє час;
- використовує допоміжні засоби для навчання, зокрема цифрові пристрої, без шкоди для здоров'я;
- визначає ефективні способи засвоєння навчальної інформації;
- визначає цілі власної діяльності і стратегії їхнього досягнення;
- самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті;

- виявляє зацікавлення до тривалої систематичної діяльності (хобі, спорт, мистецтво, навчання тощо) та наполегливість у досягненні мети.

Ключові поняття та ідеї

Освіта, знання, уміння, навчальний прогрес

Підготовка до заняття

Обладнання:

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці.
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло).
- Медіапроектор, ноутбук / персональний комп'ютер.

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати цікавість до теми, підвищити активність учнів, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: 10–12 хвилин

Інструкція

1. Привітання «Закінчи речення». Учні стоять у колі. Вони вітаються та промовляють: «Привіт усім, сьогодні вранці я почуваюся А ти?» Педагог/педагогиня створює умови, щоб висловилися усі школярі. Потім пропонується робота з «Лінійкою настрою» у підручнику (стор. 54).

2. Групове заняття. Вправа «Поміркуй». Учитель/вчителька пропонує учням прочитати розмову Данила та Лілі (стор. 54), а також запитання і твердження на сторінці 55 (вправа 1, стор. 54–55). Учні висловлюють власні думки, аргументуючи їх.

3. Обмін інформацією. Учитель/вчителька просить учнів переглянути твердження та скласти перелік від найважливішого, на їхню думку, до найменш важливого твердження (вправа 2, стор. 55).

4. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець/доброволиця заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті, обговорюється блок «Очікування» на стор. 54.

КРОК 2. МІНІДИСКУСІЯ ПРО ТЕ, ЯК ЛЮДИ НАВЧАЮТЬСЯ (перегляд відео та обговорення)

Мета: допомогти учням зрозуміти, як можна допомогти собі навчатися

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. «Стіна слів» / робота зі словами. Учні співвідносять поняття «освіта», «знання», «уміння», «навчальний поступ» та їхнє визначення (вправа 3, стор. 56). Педагог/педагогиня повідомляє учням, що ці поняття знадобляться в роботі пізніше.

2. Учитель/вчителька пропонує учням прочитати текст у вправі 4 (стор. 56–57).

3. Після читання тексту вчитель/вчителька організовує мінідискусію про те, як працює мозок, використовуючи такі питання для обговорення (вправа 4, стор. 57):

- Як мозок людини стає більш розвиненим?
- Як зображення на малюнках 1 та 2 це демонструє?
- Чим наш мозок схожий на м'язи?
- Коли наш мозок розвивається найбільше?

КРОК 3. ОБГОВОРЕННЯ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ (робота в групах)

Мета: актуалізувати досвід учнів щодо того, які ситуації допомагають людям розвиватися

Варіант 1

Час: 10–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька ділиться з учнями історією з власного життя про ситуацію, коли було потрібно важко навчатися, щоб досягти кращого результату. Під час розповіді рекомендуємо обговорити такі моменти:

- важкі зусилля;
- стратегії подолання труднощів;
- допомога одне одному.

Нижче подаємо приклад такої історії:

Коли я навчався(-лася) в середній школі, пам'ятаю, що мені було важко з додаванням від'ємних чисел. Я не розумів(-ла) навіть, що означає «від'ємне число», – як ти можеш мати менше, ніж нічого? Я багато тренувався(-лася)

в обчисленнях і продовжував(-ла) робити багато помилок. Я був(-ла) дуже сором'язливою дитиною, тому не запитував(-ла) свого(-ю) вчителя/вчительку багато і не просив(-ла) про допомогу. Я думав(-ла), що досяг(-ла) «вершини» свого математичного таланту. Зрештою я запитав(-ла) свою маму про від'ємні числа, і вона пояснила мені. Це трохи допомогло мені зрозуміти, проте все одно для мене ще не було до кінця зрозуміло. Потім я пошукав(-ла) у книгах приклади обчислень з реального життя. Деякі з них були зрозумілими, а інші – ні. Я все ще не зовсім зрозумів(-ла) це і був(-ла) настільки розчарований(-а), що захотів(-ла) просто здатися (або сподівався(-лася), що від'ємні числа не з'являться на уроках ще раз). Я не злюбив(-ла) математику просто тому, що більше не міг/могла її розуміти. Потім урешті набрався(-лася) мужності попросити допомоги у свого/своєї вчителя/вчительки. Він/вона пояснив(-ла) це кількома різними способами і дав(-ла) мені нові способи, які можна було використати при обчисленні. Після таких тренувань я почав(-ла) краще розуміти тему про від'ємні числа, що дало мені змогу швидко опанувати усі наступні теми. Поки ще було багато роботи, і я багато разів хотів(-ла) здатися, вивчаючи математику. Однак зрештою зміг/змогла «перепрограмувати» свій мозок так, щоб насправді від'ємні числа мали для мене значення в житті.

2. Учитель/вчителька пропонує учням об'єднатися у групи, поділитися схожими історіями з їхнього життя про ситуації, коли вони розвивали свої уміння, досягли успіху в навчанні. Рекомендуємо обговорити з дітьми, що успіх – це завжди докладання зусиль, планування роботи, використання різних стратегій навчання та допомога інших (за потреби).

3. Для продовження роботи над моделюванням шляхів вирішення життєвих ситуацій учитель/вчителька пропонує школярам поміркувати та запропонувати спосіб допомоги в описаних ситуаціях. Діти виконують цю вправу індивідуально (вправа 5, стор. 57).

Варіант 2. Лист до майбутнього(-ї) учня/учениці (вправа 5, стор. 57)

Час: 12–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька просить учнів пригадати історії з їхнього життя, коли вони стикалися з труднощами в навчанні. Можна обговорити такі запитання:

- Як ви почувалися тоді?
- Як вдалося подолати труднощі? Чого ви навчилися з цієї ситуації?

2. Учні отримують завдання: написати лист майбутньому(-ій) учневі/учениці з розповіддю про цю ситуацію, описавши труднощі, чого вони навчилися з неї, та запропонувати пораду, як діяти у схожій ситуації.

3. Учитель/вчителька збирає листи та зберігає їх, щоб роздати під час періоду, коли діти будуть стикати з труднощами, наприклад наприкінці навчального року чи в період написання підсумкових робіт.

КРОК 4. ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСНОГО ТИПУ СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ (заповнення опитувальника «Як я краще навчаюся?»)

Мета: допомогти учням розпізнавати власний тип сприйняття інформації, для того щоб ефективніше навчатися в майбутньому

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує школярам прочитати розмову в чаті між хлопцями (стор. 58) і ставить запитання: «Чи знайома вам така ситуація?» Звертає увагу на те, що в будь-якій справі треба прагнути до успіху. Учні читають визначення поняття «успіх» (стор. 58).

2. Учитель/вчителька проводить з учнями бесіду про те, що успішно навчається можна тоді, коли ми знаємо свої сильні сторони та можливості. Відповідно до того, як ми сприймаємо інформацію, люди поділяються на аудіалів, візуалів, кінестетиків. Ще є змішаний тип сприйняття інформації. Тобто якщо людина краще запам'ятовує прослухану інформацію, то вона аудіал. Якщо потрібно бачити те, про що йде мова, у вигляді тексту чи зображення, то ця людина є візуалом. А якщо для ефективного сприйняття інформації потрібно щось виготовити руками, то ця категорія людей – кінестетики (рубрика «Це цікаво», стор. 59).

3. Учні об'єднуються в групи. Завдання – створити рекомендації, як допомогти собі, коли стикаєшся з труднощами (вправа 6, стор. 59). Школярі можуть оформити рекомендації у вигляді постера/інфографіки/плаката тощо.

4. Учитель/вчителька повідомляє учням про те, що вони будуть визначати власний тип сприйняття інформації. Для цього діти опрацюють опитувальник «Як я краще навчаюся? / Який/яка я учень/учениця?» (додаток 2). Оскільки опитувальник досить об'ємний, то закінчити роботу діти зможуть вдома. Основне – опрацювати з дітьми ключ до опитувальника.

5. Завершуємо урок блоком «Підсумуймо разом» на стор. 59.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Робота з опитувальником «Як я краще навчаюся?».
- ➔ Відстеження досягнення поставлених цілей у навчанні за допомогою графічного організатора «Календар відповідальних справ».

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Будь-який крок чи вправа, які не були виконані під час уроку.
- ➔ Ефективне навчання – що це таке?
- ➔ Дискусія: «Для чого і для кого я навчаюся?»

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Як допомогти дитині вчитися (розробки зі збірки: Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 397–403, 420–423. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Відео «Growing Your Mind». Джерело: URL <https://www.youtube.com/watch?v=WtKJrB5rOKs>

ДОДАТОК 1

НАПИСАННЯ ЛИСТА МАЙБУТНЬОМУ(-ІЙ) ОДНОКЛАСНИКУ(-ЦІ)

Пригадай ситуацію, коли тобі вдалося досягти успіху в навчанні. Це може бути будь-що – від додавання від’ємних чисел до веденням м’яча в баскетболі чи написанням вступної частини у творі з української мови. Подумай про момент, коли тебе спіткала невдача, однак саме вона створила можливості для утворення нових нейронних зв’язків і ти почав(-ла) краще справлятися з цим завданням.

Напиши лист майбутньому(-ій) однокласнику(-ці) з розповіддю про цю ситуацію. Порадь йому/їй, як долати труднощі в навчанні (лист має складатися принаймні з 5 речень).

НАПИСАННЯ ЛИСТА МАЙБУТНЬОМУ(-ІЙ) ОДНОКЛАСНИКУ(-ЦІ)

Пригадай ситуацію, коли тобі вдалося досягти успіху в навчанні. Це може бути будь-що – від додавання від’ємних чисел до веденням м’яча в баскетболі чи написанням вступної частини у творі з української мови. Подумай про момент, коли тебе спіткала невдача, однак саме вона створила можливості для утворення нових нейронних зв’язків і ти почав(-ла) краще справлятися з цим завданням.

Напиши лист майбутньому(-ій) однокласнику(-ці) з розповіддю про цю ситуацію. Порадь йому/їй, як долати труднощі в навчанні (лист має складатися принаймні з 5 речень).

ДОДАТОК 2.

ЯК Я КРАЩЕ НАВЧАЮСЯ? / ЯКИЙ/ЯКА Я УЧЕНЬ/УЧЕНИЦЯ? (опитувальник)

Познач відповіді, які описують тебе. Потім зістав з відповідями та визнач, як ти навчаєшся краще.

Я навчаюся краще, коли обговорюю з кимось матеріал	☐	Я краще запам'ятовую інформацію із зображеннями чи діаграмами	☐	Я краще працюю на уроці, коли ми рухаємось по класу	☐
Я часто граюся з невеличкими предметами	☐	Я люблю насвистувати, бубоніти чи співати, коли щось роблю	☐	Я люблю зображувати те, над чим роздумую	☐
Коли я навчаюся чогось нового, одразу хочу використати це	☐	Я запам'ятовую краще, коли хтось пояснює мені новий матеріал	☐	Я краще розумію новий матеріал, коли мені демонструють його використання	☐
Коли по телевізору реклама, я йду і роблю щось інше	☐	Коли по телевізору реклама, я дивлюся її	☐	Коли по телевізору реклама, я підспівую їй	☐
Я люблю слухати розповіді	☐	Я люблю читати історії	☐	Я люблю розігрувати історії	☐
У мене добре виходить використовувати нові вміння на практиці	☐	Я добре запам'ятовую імена	☐	Я добре запам'ятовую обличчя	☐
Мені подобається працювати з однокурсниками на уроках	☐	Я люблю, коли учитель/учителька пояснює матеріал і зображує пояснення на дошці	☐	Мені подобається, коли учитель/учителька пояснює новий матеріал	☐
Мені часто роблять зауваження за те, що я розмовляю на уроках	☐	Мені часто роблять зауваження щодо того, що я малюю на підручниках чи зошитах	☐	Мені часто роблять зауваження, щоб сидів/сиділа спокійно на уроках	☐
Коли я їду в довгу подорож, я читаю книгу	☐	Коли я їду в довгу подорож, під час зупинки люблю прогулятися	☐	Коли я їду в довгу подорож, я люблю слухати музику	☐
Я жестикулюю, коли розмовляю	☐	Я часто використовую незвичайні слова	☐	Я малюю карлючки, коли роздумую	☐
Я люблю бути на вулиці і гратися	☐	Я звертаю увагу на те, що відбувається поза класною кімнатою	☐	Я віддаю перевагу слуханню музики	☐
Я люблю дивитися у вікно	☐	Я люблю дивитися телевізор	☐	Я втрачаю концентрацію уваги, коли довго сиджу на одному місці	☐
Я б обрав/обрала професію, де можна ремонтувати речі	☐	Я б обрав/обрала професію актора/акторки	☐	Я б обрав/обрала професію, де потрібно малювати або створювати дизайни	☐

ЯК Я КРАЩЕ НАВЧАЮСЯ? / ЯКИЙ/ЯКА Я УЧЕНЬ/УЧЕНИЦЯ? (ВІДПОВІДІ)

Я навчаюся краще, коли обговорю з кимось матеріал	аудіал	Я краще запам'ятовую інформацію із зображеннями чи діаграмами	візуал	Я краще працюю на уроці, коли ми рухаємось по класу	кінестетик
Я часто граюся з невеличкими предметами	кінестетик	Я люблю насистувати, бубоніти чи співати, коли щось роблю	аудіал	Я люблю зображувати те, над чим роздумую	візуал
Коли я навчаюся чогось нового, одразу хочу використати це	кінестетик	Я запам'ятовую краще, коли хтось пояснює мені новий матеріал	аудіал	Я краще розумію новий матеріал, коли мені демонструють його використання	візуал
Коли по телевізору реклама, я йду і роблю щось інше	кінестетик	Коли по телевізору реклама, я дивлюся її	візуал	Коли по телевізору реклама, я підспівую їй	аудіал
Я люблю слухати розповіді	аудіал	Я люблю читати історії	візуал	Я люблю розігрувати історії	кінестетик
У мене добре виходить використовувати нові вміння на практиці	кінестетик	Я добре запам'ятовую імена	аудіал	Я добре запам'ятовую обличчя	візуал
Мені подобається працювати з однокласниками на уроках	кінестетик	Я люблю, коли учитель/учителька пояснює матеріал і зображує пояснення на дошці	візуал	Мені подобається, коли учитель/учителька пояснює новий матеріал	аудіал
Мені часто роблять зауваження за те, що я розмовляю на уроках	аудіал	Мені часто роблять зауваження щодо того, що я малюю на підручниках чи зошитах	візуал	Мені часто роблять зауваження, щоб сидів/сиділа спокійно на уроках	кінестетик
Коли я йду в довгу подорож, я читаю книгу	візуал	Коли я йду в довгу подорож, під час зупинки люблю прогулятися	кінестетик	Коли я йду в довгу подорож, я люблю слухати музику	аудіал
Я жестикулюю, коли розмовляю	кінестетик	Я часто використовую незвичайні слова	аудіал	Я малюю карлочки, коли роздумую	візуал
Я люблю бути на вулиці і гратися	кінестетик	Я звертаю увагу на те, що відбувається поза класною кімнатою	візуал	Я віддаю перевагу слуханню музики	аудіал
Я люблю дивитися у вікно	візуал	Я люблю дивитися телевізор	аудіал	Я втрачаю концентрацію уваги, коли довго сиджу на одному місці	кінестетик
Я б обрав/обрала професію, де можна ремонтувати речі	кінестетик	Я б обрав/обрала професію актора/акторки	аудіал	Я б обрав/обрала професію, де потрібно малювати або створювати дизайни	візуал

ЯК Я КРАЩЕ НАВЧАЮСЯ? / ЯКИЙ/ЯКА Я УЧЕНЬ/УЧЕНИЦЯ?

(відповіді)

Порахуй, скільки відповідей з кожної категорії («аудіал», «візуал», «кінестетик») ти позначив/позначила. Запиши числа нижче.

Візуал

Аудіал

Кінестетик

Категорія, яка набрала найбільше відповідей, є найсильнішою для тебе.

Візуал: Ти краще навчаєшся, коли дивишся на речі. Ти розумієш речі краще, коли бачиш зображення того, що вивчаєш, і ти можеш пояснити щось, малюючи. Тобі допомагає запам'ятовувати, коли ти використовуєш «форми» слів та різні кольори в зошиті.

Аудіал: Ти краще сприймаєш матеріал на слух. Ти запам'ятовуєш речі, які люди тобі розповідають. Ти краще запам'ятовуєш, якщо ти промовляєш або проспівуєш новий матеріал. Тобі допомагає запам'ятовувати, коли ти промовляєш слова та речення, перед тим як їх записати. Ти можеш спробувати зробити аудіозапис власного мовлення, щоб краще запам'ятати.

Кінестетик: Ти навчаєшся краще, якщо виконуєш практичні вправи. Ти краще запам'ятовуєш, якщо активно співпрацюєш з однокласниками та рухаєшся по приміщенні, наприклад під час роботи в групах. Тобі легше запам'ятати новий матеріал, якщо ти, наприклад, малюєш літери в повітрі або рахуєш намистинки.

ЕТИКЕТ ПІД ЧАС РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ У РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ

Пропонований зміст

- Основні правила поведінки під час релігійних свят і обрядів у друзів та сусідів. Одяг і подарунки, які відповідають події.
- Формули поздоровлення і відповіді.
- Обрядові страви.

Проблемні питання

- Які бувають релігійні свята? Чим вони відрізняються від інших свят?
- Чи заведено дарувати подарунки на релігійні свята?
- Які обрядові страви можна скуштувати під час релігійних свят?
- Яка поведінка і мовний етикет є доречними під час релігійних свят у різних культурах?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- використовує перевірену інформацію для ухвалення рішення щодо вибору повсякденної поведінки на користь здоров'я, безпеки та добробуту;
- визначає форми поведінки, які приносять задоволення без заподіяння шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб;
- обґрунтовує потребу власної відповідальності за поведінку в побуті та громадських місцях;
- демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі;
- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;

- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів.

Ключові поняття та ідеї

Релігійні свята, традиції, обряди, ритуали і символи, обрядові страви, поведінка під час релігійних свят, свобода совісті, толерантне ставлення, цінність розмаїття

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- роздатковий матеріал (за потреби);
- папір, маркери

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учнів, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Привітання за допомогою вправи «Я тобі дарую». Діти стоять у колі. Ведучий(-а) повертається до учасника/учасниці праворуч чи ліворуч і за допомогою жестів і міміки демонструє річ/почуття/якість, яку/яке хоче їй/йому подарувати. Отримувач/отримувачка подарунка має озвучити цю/це річ/почуття/якість, подякувати і, повертаючись до наступного(-ї) учасника/учасниці в колі, подарувати свій подарунок. Для економії часу або якщо неможливо дітей поставити в коло, вправу можна провести у парах за партами. Педагог/педагогиня створює умови, щоб висловилися усі школярі, і за потреби допомагає. Потім проводиться перевірка настрою дітей через емотикони на стор. 60.

2. Групова робота. Вчитель/вчителька пропонує бліцбговорення питань: Що таке «свято»? Чим свята відрізняються від несвяткових днів? Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті, актуалізує поняття «релігія», «конфесія», «обряд» (за потреби можна скористатися словничком на стор. 62). Як варіант у малих групах можна створити хмару слів або асоціативний куц до деяких термінів зі словничка, добре знайомих дітям.

3. Обмін інформацією. Педагог/педагогиня звертає увагу дітей на блок «Очікування» на стор. 60 і питає, що вони вже знають за цією темою.

4. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

КРОК 2.

Варіант 1

Мета: актуалізувати знання школярів із класифікації свят і про релігійні свята

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. Дітям пропонується в ролях прочитати діалог героїв на стор. 60–62. Також можна опрацювати терміни, які, можливо, ще не відомі дітям, наприклад «буддизм», і фіксувати назви релігійних свят на дошці.

2. Педагог/педагогиня пропонує дітям використати метод «мікрофон» і доповнити список на дошці, згадавши, які свята вони святкують у своїх родинах і взагалі знають. Відповіді фіксуються на дошці.

3. Після закінчення складання списку педагог/педагогиня пропонує класифікувати ці свята – яке з них може бути сімейним, державним, календарним чи релігійним. Учні актуалізують знання з цієї класифікації (якщо діти в початковій школі це вже робили), або ж учитель/вчителька пропонує підказку (інформація на стор. 62–63): державні – ті, що святкують усі мешканці будь-якої країни, може бути офіційним неробочим днем; календарні – ті, що пов'язані із сезонними змінами у природі та господарською діяльністю людини; релігійні – ті, що пов'язані зі вшануванням подій чи відомих людей, яких ще називають святими (у давнину – якихось сил чи об'єктів природи, міфічних істот і богів); родинні – це ті, що святкуються членами тільки твоєї родини, родичами і близькими друзями. Обов'язково зауважте, що деякі свята можуть належати до декількох груп одночасно, наприклад: Новий рік – календарне і державне свято, Різдво – релігійне і державне свято тощо. Тож на фліпчарті або на дошці вчитель/вчителька навпроти кожної назви свята робить примітки або наклеює кольорові наліпки відповідно до групи свят.

Варіант 2

Мета: актуалізувати знання школярів із класифікації свят

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. Учні актуалізують знання з класифікації свят (якщо діти в початковій школі це вже робили), або ж учитель/вчителька пропонує прочитати інформацію на стор. 62–63.

2. Педагог/педагогиня пропонує дітям картки за назвами різних свят або виконати вправу 1 на стор. 63 (у додатку 1 релігійні свята в таблиці виділені червоним).

3. Потім педагог/педагогиня просить прояснити, у який спосіб діти робили свій вибір у вправі 1 (вправа 2, стор. 63).

4. Потім можна запропонувати дітям прочитати діалог героїв на стор. 60–62, обговорити незнайомі терміни, зіставити, чи правильно вони визначили християнські, мусульманські чи юдейські релігійні свята.

Варіант 3

Мета: актуалізувати знання школярів із класифікації свят

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. Учні актуалізують знання з класифікації свят (якщо діти в початковій школі це вже робили), або ж учитель/вчителька пропонує прочитати інформацію на стор. 62–63.

2. Потім можна запропонувати дітям прочитати діалог героїв на стор. 60–62, обговорити незнайомі терміни.

3. Педагог/педагогиня знайомить із символами деяких світових релігій (додаток 2), пропонує дітям у малих групах картки з назвами різних релігійних свят (додаток 3, таблиця свят міститься на стор. 68 підручника) і просить їх класифікувати, до якої зі світових релігій належить свято, зазначене на картці. Для виконання цієї роботи діти можуть використовувати матеріали з інтернету, додатка 4 (блоку «Це цікаво» на стор. 64) або книжки зі шкільної бібліотеки, у яких можна знайти відповідний матеріал.

КРОК 3.**Варіант 1**

Мета: ознайомитися з традиціями святкування релігійних свят у різних культурах.

Час: 20–30 хвилин

Інструкція

1. Робота в малих групах. Діти об'єднуються в малі групи (2–3–5 осіб) і обирають наосліп назву будь-якого свята із запропонованих у додатку 3 або на стор. 68 підручника й виконують вправу 6 на стор. 67.

2. Використовуючи різні джерела інформації і доступні їм старі газети, журнали, папір, маркери тощо або електронні девайси, вони мають зробити колаж-репрезентацію основних особливостей проведення цього свята, зокрема: якій визначній події чи святому воно присвячене, коли саме і де святкується, які обряди чи ритуали виконують, як поздоровляють одне одного, які страви їдять. Після закінчення роботи репрезентують її на загал.

3. Також учитель/вчителька може запропонувати комусь із дітей розповісти про власний досвід участі чи відвідин будь-якого релігійного свята, спираючись на відповідні запитання (вправа 3 на стор. 64).

4. Діти виконують вправу 4 на стор. 65, у загальному колі обговорюють питання до тексту вправи й діляться власним досвідом.

Варіант 2

Мета: ознайомитися з традиціями святкування релігійних свят у різних культурах

Час: 20–30 хвилин

Інструкція

1. Робота в малих групах. Діти об'єднуються в малі групи, і вчитель/вчителька пропонує кожній групі текст про найважливіші свята у світових релігіях («Це цікаво» на стор. 64 або додаток 4). Вони мають ознайомитися з текстами і зробити цікаві репрезентації на загал.

2. Дітям пропонується прочитати в ролях діалог героїв на стор. 65–66 та обмінятися власним досвідом – які з перерахованих страв вони вже куштували, які обрядові страви вони ще знають. Запропонуйте їм згадати, як виготовляються пасхальні чи різдвяні страви, як у родинах виготовляють крашанки та писанки, як вони граються ними під час свята.

3. Також учитель/вчителька пропонує комусь із дітей розповісти про свою участь чи відвідини будь-якого релігійного свята (щоб структурувати розповідь, учитель/вчителька може запропонувати перелік питань у вправі 3 на стор. 64, причому це можна дати як випереджальне завдання).

КРОК 4.

Мета: обговорити етикет поведінки під час проведення релігійних свят, важливість толерантного ставлення до різноманіття культур і релігій та їхніх обрядів

Час: 20–30 хвилин

Інструкція

1. Обговорення питань із вправи 5 на стор. 66:

- Чому я маю знати, як поводитися під час релігійного свята?
- Чи треба знати, як привітатися іншою мовою або привітати зі святом?
- У чому цінність різноманіття релігій і культур?
- Чому свобода совісті (свобода обрання і сповідування віри або бути невіруючим/невіруючою (атеїстом/атеїсткою)) неможлива без толерантності?

2. Методом мозкового штурму складається основний перелік правил поведінки під час відвідування релігійних свят вірянами і запрошеними гостями – представниками інших релігій чи конфесій. Як альтернативу можна запропонувати «корисні рекомендації» на стор. 66–67 підручника для ознайомлення та обговорення.

3. На завершення заняття проводиться робота з блоком «Підсумуймо разом» на стор. 68.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Створення допису-вітання друзів з релігійним святом у соцмережах.
- ➔ Створення колажу з основних елементів (символи, страви тощо) одного зі свят світових релігій.
- ➔ Груповий проєкт: як святкують релігійні свята в різних етнічних спільнотах нашого краю.
- ➔ Груповий проєкт: складання переліку-довідника основних формул привітання зі святом різними мовами.
- ➔ Груповий проєкт: обрядові страви в ісламі, іудаїзмі і християнстві / в культурах нашого краю.
- ➔ Будь-яка вправа з тих, які не були виконані під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Відвідини і спостереження святкування будь-якого релігійного свята в громаді (лише за погодженням із громадою і батьками дітей).
- ➔ Проведення гри-симуляції відвідин релігійних свят у різних культурах.
- ➔ Репрезентація будь-якого групового проєкту (з тих, що зазначені як домашнє завдання).

ІДЕЇ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ЗБОРІВ / СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Ми і наші сусіди: як святкують релігійні свята в різних етнічних спільнотах нашого краю.
- ➔ Репрезентація будь-якого групового проєкту дітей з домашнього завдання (батьківські збори разом з дітьми).
- ➔ Спільне сімейне виготовлення пасхальних писанок.

ДЖЕРЕЛА:

- Культура добросусідства. Частина 3 : Учимося, працюємо та відпочиваємо разом. Миколаївщина : Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів закладів загальної середньої освіти Миколаївської області / [автори-укладачі: М. А. Араджионі, О. Д. Вітковська]. – К. : ТОВ «Прометей», 2021. – С. 48–53, 62–67.

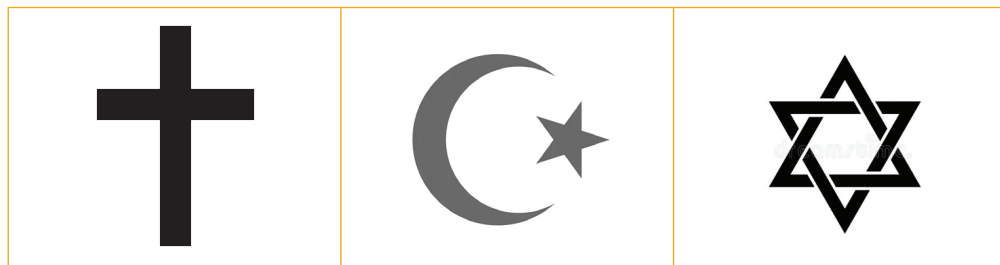
ДОДАТОК 1

КЛАСИФІКАЦІЯ СВЯТ

Державні	Календарні	Релігійні	Сімейні	
День народження	Св. Миколай	Новий рік	Різдво	Водохреще
День Незалежності України	День Конституції України	Ураза-Байрам	День Соборності України	Шабат
Стрітення	Свято врожаю	1 вересня	Джума	Наврез
Ханука	Курбан-Байрам	День захисників і захисниць України	Зелені свята	Мерцішор/ Баба Марта
Весілля	Входини	Пурим	Хидирлез	Великдень

ДОДАТОК 2

РЕЛІГІЙНІ СИМВОЛИ ДЕЯКИХ РЕЛІГІЙ СВІТУ

ДОДАТОК 3

СПИСОК РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ В ІСЛАМІ, ХРИСТІЯНСТВІ ТА ІУДАЇЗМІ

(для виготовлення карток, може бути доповнений з урахуванням мов та культур етнічних і релігійних спільнот краю)

Різдво Христове (Christmas, Weihnachten, Христуґенна, Коледа)	Хрещення Господнє (Водохреще, Baptism of Jesus, Йордан, Фота)	Ураза-байрам (Свято розговіння, Ід аль-Фітр)
Воскресіння Христове (Великдень, Затік, Ostern, Easter, Пасха)	Преображення Господнє (Вардавар, Метаморфосі Сотиру, Спас)	Шавуот (Шавуот, Швуес)
Песах (Пайсох, Пейсах)	Курбан-Байрам (Свято жертво- принесення, Ід аль- Адха)	Йом Кіпур (День спокути, Судний день)
Сукот (Кучки, Куці)	День Святої Трійці (Зелені свята, Пендикости, Петдесетница, Pfingsten)	Рош га-Шана (Новий рік, «Голова року»)
Святий Миколай (Mikulás, Saint Nicholas, Moş Nicolae)	Ханука	Шабат (субота)
Джума (п'ятниця)	Воскресіння (неділя)	Свято приєднання до релігійної спільноти (Хрещення, Конфірмація, Сюннет тощо)

ДОДАТОК 4***СВЯТА В ХРИСТІЯНСТВІ**

Найбільшими християнськими святами є Воскресіння Христове (Великдень, Пасха, Затік) та інші 12 свят: Різдво Христове (відповідно до календаря, що використовує церква, – 25 грудня або 7 січня), Хрещення Господнє (Водохреще, Йордан) (6 або 19 січня), Стрітення (2 або 15 лютого), Благовіщення (25 березня або 7 квітня), Вхід Господній до Єрусалима (Вербна неділя, за тиждень до Воскресіння Христового), Вознесіння (за 40 днів після Великодня), Неділя Св. Трійці (Зелені свята, за 50 днів після Великодня), Преображення (Спаса) (19 серпня), Успіння Пресвятої Богородиці (15 або 28 серпня), Різдво Пресвятої Богородиці (8 або 21 вересня), Воздвиження Хреста (14 або 27 вересня), Введення Богородиці у храм (21 листопада або 4 грудня). Свято Воскресіння Христового не має окресленої дати, а з року в рік пересувається в період із кінця березня до початку травня.

До великих свят у християн також належать Св. Миколи Чудотворця (6 або 19 грудня), Василя Великого (1, 2 або 14 січня), Іоанна Предтечі (24 червня або 7 липня), Покрова Пресвятої Богородиці (1 або 14 жовтня) та ін. Заведено також обов'язково святкувати кожну неділю тижня – вважається, що неділю віряни мають присвятити Богу – відвідувати храм, молитися і відпочивати. Також є звичай вшановувати храмове свято – на пошану святого покровителя чи події, яким присвячений храм (церква) в населеному пункті. В окремих християнських церквах є також особливо улюблені свята, наприклад українські болгари пишно вшановують Св. Трифона Зарізана, Св. Георгія, Свв. Костянтина та Олену та ін.; греки – Св. Власія, Св. Георгія, Успіння Богородиці та ін.

Одним із найвідоміших свят Вірменської церкви є Вардавар – Преображення. Воно відзначається влітку (на 98 день після Пасхи). Згідно з народними звичаями під час святкування заведено обливати людей навколо водою та пригощати медом і виноградом.

Наводиться за: Культура добросусідства. Частина 3 : Учимся, працюємо та відпочиваємо разом. Миколаївщина: Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів закладів загальної середньої освіти Миколаївської області / [автори-укладачі: М. А. Араджіоні, О. Д. Вітковська]. – К. : ТОВ «Прометей», 2021. – С. 62–67.

Більшість протестантських церков відзначають лише Пасху, Різдво, Вербну неділю, Трійцю, а також День подяки (восени). Українські протестанти також відзначають Хрещення, Стрітення та Благовіщення.

Католицька і деякі протестантські церкви починають низку зимових релігійних свят з Адвента – передріздвяного чотиритижневого посту. Однією з найвідоміших традицій є «віночок Адвента» – вінок з ялинкових гілок, у який уплетено чотири свічки, а також дитячий календар. Далі йде день Святого Миколая, який з особливим нетерпінням чекають діти, адже майже в усіх християн заведено дарувати їм подарунки в цей день. Перед Різдвом у багатьох християнських храмах та оселях влаштовуються невеликі вертепи, або шопки, у яких зображуються сцени з історії про народження Христа. Напередодні свята, увечері, люди їдять пісні страви – рибу, овочі та фрукти, солодощі. У перший день Різдва достаток на святковому столі вважається запорукою благополуччя в новому році. Діти й дорослі відвідують своїх сусідів та колядують, підносять одне одному дарунки.

Свято Василя збігається зі святкуванням Нового року, тому в народі заведено щедрувати, палити великі вогнища тощо. Під час свята Хрещення Господнього (Водохрещя) є традиція освячувати воду, купатися в ополонці. Перед початком Великого посту в католиків зазвичай відбувається карнавал – веселе дійство з перевдяганнями, розвагами й веселощами. У більшості православних в Україні в цей період святкується Масниця, або Колодій. На Масницю заведено готувати млинці та пригощати одне одного. На Колодія проводиться безліч цікавих народних обрядів, а головним пригощанням є вареники – з сиром, картоплею тощо.

Початок Великого сорокаденного посту в католиків завжди припадає на Попелясту середу. Назва її пішла від старого обряду посипання голів попелом як символу відпущення гріхів.

За тиждень до Великодня у всіх християн відбувається свято Вербної (Пальмової) неділі. Цього дня заведено святити в храмах гілки пальми, оливи, верби тощо. У деяких церквах великі гілки прикрашають солодощами, фруктами, стрічками й дарують дітям. Увечері у Велику суботу в усіх храмах починається святкування

Великодня. Обов'язковими атрибутами цього свята для дітей із більшості католицьких і протестантських родин є пасхальний заєць, виготовлений із тіста або шоколаду, та солодке фігурне печиво. Солодким символом цього свята для православних є «гата» у вірмен, «псатир» і «пасхаліно цурек» у греків, «кулічі» і «пасхі» в росіян, «паски» чи «баби» в українців. У християн України існує давня традиція виготовлення напередодні Великодня крашанок та писанок. Серед пасхальних розваг відомі ігри з фарбованими яйцями: ними обмінюються, змагаються в міцності шкаралупи, котять з гори тощо.

СВЯТА У НАРОДІВ, ЩО СПОВІДУЮТЬ ІСЛАМ

Релігійні мусульманські свята відзначаються за місячним календарем Хіджри, тому в них немає суворо встановленої дати – щороку вона змінюється. У мусульманському розумінні свято – це можливість для кожного робити більше добрих справ, старанніше молитися Богові. Тому у свята, у священні дні й ночі мусульмани здійснюють спеціальні ритуальні намази (молитви), читають Коран, прагнуть звеселити родичів, сусідів, усіх знайомих і незнайомих; відвідують одне одного, роздають пожертвування, дарують подарунки, намагаються нікого не кривдити. В ісламі свята називаються арабською – мовою Корану, проте існують і назви іншими мовами – кримськотатарською, турецькою, узбецькою та ін. Найважливішими релігійними святами мусульман є Ураза-Байрам (свято закінчення посту) і Курбан-Байрам (свято жертвопринесення). Під час їхнього проведення заведено згадувати своїх померлих родичів, допомагати бідним, пригощати всіх своїх гостей і сусідів смачними м'ясними стравами й солодощами.

Інші пам'ятні дні – Джума (п'ятниця), день Арафат, день Ашура та ніч Визначення – спочатку за свята не вважалися, і під час них не було ніяких урочистостей. Вони були визначені як час старанного поклоніння Богові, а не як час для святкування й веселощів. У наш час також відзначається як пам'ятна дата початок мусульманського нового року та деякі інші.

У кримських татар існують традиції відзначати декілька важливих календарних пам'ятних дат, наприклад Наврез (з перської мови – «новий день»). Він проводиться 21 березня, коли день дорівнює ночі, і складається з декількох етапів: проводи старого господарського року, зустріч нового й підготовка до польових робіт. До цього свята за старих часів хлопчики готували маски та костюми кози, у яких вони ходили до осель сусідів і співали обрядові пісні, щоб отримати частування й дарунки. У святковий вечір розводили вогнище, у якому спалювали старі речі, потім через нього стриба-ли хлопці й бризкали один на одного водою. Жінки варили яйця й пекли новорічний «кобете» – м'ясний пиріг з листового тіста, робили білу халву, курячий суп з локшиною.

В азербайджанців, афганців, турків, таджиків, узбеків та ін. народів, які розмовляють перською або тюркськими мовами і переважно сповідують іслам, також існує це календарне свято під назвою Новруз або Навруз. Його відзначають як свято весни, оновлення, надії, як початок нового року. Одним зі сталих символів свята є зелена травичка, яка щойно проросла із землі. Новруз є державним святом у багатьох країнах світу, а у 2009 р. традиція його святкування була визнана ЮНЕСКО всесвітньо значущою нематеріальною спадщиною людства.

Зазвичай господарський рік селянина закінчувався 22 вересня, тоді у кримських татар проводилося свято Дервіза. До цього дня господині також випікали «кобете» і різні вироби з борошна. Дівчата у святковому одязі розсіювали попіл на полі, у городі, у саду, хлопчики очищали хлів. Потім члени громади йшли до якого-небудь джерела або до святого місця «азізу», де здійснювали молитву й приносили в жертву барана. На цьому святі кидали камені вдалечінь, примовляючи: «Хай чорні дні повернуться тоді, коли повернеться цей камінь». На святі проводилися ярмарки, змагання танцюристів, знавців частівок «чынъ ве манелер», а також боротьба «куреш». Для дівчат улаштовувалися гойдалки, жінки котили з гори сито, ворожили на хороший урожай наступного року. Закінчувалося свято спільним хороводним танком – «хораном».

Приблизно так само, як і Дервізу, кримські татари на початку травня святкували Хидирлез. Напередодні свята робили велике

прибирання в оселях, а після вечірньої молитви розпалювали вогнища, через які стрибали всі жителі села. У день свята прагнули посадити дерево або квіти, вийти на поле. Там чоловіки змагалися в боротьбі «куреш», жінки котили з гори круглий хлібець «калакай», щоб поворожити, який урожай чекати восени, а дівчата гойдалися на гойдалках, обвитих зеленню і квітами.

СВЯТА В ІУДАЇЗМІ

Історія народу та релігія в євреїв нерозривно пов'язані й однаково шановані. Існує декілька важливих дат календаря – святкові дні та дні жалоби, що нагадують про події єврейської історії. Пости в іудаїзмі встановлені на згадку про страждання, перенесені євреями, але скорбота не є головним почуттям у ці дні. Основна мета постів у юдаїзмі, так само як і в християнстві, – пробуджувати серця й прокладати шлях до розкаяння, нагадувати про погані вчинки, про події, які призвели до нещастя. Щоб нещастя закінчилися, кожна людина має задуматися над своїми вчинками, усвідомити їх і не повторювати в майбутньому.

Для всіх єврейських свят існує декілька спільних правил: 1) усі свята починаються ввечері, із заходом сонця, оскільки вважається, що в цей момент зароджується новий день; 2) для здійснення святкових церемоній і богослужіння потрібна присутність усіх членів громади; 3) заборонено працювати та робити повсякденні справи, але можна веселитися й навіть не дотримуватися жалоби; 4) під час святкових частувань промовляють благословення над вином, потім здійснюють ритуальне обмивання рук, благословляють хліб, тільки потім можна приступати до їжі. Старий Завіт наказує святкувати та веселитися чоловікам і жінкам, вільним і одруженим, а також представникам інших народів і релігій, що живуть серед євреїв.

Головне свято іудеїв – Шабат (субота) – буває кожного тижня. Свято починається увечері в п'ятницю до заходу сонця, коли господиня будинку запалює суботні свічки. У суботу не можна нічо-

го робити, навіть готувати їжу. Найулюбленішим святом є Песах (Пасха), коли вшановується пам'ять виходу євреїв з Єгипту та їхнього звільнення з рабства, через що це свято є святом свободи. Упродовж 7 днів свята іудеї їдять мацу – прісний хліб, виготовлений з борошна та води, у пам'ять про подорож у пустелі. Євреї називають Песах «царем свят». Через 7 тижнів після Песаху іудеї святкують Шавуот (П'ятдесятницю) – свято дарування єврейському народові Тори на горі Синай. Напередодні свята заведено прикрашати синагоги й оселі зеленими гілками дерев, трояндами, ароматними травами. Відзначаючи Шавуот, іудеї їдять різні сири, сметану, млинчики, пироги, коржики з медом.

Одним з найважливіших також є свято Рош га-Шана («голова року») – єврейський Новий рік, який відзначається у вересні-жовтні. У перший вечір Рош га-Шана вітають одне одного побажаннями бути вписаними у Книгу Життя. Під час святкового частування заведено умочувати хліб (зазвичай круглу «халу») в мед, щоб рік, що настає, був солодким, їдять яблука з медом.

Цікаве також єврейське «свято кущів» – Сукот – це назва тимчасового помешкання, що будувалося колись селянами на полях під час збору врожаю з гілок і листя. У таких же куренях євреї жили під час виходу з Єгипту. На згадку про це під час свята Сукот у дворі або на веранді будинку чи синагоги іудеї будують курінь і живуть у ньому 7 днів, щоб бути ближче до природи і, дивлячись на зоряне небо, роздумувати про життя й Божі заповіді.

Серед календарних свят на честь історичних подій найбільш відомими є Пурим («жереб») – свято порятунку єврейського народу за часів перського царя Ксеркса – і Ханука («оновлення») – свято на честь відновлення богослужіння в Єрусалимському храмі майже 2200 років тому. А ще Хануку називають святом перемоги світла над птьмою, святом надії, яке вчить людей ніколи не впадати в розпач. Під час Пуриму заведено веселитися, дарувати солодощі, фрукти, напої своїм родичам і друзям, а також щедро обдаровувати незаможних. Під час Хануки євреї 7 днів запалюють свічки, співають пісні, грають, танцюють, ласують оладками, схожими на деруни, пончиками та іншими смаколиками.

ДОДАТОК 5

СЛОВНИЧОК (спрощений, для роботи з дітьми)

- Бог – згідно з релігійними віруваннями, дух чи верховна істота, що є над світом або керує ним.
- Канон – правило з питань віри або виконання релігійних обрядів, установлене найвищою церковною владою як закон.
- Конфесія – особливість віросповідання в межах певного релігійного вчення (наприклад, православ'я і католицизм – це різні конфесії в християнстві).
- Обряд – традиційні символічні дії в життєвих і культурних практиках людини та соціуму.
- Піст – період часу, у який люди особливо старанно моляться, обмежують себе в їжі й розвагах.
- Пророк – 1) провісник майбутнього; 2) той, хто оголошує людям волю Бога.
- Релігія – погляди та уявлення, що ґрунтуються на вірі в Бога, у давнину – віра в незрозуміле, у чудодійні сили природи й істот.
- Ритуал – встановлений порядок дій під час здійснення якого-небудь обряду.
- Священний – той, що має святість, божественний; надзвичайно почесний і винятково важливий, значущий.

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ ТА СПІВПРАЦЯ

Пропонований зміст

- Ознаки ефективної комунікації.
- Навички ефективної комунікації: активне слухання та прояснення інформації.

Проблемні питання

- Які ознаки ефективної комунікації?
- Що таке «активне слухання» і навіщо воно потрібне?
- Як правильно прояснювати інформацію та ставити питання?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації;
- пояснює вплив спілкування на складники здоров'я, безпеки і добробуту;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби.

Ключові поняття та ідеї

Комунікація, ефективна комунікація, активне слухання, навички активного слухання, техніки активного слухання, види запитань

Підготовка до заняття**Обладнання:**

- Місце для проведення ранкової зустрічі та рухливих вправ.
- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, папір, маркери.
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби).
- Аркуші фліпчарту, аркуші паперу А4.

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1. Таблиця технік активного слухання
- Додаток 2. Шаблон з техніками активного слухання для роботи в парах
- Додаток 3. Картки для рольової гри «Апельсин»

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати цікавість до теми, підвищити активність учасників, поглибити знання учнів одне про одного, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: до 12 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учні стають у коло і виконують такі дії: помахати рукою одне одному, усміхнутися і підморгнути, голосно одночасно сказати «привіт», потиснути руку тому/тій, хто поряд. Проводиться робота з «Лінійкою настрою» на стор. 69.

2. Групове заняття**Варіант 1** (підручник, вправа 1, стор. 69)

Учитель/вчителька пропонує пригадати з матеріалу 5 класу, які існують види позицій у спілкуванні, дистанцій у спілкуванні та засобів спілкування (підручник 5 класу, стор. 67, 70, 71). Після цього пропонує учням визначити відповідність із переліку до кожної з характеристик, занести їх у таблицю та пояснити їхній зміст. Завдання можна виконувати індивідуально або в малих групах.

Варіант 2. Вправа «Шеренга» (додатково до матеріалів підручника)

Учитель/вчителька пропонує учням вишикуватися в шеренгу за певною ознакою. В одному кінці класу – початок шеренги, в іншому – кінець.

Якщо учні вже виконували цю вправу раніше, варто це зазначити, нагадати їм про її зміст, але водночас обрати ознаки, які раніше не використовували для побудови шеренги. Знайомство із вправою не буде перешкодою для її виконання,

а навпаки, дасть змогу проаналізувати більше інформації. За потреби учитель/учителька може повернути учнів до попереднього досвіду під час обговорення.

Виконувати вправу треба за таким алгоритмом (ідеально, якщо учні стають у шеренгу чотири рази, але, задля економії часу на уроці, можна обмежитися лише двома шиккуваннями, наприклад № 1–2 чи № 3–4.):

1. Учні шикуються за простою ознакою і мають можливість вербально спілкуватися (прості ознаки можуть бути такими: наприклад, перша літера імені від А до Я, зріст від найвищого до найнижчого, колір волосся від найсвітлішого до найтемнішого, колір очей від найсвітліших до найтемніших, дата народження тощо);

2. Учні шикуються за простою ознакою без можливості вербально спілкуватися і промовляти будь-які звуки, тобто треба вишикуватися в шеренгу за допомогою засобів невербальної комунікації (оберіть зі списку те, що не використовувалося в першому шикванні: перша літера імені від А до Я, зріст від найвищого до найнижчого, колір волосся від найсвітлішого до найтемнішого, колір очей від найсвітліших до найтемніших, дата народження тощо);

3. Учні шикуються за складною ознакою з можливістю вербально спілкуватися (наприклад, відстань від дому до школи від найменшої до найбільшої, перша літера назви улюбленої(-го) книги/фільму від А до Я, знак Зодіаку від Водоля до Стрільця, перша літера прізвища улюбленого(-ї) письменника(-ці)/художника(-ці)/спортсмена(-ки)/співака (-чки) від А до Я тощо);

4. Учні шикуються за складною ознакою без можливості вербально спілкуватися і промовляти будь-які звуки, треба вишикуватися в шеренгу за допомогою засобів невербальної комунікації (оберіть зі списку те, що не використовувалося в третьому шикванні, наприклад: відстань від дому до школи від найменшої до найбільшої, перша літера назви улюбленої(-го) книги/фільму від А до Я, перша літера прізвища улюбленого(-ї) письменника(-ці)/художника(-ці)/спортсмена(-ки)/співака(-чки) від А до Я, знак Зодіаку від Водоля до Стрільця тощо).

Щоразу, як шеренгу побудовано, учитель/учителька просить учнів повідомити свій варіант по черзі і всі разом перевіряють, чи правильна черговість.

Після того як шеренги побудовано чотири рази, варто обговорити з учнями їхні враження та те, що їм допомагало/заважало в процесі роботи.

Питання для обговорення:

- Що цікавого ви дізналися про своїх однокласників/однокласниць?
- Що вам допомагало/заважало під час виконання завдання?
- У якому разі було легше виконувати завдання, коли була можливість спілкуватися вербально чи без слів? Чому?

- Які засоби комунікації ви використовували під час виконання завдання? (можна навести приклад для розуміння – наприклад, жести. Або нагадати, що засоби вербального і невербального спілкування розглядалися в 5 класі, і попросити згадати).

Після спільного обговорення вправи учитель/вчителька для підбивання підсумків пропонує учням визначити ознаки ефективної комунікації та скласти їхній перелік. Робота може відбуватися на загальну групу з фіксацією на дошці/аркуші фліп-чарту. До цього переліку варто повертатися протягом заняття, доповнюючи його.

3. Обмін інформацією (підручник, словничок на стор. 70)

Учитель/вчителька нагадує, що минулого року учні ознайомилися із засобами вербального та невербального спілкування, з дистанцією та позиціями у спілкуванні. За потреби ще раз спільно називають засоби спілкування та обговорюють, які бувають види дистанцій та позицій у спілкуванні.

Після цього учитель/вчителька повідомляє учням таку інформацію: «Спілкування – це вид діяльності людини, який реалізується через різні засоби комунікації. Комунікація – сукупність вербальних і невербальних операцій, у результаті яких відбувається обмін інформацією на рівні міжособистісної взаємодії. Для виконання таких операцій людина має володіти певними навичками, які їй дають змогу ефективно комунікувати. Такі навички в людини формуються, коли вона добре оволодіває техніками комунікації». Далі варто назвати тему заняття і повідомити, що це заняття буде присвячене саме розгляду різних технік ефективної комунікації, та ознайомити дітей із блоком «Очікування» на стор. 69.

4. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

КРОК 2. ВПРАВИ НА ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АКТИВНОГО СЛУХАННЯ ТА ПРОЯСНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ (підручник, вправи 2–6 на стор. 70–73)

Мета: ознайомити учнів з поняттям «активне слухання»; потренувати три техніки активного слухання (перефразування, уточнення, резюме)

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Інформаційне повідомлення. Учитель/вчителька пропонує учням прочитати діалог Ксені та Богдана з підручника (стор. 70–71).

2. Далі запитує в учнів, що таке «слухання», повідомляє, що слухання буває пасивним та активним, просить пояснити, як вони це розуміють. Після цього обговорює з учням різницю між активним та пасивним слуханням.

Пасивне слухання передбачає слухання без включення у взаємодію зі співрозмовником(-цею). Водночас людина може слухати, але не демонструє співрозмовнику(-ці), що він/вона почутий(-а).

Активне слухання передбачає постійну реакцію слухача(-ки) на розповідь та ідеї, висловлені в ній. Воно може виражатися в засобах невербальної комунікації: кивання головою, усмішка, відповідна міміка, підтримка зорового контакту. А також через вербальну комунікацію, коли під час розмови застосовуються різні техніки активного слухання.

Учитель/вчителька зазначає, що технік активного слухання досить багато, і в межах цього заняття пропонує розглянути техніки: перефразування, уточнення, резюме (інформація на стор. 71–72). Учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з таблицею з описом технік активного слухання в підручнику, пояснює учням зміст кожної з технік та перевіряє розуміння.

3. Для перевірки розуміння можна запропонувати учням три приклади з використанням технік і попросити їх назвати, яку саме з технік використано (вправа 2, стор. 72) (наприклад, фраза: Я виконав(-ла) домашнє завдання повністю. 1. Я правильно розумію, що ти вже закінчив(-ла) виконувати домашнє завдання? (перефразування). 2. Розкажи, будь ласка, з яких саме предметів ти виконав(-ла) домашнє завдання? (уточнення). 3. Отже, ти вже повністю виконав(-ла) домашнє завдання (резюмування)).

Також для перевірки розуміння можна продемонструвати учням відео з попереднім завданням, а після перегляду запропонувати назвати техніки, які там продемонстровані (наприклад, відео про активне слухання із серіалу «Теорія великого вибуху»).

4. Потім пропонується робота в парах із шаблоном (вправа 3 на стор. 72–73). Учитель/вчителька пропонує учням написати свої варіанти фраз із використанням технік активного слухання в шаблоні (таблиця на стор. 73 або в додатку 1). Учнім достатньо заповнити один рядок на вибір.

5. Учитель/вчителька пропонує учням порівняти варіанти фраз із використанням технік активного слухання з тими, які створили їхні однокласники. Якщо фрази вийшли різні, обговоріть, чим саме зумовлена різниця (вправа 4 на стор. 73).

6. Учитель/вчителька пропонує прочитати ще раз діалог Богдана та Ксені (стор. 70–71), поміркувати і дати відповіді на запитання (вправа 5 на стор. 73):

- Чи використовували ви під час розмови техніки активного слухання?
- Якщо так, які саме? Наведіть приклади мовленнєвих фраз.

7. Учитель/вчителька пропонує учням знайти собі пару серед однокласників та попрактикувати активне слухання (вправа 6 на стор. 73). Для цього пропонує обрати тему для розмови. Наприклад, розповісти, як провели вчорашній день.

Один/одна співрозмовник/співрозмовниця розповідає, зупиняючись і даючи можливість іншому/іншій перефразувати, уточнити або резюмувати. Після цього треба помінятися ролями.

8. Програвання ситуації (додаткове завдання до підручника)

Учитель/вчителька пропонує учням виступити в ролі співрозмовників. Один/одна буде зачитувати фразу із заповненої таблиці зі стор. 73, інший/інша – прояснювати (зачитувати підготовлені відповіді).

Спочатку учитель/вчителька пропонує учням повзаємодіяти у форматі пасивного слухання: один/одна зачитує фразу, інший/інша не реагує. Далі: фраза – перефразування, фраза – уточнення, фраза – резюмування. За потреби можна попросити учнів помінятися ролями.

Для закріплення учитель/вчителька може запропонувати учням повторити процес, використовуючи фразу, яку вони придумують самостійно, наприклад, фразу про те, що вони робили сьогодні вранці / вчора / на вихідних.

Питання для обговорення:

- Як ви почувалися в процесі виконання вправи?
- Що важче – говорити чи прояснювати інформацію?
- Що означає, на вашу думку, фраза «важливо не тільки слухати, а й чути»? Як вона пов'язана із вправою?

Учитель/вчителька може повернути учнів до переліку ознак ефективної комунікації і запропонувати додати інформацію, якщо вони вважають за потрібне це зробити.

КРОК 3. ВПРАВИ НА ФОРМУВАННЯ НАВИЧКИ СТАВИТИ ЗАКРИТІ ТА ВІДКРИТІ ЗАПИТАННЯ

Мета: ознайомити учнів з видами запитань (закриті та відкриті); навчити розрізняти відкриті та закриті запитання; потренувати техніки формулювання закритих та відкритих запитань

Час: до 8–15 хвилин

Варіант 1 (підручник, вправи 7–9 на стор. 73–74)

Інструкція

1. Учитель/вчителька пояснює учням різницю між закритими та відкритими запитаннями й наводить приклади (спираючись на інформацію у підручнику на стор. 73–74).

Закриті запитання – це запитання, на які відповідь буде «так»/«ні» або якась коротка, чітко визначена відповідь. Наприклад: Ти сьогодні прокинувся вчасно? / У тебе є домашня тварина? / Як звуть твого собаку? / Який останній місяць літа?

Відкриті запитання – це запитання, які передбачають розгорнуту відповідь. Можуть починатися зі слів: «який», «яка», «як», «у який спосіб», «де» тощо. Наприклад: Що ти робив на літніх канікулах? / Як потрібно доглядати за собакою у квартирі? / Які види спорту тобі подобаються?

2. Після цього вчитель/вчителька пропонує обрати чотири рядки будь-якого відомого вірша. До цих рядків скласти і записати 2 закриті та 2 відкриті запитання (вправа 7 на стор. 74). Далі пропонує знайти собі пару і прочитати запитання однокласнику/однокласниці, щоб він/вона спробував(-ла) відгадати зашифрований вірш.

3. Учитель/вчителька пропонує учням об'єднатися в мікрогрупи й обговорити, які з видів запитань (і чому саме їх) доречно ставити, якщо: намагаєшся знайти правильну дорогу; проводиш розмову для залучення людини в команду; хочеш дізнатися про хобі співрозмовника/співрозмовниці. Також варто запропонувати варіанти цих запитань (вправа 8, стор. 74).

4. Питання для обговорення:

- Чи вдалося вам виконати завдання? Що заважало? Що допомогло?
- У яких ситуаціях більш доречно ставити відкриті запитання, а в яких – закриті?
- Який з видів запитань дасть змогу дізнатися про людину більше інформації?

5. Учитель/вчителька в процесі обговорення має підвести учнів до думки, що кожний з видів запитань доречний у певній ситуації. Зокрема, коли нам треба дістати швидко відповідь або уточнити інформацію, варто використовувати закриті запитання, а коли хочемо поглибити розмову, дізнатися більше про співрозмовника(-цю) або ситуацію, то варто ставити відкриті запитання.

6. Учитель/вчителька може повернути учнів до переліку ознак ефективної комунікації і запропонувати додати інформацію, якщо вони вважають за потрібне це зробити.

7. Учитель/вчителька пропонує створити спільний постер «Ефективна комунікація в нашому класі: що маємо робити, щоб ми слухали та чули одне одного?». Можна обговорювати спільно в класі або запропонувати як домашнє завдання (вправа 9 на стор. 74).

8. Для загальної рефлексії уроку використовується блок «Підсумуймо разом» на стор. 74.

Варіант 2 (додатково до матеріалів підручника)

1. Учитель/вчителька пояснює учням різницю між закритими та відкритими запитаннями й наводить приклади (спираючись на матеріали підручника на стор. 73–74).

2. Після цього вчитель/вчителька просить усіх дітей піднятися зі стільців. Пояснює, що зараз буде ставити відкриті та закриті запитання. Якщо запитання закрите, то треба поплескати в долоні. Якщо відкрите – потупотіти ногами. Далі учитель/вчителька озвучує учням 7–10 відкритих та закритих запитань.

3. Учитель/вчителька пропонує учням сформулювати 2 відкритих та 2 закритих запитання для свого/своєї сусіда/сусідки на вибір: про його/її хобі / про улюблений шкільний предмет / про улюблені книги/фільми.

4. Після виконання завдання проводиться обговорення:

- Чи вдалося вам виконати завдання? Що заважало? Що допомогло?
- У яких ситуаціях більш доречно ставити відкриті запитання, а в яких – закриті?
- Який з видів запитань дасть змогу дізнатися про людину більше інформації?

5. Учитель/вчителька в процесі обговорення має підвести учнів до думки, що кожний з видів запитань доречний у певній ситуації. Зокрема, коли нам треба дістати швидко відповідь або уточнити інформацію, варто використовувати закриті запитання, а коли хочемо поглибити розмову, дізнатися більше про співрозмовника(-цю) або ситуацію, то варто ставити відкриті запитання.

6. Учитель/вчителька може повернути учнів до переліку ознак ефективної комунікації і запропонувати додати інформацію, якщо вони вважають за потрібне це зробити.

7. Для загальної рефлексії уроку використовується блок «Підсумуймо разом» на стор. 74.

КРОК 4. РОЛЬОВА ГРА «АПЕЛЬСИН» (додатково до матеріалів підручника)

Мета: відпрацювання навичок активного слухання та прояснення інформації

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує взяти участь у грі двом добровольцям(-ицям). Усі інші учні будуть спостерігати.

2. Далі учитель/вчителька просить добровольців(-иць) самостійно прочитати по картці з додатка 2.

3. Після цього представляє учасників/учасниць рольової гри іншим учням, називає їх «доктор Блек» і «доктор Моруа». Каже, що вони біолог і лікар і що допомагають владнати серйозні проблеми, про які вони ще розкажуть. Для того щоб це зробити, їм потрібен апельсин сорту «Сонячний», який залишився в цьому сезоні тільки один на Землі. І зараз доктор Блек і доктор Моруа спробують домовитися, кому він дістанеться. Далі учитель/вчителька передає слово учасникам. Якщо учасники довго не можуть знайти рішення, варто допомогти їм питаннями: «Чи цілий вам потрібен апельсин?», «Що саме вам потрібно з апельсина?»

4. Після завершення гри проводиться обговорення. Важливо вивести учнів на розуміння того, що конфлікт вирішується, якщо прояснювати інформацію, цікавитися думкою опонента(-ки) та ставити прояснювальні запитання.

Питання для обговорення:

Питання для учасників:

- Чи вдалося виконати завдання? Що заважало? Що сприяло?
- Що ви відчували під час виконання завдання?

Питання для всіх учнів:

- Чи була комунікація ефективною? Якщо так, то чому? Якщо ні, то чому?
- Які ознаки ефективної комунікації ви спостерігали?
- Як впливали емоції на виконання вправи? Допомагали чи заважали вони під час комунікації?

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Вправа 9 на стор. 74 або будь-яка інша вправа / крок / варіант кроку, які не були опрацьовані на уроці і можуть виконуватися індивідуально або в парах, зокрема й відпрацювання в діалогах навичок активного слухання.
- ➔ Створення інфографіки/постера для візуалізації переліку ознак ефективної комунікації в графічному вигляді на аркуші А4. У процесі роботи ознаки можуть бути переформульовані/вилучені/додані.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Визначення правил ефективної комунікації в класі.
- ➔ Перегляд відео / читання текстів з виділенням та обговоренням технік активного слухання.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Створення спільного постера «Комунікація в нашому класі: що важливо, щоб ми отримували інформацію, слухали одне одного та чули?». Аналіз каналів комунікації та напрацювання шляхів для її покращення.
- ➔ Батьківські збори на тему побудови ефективної комунікації з підлітками.

ДОДАТОК 1

ШАБЛОН З ТЕХНІКАМИ АКТИВНОГО СЛУХАННЯ ДЛЯ РОБОТИ В ПАРАХ

Фраза	Перефразування	Уточнення	Резюмування
Я виконав(-ла) домашнє завдання повністю	Я правильно розумію, що ти вже закінчив(-ла) виконувати домашнє завдання?	Розкажи, будь ласка, з яких саме предметів ти виконав(-ла) домашнє завдання?	Отже, ти вже повністю виконав(-ла) домашнє завдання
Я сьогодні не встиг(-ла) поснідати			
Вчора в мене була дуже цікава зустріч із другом/подругою			
Я люблю гуляти в парку у вихідні			

ДОДАТОК 2

КАРТКИ ДЛЯ РОЛЬОВОЇ ГРИ «АПЕЛЬСИН»

Ви доктор Блек, біолог. Нещодавно кілька спеціальних контейнерів з газом було доправлено на невеликий острів в океані. Вони містять речовину, що паралізує людину. Під час транспортування три контейнери було пошкоджено. Фахівці перевірили пошкодження і зрозуміли, що через два тижні газ вийде і тоді багато людей отруїться.

Ви можете приготувати вакцину зі шкірки апельсина сорту «Сонячний». Так сталося, що на Землі в цьому році залишився тільки один апельсин. І він потрібен також докторові Моруа.

Ви доктор Моруа, лікар. Вас просять допомогти в лікуванні хвороби, яка впливає на зір людей. Зараз почалася епідемія і треба терміново знайти ліки, бо багато людей постраждає.

Ви можете приготувати вакцину із соку апельсина сорту «Сонячний». Так сталося, що на Землі в цьому році залишився тільки один апельсин. І він потрібен також докторові Блеку.

НЕНАСИЛЬНИЦЬКЕ СПІЛКУВАННЯ

Пропонований зміст

- Ознаки та особливості ненасильницького спілкування.
- Компоненти ненасильницького спілкування.
- Структура та формулювання «я-твердження».
- Аргументування власної позиції.

Проблемні питання

- Що таке ненасильницьке спілкування?
- Які складники ненасильницького спілкування?
- Як аргументувати свою думку, щоб переконати інших?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- виконує різні ролі в груповій роботі;
- протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб;
- ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях;
- моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів;
- застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби.

Ключові поняття та ідеї Ненасильницьке спілкування, емпатійне слухання, ти-твердження / ти-висловлювання, я-твердження / я-висловлювання, аргумент

Підготовка до заняття

Обладнання:

- Місце для проведення ранкової зустрічі та рухливих вправ.
- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, папір, маркери.
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби).
- Аркуші фліпчарту, аркуші паперу А4.

Роздаткові матеріали:

- Додаток 1. Шаблон до «я-висловлювання»

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учні стають у коло і, по черзі звертаючись до сусіда/сусідки, продовжують фразу: «Я зараз почуваюся... і хотів/хотіла би, щоб сьогодні...» Разом з учнями опрацьовується «Лінійка настрою» у підручнику на стор. 75.

2. Групове заняття. Учитель/вчителька пропонує учням встати. Далі пояснює, що зараз їм всім разом треба буде виконати певне завдання із заплющеними очима – створювати в просторі за допомогою своїх тіл геометричні фігури. Після цього просить всіх заплющити очі та вибудувати квадрат. У квадраті мають стояти всі учні класу. Перед тим як учні розплющують очі, варто запитати, чи впевнені вони, що стоять саме у квадраті. Далі повторити декілька разів – прямокутник, коло, трапеція. У процесі виконання вправи зазвичай з'являється людина, яка починає керувати процесом. Учитель/вчителька має стежити, щоб очі в учнів були заплющені.

Питання для обговорення:

- Що ви відчували під час вправи?
- Що вам допомагало/заважало виконувати вправу ефективно?
- Що допомагало/заважало комунікації?

- Чи відчували ви тиск на себе з боку інших під час виконання вправи? Якщо так, то в чому він виявлявся?

3. Обмін інформацією. Учитель/вчителька запитує учнів, що таке «ненасильницьке спілкування». Відбувається обговорення. Після цього учитель/вчителька пропонує учням прочитати в ролях діалог героїв підручника на стор. 75–76, пояснює учням поняття і наводить його ознаки (спираючись на матеріал підручника – словничок стор. 76 і мінілекцію в блоці інформація на стор. 76–77).

Важливо! Під час обговорення учні можуть порушити питання доцільності ненасильницького спілкування, коли на тебе нападають. Варто наголосити, що ненасильницьке спілкування допомагає запобігати агресії, але дві сторони мають бути готові розмовляти і слухати. У разі неготовності другої сторони взаємодіяти важливо захищатися, і не тільки словами.

4. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-ця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті, й опрацює разом з дітьми блок «Очікування» на стор. 75.

КРОК 2. ВПРАВИ НА ВІДПРАЦЮВАННЯ НАВИЧОК НЕНАСИЛЬНИЦЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ (підручник, стор. 77, вправи 1, 2)

Мета: формувати навички використання «я-висловлювання»

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням потренувати навички емпатійного слухання та безоцінного спостереження, яке є важливим для реалізації ненасильницького спілкування та для прийняття інших людей. Важливо пояснити також, що таке безоцінне судження, у чому воно виявляється, та обговорити з учнями, чому воно важливе.

2. Після цього учитель/вчителька пропонує учням об'єднатися в пари (вправа 1 на стор. 77). Далі процедура така: 1) 1 хвилину говорить перша дитина, розповідає про себе все, що захоче. Друга дитина уважно слухає, нічого не каже, не перебиває; 2) друга дитина переповідає, що почула (без власних оцінок, думок, порад щодо ситуацій); 3) партнери міняються місцями.

За часом стежить учитель/вчителька і наголошує на зміні ролей.

3. Додатково: Учитель/вчителька пропонує повторити вправу, але цього разу завдання дитини, яка слухала, не просто переповісти, а зробити припущення, що відчув(-ла) співрозмовник(-ця), які емоції/почуття переживав(-ла) і які має потреби зараз (варто нагадати учням, що таке потреби та емоції і які вони можуть бути).

4. Після цього учитель/вчителька пропонує учням обговорити виконання вправи 1 (питання для обговорення у вправі 2 на стор. 77).

Питання для обговорення:

- Яку роль важче виконувати – розповідати історію чи уважно слухати?
- Що давало змогу краще зрозуміти співрозмовника/співрозмовницю?
- Чи помітили ви, які емоції переживав(-ла) співрозмовник/співрозмовниця під час розповіді? Поділіться своїми спостереженнями.

КРОК 3. МОДЕЛЮВАННЯ ТА АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ СИТУАЦІЙ І ФОРМУЛЮВАННЯ ДЛЯ НИХ «Я-ТВЕРДЖЕНЬ» (підручник, завдання 3–6 на стор. 78–79)

Мета: формувати навички використання «я-висловлювання»

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пояснює учням різницю між «ти-твердженням» та «я-твердженням» (спираючись на матеріал підручника – блок «Це цікаво» на стор. 78).

2. Завдання 3. Після цього пропонує ознайомитися з формулою «я-твердження» і прикладами «ти-твердження» та «я-твердження» (вправа 3 на стор. 78 і блок-пам'ятка на початку стор. 79).

3. Завдання 4. Далі пропонує поглянути на «ти-твердження» (додаток 1 або вправа 4 на стор. 79). Спільно з учнями переформулюють перше твердження. Наступні твердження вчитель/вчителька просить переформулювати самостійно або в парах, трійках.

4. Завдання 5. Після цього важливо спільно обговорити можливі варіанти переформулювань, які запропонують учні (вправа 5 на стор. 79).

Питання для обговорення

- Чи складно було формулювати «я-твердження»? Якщо так, то чому саме?
- Як ви вважаєте, коли людина буде більш готова продовжувати розмову та домовлятися: у разі звертання до неї через «ти-твердження» чи «я-твердження»? Чому?

5. Учитель/вчителька пропонує учням сформулювати три фрази «я-твердження» з проханням до когось із батьків, друга/подруги, учителя/вчительки, пов'язані з ситуаціями, які зараз турбують учня/ученицю (вправа 6, стор. 79). Після цього спробувати їх використати при наступній розмові та проаналізувати результат. Може бути запропоноване як домашнє завдання.

Додаткові завдання до кроку 3

6. Учитель/вчителька пропонує учням попрацювати в парах. По черзі сказати одне одному напрацьовані фрази в пункті 3 (1 рядок – один/одна учень/учениця каже фрази, 2 рядок – другий/друга, і далі по черзі). Важливо наголосити, що треба говорити фрази з інтонацією.

7. Учитель/вчителька проводить вправу у форматі швидких діалогів (опис техніки – тема 3, крок 1, варіант 2). Це дасть змогу активізувати учнів і мати можливість поспілкуватися з декількома різними дітьми. Учитель/вчителька пропонує зробити чотири переходи, щоразу кожна дитина в парі озвучує твердження.

КРОК 4. ВПРАВИ НА ВМІННЯ ДОМОВЛЯТИСЯ З ІНШИМИ ЛЮДЬМИ (підручник, стор. 80)

Мета: ознайомити учнів зі схемою формулювання конструктивного прохання

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька ознайомлює учнів зі схемою формулювання конструктивного прохання (спираючись на матеріали підручника – блок «Корисні рекомендації» на стор. 80).

2. Після цього пропонує написати в зошиті прохання до когось із родини за схемою. Для більшої переконливості радить використовувати різні види аргументів, з якими працювали в 5-му і на початку 6 класу, а також «я-твердження».

3. Далі пропонує використати написане прохання під час розмови з близькими. На наступному занятті можна провести обговорення, чи вдалося провести результативні перемови і здобути бажаний результат. Може бути використане для домашнього завдання.

4. Підбивання підсумку уроку відбувається з використанням блоку «Підсумуймо разом» на стор. 80).

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Формулювання трьох фраз «я-висловлювання» з проханням до когось із батьків, друга/подруги, учителя/вчительки.
- ➔ Опрацювати матеріал підручника на стор. 80 і виконати вправу 7.
- ➔ Написати конструктивне прохання до однокласників щодо участі в поза-класному заході.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Створення постера в групі на теми мирного співжиття в колективі/спільноті/громаді.
- ➔ Коментоване читання або читання з подальшим обговоренням текстів на теми ненасильницького спілкування та недискримінації.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Проведення спільного свята з батьками, запланованого і підготовленого учнями.
- ➔ Як висловлювати свої прохання чи вимоги, щоб вас почули й діти, й дорослі? (за матеріалами цього уроку, зокрема відпрацювання навичок «я-висловлювання» і конструктивного висловлювання на стор. 80).
- ➔ Батьківські збори на тему ненасильницького спілкування і практик використання «я-висловлювання» (розробки зі збірки: Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 463–466. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>)

ДОДАТОК 1

ПЕРЕФРАЗУВАННЯ «ТИ-ТВЕРДЖЕНЬ» У «Я-ТВЕРДЖЕННЯ»

Ти-твердження	Я-твердження
Ти завжди запізнюєшся	
Ти взяв мої речі не питаючи	
Це був мій пиріжок! Як ти міг/могла з'їсти його!	
Як ти міг/могла піти в кіно без мене?!	

ЯК РОЗПІЗНАВАТИ КОНФЛІКТИ ТА ЗАПОБІГАТИ НАСИЛЬНИЦЬКИМ КОНФЛІКТАМ

Пропонований зміст

- Які конфлікти найчастіше виникають у школі та вдома?
- Стили поведінки в конфлікті.
- Ненасильницькі шляхи розв'язання конфліктів: діалог, коло порозуміння, медіація тощо.

Проблемні питання

- Які конфлікти найчастіше виникають у школі і дома?
- Який зі стилів поведінки в конфлікті є найбільш ефективним?
- Які можуть бути шляхи розв'язання/трансформації конфліктів?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб;
- ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях;
- моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів; застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації;
- розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб; ухвалює рішення щодо надання самопомоги та допомоги іншим особам, звернення до інших осіб чи відповідних служб.

Ключові поняття та ідеї Конфлікт, картографія конфлікту, стилі поведінки в конфлікті (пасивний, агресивний, маніпулятивний, асертивний), підходи до вирішення конфлікту

Підготовка до заняття *Обладнання:*

- Місце для проведення ранкової зустрічі та рухливих вправ.
- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, папір, маркери.
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби).
- Аркуші фліпчарту, аркуші паперу А4, різнокольорові наліпки.

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учням пропонується привітати одне одного різними мовами, які вони знають. Можна використовувати вербальні формули і невербальні вітання. Потом опрацьовується «Лінійка настрою» у підручнику на стор. 81.

2. Групова робота

Учні стоять у колі і по черзі мають продовжувати речення, залишаючи другу частину і змінюючи слова «добре», «погано».

Наприклад, 1 учень: «Сьогодні гарна погода – це добре, тому що можна піти на вулицю»; 2 учень: «Йти на вулицю – це погано, тому що треба зробити уроки»; 3 учень: «Робити уроки – це добре, тому що...»

Фраза для продовження: «Конфлікт – це добре, бо дає змогу виявити емоції».

3. Обмін інформацією

Питання для обговорення

○ Як ви гадаєте, якою буде тема нашого заняття?

Учитель/вчителька повідомляє учням тему заняття. Опрацьовує разом з ними матеріал із блоку «Очікування» на стор. 81 і посилює його запитаннями:

○ Що ви вже знаєте про конфлікти?

○ Що пам'ятаєте з минулого року?

4. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті.

КРОК 2. КЕЙС ДЛЯ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЗНАТЬ ПРО КАРТОГРАФІЮ КОНФЛІКТУ

Мета: актуалізувати в учнів знання про види та структуру конфлікту

Час: до 10 хвилин

Інструкція

Варіант 1 (підручник, вправа 1, 2 на стор. 83)

1. Учитель/вчителька, спираючись на підручник, актуалізує знання з 5 класу (підручник 5 класу, стор. 76, 79, 80) про структуру конфлікту (сторони, предмет конфлікту, позиції учасників, побоювання, інтереси). Для цього пропонує дітям прочитати у ролях діалог героїв підручника 6 класу на стор. 81–82 й розглядає малюнок «Айсберг конфлікту» (стор. 82).

2. Завдання 1. Після цього учитель/вчителька об'єднує учнів у групи по 4 особи та пропонує попрацювати з конфліктною ситуацією – намалювати карту конфлікту для неї (вправа 1 на стор. 83).

3. Далі учні порівнюють свій варіант карти конфлікту з варіантами однокласників (вправа 2, стор. 83). Якщо карти різні, обговорюють, чим саме зумовлена різниця.

Питання для обговорення

- Які емоції та почуття переживали учасники ситуації? Якими були їхні потреби?
- Чому важливо знати не тільки предмет конфлікту та позиції учасників, а й їхні інтереси та побоювання?

Варіант 2 (додатково до матеріалів підручника)

1. Перегляд відеопричті «Миротворець» та її обговорення (<https://www.youtube.com/watch?v=QuUkM-tG8BE>).

2. Учитель/вчителька, спираючись на підручник 6 класу (стор. 81–83), актуалізує знання учнів із 5 класу про структуру конфлікту (сторони, предмет конфлікту, позиції учасників, побоювання, інтереси), а також про види конфліктів. У процесі обговорення варто також обговорити з учнями варіанти конфліктів, які можуть виникати в школі та вдома.

КРОК 3. ВПРАВИ НА РОЗУМІННЯ ОЗНАК РІЗНИХ СТИЛІВ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ (підручник, вправи 3–6, стор. 83–86)

Мета: ознайомити учнів з різними стилями поведінки в конфлікті

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька знайомить учнів зі стилями поведінки в конфлікті: пасивний, агресивний, маніпулятивний, асертивний (спираючись на матеріали підручника – блок «Опрацюй інформацію» на стор. 83–84).

2. Після цього учитель/вчителька пропонує учням визначити ознаки кожного зі стилів (вправа 3, стор. 85). Завдання можна виконувати індивідуально або в малих групах. Варто ще раз обговорити їх.

3. Учитель/вчителька пропонує учням розгадати ребус (вправа 4, стор. 86) з однією з ознак асертивного стилю (відповідь – повага).

4. Учитель/вчителька об'єднує учнів у групи і пропонує проаналізувати можливі реакції на конфліктну ситуацію з (вправа 5, стор. 86), продовживши фразу «Зранку Левко зустрічає Олексу і каже йому...» в кожному зі стилів. Після завершення роботи в групах відбувається обговорення напрацьованих варіантів. Для підсилення ефекту можна попросити добровольців серед учнів програти ситуацію з використанням різних стилів. Якщо ролі грають дівчата, імена варто замінити на жіночі.

5. Після завершення вправи відбувається обговорення питань із вправи 6 на стор. 86.

Питання для обговорення:

- Яку з відповідей було найлегше придумати, а яку – найважче? Чому?
- У якому стилі поведінки було найбільш та найменш комфортно під час розмови?
- Який із варіантів, на вашу думку, є найкращим для того, щоб конфліктна ситуація не перетворилася на гострий конфлікт? Чому саме такий?

КРОК 4. ВПРАВИ НА УСВІДОМЛЕННЯ ШЛЯХІВ КОНСТРУКТИВНОГО РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТІВ (підручник, вправи 7, 8 на стор. 86–88)

Мета: ознайомити учнів з різними підходами до вирішення конфліктів

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пояснює схему «Трикутник вирішення конфліктів» (спираючись на матеріали підручника на стор. 86), у яку закладено підходи до вирішення конфлікту: ґрунтується на владі або силі (примусити зробити щось), ґрунтується на законі (спираючись на певні незалежні стандарти), з урахуванням інтересів, за допомогою діалогу (потреб, бажань, турбот, страхів).

2. Учитель/вчителька просить учнів виконати вправу 7 на стор. 87 – навести по 3 варіанти вирішення конфліктних ситуацій за допомогою різних шляхів. Наприклад, за допомогою сили – бійка, за допомогою закону – звернення до суду, за допомогою інтересу – застосування технік активного слухання для прояснення ситуації.

Можна побудувати цей блок через обговорення за допомогою запитань:

- Як можна вирішити конфлікт за допомогою сили? (варіанти відповідей: бійка, образливі слова, приниження тощо)
- Як можна вирішити конфлікт за законом? (варіанти відповідей: підключити адміністрацію школи, поліцію, суд тощо)
- Як можна вирішити конфлікт з урахуванням інтересів, за допомогою діалогу? (варіанти відповідей: поговорити і розібратися в ситуації, зрозуміти, чому людина так поводиться, висловити можливі варіанти вирішення конфлікту тощо)

3. Після цього учитель/вчителька об'єднує учнів у групи і пропонує написати варіанти вирішення конфліктної ситуації у ситуації до вправи 1 на стор. 83 за допомогою кожного з підходів.

Після завершення вправи варто обговорити варіанти.

Питання для обговорення:

- Який з варіантів, на вашу думку, є найбільш дієвим?
- Який стиль поведінки в конфлікті при цьому буде застосований?

4. Учитель/вчителька знайомить учнів з поняттями «медіація», «медіатор», «медіація ровесників» (спираючись на «словничок» і «корисні рекомендації» на стор. 87), «техніка кола» («опрацюй інформацію» на стор. 88). За наявності в школі служби порозуміння розповідає про неї і надає контакти, куди можна звернутися.

5. Для закріплення матеріалу учитель/вчителька пропонує пригадати 1–2 конфлікти, що найчастіше виникають у школі або вдома, та коротко їх описати (вправа 9 на стор. 88). Після цього просить спрогнозувати, як можна розв'язати конфлікт: за допомогою сили; за законом; за допомогою діалогу з урахуванням

інтересів (зокрема й за посередництва інших). Завдання може виконуватися індивідуально та в малих групах.

6. Для загальної рефлексії пропонується разом з дітьми опрацювати блок «Підсумуймо разом» на стор. 88.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Створення коміксу, який демонструє ситуацію з різними стилями поведінки в конфлікті (вправа 10, стор. 88).
- ➔ Написання допису для соціальної мережі щодо конструктивної комунікації в конфлікті.
- ➔ Розробка карти якогось шкільного чи побутового конфлікту з власного життя й шляхів можливого варіанта ненасильницького розв'язання конфлікту.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Проведення «Кола порозуміння» або «Кола цінностей» як базового в техніці кола (Методичні розробки, с. 65–73. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/bLHIQyC>).
- ➔ Будь-який крок чи вправа, які не була використані під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Проведення «Кола порозуміння» або «Кола цінностей» як базового в техніці кола (Методичні розробки, с. 65–73. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/bLHIQyC>).
- ➔ Батьківські збори на тему ефективного вирішення конфліктів. Розробки зі збірки: Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 241–251, 447–471. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ. БУЛІНГ. КІБЕРБУЛІНГ

Пропонований зміст

- Чим булінг відрізняється від конфлікту.
- «Коло» булінгу.
- Моделі поведінки під час булінгу.
- Що таке кібербулінг і як від нього захиститися?

Проблемні питання

- Що таке «коло булінгу»?
- Чим булінг відрізняється від конфлікту.
- Як зупинити булінг або як знайти слабку ланку в колі булінгу?
- Що таке кібербулінг і як від нього захиститися?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- протидіє проявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб;
- виокремлює інформацію та обговорює ситуації булінгу, зокрема кібербулінгу;
- розробляє стратегію подолання булінгу, визначає джерела допомоги жертвам булінгу, звертається за допомогою до інших осіб;
- аналізує причини вибору нездорової поведінки;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги.

**Ключові
поняття
та ідеї**

Булінг, кібербулінг, спостерігач/спостерігачка, жертва, булер

**Підготовка
до заняття***Необхідні матеріали:*

- залежно від обраного варіанта проведення заняття електронні девайси, проектор, роздаткові матеріали

КРОК 1. ВСТУПНА ЧАСТИНА**Варіант 1**

Мета: ознайомити з темою заняття, актуалізувати тему булінгу й визначити, чим конфлікт відрізняється від булінгу

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька вітає дітей і разом з ними опрацьовує «Лінійку настрою» у підручнику на стор. 89.

2. Потім знайомить з темою і блоком «Очікування» на стор. 89 і пропонує дітям згадати, що вони вже знають про булінг.

3. Пропонується в ролях прочитати діалог дітей на стор. 89–90, а потім виконати вправу 1 на стор. 90: Розглянь хмару слів за QR-кодом або за малюнком. Дай відповіді на запитання:

- Чи відомі тобі слова, розміщені в ній?
- Назви ті, значення яких ти знаєш. Чи стосуються вони твого навчання в школі?
- Пригадай причини виникнення конфліктів. Чи може конфлікт перерости в цькування?
- Як ти думаєш, що відчуває особа, яку переслідують?
- Спробуй визначити наслідки для здоров'я людини, яка зазнає насильства.

Варіант 2. Перегляд та обговорення відео «Рудий»

Мета: актуалізувати тему неприпустимості агресивної та вкрай неприємної поведінки однієї дитини або групи дітей стосовно іншої дитини

Час: до 12 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька пропонує учням зробити припущення, про що може бути відео під назвою «Рудий» (40 сек.). Відповіді дітей фіксує на фліпчарті (можливі відповіді – про песика/котика, про хлопчика, про казкового героя тощо).

2. Вчитель/вчителька пропонує переглянути відео, використовуючи методичний прийом «стоп-кадру» (20 сек.).

3. Після перегляду проводить експрес-обговорення відео:

- Чи справдились припущення?
- Що відбувається з героями відео? Де відбуваються події?
- Хто головні персонажі відео? (хлопець з рудою шапкою / рудий хлопчик / білявий хлопець)
- Про що цей відеоролик?
- Чи спостерігали ви подібні ситуації у реальному шкільному житті?

4. Вчитель/вчителька об'єднує учнів у 3 або 6 груп залежно від кількості учнів у класі (у групі не більш ніж 6 учнів) та пропонує заповнити «карту персонажа» (додаток 1) та придумати кінцівку відео. Кожна група отримує одного з трьох персонажів (хлопець з рудою шапкою / рудий хлопчик / білявий хлопець).

5. Групи репрезентують свої напрацювання, вчитель/вчителька розміщує на фліпчарті або на дошці «карти персонажів» та записує «сценарії» можливого закінчення відеоісторії.

6. Після обговорення результатів роботи груп вчитель/вчителька пропонує обрати бажаний варіант закінчення історії та повідомляє, що кінцівку відео вони переглянуть пізніше.

КРОК 2.**Варіант 1. Булінг та його види**

Мета: поглиблення знань з теми булінгу, розвиток навичок класифікації

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям ознайомитися з визначенням слова «булінг» у словничку на стор. 91 і виписати в зошит типові ознаки булінгу.

2. Потім варто опрацювати інформацію на стор. 91–92 (за потреби учитель/вчителька розтлумачує інформацію, яка буде незрозуміла дітям з тексту) й ознайомитися з видами булінгу і формами його вияву (вправа 2, стор. 92).

3. Для закріплення матеріалу пропонується вправа 3 на стор. 92–93, де діти мають визначити види булінгу з літературного фрагмента. Її можна провести в загальному колі, тобто учитель/вчителька зачитує ситуації, а діти співвідносять їх з певними видами й аргументують.

Варіант 2

Мета: визначення ознак та складання порівняльної таблиці за визначеними критеріями понять «конфлікт» і «булінг»

Час: до 7 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька просить учнів згадати, що вони знають про «конфлікт» і «булінг» та чим вони відрізняються. Відповіді фіксує на папері або дошці.

2. Вчитель/вчителька пропонує розглянути дві картинки – 1 та 2. Визначити малюнок, який, на думку учнів, має стосунок до конфлікту, а який – до булінгу (додаток 2).

3. Вчитель/вчителька пропонує скласти перелік ознак конфлікту та булінгу. Можна використати матеріал підручника (стор. 89–91) або інфографіки, які були розроблені Міністерством юстиції України (додаток 3).

КРОК 3.

Варіант 1

Мета: ознайомлення з поняттям «кібербулінг»

Час: 7–10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує ознайомитися з блоком «Опрацюй інформацію» на стор. 93–94 або пропонує дітям мінілекцію-репрезентацію на основі цього матеріалу.

2. Пропонується організувати обговорення – чи стикалися вже у своєму житті діти з кібербулінгом – і, зокрема, спробувати визначити, з якими саме його видами.

Види онлайн-цькування (кібербулінгу):

- анонімні погрози та дзвінки з мовчанням;
- наклеп чи обмовляння – поширення неправдивої, принизливої інформації;
- тролінг – розміщення провокативних повідомлень у мережі для привернення уваги;

- флеймінг – обмін короткими гнівними та запальними репліками між учасниками з використанням електронних технологій задля провокування конфлікту;
- хепіслепінг – насильство заради розваги, наприклад відеозйомка реального фізичного нападу чи сцени цькування з подальшим поширенням у мережі.

3. Для закріплення матеріалу про те, що є булінгом чи кібербулінгом, пропонується вправа 4 на стор. 94, у якій подані п'ять реальних ситуацій, які сталися в освітніх закладах. Діти мають визначити ті, що мають ознаки булінгу (кібербулінгу).

4. Для поглиблення розуміння ситуації булінгу/кібербулінгу варто запропонувати групову роботу й використати вправу 5 на стор. 95, де за картинкою діти мають визначити види булінгу/кібербулінгу, форми його вияву, а також почуття і переживання учасників.

Варіант 2. Вправа «Вивчаємо “коло булінгу”»

Мета: перегляд уривків з відео і їхній аналіз за допомогою схеми «коло булінгу» для визначення ролей під час булінгу; обговорення проблемних ситуацій, пов'язаних із цькуванням, та визначення причин булінгу

Час: до 12 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька просить учнів розглянути схему «коло булінгу» та дає пояснення щодо ролей учасників булінгу (додаток 4). Пояснення ілюструє через персонажів відео «Рудий» та картинки 2.

2. Учитель/вчителька пропонує переглянути відео з серії відеороликів Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та проаналізувати за допомогою схеми «коло булінгу»:

- Викресли булінг – обирай скейтбординг – YouTube
- Викресли булінг – обирай діджеїнг – YouTube
- Викресли булінг – обирай блогінг – YouTube

3. Після перегляду вчитель/вчителька ставить такі запитання:

Варіант 1

- Які види булінгу ви побачили в роликах? За якими виявами ви це визначили?
- Хто є учасниками/сторонами булінгу?
- Які види булінгу, на вашу думку, більш поширені серед дітей? Чому?
- Хто може потрапити в ситуацію булінгу, стати «білою вороною»?

- Хто, на вашу думку, може «булінгувати» (бути «булером»)?
- Чому булінг вважається виявом насильства?
- Чи дотримується в ситуації булінгу найважливіший принцип прав людини/дитини «повага до особистості»?
- Які права дитини порушуються в ситуації булінгу?
- Чи порушуються в ситуації булінгу ще якісь правила?

Варіант 2

Учитель/вчителька пропонує учням висловити власні судження про вплив булінгу на всіх його учасників. Далі просить обговорити питання: від кого залежить «розірвання кола»? Під час обговорення важливо сприяти висновку, що розірвання кола залежить від позиції спостерігачів, бажано, щоб вони ставали «активними захисниками».

4. Вчитель/вчителька повертається до сценаріїв закінчення відеоісторії «Рудий» та пропонує перегляд без «стоп-кадру».

5. Вчитель/вчителька пропонує учням розповісти, які в них відчуття щодо закінчення історії рудого хлопчика та як вони ставляться до вчинку білявого хлопчини.

КРОК 4.

Варіант 1 (може бути використаний як домашнє завдання)

Мета: ознайомити дітей з тим, як сучасне законодавство України може захистити від булінгу та як ненасильницька поведінка прищеплюється засобами народної педагогіки

Час: 5–7 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька пропонує дітям ознайомитися з інформацією на стор. 95–96 підручника або пропонує мінілекцію-репрезентацію на основі цього матеріалу. Можливо, деякі юридичні формулювання варто спростити або додатково розтлумачити дітям. Важливо наголосити, що держава дбає про захист дітей від цькування й для цього створює відповідну нормативну базу, щоб кривдника/кривдницю можна було притягнути до відповідальності.

2. Також варто зазначити, що в українців здавна відомі казки і прислів'я, які спонукають до доброзичливого ставлення до іншої людини й ненасильницької поведінки. Запропонуйте дітям виконати вправу 6 на стор. 96 – з'єднати частини прислів'їв, розтлумачити їхній зміст і визначити, чи втілено в них поради щодо ненасильницького спілкування. Також, якщо в класі є носії інших мов або якщо в школі вивчаються дві іноземні мови, запропонуйте згадати прислів'я на

цю ж тему в інших культурах. Правильно складені прислів'я цієї вправи мають бути такі:

- Як ми до людей, так і люди до нас.
- З добрими людьми завжди можна згоди дійти.
- Де незгода, там часто шкода.
- Біда, коли один в бороні, а десять в стороні.
- Усе добре переймай, а зла уникай.
- Щасливо там жити, де вміють дружити.

Варіант 2. Вправа «Види булінгу. Кібербулінг»

Мета: ознайомити учнів з основними видами булінгу та розглянути особливості кібербулінгу і моделювання ситуацій щодо захисту від нього

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька, використовуючи матеріал підручника (стор.91–93) та матеріали для вчителя, розповідає учням про види булінгу та кібербулінг, називаючи типи кібербулінгу: використання особистої інформації, анонімні погрози, переслідування, хепіслепінг, тролінг, флемінг.

2. Учитель/вчителька повідомляє учням про «спеціальну гостю» Настю Каменських, яка розповість про те, що робити, щоб припинити кібербулінг: як діяти та до кого звернутися по допомогу.

3. Вчитель/вчителька використовує серію з 4 (4 хв) освітнього серіалу створеного Міністерством цифрової трансформації України за підтримки ЮНІСЕФ в Україні.

4. Обговоріть з учнями поради, які надала Настя Каменських. Запропонуйте учням записати ці поради в «особистий щоденник»

КРОК 5. ВПРАВА «КОЛЕКТИВНЕ СТВОРЕННЯ НЕБАЙДУЖОГО СТАВЛЕННЯ ДО БУЛІНГУ»

Варіант 1

Мета: узагальнити набуті знання та навички

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Дітям пропонується обговорити, як вони розуміють вислів на стор. 98 «Сміливцями є не ті, хто не відчуває страху, а ті, хто може здолати страх» у контексті протидії булінгу. Варто наголосити, що жертва булінгу не має звинувачувати себе у тому, що сталося, а має не боятися розказати про цькування дорослим, щоб її могли захистити від кривдників. Також варто обговорити питання:

- Що робити, якщо хтось із твоїх друзів став жертвою?
- Як зрозуміти, що їх цькують, та як їм допомогти?
- Як не стати пасивним(-ою) спостерігачем(-кою) або послідовником(-цею) кривдника(-ці)?

2. На стор. 97–98 підручника міститься інформація («Корисні рекомендації») про способи реагування в ситуації булінгу, з якою треба ознайомити дітей і звернути їхню увагу на телефони підтримки.

3. Для підбивання підсумків роботи за розділом 2 «Я у спільноті» дітям пропонується підсумкова вправа 7 на стор. 98.

4. Для підбивання підсумків уроку варто скористатися блоком «Підсумуймо разом» на стор. 98.

Варіант 2

Мета: узагальнити набуті знання та навички

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Вчитель/вчителька обговорює з учнями такі питання: Що робити, якщо хтось із твоїх друзів став жертвою? Як зрозуміти, що їх цькують, та як їм допомогти? Як не стати пасивним(-ою) спостерігачем(-кою) або послідовником(-цею) кривдника(-ці)?

2. Вчитель/вчителька об'єднує учнів у групи та пропонує створити колективний плакат «Силует небайдужого ставлення» (додаток 5).

3. Обговоріть репрезентацію результатів роботи груп.

4. Завдання може бути виконане як домашня робота.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Будь-який крок / варіант кроку чи вправа, які не були виконані під час уроку.

ЧІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Будь-який крок / варіант кроку чи вправа, які не були виконані під час уроку.
- ➔ Перегляд та обговорення відеороликів із серії «Про кібербулінг для підлітків».

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори на тему: «Булінг: побачити, зрозуміти, допомогти, протистояти». Розробки зі збірки: Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 164–184. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Попередження та протидія кібербулінгу в дитячому середовищі України. Аналітичний огляд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [cyberbuling_виправл15-10_compressed.pdf](#)

2. Серія «Про кібербулінг для підлітків».

Серія 1 – Що таке кібербулінг? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=5eELHySnFho>

Серія 2 – Як відбувається кібербулінг? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=CSQKhR7VHOE>

Серія 3 – Що робити жертві кібербулінгу? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Mlh4tN64IPs>

Серія 4 – Як допомогти другу-жертві? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=vQZPtAMQTdg>

3. Матеріали для вчителя. Серія лекцій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nupp.edu.ua/uploads/files/0/main/deps/ps/buling/module1/buling-ia-ivische.pdf>

Лекція 1. Булінг (цькування) в закладі освіти як явище.

Лекція 2. Форми та види булінгу (цькування).

Лекція 3. Передумови та причини виникнення булінгу (цькування).

Лекція 4. Учасники булінгу (цькування).

Лекція 5. Наслідки булінгу (цькування).

ДОДАТОК 1

КАРТА ПЕРСОНАЖА

<p>Персонаж</p> <p>Хлопець з рудою шапкою</p>	<p>Який він?</p> <p></p> <p></p>	<p>Чому ви так думаєте? Що у відео підтверджує вашу думку?</p> <p></p> <p></p> <p></p>
<p>Персонаж</p> <p>Хлопець рудий</p>	<p>Який він?</p> <p></p> <p></p>	<p>Чому ви так думаєте? Що у відео підтверджує вашу думку?</p> <p></p> <p></p> <p></p>

Персонаж	Який він?	Чому ви так думаєте? Що у відео підтверджує вашу думку?
Білявий хлопець		

ДОДАТОК 2

МАЛЮНОК 1

МАЛЮНОК 2

ДОДАТОК 3

Чим конфлікт відрізняється від булінгу?

Конфлікт	VS	Булінг
<ul style="list-style-type: none">• Одноразовий, неповторюваний акт• Незгода, розбіжність думок• Рівність сил здатність кожної зі сторін впливати на процес конфлікту		<ul style="list-style-type: none">• Тривалі, повторювані дії• Агресивна поведінка з метою завдати шкоду та принизити• Нерівність сил різниця у фізичному стані, рівні соціально-психологічної адаптованості, стані здоров'я

Не кожен конфлікт є булінгом.

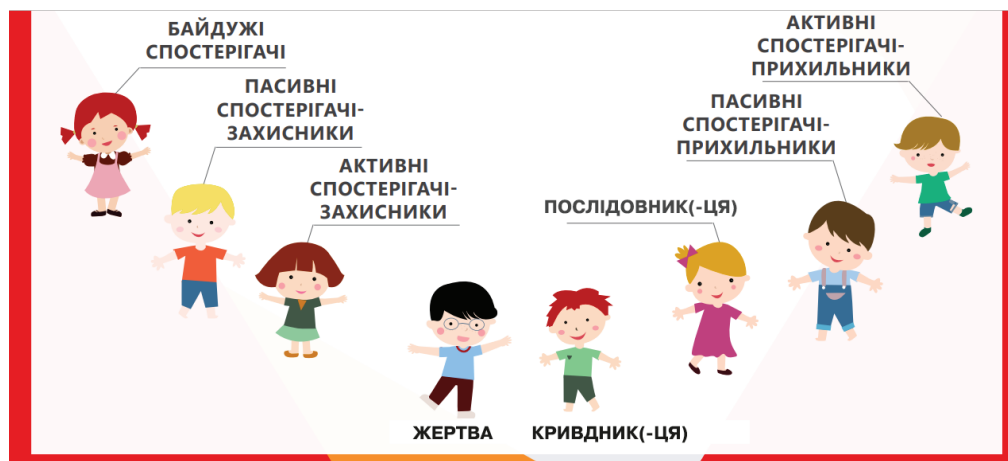
Ситуація, коли одна дитина штовхнула іншу без наміру завдати шкоду, **не є булінгом**.

Ситуація, коли дитина навмисно фотографує однокласників у роздягальнях та шантажує або поширює ці фото з метою приниження, **є булінгом**.

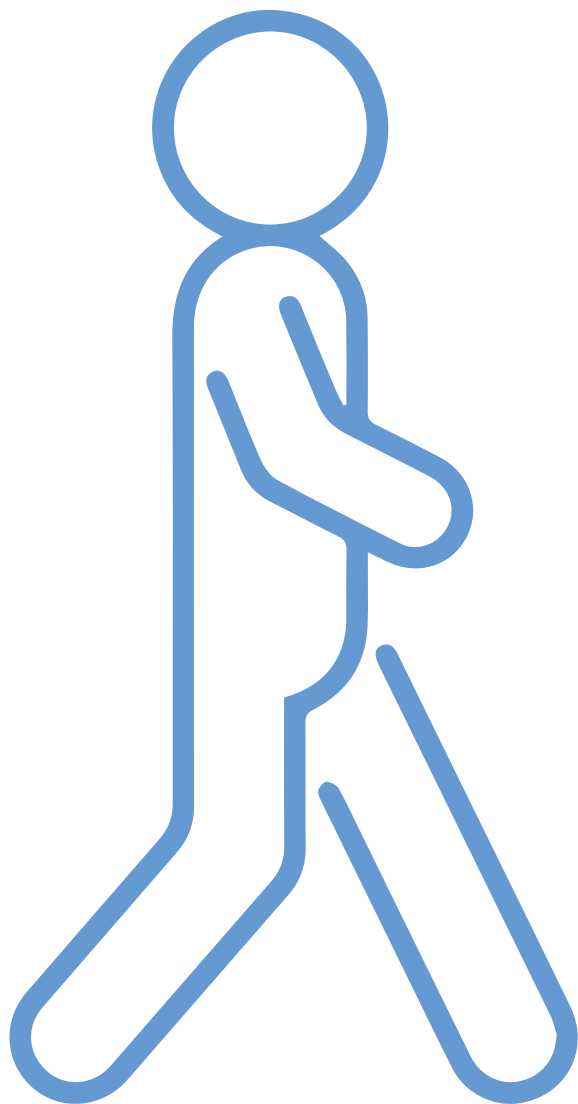
ДОДАТОК 4

АБО

ДОДАТОК 5

ЗАПОВНИТИ СЕРЕДИНУ СИЛУЕТУ

Наприклад:

Виявляти підтримку

Дослухатися

Ділитися

Захищати

...тощо

КУЛЬТУРА ТА РІЗНОМАНІТТЯ ЯК РЕСУРС ДЛЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДИ ТА КРАЇНИ

Пропонований зміст

- Якими бувають громади. У чому цінність та переваги різноманітності громади.
- Як жити разом в одній громаді.
- Як я можу підтримувати і зберігати культуру моєї спільноти та громади і сприяти розвитку країни.

Проблемні питання

- Що таке «громада» та якими вони бувають?
- Полікультурність громади – це ресурс чи проблема?
- Як порозумітися та жити разом в одній громаді?
- Чим я можу бути корисним для своєї громади та чого мені ще треба навчитися?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги;
- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- встановлює нові контакти та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку.

Ключові поняття та ідеї

Громада, індивідуальність, розмаїття, ресурс, багатокультурність, толерантність

**Підготовка
до заняття****Необхідні матеріали:**

- електронні девайси, роздатковий матеріал залежно від того, який саме варіант/крок проведення заняття обирається

КРОК 1. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: до 15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька вітається з дітьми і діагностує настрій дітей за допомогою емотиконів на стор. 99. Потім звертає увагу на назву розділу, оголошує тему і пропонує попрацювати з блоком «Очікування» на стор. 99. Просить учнів подумати над питанням «Які асоціації виникають в учнівства зі словом “грумада”?» й написати на наліпках три асоціації (1 наліпка = 1 асоціація).

2. Учні по черзі називають свої асоціації, записані на наліпках, а вчитель/вчителька складає на дошці з них асоціативну карту. Після того як учень/учениця називає своє слово-асоціацію, вчитель/вчителька може запитати, чи є ще в когось у класі подібна асоціація і чи те саме вона означає, що було озвучено перед цим. Учитель/вчителька підбиває підсумки, озвучуючи асоціації у порядку значущості для учнівства (спочатку називає ті, які зазначені у більшій кількості, й потім окремі).

3. Учитель/вчителька пропонує в ролях прочитати діалог героїв підручника на стор. 99 та обговорити запитання, спираючись на асоціативну карту:

- Чи є різниця між поняттями «грумада» і «спільнота»? Чому?
- Що є важливим, ключовим для розуміння сутності грумади?

4. Якщо дітям все ж таки важко буде відповідати на питання – порадьте їм звернутися до матеріалу в блоці «Опрацюй інформацію» на стор. 100. Підсумовуючи обговорення, можна навести цитату з тлумачного словника:

Грумада – це група людей, об’єднаних спільністю становища, інтересів тощо (наприклад, грецька чи вірменська грумада);

Грумада – це об’єднання людей, що ставить перед собою певні спільні завдання, цілі, має чітку організацію (наприклад, релігійна грумада, шкільна грумада).

Громада – це адміністративно-територіальна одиниця місцевого самоврядування (наприклад, територіальна громада чи об'єднана територіальна громада тощо).

Учитель/вчителька наголошує, що спільним для усіх визначень громади є те, що будь-яка громада складається з людей. Люди впливають на життя громади, а також відчувають на собі її вплив. Людей у громаді об'єднує те, що разом вони її розвивають, покращують, а заради цього беруть на себе добровільно відповідальність за її долю. Далі пропонується виконати вправу 2 на стор. 100: пригадай визначення слова «громадянин», яке ти знаєш ще з початкової школи. Які якості притаманні відповідальному громадянину / відповідальній громадянці?

5. Щоб прояснити, наскільки діти зрозуміли, що таке громада, варто запропонувати виконання вправи 3 на стор. 100 й обговорити на загал аргументації дітей, на яких саме фотографіях зображена громада.

6. На уроці або як домашнє завдання можна запропонувати дітям розшифрувати ребус у вправі 7 на стор. 102 й дізнатися про дві якості, які є дуже важливими для будь-якої громади.

КРОК 2.

Варіант 1 (якщо в школі чи класі вже створений власний герб і якщо діти виконували у 5 класі вправу «Складаємо пазл нашої громади», цей варіант кроку можна не використовувати)

Вправа «Громада, у якій я живу»

Мета: поглибити знання учнів про свою громаду, сформувати розуміння цінності та переваги різноманітності громади

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям виконати вправу 4 на стор. 101, де розповідається про символіку герба громади, та відповісти на відповідні запитання. Потім діти мають згадати, чи є герб у їхньої громади (вправа 5, стор. 102) і який він. Які сильні сторони громади він висвітлює?

2. Учитель/вчителька наголошує, що шкільний чи класний колектив – це маленька громада, і пропонує дітям у малих групах скласти герб цієї громади (вправа 6, стор. 102).

3. Учитель/вчителька об'єднує учнів у групи по 4 особи. Кожен/кожна учень/учениця отримує зображення герба (додаток 1). Перший етап роботи виконується індивідуально. Учні мають подумати та заповнити частинки герба відповідями на зазначені в них запитання (словами чи зображеннями):

- Девіз (слово чи фраза), який тебе найкраще представляє.
- У чому твоя унікальність, неповторність?
- Якими є твої сильні сторони?
- Чим ти можеш бути корисним(-ою)?
- Чого ти потребуєш?

2. Після цього учні представляють свої «герби» в групах, обговорюють спільні та відмінні відповіді та складають «спільний» герб – заповнюючи по одній із 4 частин порожнього розрізаного шаблону герба відповідями на питання «Чим я можу бути корисним(-ою) для своєї групи/громади?».

3. Наступний крок – доповідачі озвучують результати роботи кожної групи. На загал відбувається обговорення практичної користі для учнів від виконання цієї вправи.

4. Слово вчителя/вчительки

Щойно ми з вами дізналися про те, якою є громада вашого класу. З одного боку – ви всі унікальні та неповторні, маєте особливі захоплення, здібності. З іншого боку – кожен/кожна з вас є корисним(-ою) і цінним(-ою) для класу, ваші сильні сторони, вміння і навички збагачують не тільки вас, а й нашу шкільну громаду, а в майбутньому й країну. Тож наше різноманіття – це потужний ресурс для розвитку, де ми можемо навчатися чи дізнаватися про щось одне від одного.

Варіант 2

Мета: поглибити знання учнів про свою громаду, сформувати розуміння цінності та переваги різноманітності громади

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям ознайомитися з текстом до вправи 4 на стор. 101, відповісти на питання до нього, а потім розповісти про те, що символізує герб їхньої громади, а також їхньої школи і класу (вправа 5 на стор. 102).

2. Актуалізуйте знання дітей з 5 класу з теми «Ми всі різні і цим схожі» (підручник 5 класу, стор. 50–58), згадайте «пазл громади», який вони робили, й запропонуйте обговорення питання: наскільки багатокультурність і різноманіття можуть бути ресурсом нашої громади?

3. Для полікультурних громад пропонується також обговорити з дітьми питання із вправи 10 на стор. 105.

КРОК 3. ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ ГРОМАДИ – ЦЕ РЕСУРС ЧИ ПРОБЛЕМА?

Мета: поглибити знання учнів про свою громаду, сформувати розуміння цінності та переваги різноманітності громади

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує в ролях прочитати діалог героїв підручника на стор. 102 і 103–104 й далі попрацювати з питаннями до цього діалогу (вправа 8, стор. 104). Обговорити, з якими прикладами взаємодії з різними культурами діти стикалися у власному житті, зокрема і під час евакуації та перебування в інших регіонах України чи інших країнах.

2. Як приклад позитивного впливу ВПО й представників іншої культури на розвиток громади можна запропонувати ознайомитися з текстом «Це цікаво» на стор. 107.

3. Підсумовуючи цей крок, можна обговорити проблемне питання: полікультурність громади – це ресурс чи проблема? Вчитель/вчителька має підвести дітей до думки, що полікультурність є цінністю і значним ресурсом, який збагачує громаду й сприяє її розвитку. Однак бувають ситуації, коли стереотипи і забобони щодо представників деяких культур чи релігій можуть сформувати негативний клімат у громаді. Тож важливо розібратися у тому, що інколи заважає нам зрозуміти інших людей.

КРОК 4. ЯК ЗРОЗУМІТИ ІНШИХ ЛЮДЕЙ І БУТИ КОРИСНИМ/ КОРИСНОЮ В ГРОМАДІ?

Мета: сприяти розвитку толерантності через усвідомлення учасниками відмінностей у сприйнятті світу різними людьми

Час: до 10 хвилин

Інструкція

Варіант 1

1. Учитель/вчителька пропонує дітям прочитати й обговорити східну притчу «П'ятеро незрячих і слон» (вправа 9, стор. 104–105), яка наочно показує, як іноді людина може помилятися, коли вона сприймає іншу лише крізь призму якоїсь однієї її характеристики чи своїх стереотипів.

2. Важливо ознайомити дітей з інформаційним блоком на стор. 105, де розтлумачується, звідки з'являються непорозуміння між людьми й що з цим робити.

3. Якщо ви живете полікультурній громаді, тоді варто запропонувати обговорити питання з вправи 10 на стор. 105 (якщо вона не була використана у кроці 2, п. 3).

4. Учитель/вчителька пропонує виконати в класі або як домашню роботу вправу 11 на стор. 106 «Аукціон компетентностей»: Якби в тебе була можливість купити знання, уміння, ставлення тощо, то які з наведених нижче ти придбав би / придбала б, щоб підтримувати й розвивати культуру і різноманіття своєї громади? Зроби свій вибір і поясни його.

Якщо ця вправа буде виконуватися в класі, то запропонуйте учням уявити себе на аукціоні, де продаються компетентності, щоб сприяти розвитку громади. Ознайомте учнів з повним переліком компетентностей, які будуть «продаватися» (стор. 106). Кожен/кожна учень/учениця має 50 балів, які може витратити на «купівлю» потрібних лотів. Якщо на лот претендує декілька учасників, то власником(-цею) буде той/та, хто запропонує більшу кількість балів. Проведіть аукціон, а потім обговорення:

- Які картки придбали? Чому вибрали саме ці картки?
- Як можуть зазначені у картках компетентності допомогти вам впоратися з труднощами, що можуть виникати в багатокультурному суспільстві?
- Яких знань, умінь, навичок вам ще бракує для того, щоб підтримувати і розвивати культуру своєї громади?

5. Закінчуємо заняття блоком «Підсумуймо разом» на стор. 107.

Варіант 2. Вправа «Малюнок по колу»

Мета: сприяти розвитку толерантності через усвідомлення учасниками відмінностей у сприйнятті світу різними людьми

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. На першому етапі вчитель/вчителька роздає кожному/кожній учню/учениці по аркушу А4 та пропонує взяти олівці чи фломастери. Після цього просить учнів з одного боку аркуша написати своє ім'я, а з іншого – якесь зображення задуманого образу, яке має бути незавершеним (наприклад, кілька точок, геометрична фігура, лінії тощо). Потім учитель/вчителька просить кожного/кожну передати малюнки по колу (наприклад, сусіду(-ці) ліворуч). Той, хто отримав малюнок, домальовує щось своє – продовжує бачення попередника(-ці). Малюнки передаються кожні 10 секунд одночасно, аж поки малюнок не повернеться його автору(-ці).

2. Обговорення

- Чи дуже змінився ваш малюнок?

- Чи відображає малюнок задуманий вами образ? (у кожному малюнку був задум, а результат залежить від бачення тих, хто домальовував).
- Як ви сприймаєте зміни, що відбулися? Чи подобаються вам вони? Чи бачите ви в них щось нове?

3. Мінілекція вчителя/вчительки: Малюнок життя кожної людини є особливим. Відмінності у поглядах, переконаннях, цінностях можуть спричиняти непорозуміння у взаєминах. Наприклад, дехто вважає, що в житті треба бути прямолінійним та спритним. Тому люди, які дотримуються протилежної життєвої позиції, що в житті краще бути ввічливим і не квапитися, можуть викликати в перших роздратування. Так трапляється тому, що людський мозок схильний сприймати інші ідеї, погляди, відмінні від власних, як «неправильні». Обидві сторони можуть мати різні думки і погляди – і це нормально. Розуміння того, що безліч інших поглядів мають право на існування і всі вони по-своєму корисні, додає толерантності у ставленні до інших, збагачує спільноту різними новими ідеями та результатами.

4. Учитель/вчителька пропонує виконати в класі або як домашню роботу вправу 11 на стор. 106 «Аукціон компетентностей»: Якби в тебе була можливість купити знання, уміння, ставлення тощо, то які з наведених нижче ти придбав би / придбала б, щоб підтримувати й розвивати культуру і різноманіття своєї громади? Зроби свій вибір і поясни його.

5. Закінчуємо заняття блоком «Підсумуймо разом» на стор. 107.

Варіант 3. Вправа — симуляційна гра «Острів»

Мета: сформувати розуміння того, як культура впливає на наше життя та світогляд, продемонструвати спілкування та взаємодію людей з різних культур, стимулювати обговорення про можливості, які можуть виникнути у нас у результаті співпраці.

Час: 30–60 хвилин

Інструкція: див. детальний опис вправи у додатку 2.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Зробіть груповий проєкт про те, які культурні особливості вашого населеного пункту чи громади (матеріальна культурна спадщина, історико-культурні об'єкти, народні ремесла, місцева кухня, народна творчість, етнокультурне багатоманіття тощо) могли б стати ідеями для розвитку культури й добробуту громади (вправа 12, стор. 107).
- ➔ Вправа 11, стор. 106: Якби в тебе була можливість купити знання, уміння, ставлення тощо, то які з наведених нижче ти придбав би / придбала б, щоб

підтримувати й розвивати культуру і різноманіття своєї громади? Зроби свій вибір і поясни його.

- ➔ Розгадай ребус. Вправа 7 на стор. 102.
- ➔ Будь-який інший крок / варіант кроку чи вправа, які не були виконані під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Проведення й обговорення симуляційної гри «Острів» (див. додаток 2), щоб сформувавши розуміння того, як культура впливає на наше життя та світогляд, продемонструвати спілкування та взаємодію людей з різних культур, стимулювати обговорення можливостей, які можуть виникнути у нас в результаті співпраці.
- ➔ Провести мінідослідження, якою є громада, у якій ви мешкаєте (які люди в ній проживають, у чому їхні особливості, якими є їхні сильні сторони, чим вони є цінними для громади). Складіть за результатами мінідослідження колаж та представте свою громаду – у чому полягає її цінність та як вона може розвиватися далі.
- ➔ Будь-який крок / варіант кроку чи вправа, які не були виконані під час уроку.

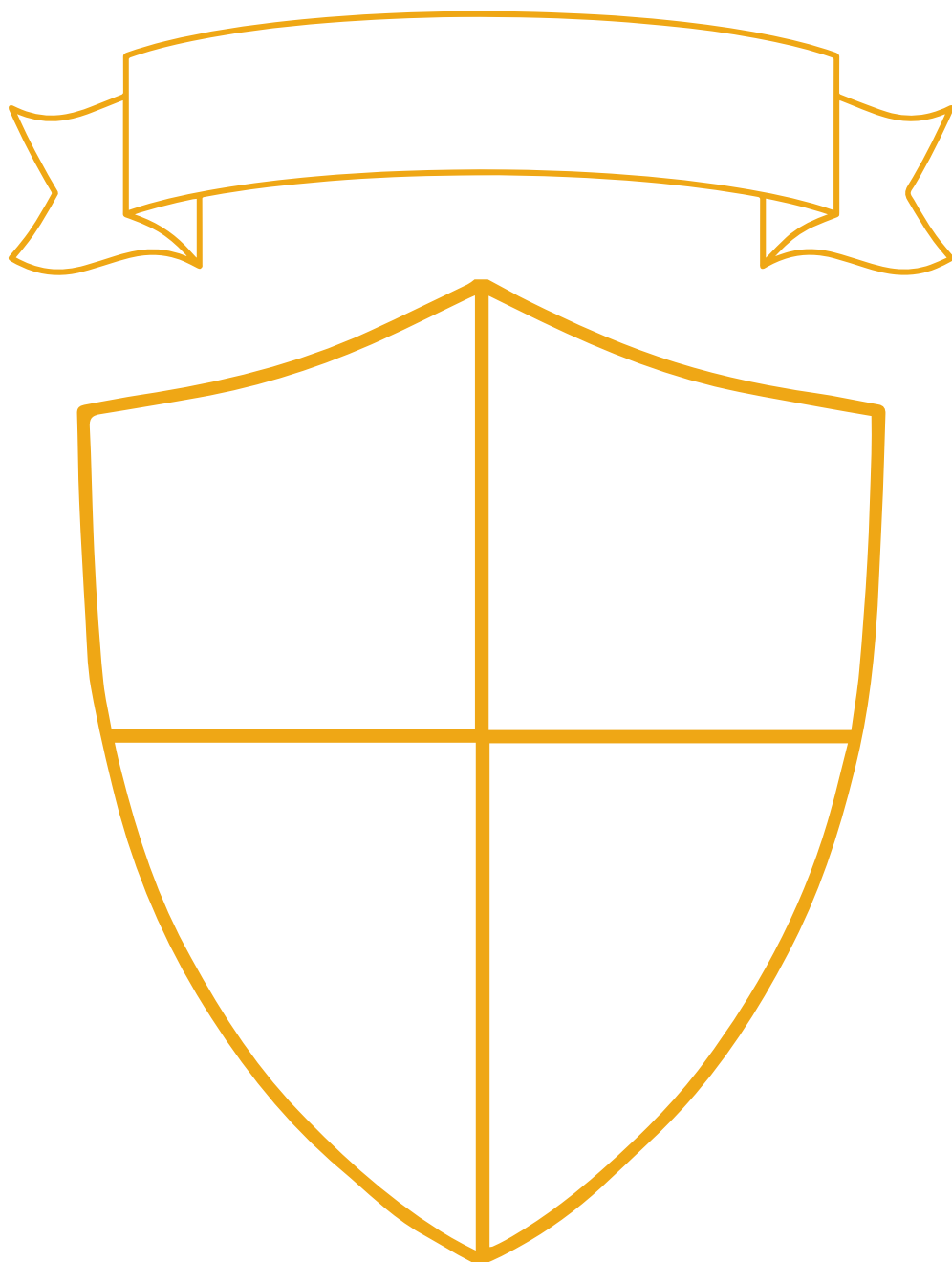
ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори на тему: «Я в громаді: “Моя хата скраю?”». Розробки зі збірки: Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 431–446. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-povomomu-aktualno-interaktivno-korisno/>
- ➔ Проведення й обговорення симуляційної гри «Острів» (див. додаток 2), щоб сформувавши розуміння того, як культура впливає на наше життя та світогляд, продемонструвати спілкування та взаємодію людей з різних культур, стимулювати обговорення можливостей, які можуть виникнути у нас в результаті співпраці.
- ➔ Представлення результатів проведеного дітьми мінідослідження, якою є громада, у якій ви мешкаєте (які люди в ній проживають, у чому їхні особливості, якими є їхні сильні сторони, чим вони є цінними для громади), у чому полягає її цінність та як вона може розвиватися далі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Зростаємо у демократії: Плани уроків для початкового рівня з питань демократичного громадянства та прав людини. – К. : Основа, 2012. – Том 2. – 164 с.
2. Усі різні – усі рівні. Збірка освітніх методів та теорій. Рада Європи. 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.schools-for-democracy.org/biblioteka/posibnyky-rady-yevropy-z-prav-liudyny-ta-aktyvnoi-uchasti-dlia-molodi/osvitnya-zbirka-usi-rizni-usi-rivni>

ДОДАТОК 1

ДОДАТОК 2**СИМУЛЯЦІЙНА ГРА «ОСТРІВ»*****Передісторія***

На одному острові живе два племені. Плем'я Л живе у горах всередині острова, а плем'я О живе на березі. Вони співіснують поруч, але майже не контактують. У племен різні мови та культури, хоча для них обох особливе значення мають повітряні кульки. Люди племені Л з релігійних міркувань дуже цінують різноманіття кульок, тому намагаються зібрати якомога більше різних типів, форм та кольорів. Люди племені О використовують кульки – особливо круглі та червоні – в медицині.

Нещодавно люди племені О почали страждати від дивної хвороби. Згідно з легендою, вилікувати її можна лише за допомогою рідкісного виду кульок, який можна знайти у незвіданому місці на острові. На щастя, з покоління у покоління в племені передавалася карта, яка, на їхню думку, приведе їх до потрібних кульок. На жаль, багато років тому карту майже знищили під час війни, і плем'я О має лише її частину. Як каже легенда, інша частина – у племені Л.

Мета гри – плем'я Л має захистити свої кульки, а плем'я О – знайти потрібні їм ліки. Проте, як і в реальному житті, на учасниць і учасників можуть очікувати й інші, несподівані результати.

Опис гри. Інструкція

У гри три етапи: спочатку два племені ознайомлюються із власною культурою, потім два племені зустрічаються та спілкуються, кожне говорить своєю мовою, після цього племена шукають кульки.

1. Обидва племені вивчають свою культуру та створюють власну мову (див. картки нижче).

Попросіть групи сісти у протилежних кінцях кімнати (у горах та на березі).

Роздайте копії ролей кожному племені, видайте ручки і папір для нотаток.

Скажіть групам, що вони мають придумати ім'я для свого племені, вивчити правила власної культури та створити спеціальну мову.

Дайте їм 5 хвилин на спільну розробку своєї мови; усі учасники групи мають її знати.

2. Зустріч обох племен. Це можливість для них навчитися спілкуватися та співпрацювати між собою через обмін їжею і напоями. Дайте племені Л печиво, а племені О – напої та кухлики.

Покличте обидві групи до центру кімнати (нейтральна територія).

Скажіть, що відтепер починається гра. Надалі усі мають бути в ролі, тобто вони можуть використовувати лише мову та культуру свого племені.

3. Пошук кульок.

Скажіть групі, що у них 7 хвилин. Плем'я Л може розпочати перемовини про частину карти, якої їм бракує, та почати пошуки схованих кульок.

4. Обговорення.

Розпочніть з обговорення того, що трапилося, а тоді перейдіть до того, що люди вивчили і як ця симуляція стосується реального життя.

- Чи було складно використовувати та розуміти мови?
- Як ви спілкувалися під час пошуку? Чи ви використовували одну чи обидві мови? Чи використовували знаки? Чи були якісь непорозуміння?
- Як ви вирішили проблему відкриття кульок племені О? Хто це зробив? Як ви почувалися, коли «ламали» культурні табу?
- Які культурні табу існують у нашому суспільстві? Яка їхня функція?
- Що з того, що ми використовуємо у нашому повсякденному житті, походить з інших країн чи континентів?
- Чи ми можемо уваяти собі життя, у якому користуємося лише тим, що походить із нашої власної культури чи країни? Чому культура для нас важлива?

- Чи ваша культура важлива для вас? Чому?
- Що не дає нам зрозуміти інші культури?
- Чи можете ви навести якісь реальні приклади з минулого чи сучасності, коли дві культури пристосувалися одна до одної та у процесі від цього отримали вигоду?
- У сучасному світі існує безліч прикладів конфліктів між культурами. Подумайте, про який приклад можна подискутувати: Чому між культурами виникає конфлікт? Хто здобуває, а хто втрачає від конфлікту? Що люди втрачають, коли відкривають свою культуру? А що здобувають?

КАРТКА З ОПИСОМ РОЛЕЙ ДЛЯ ПЛЕМЕНІ О

Ви живете на острові, на якому також живе інше плем'я. Ваші племена співіснують, але у вас різні мови та культури, і ви нечасто зустрічаєтеся.

Ваша мова:

Вам треба винайти спеціальну просту мову, якою ви користуватиметеся під час гри. Переконайтеся, що всі у вашій групі можуть вільно нею користуватися.

Ваша культура:

З релігійних міркувань ви дуже цінуєте різноманіття кульок та намагаєтеся зібрати якомога більше різних типів, форм та кольорів. Кульки вважаються святими, і до них нікому не можна доторкатися під страхом кари. Доторкатися до кульки можуть лише люди, які навчені виконувати ритуал ходіння по колу. У цьому ритуалі обрана людина одягає червоний ніс та балансує на ньому кульку, ідучи по колу.

Вам потрібно придумати якісь інші риси вашої культури, включно з назвою племені, способом привітання та правилами, наприклад, хто ухвалює рішення та хто говорить від імені групи.

КАРТКА З ОПИСОМ РОЛЕЙ ДЛЯ ПЛЕМЕНІ Л

Ви живете на острові, на якому також живе інше плем'я. Ваші племена співіснують, але у вас різні мови та культури, і ви нечасто зустрічаєтеся.

Ваша мова:

Вам треба винайти спеціальну просту мову, якою ви користуватиметеся під час гри. Переконайтеся, що всі у вашій групі можуть вільно нею користуватися.

Ваша культура:

Ви мирний та товариський народ. Ви вітаєтеся одне з одним, потираючи носи. Саме тому вважається дуже важливим постійно мати чистого носа. Ви дуже цінуєте червоні кульки, які використовуєте для лікування. Червоні кульки дуже рідкісні.

Вам потрібно придумати якісь інші риси вашої культури, включно з назвою племені, способом привітання та правилами, наприклад, хто ухвалює рішення та хто говорить від імені групи.

ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК РЕСУРС. ЛЮДИНА, ДРУЖНЯ ДО ПРИРОДИ

Пропонований зміст

- Раціональне природокористування та економія ресурсів.
- Повторне використання.
- Культура споживання і поведінка відповідального споживача / відповідальної споживачки.

Проблемні питання

- Сталий розвиток – який він?
- Як заощадити на комунальних витратах і зекономити родинний бюджет?
- Апсайклінг – модне слово чи стиль життя?
- Відповідальне споживання – чи можливо це?

Очікувані результати навчання для учасни- ків заняття

Учень/учениця

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб;
- аналізує взаємозв'язок між потребами людини та обмеженістю ресурсів;
- визначає потребу ощадливого використання ресурсів і повторної переробки вторинної сировини;
- відбирає ресурси для повторної переробки;
- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби.

Ключові поняття та ідеї

Природне середовище, ресурси, потреби, природокористування, повторне використання, економія, споживач

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці.

- Папір для фліпчарту або аркуші ватману бажано не менш ніж формат А2–А1.
- Наліпки.
- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби).
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість стати з учнями в коло).

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: актуалізувати інтерес до теми, підвищити активність учасників

Час: до 10 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учні та учитель/вчителька стоять у колі. Учитель/вчителька пропонує учням привітати одне одного. Один/одна з учнів починає, називаючи ім'я того/тої, що стоїть поруч, і піднімаючи його/її руку, кажучи слова з побажанням доброго ранку. Всі діти в колі вітають свого/свою товариша/товаришку, промовляючи вітання. Педагог/педагогиня має відстежувати, щоб ніхто з дітей не залишився без привітання. У такий спосіб вітається кожна дитина, поки всі руки не буде піднято вгору. Після цього всі разом кажуть: «Доброго ранку, друзі!» та опускають руки.

Якщо в класі велика кількість дітей, можна зробити вітання в парах.

Інший варіант привітання. Учні стають у два кола (зовнішнє та внутрішнє) обличчям одне до одного. Ті, що стоять у зовнішньому колі, кажуть компліменти тим, що стоять у внутрішньому, і ті відповідають: «Дякую». Зовнішнє коло рухається за годинниковою стрілкою, поки кожен/кожна не повернеться на своє початкове місце. Потім діти внутрішнього кола кажуть компліменти, рухаючись у зворотному напрямку. Рух відбувається за сигналом.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Хтось із дітей заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

3. Групова робота. Учитель/вчителька пропонує учням пригадати піраміду Маслоу (підручник, вправа 1 стор. 109), у якій зазначені базові потреби людини. Далі прочитати у ролях діалог підлітків (стор. 108–109) і виписати з нього, які потреби допомагає задовольнити природне середовище і які ресурси людина може отримати від нього. За потреби уточнити зміст певних понять учитель/вчителька рекомендує учням звернутися до рубрики «Словничок» (стор. 109). Педагог/педагогиня перевіряє отримані результати та пропонує дітям доповнити цей список

своїми міркуваннями. Після цього учні порівнюють свій перелік із переліком сусіда/сусідки по парті та обговорюють їх.

4. Робота з інформацією. Учитель/вчителька пропонує дітям пригадати казки про чарівників та добрих фей, які можуть виконати будь-які бажання головних героїв; наголошує, що в повсякденному житті все навпаки – ми весь час стикаємося з обмеженнями. Далі учні опрацьовують текст у підручнику (стор. 110); роблять висновок про те, що саме обмеженість ресурсів є фундаментальною проблемою, яка постає перед людством.

КРОК 2. СТАЛИЙ РОЗВИТОК – ЯКИЙ ВІН?

Мета: формувати розуміння обмеженості ресурсів і безмежності людських потреб; визначити сутність поняття «сталий розвиток»

Час: 7 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням з діалогу ровесників у підручнику (стор. 110–111) визначити їхнє ставлення до проблеми обмеженості ресурсів на прикладі використання водних ресурсів; розкрити сутність поняття «сталий розвиток».

2. Учні/учениці роблять висновок про те, що в умовах обмеженості ресурсів особа або суспільство має зробити оптимальний вибір відповідно до концепції сталого розвитку.

КРОК 3. ЯК ЗАОЩАДИТИ НА КОМУНАЛЬНИХ ВИТРАТАХ І ЗЕКОНОМИТИ РОДИННИЙ БЮДЖЕТ?

Мета: обговорити та визначити ситуації щодо ощадливого використання ресурсів у побуті (на прикладі економії води)

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з текстом у рубриці «Це цікаво» (стор. 111) або сам/сама надає учням цікаві факти, що стосуються споживання води.

2. Кожен/кожна з нас витрачає різну кількість води. Одна частина населення намагається економити кубометри, інша – витрачає воду постійно і необґрунтовано. Учитель/вчителька наводить інформацію щодо споживання води мешканцями окремих населених пунктів. Наприклад, за загальними показниками Шепетів-

каводоканалу, у середньому один мешканець міста витрачає від 2000 літрів води в місяць. Є й такі випадки, коли місячне споживання сягає до 5000–6000 літрів на людину. Цікаво, що лише 4 % з них йде на пиття та приготування їжі. Решта – це прання, миття посуду, ванні процедури та туалет (стор. 111).

3. Учитель/вчителька запитує в учнів, чи замислювались вони раніше над тим, як заощадити на комунальних витратах та зекономити родинний бюджет; кого можна вважати відповідальним(-ою) споживачем(-кою).

4. Учитель/вчителька пропонує учням ознайомитися з порадами щодо економії води (стор. 112) та підрахувати вартість спожитої води і фінансові втрати в разі її неекономного використання (вправа 3, стор. 112–113). Вартість води в окремих населених пунктах України можна дізнатися за покликанням: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/tarifi-na-vodu-2022-skilki-zaplatyat-u-dnipro-kiyevi-ta-inshih-mistah-novini-ukrajini-50205177.html>

5. Учитель/вчителька об'єднує дітей у групи (не більш ніж 5–6 осіб у кожній) та пропонує провести відповідні розрахунки (витрати води та втрати бюджету для заповнення таблиці обраховуються за місяць). Учні використовують інструктивні картки-завдання за кюар-кодом (стор. 112), отримані результати вносять до таблиці «Економія води в цифрах» (стор. 113). Після закінчення роботи група має обрати спікера/спікерку, який/яка репрезентує отримані в результаті розрахунків цифри.

6. Групи проводять репрезентації результатів упродовж 3–5 хвилин. Учитель/вчителька фіксує розрахункові дані на дошці. Результати обговорюються спільно. Формулюється висновок: заощаджуючи воду, ми заощаджуємо природні ресурси та власні гроші.

7. Учитель/вчителька пропонує провести подібні розрахунки для власного бюджету. Отримані результати дадуть змогу побачити, яким може бути режим економії в родині за дотримання правил користування водою.

КРОК 4. АПСАЙКЛІНГ – МОДНЕ СЛОВО ЧИ СТИЛЬ ЖИТТЯ?

Мета: показати актуальність повторної переробки вторинної сировини та визначити можливості кожного(-ї) в реалізації «другого життя» для речей

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям прочитати в ролях діалог на стор. 114 і дати відповіді на запитання із вправи 4 на стор. 114.

2. Учитель/вчителька повідомляє, що укладачі Кембриджського словника назвали upcycling («апсайклінг») словом 2019 року, та додає, що в порівнянні з

2011 роком частота використання слова «апсайклінг» зросла на 181%. Далі пропонує звернутися до словника (стор. 115) та встановити сутність цього поняття; знайомить з поняттям «ресайклінг».

3. Учитель/вчителька зазначає, що слово «апсайклінг» з англійської мови перекладається як «вторинне використання», «друге життя», «переробка» речей. Це творчий процес, результатом якого є народження нових, корисних у повсякденному використанні речей. Метод апсайклінгу включає велику кількість модних напрямів і технік, наприклад hand-made, до якого варто зарахувати арт-пластик, печворк, кінусайгу, боро та ін. Провідні дизайнери з ентузіазмом сприйняли цей напрям.

4. Далі учитель/вчителька пропонує дітям створити банк ідей (вправа 7, стор. 117), як можна дати «друге життя» або запропонувати нове використання власних побутових речей, щоб зменшити обсяг сміття і раціонально використовувати ресурси.

5. Учитель/вчителька пропонує дітям на наліпках написати одну ідею, що відповідає цій меті. Готові стікери діти наклеюють на дошку або фліпчарт. Потім учитель/вчителька групує ці стікери за принципом подібності ідей та пропонує разом поміркувати, наскільки можливою є їхня реалізація.

6. Учитель/вчителька зазначає, що існують різні способи апсайклінгу, які ми можемо використати в тих чи інших життєвих ситуаціях. Наприклад, оновити гардероб. Діти ознайомлюються з текстом рубрики «Корисні рекомендації» (стор. 117), з якого дізнаються, що для цього можна здійснити.

7. Учитель/вчителька разом з учнями робить висновок про те, що кожен/кожна може запропонувати нове використання власних побутових речей, щоб зменшити тиск на природне середовище та сприяти раціональному використанню природних ресурсів.

КРОК 5. ВІДПОВІДАЛЬНЕ СПОЖИВАННЯ – ЧИ МОЖЛИВО ЦЕ?

Мета: формувати виважене ставлення до споживання через усвідомлення сутності проблеми обмеженості ресурсів

Час: 15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням прочитати текст (вправа 6, стор. 116) та виконати вправу «Скільки футболок у тебе?». Більшість людей мають у своєму гардеробі не одну-дві футболки, а значно більше. Скільки футболок у тебе? Учні підраховують їхню кількість та обсяг води, витраченої на їхнє виробництво. Роблять висновки з отриманих результатів.

2. Учитель/вчителька зазначає, що виконана вправа демонструє вплив виробництва одягу на довкілля. Можливо, варто зменшити споживання одягу? Яким може бути ваш внесок у відповідальне споживання? Чи може бути мода, зокрема й дитяча, дружньою до природи?

3. Далі діти знайомляться з текстом «Це цікаво» на стор. 114–115 або вчитель/вчителька викладає цей матеріал у вигляді мінілекції чи репрезентації.

4. Учитель/вчителька пропонує учням з діалогу ровесників у підручнику дізнатися про їхнє ставлення до питання вторинної переробки речей (стор. 116 і 117–118).

5. Далі учитель/вчителька об'єднує учнів у групи (5–6 осіб) та пропонує кожній групі скласти колаж «Правила поведінки відповідального(-ї) споживача(-ки)» (вправа 8, стор. 118). Для виконання цього завдання надає учням необхідні матеріали. Учитель/вчителька нагадує, що слово «колаж» походить від французького collage та буквально означає «наклеювання». Колаж – це технічний прийом в образотворчому мистецтві, коли на будь-яку основу наклеюють найрізноманітніші за кольором і фактурою фрагменти матеріалів, що утворюють зміст картини. Колаж може бути домальований ручкою, аквареллю, фломастером та ін. У графічних колажах зазвичай використовують вирізані картинки, папір різного кольору тощо.

6. За результатами роботи учитель/вчителька надає слово спікерам від кожної групи. Групи проводять репрезентації своїх напрацювань упродовж 3–5 хвилин. Учитель/вчителька фіксує спільне й особливе в представлених колажах на дошці. Пропонує представникам від кожної групи створити спільну розробку як домашнє завдання. Результати обговорює з учнями.

7. Урок закінчується обговоренням блоку «Підсумуймо разом» на стор. 118.

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ

- ➔ Спільний проєкт-колаж «Правила поведінки відповідального(-ї) споживача(-ки)» (вправа 8, стор. 118).
- ➔ Розробка екологічних листівок «ЕКО-шик як стиль життя».
- ➔ Підготовка екологічних листівок «ЕКО-шик на етикетці» або «Екологічне маркування на етикетках одягу».
- ➔ Будь-який інший крок/вправа (що можуть бути виконані індивідуально), які не вдалося провести під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Гра-симуляція «Як обрати екологічно чистий одяг?».

- ➔ Година спілкування «Екологічно чисті продукти – міф чи реальність?».
- ➔ Будь-який інший крок/вправа, які не вдалося провести під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Благодійна акція «Свободу комоду!» (збір одягу для нужденних).
- ➔ «Як економити ресурси і заощаджувати гроші?» або «Як подбати про довкілля і зекономити».
- ➔ «Як навчити дитину цінувати і заощаджувати ресурси?» Розробки зі збірки: Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 491–500. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>

ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ ТА ІНІЦІАТИВНІСТЬ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ВЛАСНОГО ДОБРОБУТУ І ГРОМАДИ

Пропонований зміст

- Діяльність зі створення цінностей для інших осіб.
- Про що каже приказка «Де народився, там і згодився»?
- Власна діяльність для успішного майбутнього та розвитку громади

Проблемні питання

- Хто така «підприємлива людина»?
- Сімейний і власний бюджет: яка моя роль?
- Де народився, там і згодився: що це означає?
- Які цінності для себе та інших я можу створити?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/Учениця:

- обґрунтовує обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів);
- оперує основними економічними поняттями (гроші, зайнятість, підприємництво тощо);
- розрізняє та зазначає законні джерела доходів для свого віку;
- вміє раціонально розпоряджатися власними грошима;
- розуміє вагу докладених зусиль дорослих для отримання доходів.

Ключові поняття та ідеї

Підприємлива людина, підприємець, цінність для інших

Підготовка до заняття

Обладнання:

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці.
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло).
- Медіапроектор, ноутбук / персональний комп'ютер.

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: пробудити цікавість до теми, підвищити активність учнів, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: 10–12 хвилин

Інструкція

1. Привітання і групове заняття «Мій успіх!» (завд. 1, стор. 120). Учні стають у два кола, внутрішнє та зовнішнє, обличчям одне до одного. Учні, що стоять навпроти, розповідають про свій успіх, а також про емоції і почуття, які супроводжують досягнення цілей. Розповідати потрібно упродовж 1 хвилини. Зовнішнє коло рухається, й утворюються нові пари. Потім процедура повторюється.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець(-иця) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті.

3. Обмін інформацією. Учитель/вчителька пропонує школярам прочитати комікс (стор. 119–120). Далі запитує їх, що допомогло дітям у досягненні цілей. Учні отримують список рис особистості (вправа 2, стор. 120–121) та обирають ті, які допомагають досягати успіху в різних життєвих ситуаціях.

КРОК 2. ОБГОВОРЕННЯ ІСТОРІЇ УСПІХУ ВОЛТА ДІСНЕЯ (читання та обговорення тексту)

Мета: розвивати здатність учнів визначати риси особистості, що притаманні підприємливій людині

Час: 13–15 хвилин

Інструкція

1. Педагог/педагогиня запитує, чи знайоме учням ім'я Волта Діснея. Якщо ні, то учитель/вчителька демонструє його фото і нагадує назви всесвітньо відомих мультфільмів, створених митцем. Потім учні читають історію успіху Волта Діснея (вправа 3, стор. 121–122).

2. Далі педагог/педагогиня просить школярів повернутися до списку рис особистості, з яким вони знайомилися під час ранкової зустрічі (вправа 2, стор. 120–121), і подивитися, чи збігся їхній вибір з тими рисами, якими володів, на їхню думку, Волт Дісней (вправа 3, стор. 121–122). Якщо не збігся або збігся лише частково, то можна звернути увагу дітей на те, що, оскільки ці риси притаманні успішній людині всесвітнього масштабу, варто їх розвивати і в собі (вправа 4, стор. 122).

3. Педагог/педагогиня продовжує вправу запитанням: «Чи можна назвати Волта Діснея підприємливою людиною?» Під час обговорення учні аргументують свої відповіді.

4. Наступний крок – учитель/вчителька просить учнів подумати над вибором правильної відповіді:

А. Спочатку Волт Дісней був підприємцем, а потім підприємливою людиною.

Б. Спочатку Волт Дісней був підприємливою людиною, а потім підприємцем.

5. Учитель/вчителька запитує учнів, чи можна їх назвати підприємливими людьми, і просить навести приклади з їхнього життя.

КРОК 3. ПЛАНУВАННЯ БЮДЖЕТУ (СІМЕЙНОГО ТА ВЛАСНОГО)

Мета: розвивати фінансову грамотність учнів, здатність раціонально розпоряджатися власними грошима

Час: 10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька просить учнів поміркувати над запитаннями (вправа 5, стор. 122). Школярі за бажанням висловлюються.

2. Учні ознайомлюються з інформацією про доходи та витрати сім'ї (стор. 122–123).

3. Далі учні об'єднуються в 4–5 груп (залежно від кількості учнів класу по 5–6 учнів) та отримують завдання: прочитати текст, проаналізувати таблицю витрат Максима та разом з однокласниками обговорити запитання (вправа 6, стор. 123).

4. Учасники груп репрезентують результати спільної роботи однокласникам.

КРОК 4. ПЛАНУВАННЯ ВЛАСНОГО БЮДЖЕТУ

Мета: удосконалювати вміння планувати власний та сімейний бюджет

Час: 10–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька розпочинає вправу запитаннями у вправі 7 (стор. 124). Педагог/педагогиня наголошує, що відстежувати власний бюджет і заощаджувати – це корисна звичка.

2. Учні отримують завдання поспілкуватися вдома з батьками та заповнити форму планування сімейного бюджету на тиждень (вправа 8, стор. 124).

Увага! Кожен бюджет родини/дитини є конфіденційною інформацією для сторонніх осіб, тож наголосіть, що діти не мають приносити ці бюджети в клас – це внутрішня справа родини. Якщо ж дитина все ж таки хоче порадитися з учителем/вчителькою, чи добре вона склала бюджет, запропонуйте їй перевести грошові одиниці у відсотки і саме такий бюджет показувати в класі.

КРОК 5. ОБГОВОРЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПІДПРИЄМЛИВІСТЬ» ТА ЗАПИТАННЯ «ЯКІ ЦІННОСТІ ДЛЯ СЕБЕ ТА ІНШИХ У ГРОМАДІ Я МОЖУ СТВОРИТИ?»

Мета: обговорення поняття «підприємливість» та визначення ситуацій, коли можна створити цінність для інших

Час: 17–20 хвилин

Інструкція

1. Учні читають чат на стор. 124–125. Учитель/вчителька запитує школярів, що означає приказка «Де народився, там і згодився». Школярі пригадують, що означає поняття «підприємливість» (словничок, стор. 125).

2. Далі учні читають текст про пана Олексія (вправа 9, стор. 125) і згадують текст про пана Армена (стор. 107). Після цього діти об'єднуються у дві команди. По черзі представники однієї команди ставлять іншій команді запитання, що містяться після тексту на стор. 126.

3. Учитель/вчителька ставить запитання: «Чи можна бути корисним(-ою) не тільки собі, а й іншим?» Педагог/педагогиня підводить учнів/учениць до думки, що підприємливі люди завжди є корисними у громадах, оскільки вони вміють створювати цінності не тільки для себе, а й для інших. Кожен/кожна з нас є цінним(-ою) для громади/спільноти, особливо в непрості/важкі часи.

4. Учні об'єднуються у групи (або в тих групах, у яких працювали під час попередньої вправи). Завдання – обговорити питання «Які цінності для себе та інших у громаді я можу створити?» (вправа 10, стор. 126). Учні протягом 5 хв. визначають список ідей.

5. Обравши одну з ідей, вони готують мінірепрезентацію за такими пунктами:

- Що ми можемо зробити?
- Для кого?
- Що нам потрібно, щоб ідея спрацювала?
- Скільки часу нам потрібно?
- Скільки грошей нам потрібно?

6. Учні репрезентують власні ідеї учасникам інших груп та учителеві/вчительці.

ІДЕЯ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ:

- ➔ Складання особистого бюджету.

Запропонуйте учням відстежувати все, що вони купують протягом наступного місяця для особистого користування, а не для сім'ї. Попросіть їх також відстежувати свої «доходи» (кишенькові гроші від батьків, бабусь і дідусів, заробітки тощо). Через місяць нехай вони порівняють свої доходи та витрати. Попросіть їх поставити довгострокову мету (купівля нового смартфона, подорож мрії).

Нехай переглянуть свої витрати та зменшать їх на 10 %, щоб вони могли «почати відкладати гроші на свої мрії». Їм потрібно розставляти пріоритети та думати про свої потреби та бажання.

Попросіть учнів повторити цю роботу через місяць. Поміркуйте над цим досвідом та обговоріть з ними пораду успішних людей: «Ніколи не витрачайте всі отримані гроші, але завжди відкладайте не менш ніж 10 % від будь-якого доходу».

- ➔ Будь-яка вправа з тих, що не були виконані під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Мій бюджет: як заощаджувати, зважаючи на мої потреби і ресурси? Обмін досвідом складання власних бюджетів і кроків заощадження кишенькових грошей.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Сімейний бюджет: плануємо разом.
- ➔ Бюджет родини – бюджет громади: як впливати, складати і контролювати.
- ➔ Ваш фінансовий план.

Розробки зі збірки: Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 373–383. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Волт Дісней. Історія успіху (URL: <https://cutt.ly/rHAc3ST>).
2. EntreLearn. Інструменти навчання підприємництва для вчителів (URL: <https://cutt.ly/kHAvOrK>).

ЧИМ Я МОЖУ ДОПОМОГТИ ІНШИМ ЛЮДЯМ ТА БУТИ КОРИСНИМ/КОРИСНОЮ В ГРОМАДІ?

Пропонований зміст

- Доброчинність, милосердя, меценатство.
- Сусідська допомога (толока).
- Волонтерська допомога.

Проблемні питання

- Чим толока відрізняється від волонтерства?
- Як допомогти іншим людям?
- Чим я можу бути корисним/корисною в громаді?

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;
- встановлює нові контакти та ефективно співпрацює для досягнення результату, використовує різні засоби зв'язку;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- вирізняє ознаки доброчинності;
- виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги;
- пояснює значення волонтерства.

Ключові поняття та ідеї

Волонтерство, доброчинність, милосердя, меценатство, громада

Підготовка до заняття**Обладнання:**

- Підготовка столів та стільців для роботи в групах, маркери, клей, ножиці.
- Місце для проведення ранкової зустрічі (можливість сісти з учнями в коло).
- Медіапроектор, ноутбук / персональний комп'ютер.

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: пробудити цікавість до теми, підвищити активність учнів, провести діагностування групи стосовно наявного досвіду щодо теми заняття

Час: 10–12 хвилин

Інструкція

1. Привітання і групове заняття «Стискай!». Учні стоять у колі. Педагог/педагогиня обирає учня/ученицю, який/яка розпочинатиме «коло». Учень/учениця стискає (м'яко, несильно) руку однокласника(-ці) зліва або справа, який/яка продовжує «коло». Невербально педагог/педагогиня відстежує, наскільки швидко «натиск» подорожує колом.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Дитина тижня/дня/місяця або доброволець/добровольця заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини». Учитель/вчителька анонсує учням, що вони робитимуть на занятті.

3. Обмін інформацією. Учитель/вчителька запитує, що допомогло дітям під час вправи «Стискай!». Він/вона звертає увагу учнів на те, що вони були одним колективом, кожен/кожна член(-иня) якого прислухався(-лася) до інших. Саме так діють люди в одній громаді: допомагають одне одному, підтримуючи в різних життєвих ситуаціях.

КРОК 2. ОБГОВОРЕННЯ ЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ВОЛОНТЕРСТВО» І «ТОЛОКА»

Мета: актуалізувати знання учнів про обговорювані поняття «волонтерство» і «толока»

Час: 10–15 хвилин

Інструкція

1. Учні читають комікс на сторінках 127–128. Потім разом з учителем/вчителькою обговорюють запитання у вправі 1 (стор. 128).
2. Учні продовжують обговорення, ознайомившись із рубрикою «Це цікаво» на сторінках 128–129. Учитель/вчителька просить школярів поміркувати та розповісти, яку допомогу можна надавати сусідам/знайомим у різних ситуаціях (вправа 2, стор. 129).
3. Педагог/педагогиня уточнює визначення обговорюваних понять.

КРОК 3. РОБОТА З ПРИСЛІВ'ЯМИ ПРО ДОПОМОГУ ТА МИЛОСЕРДЯ

Мета: розвивати здатність учнів розпізнавати основний зміст творів народної творчості щодо допомоги та милосердя

Час: 5 хвилин

Інструкція

1. Учні з'єднують частини прислів'їв та приказок різних народів світу (вправа 3, стор. 129).
2. У парах школярі пояснюють значення одного-двох прислів'їв та приказок. Кожен/кожна учасник(-ця) пари говорить протягом 1 хвилини. Далі ролі змінюються.
3. Діти разом з учителем/вчителькою обговорюють свої враження і спостереження після обговорення в парах. Важливо підвести до думки, що, незалежно від відмінності в мовах, культурах, релігіях, місці проживання, в усіх куточках світу сусідська допомога є загальнолюдською цінністю, її треба плекати і розвивати.

КРОК 4. ОБГОВОРЕННЯ РІЗНИЦІ МІЖ ПОНЯТТЯМИ «ВОЛОНТЕРСТВО» ТА «ТОЛОКА»

Мета: допомогти учням поглибити розуміння різниці між поняттями «волонтерство» та «толока»

Час: 12–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує учням розгадати ребуси (вправа 4, стор. 130). Школярі промовляють слова-відгадки.
2. Далі учні мовчки читають текст про волонтерство та волонтерську діяльність (вправа 5, стор. 130–131). Після обговорення учитель/вчителька пропонує

учням поміркувати над запитаннями після тексту (стор. 131). Учні висловлюють власну думку. Важливо наголосити, що волонтером може називати себе лише та людина, яка не отримує прибутку від своєї діяльності. Тобто та людина, що привозить, наприклад, з-за кордону речі для ЗСУ, а потім їх перепродає, не може вважатися волонтером. Так само, як і робітники великих волонтерських хабів, які отримують зарплатню: вони є найманими працівниками волонтерських центрів, а не волонтерами. Також волонтерством люди займаються не тільки в періоди кризи, а й у мирний час, адже є безліч інших напрямків волонтерської діяльності, окрім допомоги армії та ВПО.

3. Учитель/вчителька пропонує школярам переглянути список причин стати волонтером/волонтеркою (вправа 6, стор. 131). Далі учні голосують за той чи інший варіант. Педагог/педагогиня називає три причини, які набрали найбільше голосів.

КРОК 5. ОБГОВОРЕННЯ ПИТАННЯ «ЯК Я МОЖУ СТАТИ БЛАГОДІЙНИКОМ/БЛАГОДІЙНИЦЕЮ?»

Мета: обговорення зі школярами способів стати благодійником/благодійницею

Час: 7–10 хвилин

Інструкція

1. Учні читають у ролях комікс на сторінках 131–132. Далі учитель/вчителька запитує школярів, чи хотіли б вони стати благодійниками.

2. Педагог/педагогиня просить учнів обрати і записати в зошитах вид благодійності та дві причини, чому обрано саме цей вид (вправа 7, стор. 132). Якщо є потреба, учні звертаються до словника на стор. 132.

КРОК 6. РОЗГЛЯД ПОНЯТТЯ «МИЛОСЕРДЯ»

Мета: розглянути з учнями поняття «миłosердя» та обговорити приклад

Час: 10–12 хвилин

Інструкція

1. Учні розгадують ребус, у якому закодоване слово «меценат» (вправа 8, стор. 133). Якщо є потреба, учні звертаються до словника на стор. 132.

2. Далі учні ознайомлюються з місцем миłosердя і добротності у світових релігіях (стор. 133).

3. Учитель/вчителька просить прочитати притчу і дати відповіді на запитання після тексту (завд. 9, стор. 134). Учні за бажанням висловлюються.

4. Заняття закінчується блоком «Підсумуймо разом». Звертаємо увагу, що за ним відбувається рефлексія не тільки щодо матеріалу уроку, а й усього розділу.

ІДЕЯ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ:

- ➔ Твій клас вирішив зібрати кошти для ремонту обладнання на дитячому майданчику. Що ти можеш запропонувати, щоб допомогти зібрати потрібну суму коштів? Напиши свої пропозиції. Подумай, чому люди в громаді приєднуються до різних соціальних проєктів.
- ➔ Дослідження діяльності відомих волонтерів, меценатів, благодійників України та/або окремого регіону (вебквест, вправа 10, стор. 134) – індивідуальні або групові проєкти.
- ➔ Поміркуй і напиши есе на тему «Як я можу бути корисним/корисною у своїй громаді?» або «Як я можу допомогти людям у своїй громаді?» (вправа 11, стор. 134).

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Репрезентація індивідуальних або групових проєктів дослідження діяльності відомих волонтерів, меценатів, благодійників України та/або окремого регіону (вебквест, вправа 10, стор. 134).
- ➔ Обговорення «Як я можу бути корисним/корисною у своїй громаді?» або «Як я можу допомогти людям у своїй громаді?» (вправа 11, стор. 134).
- ➔ Будь-який інший крок/вправа, які не були виконані під час уроку.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Я в громаді.
- ➔ Як створити проєкт і знайти гроші для реалізації корисних ініціатив у громаді?

Розробки зі збірки: Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – С. 431–446, 534–540. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdukraine.com/metodichna-pidtrimka/batkivski-zbori-po-novomu-aktualno-interaktivno-korisno/>

ПІДСУМКОВЕ ЗАНЯТТЯ

Пропонований зміст

- Підбивання підсумків навчання за предметом «КД» у 6 класі та у 5–6 класах загалом.
- Планування своїх майбутніх освітніх завдань на 7 клас.

Проблемні питання

- Які мої досягнення за цей навчальний рік?
- Наскільки корисними були заняття з «Культури добросусідства»?
- Чи можна стати героєм/героїнею не на фронті?
- Що варто продовжити робити, а що змінити у своєму житті?
- Які мої майбутні цілі на літо та 7 клас

Очікувані результати навчання для учасників заняття

Учень/учениця

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- визначає прагнення і потреби у сфері власного особистісного розвитку та навчання;
- самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті;
- бере участь у груповій роботі з огляду на індивідуальні особливості і потреби;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

Ключові поняття та ідеї

«Культура добросусідства», рефлексія, цілі, довгострокові і короткотермінові плани

Підготовка до заняття

Необхідні матеріали:

- Технічні засоби навчання, девайси тощо (за потреби)
- Шаблон для медалей

КРОК 1. РАНКОВА ЗУСТРІЧ / ВСТУПНА ЧАСТИНА

Мета: підбивання підсумків роботи за темами предмета «Культура добросусідства» у 5–6 класах та створення комфортної обстановки

Час: до 20 хвилин

Інструкція

1. Привітання. Учитель/вчителька вітає дітей та пропонує в парах привітати-ся й сказати одне одному якийсь комплімент. Далі діагностується емоційний стан дітей за «Лінійкою настрою» на стор. 135.

2. Новини класу та оголошення / Щоденні новини. Хтось із дітей або вчитель/вчителька (якщо ранкова зустріч узагалі проводиться вперше в класі) заповнює шаблон «Новини класу та оголошення / Щоденні новини».

3. Групова робота. Вчитель/вчителька анонсує, що сьогодні останнє заняття з предмета «Культура добросусідства», і пропонує ознайомитися з «Очікуваннями» на стор. 135 і обговорити їх.

4. Обмін інформацією. У малих групах або на загал пропонується обговорити питання із вправи 1 на стор. 135:

- Пригадай героїв та героїнь нашого підручника. Чиї особисті історії, проблеми, переживання схожі з твоїми власними?
- Минулого року ти визначився/визначилася з героями, які тобі найбільше сподобалися. Чи змінилися твої вподобання цього року? Якщо так, то чому?
- Які теми тобі сподобалися найбільше, а які – найменше? Чому?
- Які поради з тих, що містилися в підручнику, тобі стали в пригоді, ти їх вже використовуєш?
- За що ти можеш подякувати предмету «Культура добросусідства»?

КРОК 2. ПРО ГЕРОІВ СЬОГОДЕННЯ І ЗАВТРАШНЬОГО ДНЯ

Мета: розвиток саморефлексії й уявлення про сьогодення і майбутнє та своє місце в них

Час: 10–15 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька нагадує дітям діалог підлітків: «Пам'ятаєш, як на початку навчального року Славко і Марічка говорили про те, що ми з вами зараз живемо в історичні часи і є свідками, а подекуди й учасниками визначних подій».

Далі пропонує почитати дітям текст Юрія Гудименка (вправа 3 на стор. 136–137) і потім обговорити в загальному колі такі питання:

- А кого саме ти вважаєш героєм?
- Чи можна стати героєм/героїнею не на фронті?
- Що робить звичайних людей героями?
- Про які героїчні вчинки ти сам чув / сама чула або бачив/бачила та хочеш розповісти?

2. Учитель/вчителька пропонує дітям виконати в класі або вдома вправу 2 (стор. 135–136): перемалюй на аркуш подібні медалі (с. 136) або роздрукуй їх з QR-коду. Напиши на них, за що саме ти хотів би / хотіла б вручити медаль собі та своїм сусідам по парті після закінчення цього навчального року. Це може бути якесь особисте досягнення, подолання певних складнощів/викликів, маленькі перемоги в чомусь чи над чимось тощо. Ці медалі можуть бути зроблені і вручені відразу під час заняття, або в останній день занять всі разом влаштуйте свято вручення цих нагород. Зауважте, що медаль самій собі дитина може показати лише за бажанням, якщо хоче з усіма поділитися своїми успіхами.

3. Надалі пропонується загальне обговорення (вправа 4 на стор. 137). На всіх українців чекає ще один героїчний вчинок – відбудова нашої країни та її повоєнний економічний і культурний розвиток. Як ти хочеш допомогти у відбудові та розвитку нашої країни тепер і за кілька років, коли станеш дорослим/дорослою?

4. Підсумком цього етапу може бути створення колажу цілей, яких дитина прагне досягти у саморозвитку влітку та у 7 класі (вправа 5, стор. 137, може бути домашнім завданням).

КРОК 3. ПІДБИВАННЯ ПІДСУМКІВ ЗАНЯТТЯ

Мета: підбити підсумок заняття, попрощатися з «КД» до наступного року

Час: 5–10 хвилин

Інструкція

1. Учитель/вчителька пропонує дітям ознайомитися з мотивувальною інформацією на стор. 137–138. Можна анонсувати, що якщо дітям цікаво й надалі навчатися за програмами «Культури добросусідства», вони можуть це робити разом зі своїм/своєю класним(-ою) керівником(-цею) під час проведення годин спілкування, використовуючи матеріали нашого предмета з програми «Я. Ми. Країна» чи частини 1–4 спецкурсу за вибором.

2. Потім дітям пропонується у ролях прочитати прощальні побажання героїв і героїнь підручника українською мовою, а якщо є знавці англійської, болгарської,

вірменської, грецької, івриту, кримськотатарської, німецької, польської, румунської, угорської, французької, то й цими мовами. Варто потім обговорити на загал:

- Чому саме ці побажання сказали діти?
- Як діти розуміють ці побажання?
- Яке побажання найбільш сподобалося і чому?

3. Учитель/вчителька пропонує закінчити заняття «Лінійкою настрою» і самооцінюванням на малюнку гори на форзаці. Наголосіть, що підлітки оцінюють взагалі своє навчання за курсом на весь рік.

4. Важливо, щоб діти йшли з цього заняття з позитивом і добрими враженнями, тож за потреби варто наостанок зробити рухливу вправу на кшталт «Атоми і молекули».

ІДЕЇ ДЛЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ НА ЛІТО

- ➔ Розробка власних короткострокових планів щодо досягнення успіхів влітку та у наступному навчальному році або створення колажу цілей.
- ➔ Зробити медалі для себе і своїх однокласників/однокласниць (вправа 2 на стор. 135–136).
- ➔ Прочитати батькам текст із вправи 3 на стор. 136–137. Зробити і вручити батькам медалі за якесь особисте досягнення, подолання певних складнощів/викликів, маленькі перемоги в чомусь чи над чимось тощо (можна скористатися малюнками медалей на стор. 136 або придумати свої власні шаблони).

ІДЕЇ ДЛЯ ГОДИН СПІЛКУВАННЯ

- ➔ Як планувати і досягати поставлених цілей.
- ➔ Урочисте вручення медалей, зроблених учнями вдома (якщо вправа 2 виконувалася як домашнє завдання).
- ➔ «Моє безпечне літо», де наголосити на небезпеках біля водойм, особливо після підриву Каховського водосховища, а також на мінній небезпеці.

ІДЕЇ ДЛЯ ПОЗАУРОЧНОГО ЗАХОДУ ТА СПІВПРАЦІ З БАТЬКАМИ

- ➔ Батьківські збори, присвячені підсумкам навчального року і питанням безпеки дітей під час літніх канікул.

СЦЕНАРІЇ
АНІМАЦІЙНИХ РОЛИКІВ
і методичні рекомендації
до їхнього використання

ВАЖЛИВО ВМІТИ КАЗАТИ «НІ»/ ВМІННЯ КАЗАТИ «НІ»

Авторки: Світлана Араджионі, Неля Лебідь

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ПРОГРАМИ:

- називає та розрізняє вияви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб;
- розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;
- моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

- Перегляд відео з подальшим називанням та аналізом емоцій/почуттів, які виявляються через засоби вербального та невербального спілкування.
- Спостереження та самоспостереження за виявом емоцій/почуттів, які виникають при порушенні особистого простору, обговорення права на їхнє вираження та аналіз їхнього впливу на подальшу взаємодію.
- Відпрацювання вміння казати «ні» під час виконання практичних вправ.
- Робота з кейсами для розрізнення причин, видів та структури конфлікту.

ІДЕЇ ВИКОРИСТАННЯ РОЛИКА В РІЗНИХ ТЕМАХ:

- ➔ **5 клас, розділ 1, тема 2 «Я і мої особисті кордони.** Право на самовираження» – аналіз понять «конструктивна та деструктивна поведінка»; аналіз видів особистих кордонів (порушуються особистісні кордони – тиск зробити те, з чим не погоджується Марічка; часові кордони – відволікання від повторення); вміння казати «ні»; академічна доброчесність під час навчання як вияв конструктивної поведінки.

- ➔ **5 клас, розділ 3 «Ефективне спілкування»** – аналіз засобів вербально-го та невербального спілкування, які застосовували герої ролика.
- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 4 «Що таке конфлікт?»** – ролик може бути використаний для аналізу конфліктної ситуації; аналіз структури конфлікту з картографією; визначення варіантів конструктивних та деструктивних шляхів вирішення конфлікту; аналіз впливу емоцій на виникнення конфліктної ситуації.
- ➔ **6 клас, розділ 1, тема 3 «Потреби і ресурси»** – аналіз видів потреб героїв ролика за класифікацією А. Маслоу; аналіз ресурсів.
- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 7 «Ефективна комунікація та співпраця»** – визначення технік активного слухання, наведених у ролику (закриті та відкриті питання, перефразування, уточнення, резюмування); формулювання прояснювальних запитань, які ще міг би поставити Славко для розуміння ситуації.
- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 8 «Ненасильницьке спілкування»** – аналіз почуттів та потреб героїв ролика, формулювання «я-висловлювання» для Данила для початку розмови; аналіз ситуації за схемою конструктивного та ефективного спілкування (блок «Корисні рекомендації» після завдання 6).
- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 9 «Як розпізнати конфлікт і запобігти насильницьким конфліктам?»** – аналіз структури конфлікту з картографією; аналіз видів поведінки в конфлікті героїв ролика (Данило – маніпулятивна; Марічка, Славко – асертивна); аналіз шляхів вирішення ситуації за допомогою сили, закону чи інтересу; аналіз впливу емоцій на виникнення конфліктної ситуації.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

До теми особистих кордонів і вміння казати «Ні»:

- Що робив Данило, щоб Марічка погодилася йому допомогти? Як ви гадаєте, чи може «спрацювати» така поведінка? Чи є вона конструктивною?
- Як ви вважаєте, чи порушував Данило особисті кордони Марічки? Якщо так, то які саме?
- Як ви гадаєте, чому Марічка не одразу сказала чітке «ні»? Як би, на вашу думку, почувалася Марічка, якщо б погодилася, хоча не хотіла цього?
- Що може завадити нам відмовляти у чомусь, чого ми не хочемо робити?

- Чи зміг допомогти Славко своїм друзям? Чи погоджуєтеся ви з доводами Славка?
- Як би ви вчинили на місці Марічки у подібній ситуації?

Для прояснення поняття «академічна доброчесність»:

- Як ви гадаєте, чи правильно користуватися підказками під час контрольної?
- Чи є це порушенням академічної доброчесності?
- Як ви розумієте це поняття?
- Яка поведінка є недоброчесною?

Для прояснення навичок ефективної комунікації:

- Які види запитань ставили герої ролика? Наведи приклади відкритих та закритих запитань.
- У яких випадках закриті запитання були ефективними, а в яких – відкриті?
- Які навички активного слухання демонструє Данило?

Для складання карти конфлікту:

- Чого саме хотів Данило від Марічки? Що є предметом конфліктної ситуації?
- Хто є сторонами в цій конфліктній ситуації? Чи є Славко також учасником ситуації?
- Які вимоги були у героїв ролика одне до одного (позиції)? Про що вони говорили?
- Які інтереси мав Данило? А які в нього були побоювання, на твою думку?
- Які інтереси мала Марічка? А які в неї були побоювання?

ГЕРОЇ РОЛИКА:
Марічка, Данило, Славко

Марічка сидить у класі за партою і повторює матеріал з математики. До Марічки підходить Славко. Сашко стоїть неподалік, розглядаючи плакати на стінах про новий учнівський проєкт.

Данило: Привіт, Марічко! Чому така замислена? *(Починає заглядати в конспект Марічки без дозволу, підсуваючи зошит до себе).* Ага! Це, здається, математика!

Марічка: Ей! Що ти робиш! *(Марічка, стримуючи гнів та роздратування, пояснює Данилу).* Так, повторюю математику, бо сьогодні контрольна робота. Я хвилююся, будь ласка, не відволікай мене!

Данило: Упс... контрольна. Я про неї геть забув. Даси мені свої записи? Або підкажеш мені на контрольній? Будь ласочка!!! Ми ж друзі!

Марічка *(нервово совається і незв'язно намагається вимовити відмову):* Не знаю... Я не впевнена, що хочу тобі підказувати чи віддавати конспект...

Данило *(здивовано-обурено):* Так ти що... мені відмовляєш? *(Починає підвищувати тон, це почув Славко, що був неподалік, та підійшов до цих двох).* А ще й староста класу!.. Що тобі, шкода допомогти?

Славко: Що сталося?

Данило: Добре, що ти підійшов, Славку! Уявляєш, у мене безвихідна ситуація – я не готувався до контрольної, прошу про допомогу, а Марічка мені відмовляє! А як же взаємодопомога? Скажи їй!

Славко *(спокійний повертається до Марічки):* Марічко, чи правильно я розумію, що ти зараз не готова віддавати свій конспект або підказувати Данилу?

Марічка *(дивлячись на Славка):* Ні, не готова, це неправильно. Я багато готувалася, витратила час. Тому не хочу віддавати конспект або відволікатися під час контрольної.

Данило: Чи не проблема підказати другу!

Славко: Даниле, це тобі так здається. Але уяви себе зараз на місці Марічки. Ти намагаєшся змусити Марічку зробити те, що потрібно тобі, тиснеш на неї. Сам не доклав зусиль, щоб підготуватися, і тепер заважаєш Марічці це робити. До того ж списувати контрольну або використовувати чужі напрацювання – це недоброчесно.

Данило (з обуренням): Це я все не так роблю?! А те, що Марічка каже «ні», коли може допомогти, – то нормально?

Славко (спокійно і розважливо): Вона має право казати «ні» без пояснень. Це її конспект, і вона має право робити з ним, що захоче.

Данило (розгублено): А як же мені бути?

Славко: Поміркуй, які ще є варіанти?

Данило (трохи подумавши, звертаючись до Марічки): Марічко, а можна я з тобою почитаю? Обіцяю не заважати, може, хоч щось второпаю сам.

Марічка: Добре, сідай. Коли дочитаю, запитаєш, що не зрозуміло. Спробую пояснити до початку уроку.

Данило: Дякую! І тобі дякую, Славку!

ЗАХОПЛЕННЯ БЕЗ КОРДОНІВ / ЗАХОПЛЕННЯ БЕЗ ЗАБОБОНІВ

Авторки: Ольга Боярчук, Людмила Микитюк

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ПРОГРАМИ:

- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

- обговорення чинників, що впливають на формування гендерних стереотипів;
- обговорення життєвих ситуацій, коли траплялося нерівне ставлення до жінки/чоловіка або дівчинки/хлопчика через вплив гендерних стереотипів.

ІДЕЇ ВИКОРИСТАННЯ РОЛИКА В РІЗНИХ ТЕМАХ:

- ➔ **5 клас, розділ 1, тема 1 «Я – підліток/підлітка»** – визначення власних потреб, бажань, інтересів; аналіз індивідуальних відмінностей інших осіб через обговорення життєвих ситуацій героїв ролика (висловлювання Данила і Славка про заняття для дівчат та Марічки, про захоплення хлопців).
- ➔ **5 клас, розділ 1, тема 2 «Я і мої особисті кордони. Право на самовираження»** – аналіз форм та способів самовираження; ролик може бути використаний на початку реалізації навчального проєкту «Як я можу виявити себе».
- ➔ **5 клас, розділ 1, тема 3 «Мої сильні сторони та професії сучасного й майбутнього»** – обговорення з однокласниками своїх улюблених справ/хобі; аналіз улюблених справ, які можуть стати професіями (розповідь Сашка про професію свого діда).
- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 1 «Ми всі різні й цим схожі»** – аналіз власної унікальності та спільного з іншими людьми (спільні та індивідуальні захоплення героїв ролика).

- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 4 «Гендерні стереотипи в різних культурах»** – аналіз понять «стереотипи», «гендерні стереотипи»; обговорення чинників, що впливають на формування та подолання гендерних стереотипів.
- ➔ **6 клас, розділ 1, тема 2 «Зовнішні вияви індивідуальності: одяг, зачіски, косметика»** – аналіз нерівного ставлення і дискримінації через зовнішні вияви індивідуальності; толерантне ставлення до поглядів, інтересів і потреб інших осіб (вистіювання Сашка за його уподобання роботи прикраси).

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

До теми гендерної рівності:

- Які емоції та думки викликала ситуація в ролику?
- Що б ви відповіли на репліку Данила «Ще не вистачало на футболі дівчат! Вони тільки у команді підтримки кричати і танцювати можуть!»?
- Чому існує думка, що у футбол можуть грати лише хлопці?
- Що відбудеться з дівчиною, яка займається «хлопчачими» справами? З хлопцем, який займається «дівчачими» справами? Чому?
- Які гендерні стереотипи ви побачили в цій історії?
- Які ще гендерні стереотипи ви знаєте?
- Чи знаєте ви про такі ситуації в родині, школі, на вулиці? Розкажіть про них.
- Чи були ви особисто в схожих ситуаціях? Яких?
- Як гендерні стереотипи створюють нерівність між хлопчиками та дівчатками?
- До яких наслідків можуть призвести гендерні стереотипи?

Для визначення сильних сторін особистості:

- Як і де формуються наші знання про характери і поведінку дівчат і хлопців?
- Що спільного є у хлопців та дівчат? Що відмінного?
- Що ви вмієте робити найкраще?
- Чому, на вашу думку, важливо з повагою ставитися до захоплень інших людей?

- Чому хобі чи професії не варто ділити на чоловічі та жіночі?
- Чи може хобі стати професією? Якщо ви знаєте такі приклади з життя своїх рідних, розкажіть про них.
- Що потрібно робити для того, щоб хобі стало професією?
- Що ми можемо зробити, щоб хлопці та дівчата могли втілювати свої бажання?
- Як ставляться до людей, коли вони не відповідають стереотипам про те, як мають поводитися дівчата та хлопці?
- Як мають виявляти свою індивідуальність хлопці і дівчата у зовнішньому вигляді?

Для розуміння права на самовираження:

- У який спосіб дівчата і хлопці можуть самовиражатися?
- Як ви думаєте, чи всі діти мають однакові права? Чому?
- Який зв'язок між гендерними стереотипами і правами людей?
- Чому гендерні стереотипи обмежують право на самовираження?

ГЕРОЇ РОЛИКА:

**Марічка, Славко, Ліля, Сашко,
Богдан, Данило, Софія**

Діти (дівчата й хлопці) стоять біля дошки оголошень у школі, на якій розміщено оголошення про набір учнів на гуртки: «Наука та дизайн», «Бісероплетіння», «Театральна студія», «Кулінарія», «Хіп-хоп», «Футбольна секція», «Рок-гурток».

Марічка: Ви бачили, скільки гуртків пропонується у нашій школі!?

Ліля: О, Марічко, дивися, є футбольна секція. Не хочеш записатися?

Хлопці емоційно вигукують:

Данило: Ні! Ні! Ні! Дівчата у футбол не грають!!!

Славко: Мій тато завжди казав, що це гра не для дівчат! Не дівчача це справа!

Данило: Ще не вистачало на футболі дівчат! Вони тільки у команді підтримки кричати і танцювати можуть!

Богдан (до хлопців): Ще й як грають. Згадайте нашу Ксеню!

Данило: Я думав, що наша Ксеня тільки одна така!

Богдан: Уяви собі, ні! У нас в Україні є багато жіночих футбольних команд і навіть жіноча національна збірна з футболу!

Данило: Ну добре, нехай дівчата грають у футбол, якщо їм подобається. А я-от запишусь на гурток з хіп-хопу!

Марічка: А мені подобається гурток з бісероплетіння, то моє.

Славко: Я теж плету з бісеру, і, здається, у мене непогано виходить!

Марічка (із здивуванням): Ти плетеш із бісеру? Ніколи не чула, щоб хлопці таким займалися. Я думала, ти любиш конструювати та ремонтувати!

Славко: Моя сестра мене навчила ще змалечку, і мені подобається робити власними руками подарунки рідним. Хоча коли я розказав про це своїм друзям, то вони почали сміятися з мене, що я як дівчисько прикраси роблю!

Ліля: Не знаю, що твої друзі там собі думають, але мій тато теж має за хобі бісероплетіння і пишається цим. На минулому тижні ми з ним разом зробили багато патріотичних браслетів для благодійного аукціону.

Сашко: Дивно, що хтось у сучасному світі ділить хобі чи роботу на чоловічі чи жіночі! Наприклад, мій дід навчився від свого тата робити чудові гобелени та килими, й це допомагало йому заробляти гроші у важкі часи. А моя прабабуся була трактористкою і любила ремонтувати будь-яку техніку своїми руками!

Славко: Я переконаний, що наші захоплення не залежать від того, хто ми – хлопці чи дівчата! Тому сміливо можемо обирати ту справу чи хобі, якими хочемо займатися!

Софійка: А я у своєму блозі ділитимуся успішними і захопливими історіями наших однолітків і їхніх батьків! Друзі, долучайтеся!

МОЇ ОСОБИСТІ КОРДОНИ В КЛАСІ

Авторка: Неля Лебідь

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ПРОГРАМИ:

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування;
- називає та розрізняє вияви тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб;
- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

- перегляд та аналіз відео з прикладами порушення особистих кордонів;
- ознайомлення з ознаками різних видів особистих кордонів;
- обговорення ситуації порушення особистого простору людини та її кордонів з визначенням варіантів дій.

ТЕМИ, У ЯКИХ МОЖЕ БУТИ ВИКОРИСТАНИЙ РОЛИК:

- ➔ **5 клас, розділ 1, тема 2 «Я і мої особисті кордони. Право на самовираження»** – розуміння змісту поняття «особисті кордони»; аналіз поведінки, яка порушує кордони людини; визначення видів особистих кордонів (основний вид – територіальні, додатковий – особистісні, пов'язані із вподобаннями організації простору); визначення правил конструктивної поведінки.
- ➔ **5 клас, розділ 3 «Ефективне спілкування»** – аналіз засобів вербального та невербального спілкування, які застосовували герої ролика; визначення рекомендацій з ролика, які сприяють ефективній взаємодії між людьми.
- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 4 «Що таке конфлікт?»** – ролик може бути використаний для аналізу можливої конфліктної ситуації; визначення варі-

антів конструктивних та деструктивних шляхів вирішення конфлікту; аналіз впливу емоцій на виникнення конфліктної ситуації.

- **6 клас, розділ 2, тема 7 «Ефективна комунікація та співпраця»** – визначення технік активного слухання, наведених у ролику (закриті та відкриті питання, перефразування, уточнення, резюмування).
- **6 клас, розділ 2, тема 8 «Ненасильницьке спілкування»** – аналіз почуттів та потреб героїв ролика, формулювання «я-висловлювання» для Сашка для початку розмови; аналіз ситуації з боку героїв за схемою конструктивного та ефективного спілкування (блок «Корисні рекомендації» після завдання 6).
- **6 клас, розділ 2, тема 9 «Як розпізнати конфлікт і запобігти насильницьким конфліктам?»** – аналіз видів поведінки в конфлікті героїв ролика; аналіз шляхів вирішення ситуації за допомогою сили, закону чи інтересу; аналіз впливу емоцій на виникнення конфліктної ситуації.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

- Чому Сашко був незадоволений діями Ксені?
- Який з видів особистих кордонів Сашка порушила Ксеня? Чому ти так думаєш?
- Як ти вважаєш, чому Ксені було простіше зрозуміти Сашка після його прикладу про футбольну форму?
- Чи погоджуєшся ти з Сашком і Ксенею, що варто домовлятися про поділ парти? Поясни чому.
- Які із запропонованих Сашком та Ксенею правил ти міг/могла би використати для себе? Які ще можуть бути правила?
- Чи доводилося тобі колись домовлятися про поділ спільного простору? Чи вдалося домовитися? Розкажи, як це було.
- Чому важливо поважати особисті кордони іншої людини? Чому важливо не дозволяти порушувати власні кордони?

ГЕРОЇ РОЛИКА:
Сашко, Ксеня

Класна кімната. Сашко і Ксеня сидять за партою. На Сашковій половині парти речі – підручник, зошит, ручка, пенал – охайно розкладені. Ксеня починає діставати свої речі з рюкзака – шкільне приладдя і спортивну форму, кладе на стіл, зсуваючи частину приладдя Сашка, і його ручка навіть падає на підлогу.

Сашко (емоційно): Ксеню, що ти робиш? Ти посунула всі мої речі!

Ксеня: Ну то й що, зараз заберу. Чи не проблема, посунула речі.

Сашко: Можеш совати речі на своїй половині столу як хочеш, а на мою не заходь.

Ксеня, крокуючи пальцями, переходить на Сашкову сторону парти і кладе долоню.

Ксеня: Ось перейшла на твою половину парти і що?

Сашко: А те, що ти порушила мій особистий простір і мої територіальні кордони.

Ксеня: Що це значить?

Сашко (бере руку Ксені й обережно перекладає на її сторону парти): Це значить, що ця частина парти належить мені і саме я визначаю, що і як тут має бути впорядковано. І роблю це місце зручним для себе.

Ксеня: І хто ж визначив, що це твоя половина парти?

Сашко: Правилами в класі визначено, що дві людини ділять стіл, тож кожна має свою половину.

Ксеня (емоційно і трохи саркастично): І що, тепер мені не можна нічого навіть випадково покласти на твою частину? Може, накреслити лінію, щоб я її не зачіпала?

Сашко: Жодна лінія не потрібна, якщо ми домовимося про співіснування на цьому просторі та повагу. Можна було б перепросити, коли ти посунула мої речі.

Ксеня: Але ж я це зробила не спеціально, то чому ж маю вибачитися?

Сашко: Я розумію, що не спеціально. Але ж я перед цим вже розклав свої речі, а тепер змушений це робити знову. Уяви, що хтось випадково скинув твою форму на підлогу і тепер вона брудна. Як би ти почувалася?

Ксеня: Я би точно засмутилася і була би трохи зла. Я тепер розумію, про що ти. Я теж не люблю, коли хтось чіпає мої речі або мама починає викладати щось із мого рюкзака, не питаючи.

Сашко: Саме про це я і кажу. Твій рюкзак, твоя частина парти, стілець – це частина твого особистого простору. Для кожної людини важливо мати свій простір, бо це дає відчуття захищеності і відчуття власного «я».

Ксеня: Нумо визначимо між собою правила співіснування для нашого спільного столу.

Сашко: Доречна ідея.

Ксеня: По-перше, якщо випадково щось посунули, будемо перепрошувати. По-друге, якщо хтось хоче скористатися не своєю частиною – має запитати. По-третє, будемо поважати право кожного на свою частину і намагатися його не порушувати.

Сашко: І звісно, якщо ми маємо робити якийсь спільний проєкт, то можемо використовувати весь наш простір без перепитувань. А коли когось із нас немає в класі, то можна вільно користуватися всім столом, але потім залишити його чистим.

Ксеня: Мені подобаються наші правила, я погоджуюся. Думаю, лінія для розподілу столу нам не потрібна.

МУЛЬТИСВЯТКОВИЙ КАЛЕНДАР

Авторки: Маргарита Араджионі, Ольга Боярчук, Людмила Микитюк

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ПРОГРАМИ:

- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування.

ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ:

- пошук інформації з різних джерел щодо традицій проведення релігійних свят;
- обговорення основних правил поведінки вірян під час релігійних свят і правил відвідування релігійних свят представниками інших релігій чи конфесій.

ІДЕЇ ВИКОРИСТАННЯ РОЛИКА В РІЗНИХ ТЕМАХ:

- ➔ **5 клас, розділ 1, тема 2 «Я і мої особисті кордони. Право на самовираження»** – аналіз видів особистих кордонів (життєва історія Сашка про повагу до особистісних кордонів); обговорення ситуацій порушення особистого простору людей та способів захисту їхніх кордонів.
- ➔ **5 клас, розділ 2, тема 2 «Особисті, родинні та загальнолюдські цінності»** – визначення понять «свобода совісті», «релігійні цінності»; аналіз родинних цінностей (повага до релігійних поглядів, особливості проведення свят чи подій у родинах героїв ролика); аналіз вільного самовизначення в духовній сфері на життєвих прикладах Сашка, Марічки й Данила.
- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 6 «Етикет під час релігійних свят у різних культурах»** – аналіз співіснування двох релігій в одній родині: християнської та ісламської.

янства й ісламу (традиції святкування релігійних свят у різних культурах, про які розповідають герої ролика); формування поваги та здатності до діалогу людей з різними поглядами на релігію.

- ➔ **6 клас, розділ 3, тема 11 «Культура та різноманіття як ресурс для розвитку громади та країни»** – ролик можна використати для аналізу релігій, релігійних споруд, свят та подій у громаді (селі, селищі, місті).

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

До теми релігійних свят у різних культурах:

- Що було найцікавішим для вас у ролику?
- Які факти, переконання, ставлення в ролику вас здивували?
- Що спільного мали герої ролика, незважаючи на їхні різні позиції?
- Чому важливо знати про особливості різних релігій?
- Які правила поведінки під час релігійних свят і обрядів є у вашій родині? А які – у ваших друзів чи сусідів?
- Які традиції святкування релігійних свят ви знаєте з різних культур?
- Що є спільного в різних релігіях?
- Як ви розумієте право на свободу думки, совісті та релігії?
- Де ми можемо брати інформацію, щоб дізнаватися більше про різні релігії, особливості, переконання людей?
- Чому важливо цінувати культурне розмаїття в суспільстві?

Для визначення особистих кордонів:

- Які способи захисту особистих кордонів ви знаєте?
- Чи були ви свідками ситуацій порушень особистого простору людини та її кордонів? Якщо були, розкажіть про ці ситуації.
- Як, на вашу думку, люди мають виявляти повагу до особистого простору та кордонів інших людей?

Для обговорення родинних та загальнолюдських цінностей:

- У який спосіб люди можуть демонструвати повагу до цінностей іншої особи або групи людей?
- Які особливості проведення свят чи подій є у вашій власній родині?
- Як кожен/кожна з нас може підтримувати і зберігати культурне розмаїття у своїй громаді?

ГЕРОЇ РОЛИКА:

**Учителька (класна керівниця),
Сашко, Ксеня, Данило, Богдан, Марічка**

Учителька та діти розмовляють у класі під час перерви або на годині спілкування.

Учителька (каже дітям та виходить із класу): Діти, завтра на «Культурі добросусідства» будемо знайомитися з релігійними святами в різних культурах.

Сашко: О, чудово! Я багато чого можу про це розповісти! Ви ж знаєте, що моя мама сповідує іслам, а тато – християнин, протестант.

Ксеня: Якщо чесно, мені дуже дивно, що в одній сім'ї батьки сповідують різні релігії.

Данило: Так буває. У мене в родині мама сповідує іудаїзм, а батько був християнином.

Ксеня: Уявляю, як цікаво вам живеться, хлопці! Адже свят у вашій родині удвічі більше, ніж в інших! Так, мабуть, можна і заплутатися!

Сашко: Та ні, Ксеню, не заплутаємося. Ми в родині своїми руками створили особливий календар, у якому зазначили всі релігійні свята і події.

Богдан: І який він має вигляд? Мені теж цікаво, бо у мене батьки християни, але батько ходить до римо-католицького костелу, а мама – у храм Православної церкви України.

Сашко: Календар у нас вийшов дуже яскравий. Важливі дати для мусульман ми замалювали жовтим кольором, а для християн – синім. Так ми бачимо, коли час посту і яке свято відзначається, щоб вчасно підготуватися і нічого не забути.

Богдан: А що, свята можна забувати? Я от точно знаю, що Різдво ми святкуємо 25 грудня!

Ксеня: А моя бабуся каже, що Різдво святкується 7 січня!

Сашко: Це пов'язано з тим, який календар використовує кожна церква – григоріанський чи юліанський. Але є релігійні свята, дата яких у тому самому календарі змінюється кожного року, як, наприклад, Великдень у християн чи Курбан-Байрам у мусульман.

Богдан: А, я зрозумів ідею! Це такий «мультисвятковий» календар, щоб уся сім'я бачила, коли і до чого готуватися, планувати свої справи.

Сашко: Так, він нам нагадує, що, наприклад, почався мусульманський піст, тож ми вечеряємо разом пізніше, ніж зазвичай, – після заходу сонця.

Ксеня: А чому ви змінюєте час вечері?

Сашко: У такий спосіб ми підтримуємо маму, бо поважаємо її релігійні погляди. Адже під час посту у мусульман можна їсти все, що хочеш, але тільки тоді, коли не світить сонце. А от під час посту у християн мама з татом готують переважно пісні страви, проте їх можна їсти в будь-який час.

Богдан: Сашко, а ти яку релігію сповідуєш?

Сашко: Взагалі, це дуже особисте питання. Пам'ятаєш про кордони? Батьки вже дещо розповідали мені про особливості їхніх релігій і відвідували зі мною різні храми. Вони не хочуть тиснути на мене і чекають, поки я сам відчую та визначусь, яка віра мені ближча.

Ксеня: Дуже мудро – моя бабуся теж каже, що у кожного має бути свій шлях до Бога. А ще, пам'ятаєте, нам казали в школі, що у нас в країні є свобода совісті, тобто кожна людина сама визначає – бути вірянном(-ною) чи атеїстом(-кою), яку релігію сповідувати. Але я не дуже розумію – чим же релігії відрізняються?

Сашко: Є відмінності, але спільного я побачив більше! Адже в кожній релігії закликають до любові та милосердя.

Марічка: А мене ніхто не питав, яку релігію я хочу сповідувати, – мене охрестили ще в пелюшках. То це неправильно?

Данило: Мене теж не питали. Адже до повноліття в багатьох питаннях рішення за нас ухвалюють батьки. Зокрема і щодо того, у якій релігії чи культурі виховувати дитину. Головне, щоб сповідування певної віри не робило шкоди здоров'ю або розвитку і навчанню. А коли станемо повнолітніми, то зможемо самі вирішувати питання віри.

Богдан: Сашку, твоя родина викликає справжнє захоплення! Дякую, друзі, що поділилися своїми історіями!

СИЛА ДОПОМОГИ

Авторки: Ольга Боярчук, Людмила Микитюк

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ПРОГРАМИ:

- ухвалює рішення щодо надання самодопомоги та допомоги іншим особам

ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ:

- складання переліку способів допомоги собі й іншим людям;
- обговорення прикладів із власного життєвого досвіду щодо надання допомоги собі та іншим.

ІДЕЇ ВИКОРИСТАННЯ РОЛИКА В РІЗНИХ ТЕМАХ:

- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 3 «Ефективне спілкування»** – перегляд відео з подальшим називанням та аналізом емоцій/почуттів, які виявляються через засоби вербального та невербального спілкування.
- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 2 «Як допомогти собі й іншим»** – аналіз власних емоцій та емоцій інших людей; аналіз понять «емпатія»/«чуйність», «гуманність» (поділитися позитивними емоціями з іншими); перегляд ролика може допомогти заповнити аркуш-шаблон «Добрі вчинки» (підручник, завдання 10).

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

До теми допомоги собі та іншим:

- На що ви звернули увагу, переглядаючи ролик?
- Які з почутих прикладів вам уже вдалося використати особисто?
- У яких ситуаціях могли би знадобитися техніки самопомоги?

- Що ще можна зробити, коли відчуваєш страх, злість, радість?
- Які емоції наснажують людину? Які емоції позбавляють сил?
- До кого можна звернутися по допомогу, коли емоції зашкалюють?
- Чому важливо звертатися по допомогу до інших?
- Чи були у вас ситуації, коли ви надавали допомогу іншим (друзям, однокласникам, знайомим, членам родини, сусідам та ін.)? Розкажіть про них.

Для прояснення навичок ефективної комунікації:

- Чому емоції важливі під час спілкування?
- Чому важливо відчувати та виявляти свої емоції?
- Які емоції сприяють ефективному спілкуванню?
- Які з технік самопомоги вам сподобалися і ви б хотіли їх спробувати?
- На вашу думку, чи однаково виявляють емоції люди з різних культур та країн? Чому?

ГЕРОЇ РОЛИКА:

*Богдан, Славко, Данило, Софійка,
Ксеня, Марічка, вчителька*

Розмова вчительки з групою дітей, які сидять півколом. У колі розміщено розкладку зі спектром емоцій.

Вчителька: У нашому житті бувають різні події та ситуації, і, звісно, ми можемо по-різному на них реагувати. Пропоную крутити колесо, а коли воно зупиниться на якійсь емоції, згадаємо, що ви робите в таких ситуаціях, щоб опанувати себе. Софійко, розпочинай!

Софійка (*крутить колесо, воно зупиняється між словами «злість» та «роздратування»*): **Злість** (*демонструє на обличчі емоцію «злість»/«роздратування»*).

Данило: Мою злість може витримати тільки моя боксерська груша!

Ксеня: Маю перевірений метод – бити по м'ячику або зім'яти або порвати папір! А потім можна скласти з уривків чудовий колаж.

Вчителька: А я пропоную спробувати техніку «Видихнути хмару». Уявіть, що ми вдихаємо хмару і видихаємо її зі звуком, можна з грозою та блискавкою. (*Діти виконують дії за інструкцією*). Ми розкриваємо руки, показуючи, який розмір хмари ми вдихаємо, а на видиху видаємо звук та зводимо руки, «зменшуємо» розмір хмари, долоні в кінці видиху з'єднуються, мов у плесканні. Супроводжуємо видих тупотінням ніг.

Славко: Тепер я кручу колесо! Ого! Це страх! (*Демонструє на обличчі емоцію*). Коли мені страшно, я починаю панікувати.

Богдан: Коли я ходив у госпіталь до тата, то бачив, як лікарка допомогла людині в такому стані. Вона запропонувала порахувати навколо всі предмети синього кольору. Потім тато мені розповів, що у такій ситуації немає сенсу говорити «Розслабся», «Не панікуй». Треба запропонувати якийсь рух. Наприклад: «Принеси мені води», «Закутайся».

Вчителька: А ще можна стиснути і розтиснути свої руки, потерти їх, обійняти себе! (*Діти разом з учителькою демонструють рухи*).

Марічка: Я дуже хочу крутити колесо! (*Крутить колесо*). Радість (*демонструє на обличчі емоцію*). Це моя найулюбленіша емоція. Коли я радісна, я немов батарейка, у мене гарний настрій, хочеться з усіма ним поділитися!

Данило: Мій дідусь казав, що дарувати радість іншим – найбільша цінність людини. А як можна подарувати радість?

Вчителька: Нумо спробуємо це зробити... Уявіть, що ви джерело світла. Може, ви лампочка (*з'являється на екрані*), гірлянда (*з'являється на екрані*) чи сонце (*з'являється на екрані*). Уявили? Наше завдання – стати маяками для тих, кому зараз страшніше й небезпечніше. Візьмемося за руки та наповнимо світлом одне одного.

ДОДАТОК 1

Використані джерела та/чи подяки

- Долаємо паніку. 46 вправ і порад, як стабілізуватися під час війни.
- Твоя сила. Практикум для дітей та підлітків.

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: МАЛЕНЬКІ КРОКИ, ВЕЛИКІ ЗМІНИ

Авторка: Ірина Унгурян

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЗА ПРОГРАМОЮ:

- визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності;
- оперує основними економічними поняттями (гроші, зайнятість, підприємництво тощо);
- виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

- висловлення припущень щодо того, які соціальні та культурні цінності можна створити у власній громаді;
- розробка плану створення соціального чи культурного проєкту (групова робота) з подальшим його впровадженням у громаді;
- обговорення питання «Які цінності для себе та інших я можу створити?».

ТЕМИ, У ЯКИХ МОЖЕ БУТИ ВИКОРИСТАНИЙ РОЛИК:

- ➔ **5 клас, розділ 1 «Я дорослішаю», тема 3 «Мої сильні сторони та професії сучасного й майбутнього»** – пояснення, як хобі може стати професією та яке значення має власна діяльність сьогодні для успішного майбутнього.
- ➔ **6 клас, розділ 3 «Я в громаді: діємо разом», тема 11 «Чим я можу допомогти іншим людям та бути корисним/корисною в громаді?»** – аналіз понять «доброчинність», «милосердя», «меценатство».
- ➔ **6 клас, розділ 3 «Я в громаді: діємо разом», тема 13 «Підприємливість та ініціативність як ресурс розвитку власного добробуту і громади»** – вирішення таких проблемних питань теми, як «Хто така «підприємлива людина?» та «Які цінності для себе та інших ти можеш створити?».

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

- Як ви розумієте поняття «підприємництво»?
- Чому Богдан був замислений і над чим він розмірковував?
- Якими словами можна описати історію Максима і його сироварні?

Для аналізу поняття «соціальне підприємництво»:

- Що таке соціальне підприємництво і як воно відрізняється від звичайного підприємництва?
- Як соціальне підприємництво може створювати цінність для інших людей і громади?

Для обговорення сфер для запровадження соціального підприємництва

- Які соціальні проблеми можуть бути вирішені через соціальне підприємництво?
- Які переваги соціального шкільного підприємництва?
- Чому вчитель/вчителька вважає соціальне підприємництво важливою темою?
- Як можна долучитися до соціального підприємництва у школі або громаді?
- Як ви відчуваєте свою власну здатність впливати на позитивні зміни у своїй громаді?

ІНШІ РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Рекомендуємо використовувати анімоване відео для вирішення таких проблемних питань теми, як «Хто така підприємлива людина?» та «Які цінності для себе та інших ти можеш створити?».
- Доцільно переглянути відео після вправи 4 на стор. 122 та продовжити обговорення щодо рис підприємливої людини.
- Рекомендуємо переглянути та обговорити відео після вправи 9 на стор. 126.

ГЕРОЇ РОЛИКА:
Богдан, Славко, вчителька

Діти розмовляють у класі під час перерви або на годині спілкування, згодом до них приєднується вчителька.

Богдан: Привіт, як справи?

Славко: Вітаю! Все добре. Чого ти такий замислений?

Богдан: Усе ще розмірковую над визначенням, що підприємництво – це перетворення можливостей та ідей у цінності для інших людей (*перша плашка*).

Славко: Розкажу тобі одну історію. (*Тут починається скрайбінг історії Максима*). Мій односелець Максим кілька років тому успадкував від свого батька корову. Він вирішив виробляти з молока сир і став продавати його. Односельцям сир припав до смаку. Згодом Максим розширив сироварню, надав роботу шістьом землякам. Тож він зміг створити цінність для інших, а тепер розмірковує, як ще може допомогти своїй громаді, використовуючи частину свого прибутку.

Богдан: Я колись чув про соціальне підприємництво (*тут дати визначення соціального підприємництва – додаток 1*), тобто коли засоби підприємництва використовуються для вирішення соціальних, культурних або екологічних проблем громади.

Славко: Як цікаво!

Богдан: А ще соціальне підприємництво виявляє соціальні проблеми та спрямовує підприємницькі уміння на позитивні зміни у громаді, як-от (*тут плашки із переліком – додаток 2*) захист навколишнього середовища, створення нових робочих місць, задоволення потреб жителів громади, підтримка найбільш вразливих груп населення. Тобто позитивні зміни у житті людей можна робити своїми руками!

Славко: Це чудова ідея для Максима! (*Тут можна зобразити Максима в образі людини, яка рятує світ*). Тож він вже на цьому шляху: забезпечує якісними продуктами харчування і дає роботу своїм односельцям! А може зробити ще більше – розпочати соціальний проєкт для людей з інвалідністю, літніх людей та інших!

Богдан: Існує і соціальне шкільне підприємництво, наприклад, ми за підтримки бізнесмена з нашої громади створювали та продавали магніти із зображеннями визначних місць нашого міста, а отриманий дохід витратили на допомогу притулку для тварин у нашому мікрорайоні.

Підходить вчителька.

Учителька: Вітаю, вас, хлопці! Про що йде мова?

Славко: Богдан тут розповідав про соціальне підприємництво.

Учителька: Дуже важлива тема! Соціальне шкільне підприємництво успішно працює майже у всьому світі. Це чудовий спосіб розвивати власні сильні сторони й таланти підлітків, підготуватися до дорослого життя, відкривати нові можливості співпраці між школою та місцевою громадою. А громада здобуває активних громадян, здатних позитивно впливати на розвиток економічної, екологічної, культурної та інших сфер суспільства.

Славко, Богдан *(разом вигукують):* Нумо долучимося і ми до шкільного соціального підприємництва!

ПЕРША ПЛАШКА

ПІДПРИЄМНИЦТВО –

це перетворення можливостей та ідей
у цінності для інших людей

ДОДАТОК 1

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО –

це використання засобів підприємництва
для вирішення соціальних, культурних
або екологічних проблем громади

ДОДАТОК 2

- захист навколишнього середовища
- створення нових робочих місць
- задоволення потреб жителів громади
- підтримка найбільш вразливих груп населення

ЩО ДОПОМОЖЕ ДОМОВИТИСЯ В КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ?

Авторка: Неля Лебідь

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ПРОГРАМИ:

- застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях;
- моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів;
- розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами;
- протидіє виявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

- формулювання власного висловлювання про значення ефективного спілкування;
- виконання вправ і моделювання ситуацій для відпрацювання навичок вербального та невербального спілкування;
- ознайомлення з основними навичками активного слухання та прояснення інформації;
- моделювання різних навичок активного слухання та прояснення інформації;
- обговорення індивідуальних відмінностей у виявах емоцій у спілкуванні;
- висловлення позиції та спільне обговорення різних поглядів і ставлень до конфлікту;

- обговорення видів поведінки в конфлікті на базовому рівні: деструктивна та конструктивна;
- демонстрація прикладів впливу емоцій на поведінку в конфлікті.

ТЕМИ, У ЯКИХ МОЖЕ БУТИ ВИКОРИСТАНИЙ РОЛИК:

- ➔ **5 клас, розділ 1, тема 2 «Я і мої особисті кордони. Право на само-вираження»** – аналіз понять «конструктивна та деструктивна поведінка».
- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 2 «Як допомогти собі й іншим»** – перегляд ролика до розгляду конфліктних ситуацій у підручнику в завданні 5. Аналіз емоцій, які відчували герої ролика, та визначення конструктивних кроків для вирішення ситуації. Після цього аналіз ситуацій з підручника. Обговорення індивідуальних відмінностей у вияві емоцій.
- ➔ **5 клас, розділ 3 «Ефективне спілкування»** – аналіз засобів вербального та невербального спілкування, які застосовували герої ролика; визначення позиції та дистанції героїв ролика; визначення рекомендацій з ролика, які сприяють ефективному спілкуванню між людьми; формулювання власного висловлювання щодо змісту ефективного спілкування на основі ролика.
- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 4 «Що таке конфлікт?»** – ролик може бути використаний для аналізу конфліктної ситуації (визначення причини – відмінності в інформації, неефективне спілкування; визначення виду – ненасильницький, конструктивний, міжособистісний; аналіз структури конфлікту з картографією; визначення варіантів конструктивних та деструктивних шляхів вирішення конфлікту; аналіз впливу емоцій на виникнення конфліктної ситуації).
- ➔ **6 клас, розділ 1, тема 3 «Потреби і ресурси»** – аналіз видів потреб героїв ролика за класифікацією А. Маслоу (соціальні потреби – піти в кіно разом із друзями, відчувати себе частиною спільноти; потреби у визнанні та повазі – повага та врахування інтересів); аналіз ресурсів, які потрібні для походу в кіно.
- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 7 «Ефективна комунікація та співпраця»** – аналіз понять «пасивне та активне слухання»; визначення технік активного слухання, наведених у ролику (закриті та відкриті питання, перефразування, уточнення, резюмування); формулювання прояснювальних запитань, які міг би поставити Славко на початку розмови; відтворення діалогу з подальшим його перефразуванням у конструктивному форматі з початку.
- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 8 «Ненасильницьке спілкування»** – аналіз почуттів та потреб героїв ролика, формулювання «я-висловлювання» для

Славка для початку розмови; аналіз ситуації за схемою конструктивного та ефективного спілкування (блок «Корисні рекомендації» після завдання 6).

- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 9 «Як розпізнати конфлікт і запобігти насильницьким конфліктам?»** – аналіз структури конфлікту з картографією; аналіз видів поведінки в конфлікті героїв ролика (Славко на початку – агресивна; Марічка – асертивна); аналіз шляхів вирішення ситуації за допомогою сили, закону чи інтересу; аналіз впливу емоцій на виникнення конфліктної ситуації.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

- Чи можна назвати цю ситуацію конфліктною? Чому?
- Чому, на твою думку, виникло непорозуміння між Славком та Марічкою?
- Що відчували Славко та Марічка під час цієї ситуації? Як ти гадаєш, їхні емоції допомагали чи заважали спілкуванню?
- Наскільки поведінка Славка сприяла ефективному розв'язанню ситуації? Що варто було б зробити по-іншому? Як би ти вчинив/вчинила на його місці?
- Наскільки поведінка Марічки сприяла ефективному розв'язанню ситуації? Які навички комунікації вона використала? Наведи приклади.
- Які поради щодо ефективної комунікації можна взяти з цього ролика?

Для прояснення навичок ефективної комунікації:

- Які види запитань ставили герої ролика? Наведи приклади відкритих та закритих запитань.
- А яких випадках закриті запитання були ефективними? А в яких – відкриті?
- Які навички активного слухання демонструє Марічка?

Для складання карти конфлікту:

- Через що Славко образився на друзів? Що є предметом конфліктної ситуації?
- Хто є сторонами в цій конфліктній ситуації? Чи є Богдан також учасником ситуації?
- Які вимоги були у героїв ролика одне до одного (позиції)? Про що вони говорили?
- Які інтереси мав Славко? А які в нього були побоювання, на твою думку?
- Які інтереси мала Марічка? А які в неї були побоювання?

ІНШІ РЕКОМЕНДАЦІЇ:

- Варто обговорити з учнями та ученицями, наскільки ефективним є початок діалогу. Він починається з «ти-висловлювання» – «Ви не покликали мене в кіно!». Важливо донести ідею, що початок розмови з «ти-висловлювання» – це обвинувачення опонента, яке провокує подальше розгортання конфлікту.
- Можна запропонувати учням та ученицям перефразувати початок діалогу: сформулювати «я-висловлювання» для Славка для початку розмови. Наприклад: «Марічко, я почув від Богдана про похід у кіно (спостереження) і засмутився, що мені не сказали (емоція). Я теж хотів подивитися цей фільм (потреба), можемо піти разом? (прохання)». Почати з уточнення інформації. Наприклад: «Марічко, я зустрів у коридорі Богдана, він сказав мені про похід у кіно. Чи знаєш ти щось про це?»
- Приклад карти конфлікту

Предмет конфлікту: похід у кіно

Сторона 1: Славко

Сторона 2: Марічка та Богдан (неактивна сторона в діалозі, але втягнута в конфлікт)

Позиція Славка: Ви не покликали мене в кіно, що ви за друзі

Позиція Марічки: Допоможи мені розібратися, що сталося

Інтереси Славка: піти в кіно, бути з друзями, добре провести час...

Побоювання Славка: друзі його ігнорують, з ним не хочуть більше товаришувати...

Інтереси Марічки: зрозуміти ситуацію, заспокоїти Славка, небажання сваритися...

Побоювання Марічки: сварка зі Славком, образа друга...

ГЕРОЇ РОЛИКА:
Славко та Марічка

Простір у школі (може бути класна кімната, бібліотека). Марічка дивиться в книгу. До неї підбігає Славко. Славко спілкується емоційно, ображено та підвищує голос (але з кожною наступною реплікою спокійніше), поки ситуація не проясниться. Марічка говорить спокійно, врівноважено, дивиться на Славка, киває головою, щоб показати, що слухає.

Славко (емоційно і підвищуючи голос): Ви не покликали мене в кіно!

Марічка (здивовано, спокійним тоном): Про що ти?

Славко: Не варто робити вигляд, що ти нічого не розумієш!

Марічка: Славку, я бачу, що ти злий та засмучений, допоможи мені зрозуміти, що трапилось.

Славко: Мені сказав Богдан, що ви йдете в кіно у суботу.

Марічка: Чи правильно я розумію, що ти почув від Богдана, що ми йдемо в кіно, і вирішив, що ми тебе не покликали?

Славко: Саме так. Друзі називається.

Марічка: А чи сказав тобі Богдан, що ми тільки обговорювали цю ідею, але не ухвалили рішення, бо не знали ще твоїх планів?

Славко: Не було часу на пояснення, він сказав мені, коли біг коридором, що ви вирішили йти у кіно в суботу. То ви не забули мене?

Марічка: Звісно ні.

Славко: Хух, аж легше стало. А то я вже встиг добряче на вас образитися.

Марічка: Та я помітила, що ти був по-бойовому налаштований, як підійшов.

Славко: Вибач. Виходить, що нафантазував зайвого. Могли б сильно посваритися на порожньому місці, якби ти не намагалася зрозуміти, що до чого, а теж почала кричати чи ображатися у відповідь.

Марічка: «Краще завжди перепитати» – так каже моя мама.

Славко: Справді, уточнити та поставити запитання – краща стратегія для порозуміння, ніж обвинувачення чи крик. *(В анімації можна обвинувачення та крик зробити піктограмами і перекреслити їх червоним хрест-навхрест).*

Марічка: Обвинувачення та крик здебільшого провокують таку реакцію, і виникає конфліктна ситуація. Тож важливо **не критикувати і не давати оцінок іншим**, а натомість **звертати увагу на факти, розуміти свої почуття** та намагатися **зрозуміти почуття й потреби іншої людини**. *(Варто підсилити – дати в стовпчик: не критикувати, не давати оцінок, звертати увагу... із зеленими галочками поруч).*

Славко: Погоджуюся, а ще, мабуть, варто *(додаючи до списку)* **говорити спокійно, показувати іншій людині, що її чують**, наприклад, кивати головою, як ти робила, **та уточнювати, що малось на увазі**.

Марічка: Саме так. Тож як щодо кіно в суботу? Підеш із нами?

Славко: Із задоволенням!

Я І МІЙ ЧАС

Авторка: Ірина Унгурян

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ПРОГРАМИ:

- визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі;
- пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників;
- обґрунтовує обмеженість ресурсів (зокрема часу, здоров'я, фінансів);
- аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

- укладання переліку правил для раціонального використання особистого часу;
- створення особистого плану раціонального використання часу, наприклад «карти дня»;
- наведення прикладів використання цифрових застосунків – органайзерів часу.

ТЕМИ, У ЯКИХ МОЖЕ БУТИ ВИКОРИСТАНИЙ РОЛИК:

- ➔ *5 клас, розділ 1 «Я дорослішаю», тема «Я і мій час»* – вирішення проблемного питання «Як ефективно використовувати час?».
- ➔ *6 клас, розділ 1 «Я, моя індивідуальність і безпека», тема 3 «Ресурси і потреби людини»* – обґрунтування обмеженості ресурсів, зокрема часу; пояснення понять «ресурси відновні та невідновні».

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

- Чому Ксеня сумна?
- Чому Ксеня не встигла підготувати репрезентацію до терміну?
- Як Ліля пояснила, що таке помилка планування?
- Чому Ксеня не попросила більше часу?
- Як Ліля порадила Ксені уникнути подібних ситуацій у майбутньому?
- Які переваги можуть бути, якщо додати до запланованого часу ще 50 %?
- Які висновки зробила Ксеня після розмови з Лілею?

ІНШІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Доцільно подивитися ролик та обговорити його з дітьми після роботи з коміксом на ст. 29 (підручник «Культура добросусідства. 5 клас»).

ГЕРОЇ РОЛИКА:

Ліля, Ксеня

Розмова дівчат відбувається під час шкільної перерви.

Ліля: Привіт, Ксеню! Чому така сумна?

Ксеня: Привіт, я засмучена... Я підвела своїх друзів із класу... Пообіцяла підготувати репрезентацію для спільного проєкту і не встигла її завершити до обіцяного мною терміну...

Ліля (*співпереживає*): Ох, розумію...

Ксеня: На жаль, таке трапляється зі мною дуже часто: обіцяю – і не можу дотримати свого слова! Не розумію, у чому справа?!

Ліля: Здається, ти недооцінюєш кількість потрібного на виконання завдання часу. Це називається (*тут плашка із визначенням – додаток 1*) «помилка планування» – схильність людей недооцінювати кількість часу, необхідного на виконання завдання, навіть якщо вони раніше вже працювали над цим завданням.

Ксеня: Так, це може бути... Але одного разу я встигла підготувати репрезентацію за 30 хвилин! І тому я вирішила, що зможу так робити постійно... але підвела друзів...

Ліля: Чому ж ти не попросила більше часу?

Ксеня: Мені було соромно, бо я вихвалялась, що вже маю такий досвід і мені вдасться швидко усе зробити! Я відчувала сильний тиск!

Ліля: Можу порадити спосіб, про який розповіла моя мама, – просто додавай до часу на завдання чи проєкт іще 50 % із запланованого. Тож (*тут текст скрайбінгом на плашці – додаток 2*) якщо ти запланувала 30 хвилин на прибирання кімнати, додай ще 15 хвилин. Якщо ти порахувала, що доїдеш до школи за 10 хвилин, виїжджай з дому за 15. Тоді ти не тільки менше дратуватимешся через можливе запізнення, а й дістанеш бонус – вільний час, якщо впораєшся із завданням швидше й легше, ніж очікувала.

Ксеня: Дякую, Лілю! Так і робитиму! Не хочеться підводити себе та друзів у відповідальних ситуаціях! Варто уникати цієї помилки планування!

ДОДАТОК 1

ПОМИЛКА ПЛАНУВАННЯ –

схильність людей недооцінювати кількість часу, необхідного на виконання завдання, навіть якщо вони раніше вже працювали над цим завданням (термін запропонував у 1979 році Деніел Канеман)

ДОДАТОК 2

Плани	Запланувала	Додай
Прибирання кімнати	30 хвилин	15 хвилин
Дорога до школи	10 хвилин	5 хвилин

ДЖЕРЕЛО:

- Маккеон Грег. Есенціалізм. Мистецтво визначати пріоритети / пер. з англ. Анастасія Дудченко. – 2-ге вид. – К. : Наш формат, 2022. – 240 с.

ЯК ЗАСПОКОЇТИ СЕБЕ ТА ІНШИХ ПРИ ХВИЛЮВАННІ?

Авторка: Неля Лебідь

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ПРОГРАМИ:

- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- вирізняє ознаки доброчинності;
- виявляє чуйність до осіб, які потребують допомоги.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

- виконання практичних завдань для розпізнавання і вербалізації власних емоцій та емоцій інших людей, наприклад робота з фотографіями, відео тощо;
- участь у рольових іграх, розігруванні ситуацій, у яких потрібно надати допомогу іншим особам, зокрема людям з інвалідністю, літнім людям та ін.;
- складання переліку способів допомоги іншим людям.

ТЕМИ, У ЯКИХ МОЖЕ БУТИ ВИКОРИСТАНИЙ РОЛИК:

- ➔ **5 клас, вступ** – проаналізувати за «Таблицею планування важливих справ» підготовку до виступу.
- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 2 «Як допомогти собі й іншим»** – аналіз варіантів регулювання емоцій; допомога в стресових ситуаціях собі та іншим.
- ➔ **5 клас, розділ 3 «Ефективне спілкування»** – аналіз засобів вербального та невербального спілкування, які застосовували герої ролика.
- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 7 «Ефективна комунікація та співпраця»** – аналіз понять «пасивне та активне слухання»; визначення технік активного слухання, наведених у ролику (закриті та відкриті питання, перефразування, уточнення, резюмування).

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

- Як почувалася Лілія?
- Що порадив зробити Лілі Богдан? Чому, на твою думку, це спрацювало?
- У чому полягає суть техніки «дихання по квадрату»? Спробуй зробити її разом з однокласниками та однокласницями.
- Який прийом регулювання емоційного стану запропонувала друзям Софія?
- Як гадаєш, якби Лілія раніше виступала перед всією школою, чи легше їй би було цього разу? Чому ти так думаєш?
- Що важливо зробити завчасно перед виступом, щоб менше хвилюватися?
- Що ти робиш, щоб заспокоїтися при хвилюванні? Які прийоми регулювання емоційного стану знаєш?

ІНШІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

- Після перегляду ролика важливо спробувати всі техніки разом у класі, щоб учні та учениці зрозуміли їхній зміст.
- Під час обговорення ролика важливо обговорити з учнями та ученицями важливість завчасного планування та підготовки. Донести думку, що гарна підготовка знімає велику частину напруження. Як пропозицію для планування можна використати «Таблицю планування важливих справ» зі вступу до підручника 5 класу.
- Корисно буде обговорити, що впливає на сприйняття стресу у різних людей, – донести думку, що та сама ситуація у декого може викликати дуже сильне хвилювання, а в інших – ні. Це залежить від багатьох факторів. Наприклад, наявність досвіду переживання подібних ситуацій, наявні ресурси, значимість та вплив на життя, тривалість та інтенсивність події, контрольованість події, емоційність людини тощо.

ГЕРОЇ РОЛИКА:
Ліля, Богдан, Софія

Богдан: Лілю, що сталося? Ти видаєшся дуже знервованою та розгубленою.

Ліля: Так і є. Маю сьогодні в актовому залі виступити з повідомленням про наш волонтерський проєкт перед усією школою. Це цікаво і важливо, але дуже відповідально. Я ніколи цього не робила, тому дуже хвилююся і ніяк не можу заспокоїтися.

Богдан: Візьми воду (*передає воду*) і зроби декілька маленьких ковтків повільно, також можеш трохи потримати і «покачати» її в роті. Добре! А тепер подивися на ноги, зроби декілька разів переكات стопою, порозминай пальці (*демонструє, Ліля повторює*). А тепер уяви, що позаду тебе стіна і ти на неї спираєшся, спробуй надавити на неї, не рухаючись із місця.

Ліля: Дякую, мені стало набагато легше. Звідки ти знаєш ці прийоми?

Богдан: Показала наша шкільна психологиня, і я їх використовую, коли хвилююся.

Ліля: А ще щось знаєш?

Богдан: Знаю, що дуже важливо дихати в цей момент. Я, наприклад, користуюся технікою «Дихання по квадрату».

Софія (*звертається до Богдана і Ксені*): Вибачте, я випадково почула вашу розмову, можна я послухаю також про дихання по квадрату?

Богдан: Звісно. Це одна з найпростіших, але дуже дієвих технік швидкого заспокоєння. Треба зручно сісти чи встати, можна заплющити очі. Після цього уявити квадрат і починати в уяві рухатися по його гранях, починаючи з верхньої, за годинниковою стрілкою. Верхня грань – «вдих», і рахуємо до трьох, права грань – «затримуємо дихання» – рахуємо до трьох, нижня грань – «видих» – рахуємо до трьох, ліва грань – «затримуємо дихання» – рахуємо до трьох. І так треба дихати близько 5 хвилин.

Софія: Дякую, що поділився. Я при хвилюванні зазвичай користуюся технікою 5-4-3-2-1.

Богдан: Розкажи, будь ласка.

Софія: Коли ви хвилюєтеся, треба озирнутися навкруги і знайти очима 5 предметів, потім почути 4 звуки, доторкнутися до трьох речей, спробувати відчутти два запахи і після цього відчутти щось на смак.

Ліля: Друзі, дякую вам дуже. Тепер я буду знати, як заспокоїти себе та оточення в майбутньому.

ЯК ПОРОЗУМІТИСЯ ?

Авторка: Катерина Зезюліна

ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ З ПРОГРАМИ:

- застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації;
- розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників спільної діяльності;
- виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб;
- ідентифікує причини та наслідки виникнення конфліктів у різних ситуаціях;
- моделює ситуацію з конструктивним залагодженням конфліктів;
- пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників;
- толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці і добробуту;
- розрізняє ситуації, коли силу переконання використали з позитивними чи негативними намірами;
- пояснює почуття інших осіб і визнає їхнє право на вираження своїх почуттів.

ВИДИ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:

- Ознайомлення з компонентами ненасильницького спілкування, структурою «я-твердження».
- Моделювання та аналіз практичних ситуацій і формулювання для них «я-тверджень».
- Обговорення, що таке ненасильницьке спілкування, які його ознаки і чому воно важливе.
- Перегляд відео з подальшим називанням та аналізом складників «я-повідомлення» та інших технік ефективної комунікації.
- Робота з кейсами для розрізнення причин, видів та структури конфлікту.

- Формулювання власного висловлювання про значення ефективного спілкування.
- Спостереження та самоспостереження за виявом емоцій/почуттів під час комунікації.
- Практична діяльність для тренування навичок аргументування власної позиції з повагою до співрозмовника.

ІДЕЇ ВИКОРИСТАННЯ РОЛИКА В РІЗНИХ ТЕМАХ:

- ➔ **5 клас, розділ 1, тема 2 «Я і мої особисті кордони. Право на самовираження»** – аналіз понять «конструктивна та деструктивна поведінка» на прикладах поведінки Лілії до та під час розмови з Ксенею.
- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 2 «Як допомогти собі й іншим»** – перегляд ролика після виконання вправи 1. Аналіз емоцій, які відчували герої ролика, з використанням матеріалів вправи. Обговорення індивідуальних відмінностей у вияві емоцій через співвіднесення власного досвіду та ситуації з анімації.
- ➔ **5 клас, розділ 3 «Ефективне спілкування»** – аналіз засобів вербального та невербального спілкування, які застосовували герої ролика; визначення позиції та дистанції героїв ролика; визначення рекомендацій героям ролика, які б сприяли їхньому ефективному спілкуванню у майбутньому; формулювання власних прикладів ефективного спілкування на основі ролика.
- ➔ **5 клас, розділ 3, тема 4 «Що таке конфлікт?»** – ролик може бути використаний для аналізу конфліктної ситуації (визначення причини – відмінності в інформації, відмінності в цілях, неефективне спілкування; визначення виду – ненасильницький, конструктивний, міжособистісний; аналіз структури конфлікту з картографією; визначення варіантів конструктивних та деструктивних шляхів вирішення конфлікту; аналіз впливу емоцій на виникнення конфліктної ситуації).
- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 7 «Ефективна комунікація та співпраця»** – аналіз понять «пасивне та активне слухання»; визначення технік активного слухання, наведених у ролику (закриті та відкриті питання, перефразування, уточнення, резюмування); формулювання прояснювальних запитань, які могла б поставити Лілія у розмові з Ксенею на майданчику, якби до неї підійшла.
- ➔ **6 клас, розділ 2, тема 8 «Ненасильницьке спілкування»** – аналіз почуттів та потреб героїв ролика; визначення прикладів фраз насильницького і ненасильницького спілкування з ролика; визначення оцінних та безоцінних суджень на прикладі слів Лілії; формулювання «я-висловлювання»

для Лілії та Ксенії для уявної розмови на майданчику; аналіз ситуації за схемою конструктивного та ефективного спілкування (блок «Корисні рекомендації» після завдання 6).

- **6 клас, розділ 2, тема 9 «Як розпізнати конфлікт і запобігти насильницьким конфліктам?»** – аналіз структури конфлікту з картографією; аналіз видів поведінки в конфлікті героїв ролика (Ліля на початку – агресивна; потім – асертивна); вияви поведінки в конфлікті; аналіз шляхів вирішення ситуації за допомогою сили, закону чи інтересу; аналіз впливу емоцій на виникнення конфліктної ситуації.

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ

До теми конфліктології:

- Через що посварилися Ліля та Ксеня? Які причини конфлікту ви побачили?
- Яка була позиція Лілі в цьому конфлікті? А що думала Ксеня?
- Чи побачили ви зміну стилів поведінки Лілі в цьому відео? Наведіть приклади різних стилів поведінки Лілі, спираючись на цей діалог.
- Який стиль поведінки виявився найбільш ефективним?
- Як ви думаєте, чи можна було б уникнути конфлікту між дівчатами? Що для цього варто було зробити інакше?
- Чи трапляються у вас конфлікти з друзями? Через що?
- Як ви намагаєтесь залагодити конфлікт?

До теми «Ефективна комунікація»:

- Як ви думаєте, які емоції відчували дівчата до розмови і після?
- Які слова та поведінка дали можливість вам це зрозуміти?
- Які емоції ви відчуваєте, коли сваритесь із друзями?
- Як (вербально та невербально) ви це показуєте?
- Чи завжди ви розумієте емоції своїх товаришів? Що вам у цьому допомагає?

- Як часто ви запитуєте про емоції інших людей?
- Які види запитань ви використовуєте при цьому?
- Як Богданові вдалося дізнатися, що сталося?
- Чи помітили ви, яку техніку він використовував, щоб заспокоїти Лілю та розібратися, що сталося? Що він робив?
- Які запитання ставив Богдан? Наведіть приклади відкритих та закритих запитань.
- У яких випадках закриті запитання були ефективними? А в яких – відкриті?
- Які навички активного слухання демонструє Богдан?
- Яку з навичок активного слухання вам хотілося б розвинути більше?

До теми «Ненасильницька комунікація»:

- З чого складається «я-повідомлення»/«я-твердження»?
- Чому першого разу Лілі не вийшло сформулювати «я-повідомлення»/«я-твердження»? Що їй стало на заваді?
- Що таке безоцінне спостереження? Як би ви сформулювали безоцінне спостереження з погляду Лілі та Ксенії?
- Як емоції стають на заваді безоцінному спостереженню?
- Які емоції ви б відчули на місці Лілі в подібній ситуації? Як ви би їх виявили?
- Спробуйте сформулювати «я-повідомлення» замість Лілі в момент, коли вона побачила, що Ксенія грається з іншими дівчатами.
- Як ви думаєте, чому важливо вміти застосовувати ненасильницьке спілкування? Що це може дати?
- Які поради з ефективного спілкування ви дали б дівчатам?
- У яких ситуаціях ви б хотіли спробувати застосувати ненасильницьке спілкування?
- Спробуйте сформулювати «я-повідомлення» для однієї з таких ситуацій.

ГЕРОЇ РОЛИКА:
Богдан, Ксеня, Ліля

Ліля сидить одна у на лавочці біля школи. Підходить Богдан.

Богдан: Привіт, Лілю! А де це твоя подружка Ксеня? Чого одна сидиш?

Ліля (*вигукує з розпачем і злістю*): Звідки я знаю?! І не подружка вона мені тепер!

Богдан: Чого це? Що сталося?

Ліля: Ми зазвичай після школи виходимо надвір гуляти вдвох. А вчора я трохи затрималася, а вона пішла на спортмайданчик з іншими дівчатами.

Богдан: А ти після цього говорила з Ксенею?

Ліля (*обурюється*): Що з нею говорити?! Якщо їй цікавіше з іншими гуляти, нехай не підходить до мене більше!

Богдан: Я правильно розумію: тебе обурило, що Ксеня пішла гуляти з іншими дівчатами, а тебе не попередила? Так?

Ліля: Так! Хіба так можна було?

Богдан: Мені здається, що для тебе важлива дружба з Ксенею, бо ти зараз дуже нервуєшся. Правда?

Ліля (*спокійніше*): Так, твоя правда.

Богдан: Може, варто сказати це Ксені?

Ліля (*недовірливо*): Що сказати? Ти мене бісиш?! Яка ти подруга, якщо не можеш мене почекати 5 хвилин? Ми ж домовлялися погуляти разом!

Богдан: Ні, ні, не так! Треба замінити «ти-повідомлення» на «я-повідомлення». Ти ж хочеш, щоб ви помирилися, а не посварилися ще більше?

Ліля (*уважніше*): Так, але як це зробити?

Богдан: Треба спробувати описати ситуацію, яка тебе хвилює, розповісти, що ти в той час відчувала, сказати, у чому полягає твоя потреба і чого ти б хотіла. (*На екрані поступово з'являються спостереження, емоція, потреба, прохання*).

Ліля: Ану спробую! Коли ти гуляєш з іншими дівчатами замість мене, ти мене бісиш, і я... *(Починає дратуватися).*

Богдан: Стоп-стоп!!! Тут важливо говорити від себе і про себе. «Ти» замінити на «Я». Наприклад: Ксеню, коли Я бачу, що ти спілкуєшся з іншими дівчатами, хоча ми домовлялися погуляти вдвох, то Я почуваюсь розлюченою, бо мені хочеться проводити час разом. Нумо наступного разу підемо на майданчик удвох?

Ліля: Ого! Як ти закрутив! Я так не зможу.

Богдан: Зможеш-зможеш! Я в тебе вірю. А ось і Ксеня йде. Я пішов. Не буду вам заважати. *(Усміхається і втікає).*

Ксеня: Привіт, Лілю! Де ти вчора поділась? Чого не прийшла гуляти?

Ліля: Привіт! Я вчора побачила тебе з іншими дівчатами на майданчику і розлютилась. Мені важливо було погуляти вчора вдвох. Домовимось наступного разу чекати одна одну?

Ксеня: Добре. Я не знала, що це тобі важливо. Думала, ти вчора мене лишила саму і взагалі не прийшла. Добре, що ми поговорили.

Дівчата обіймаються.

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Предмет

«КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА»

**для 5–6 класів НУШ:
програма, методичні рекомендації,
критерії оцінювання, поурочні розробки**

Укладачка і головна редакторка збірки: М. Араджионі

Редакторка: Н. Овчарук

Коректорка: Н. Овчарук

Комп'ютерна верстка і дизайн обкладинки: М. Нестеренко

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва:
04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua

